SZEGED

Convietuirea
EGYÜTTÉLÉS

Revista românilor din Seghedin

- ISTORIE
- FILOLOGIE
- CULTURĂ ŞI IDENTITATE
- ŞCOALĂ
- DE-ALE NOASTRE
- BISERICĂ
- INTERVIU
- REFLECTOR
- SEMN DE CARTE

Anul 3 * nr. 2-3 * 1999

Revista trimestrială **Conviețuirea** - Együttélés

este editată de:
Catedra de limbă şi literatură română
a Institutului Pedagogic „Juhász Gyula", Szeged
Autoconducerea Minorității Române din Seghedin
Asociația Culturală a Românilor din Seghedin
Parohia Ortodoxă din Seghedin
Număr sponzorizat de Autoconducerea Românilor din Seghedin

*

Colectivul de redacție
TIBERIU BOCA, ANAMARIA BRAD, MIHAELA BUCIN redactor,
ANA HOȚOPAN, PETRU CÎMPIAN, MIHAI COZMA ,
ŞTEFAN CRÂSTA, ŞTEFAN OROIAN

Editor responsabil: Gheorghe Petruşan

Adresa redacției
Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Román Tanszék
6725 SZEGED, Hattyas sor 10
Telefon: 62/546-093
Fax: 62/546-093
E-mail: petrusan@jgytf.u-szeged.hu
ISSN 1417-0078

*

Scrierile reflectă părerea personală a autorilor, păstrînd ortografia originală a manuscriselor.

Conviețuirea

Együttélés

Anul 3 * nr. 2-3 * 1999

SUMAR

ISTORIE

Gheorghe Petruşan, 150 de ani de la Revoluţia din 1848 3
Alocuţiune rostită la 14 iulie 1999, în Piaţa *Klauzál din Seghedin* 8
Alexandru Roz, Aradul şi tratativele româno-maghiare din cadrul revoluţiei de la 1848/1849 10
Zakar Péter, „Román és magyar két hű testvérnek frigyes összetartásban" 17
Glück Jenő, Arad-vidék szerepe az 1848/49-es forradalom védelmében 25

FILOLOGIE

Maria Berényi, Corespondenţa preotului Ioan Cristian din Leta Mare cu Timotei Cipariu 32
Narcisa Ştiucă, Revoluţia de la 1848 – istorii şi feţe ale unui eveniment trăit 37
Eugenia Irimiaş, Mentalitatea utopică – componentă a ideologiei paşoptiste 44
Ştefan Gencărău, Tudor Vianu şi registrele vorbirii caragialiene 47
Cornel Munteanu, Dinamica formelor literare 50
George Irimiaş, Semiotica textului şi mass-media 54
Kudelász Nóbel, A szénrajz 63

CULTURĂ ŞI IDENTITATE

Vasile Voia, Ctitoria culturală românească de la Freiburg 66
Gheorghe Petruşan, Revoluţie şi identitate 69
Borsi-Kálmán Béla, Románok magyar szemmel 72
Wéber Péter, Mileniul Ungariei şi românii din Regatul Ungar 76

ŞCOALĂ

Elena Munteanu, Catedra de limba şi literatura română din Seghedin
– o prezenţă activă în viaţa comunităţii 83
Szántó Flóra, Az állami román nemzetiségi iskolák kialakulása 87
Kedei Imola, Sistemul educativ în Danemarca 94
Lomb Kató, „Így tanulok nyelveket" 95

DE-ALE NOASTRE

Boka Tibor, Az 1998-99 kisebbségi önkormányzati választások egyes tapasztalatairól 96
Rátkai Árpád, A kisebbségek társadalmi súlyáról 101

BISERICĂ

Alexandru Martin, Arhimandritul Antonie – Alexandru Ruja 106
Anamaria Brad, O nouă parohie ortodoxă pentru românii din Ungaria 108

INTERVIU

România şi românii din Ungaria, *interviu realizat de Eva Iova cu Viorel Badea, secretar de stat al Guvernului României* 110

REFLECTOR

Sanda Larionescu, Noi şi Ei. Identităţi şi relaţii interetnice 113
Constantin Mălinaş, Pe urmele lui Bălcescu la Seghedin 117
Eugen Glück, O creaţie poetică populară din zona Giulei 120

SEMN DE CARTE

Lipcsey Ildikó, Apostol Stan – *Iuliu Maniu. Naţionalism şi democraţie. Biografia unui mare român* 122
Vasile Voia, Pledoarie pentru convieţuirea prin cultură 125
Între cronică şi roman *(M.B.)* 127
Revista scriitorilor de/în minoritate *(M.B.)* 128
Anamaria Brad, Calea, adevărul şi viaţa (Meditaţii biblice de **dr. Ştefan Cioca**) 130

150 de ani de la Revoluția din 1848

Gheorghe Petruşan

Revoluțiile românilor

În 1998 s-a împlinit un secol şi jumătate de la revoluția patruzecioptistă. Cetățenii țărilor europene îşi vor aduce prinosul lor, iar istoricii vor evoca şi analiza evenimentele care au zguduit din temelii o lume veche, patriarhală, neviabilă şi au netezit calea spre modernizarea vieții sociale. De fapt, pentru țările din estul şi centrul Europei semnalul care anunța începutul acestui lung şi inevitabil proces l-a constituit Revoluția franceză din 1789, care a fost nu numai focarul generator al înnoirii sociale timp de mai multe decenii, ci şi un fel de model pentru multe din popoarele europene care ajunseseră în stadiul de descoperire şi înjghebare a națiunii politice şi de formare a statelor naționale proprii. Abolirea iobăgiei, tendința de cucerire a independenței naționale şi a unor drepturi politice şi sociale au fost urmate numaidecît de o năzuință care a pus la o grea încercare convieţuirea diferitelor națiuni şi grupuri etnice: formarea statelor naționale. În fruntea acestor lupte, unele extrem de dure, sîngeroase, altele de „catifea", a stat, cu cîteva excepții, o nouă forță socială, burghezia, care era cointeresată în înfăptuirea ideologiei sociale exprimate prin lozincile Revoluției franceze: LIBERTATE, EGALITATE, FRATERNITATE. Amploarea şi caracterul revoluțiilor paşoptiste au depins, înainte de toate, de forța politică pe care a reprezentat-o, de la o țară la alta, burghezia. Spre exemplificare, să ne referim la caracterul revoluțiilor românilor din Moldova, Țara Românească şi Transilvania. Revoluția românilor de la 1848 în Moldova şi Muntenia a avut, înainte de toate, un caracter social, iar revendicările erau să fie cucerite pe cale paşnică; în Ungaria şi Ardeal mişcarea revoluționară română a urmărit, în primul rînd, cucerirea egalității în drepturi, satisfacerea unor aspirații naționale, ceea ce a dus la conflictul tragic dintre unguri şi români. Explicația o găsim în condițiile politice şi sociale specifice ale celor două principate, respectiv ale românilor din Ungaria şi Transilvania.

Climatul epocii

Antecedentele revoluțiilor din 1848 ale românilor din principatele transcarpatiene datează din timpul răscoalei lui Tudor Vladimirescu, perioadă în care începe, sub influența Revoluției franceze, deşteptarea națională la români şi lupta lor pentru desființarea relațiilor feudale, pentru libertate politică. Prin urmare, începutul perioadei moderne poate fi fixat la 1821, răscoala lui T. Vladimirescu fiind întîia mişcare pentru libertate în Principate. Ideile de deşteptare națională în Principatele Române au pătruns pe două căi: una este influența franceză, care începe încă din epoca fanariotă, a doua este înrîurirea Şcolii Ardelene, introduse, în Muntenia, prin şcoala lui Gheorghe Lazăr din Bucureşti, în Moldova prin şcoala lui Gheorghe Asachi din Iaşi. Despre începuturile renaşterii naționale a românilor P. P. Panaitescu spune: *„Din şcolile întemeiate de Gheorghe Lazăr la Bucureşti şi Gheorghe Asachi la Iaşi a pornit îndemnul spre renaşterea națională a românilor. Aşadar şcolii româneşti i se datoreşte în primul rînd deşteptarea noastră națională şi înfăptuirea eliberării şi unirii Românilor. Prin influența franceză de o parte, prin şcoala românească înființată în principate sub înrăurirea şcoalei ardelene, de alta, s-a produs în minţile româneşti o deşteptare, o nevoie de schimbare a stării de umilință în care se afla poporul nostru. Prima încercare de a înfăptui această schimbare a fost răscoala lui Tudor Vladimirescu din 1821."* (Istoria românilor, Buc., 1990, p. 252-253)

În această epocă românii din Principate se măcinau între cele două mari puteri vecine, Rusia şi Turcia, erau secătuiți de domnitorii fanarioți şi depindeau, într-o oarecare măsură, de Imperiul habsburgic. În timp ce T. Vladimirescu ridică steagul răscoalei în satul Cloşani (jud. Mehedinți) cu scopul de a scoate țărănimea din mizerie, a înlătura abuzurile boierilor greci şi români, cerînd, pînă la urmă, doar retragerea grecilor fanarioți, în Moldova, Alexandru Ipsilanti, descendent al unei familii

greci din Fanar, fiul domnitorului Constantin Ipsilanti, dezlănțuie răscoala Eteriei grecești pentru eliberarea Greciei de sub dominația turcească. Revolta a fost pregătită în Rusia (Basarabia), dușman îndîrjit al Turciei, și declanșată în principatele românești guvernate de greci fanarioți. În Rusia trăiau mulți greci și sperau să cîștige sprijinul țarului Alexandru I, cu atît mai mult cu cît Al. Ipsilanti a fost educat în Rusia și devenise ofițerul armatei rusești. Rusia făcea însă parte din „Sfînta Alianță", încheiată în 1815, împreună cu Austria și Germania, cu scopul de a înăbuși orice năzuință de libertate a popoarelor. Prin urmare, țarul dezaprobă mișcarea Eteriei, iar Ipsilanti este îndepărtat din armata rusească. Totuși, el intră cu armata sa în Moldova, unde este primit ca un eliberator. De aici, eteriștii intră în Țara Românească, la 27 martie 1821 ajung la București. Aici se izbesc de rezistența lui Tudor Vladimirescu care, spre marea dezamăgire a lui Al. Ipsilanti, nu era dispus *„să verse pentru țara grecească sîngele românilor."* Ipsilanti este nevoit să se mulțumească cu cîțiva dintre membrii Divanului boieresc. Primirea ostilă din partea lui Tudor Vladimirescu și vestea că turcii începură să treacă Dunărea, îl determină pe comandantul Eteriei să se retragă la Tîrgoviște. Nici poziția lui T. Vladimirescu nu era mai favorabilă: la nord eteriștii, la sud turcii. În luna mai, turcii se pregătesc să intre în București. Ei nu recunoșteau lui Tudor Vladimirescu dreptul de a se răscula și a avea o armată sub conducerea lui. E nevoit să se retragă în Oltenia, unde avea mulți adepți, dar eteriștii îi întretaie calea. În urma trădării lui Iordache Olimpiotul, căpitanul care cumpărase pe șefii arnăuților și pandurilor nemulțumiți de cruzimea cu care pedepsea T. Vladimirescu pe cei care se luau după devastări și jafuri, T.V. este prins și dus la eterişti, care îl ucid cu mijloace bestiale. Armata lui Ipsilanti este învinsă de către turci la Drăgășani, iar el fuge la austrieci, care îl trimit la o închisoare din Muncaci, unde înnebunește. Turcii, după ce alungă pe eterişti din Muntenia, trec în Moldova și învinge rămășițele oștilor grecești.

Răscoala lui Tudor Vladimirescu a avut urmări benefice pentru români. Turcii înțeleseră că populația Principatelor Române nu mai e dispusă să se supună domniei necruțătoare a domnitorilor fanarioți, pe de o parte, iar grecii fanarioți nu le mai sînt credincioși, pe de altă parte. Drept urmare, boierii munteni și moldoveni mai luminați cer de la Poarta Otomană numirea unor domni născuți în cele două țări. Demersul lor se sfîrși cu succes și sultanul numi ca domn al Țării Românești pe Grigorie Ghica, iar în Moldova pe Ioan Sandu Sturdza, act cu care se termină epoca fanariotă, nu însă și dependența de ruși și turci și rivalizarea dintre aceștia. Dimpotrivă, noul țar, Nicolae I, nu numai că promite grecilor sprijinul necesar pentru a-și putea cuceri independența, ci își extinde protectoratul asupra celor două țări românești. Pentru a premerge intervenția rușilor în favoarea grecilor, turcii încheie cu ei, în 1826, pacea de la Cetatea Albă (Akkerman). În baza acestui tratat s-a ajuns la un consens numai în problema administrării și stăpînirii Principatelor Române. Cele două puteri au căzut de acord ca domnitorii munteni și moldoveni să fie aleși în viitor pe șapte ani de boierii români, dar alegerea lor trebuia să fie confirmată atît de Poarta Otomană, cît și de țarul Rusiei, care nu se mulțumi cu primirea, în țările românești, a unor drepturi egale cu ale sultanului, ci urmărea ocuparea celor două țări. În 1828, Rusia pornește împotriva Turciei, ajungînd pînă la Adrianopol, unde, din cauza puterilor apusene, este nevoită să se oprească și să încheie, în 1829, pace, în care se prevede independența Greciei și alipirea la Rusia a gurilor Dunării, iar într-o anexă privitoare la români se promite anexarea la Țara Românească a cîtorva cetăți de la nordul Dunării (Giurgiu, Brăila etc.), inclusiv satele care le aparțineau, libertatea românilor de a face comerț cu Europa, facilitînd destrămarea relațiilor medievale și formarea burgheziei române, dreptul de a-și alege domnitorii pe viață, care guvernau cu ajutorul unei adunări compuse din boieri, și de a-și reorganiza armata desființată la începutul epocii fanariote. Românii nu reușesc să scape de dominația otomană, totodată armatele țarului țin Principatele Române sub dominația lor pînă în 1834, pînă ce turcii nu plătiseră rușilor despăgubirea de război. Este vorba de o dublă ocupație, respectiv de un dublu control, rolul conducător îl joacă însă rușii, care, datorită dominației tolerante a generalului rus Pavel Kiseleff, introduc **Regulamentul Organic**, prima constituție a românilor (1831). „Regulamentul" a fost, în esență, același în ambele principate, iar în aplicarea acestuia au jucat un rol determinant boierii români, depunînd temelia regimului parlamentar. După retragerea trupelor rusești (1834), în Țara Românească este ales ca domnitor, pe baza prevederilor „Regulamentului", Alexandru Ghica, iar în Moldova Mihail Sturdza. În timpul domniei lor începe lupta pentru independență, pentru

modernizarea şi unirea statelor româneşti. Această etapă prerevoluţionară stă sub semnul agitaţiilor menite să îndeplinească aceste deziderate.

Revoluţia în Moldova

Nemulţumirile moldovenilor sînt cuprinse în „Petiţiunea-proclamaţiune" din 28 martie 1848, alcătuită de un comitet de redactare, în frunte ca Vasile Alecsandri şi Al. Ioan Cuza, viitorul făuritor al României moderne. Prin această proclamaţie, care constă din 35 de puncte, se urmăreşte scopul de a înfăţişa *„starea critică a societăţii"* şi a *„pune Moldova pe o cale de fericire"*. „Petiţiunea" conţine, printre altele, *„sfînta păzire a Regulamentului în tot cuprinsul şi fără nici o răstălmăcire"*, *„secarea corupţiei"*, *„siguranţa personală"*, *„grabnica îmbunătăţire a stării locuitorilor săteni"*, *„reforma şcoalelor pe o temelie largă şi naţională"*, *„ridicarea morală a clerului"*, *„ridicarea cenzurei"* etc. Starea deplorabilă a moldovenilor este motivată prin regimul dictatorial, corupt şi antiuman al domnitorului Mihai Sturdza, despre care Vasile Alecsandri spune, în mai 1848, în broşura „Protestaţie în numele Moldovei, a omenirei şi a lui Dumnezeu", că este *„duşmanul cel mai aprig al naţiei noastre"*: *„De 14 ani, Michail Sturdza răstălmăceşte şi calcă cuprinsul Reglementului Organic în interesul său particular. El vinde rangurile boereşti; vinde posturile Statului de la cele mai mici până la cele mai înalte; vinde scaunele clerului; vinde hotărârile judecătoreşti; vinde măsurile administrative; vinde cinstea; vinde cugetul oamenilor; vinde drepturile patriei noastre! El vinde orice se poate vinde sau nu, şi adună aur peste aur, milioane peste milioane, pe care le scoate afară din ţeară, pentru ca să o sărăcească mai mult!"* (C. Bodea, **1848 la români, I**, Buc., 1982, p. 385-386.)

Mişcarea revoluţionară, mai precis revolta intelectualităţii din Moldova, nefiind susţinută de păturile sociale oprimate, în timp ce o burghezie conştientă încă nu există, a fost reprimată fără nici un impediment.

Revoluţia în Ţara Românească

Nici revoluţionarii din Ţara Românească nu se gîndeau la *„revolte sîngeroase, turburări înfricoşate, războaie civile, repezirea statului în anarhie"*, ci la o revoluţie efectuată pe cale paşnică, prin care *„se înţelege o schimbare totală numai a acelor legi şi guverne care prin nedreptatea lor apăsătoare de popoare nu mai puteau fi suferite şi sub care popoarele gemeau fără a putea scăpa de sub ele decît numai ca prin o minune..."* (G. Bariţ, **Scrieri social-politice**, Buc., 1962., p. 125-126). Revoluţia începu la 9 iunie 1848 la Islaz, unde se citi proclamaţia întocmită de Nicolae Bălcescu, care conţine programul revoluţionar axat pe împroprietărirea imediată a ţăranilor, înlăturarea protectoratului rusesc (cu admiterea însă a suveranităţii turceşti), înlăturarea Regulamentului organic şi înlocuirea lui cu o constituţie care să asigure egalitatea în faţa legii a tuturor cetăţenilor, eliberarea şi împroprietărirea clăcaşilor, *„o reprezentare mai echitabilă a diverselor clase ale societăţii în Adunarea Naţională"*, libertatea presei, desfiinţarea robiei etc. La Bucureşti, în ziua de 11 iunie, revoluţionarii silesc pe domnitorul ţării, Gheorghe D. Bibescu, să sancţioneze noua constituţie. După abdicarea lui Bibescu, din şefii mişcării se înfiinţează un guvern provizoriu care urma să preia conducerea ţării. Din noul guvern făceau parte Nicolae Bălcescu, Gheorghe Magheru, C. A. Rosetti, Ion Heliade Rădulescu, Nicolae şi Ştefan Golescu, Cristian Tell, Ioan Brătianu. Guvernul provizoriu degeaba caută sprijinul unor ţări străine împotriva ameninţărilor ruseşti, pentru că, în urma ameninţării acestora cu război, turcii sînt siliţi să intre cu armata lor în Bucureşti şi, la 13 septembrie, înfrîng fără nici o dificultate rezistenţa pompierilor din Dealul Spirii, iar fruntaşii revoluţiei sînt exilaţi în străinătate. Intră şi ruşii cu armatele în Ţara Românească. Pe malul Bosforului, la Balta Liman, Rusia şi Turcia încheie (în 1849) o convenţie prin care se restabileşte protectoratul rusesc, precum şi Regulamentul Organic. În baza acestuia, alegerea domnilor trebuia să fie aprobată atît de ţar, cît şi de sultan. După alegerea ca domnitor a lui Barbu Ştirbei în Ţara Românească, iar a lui Grigore Ghica în Moldova, cele două armate străine părăsesc Principatele Române. Ruşii trec în Transilvania pentru a veni în ajutorul austriecilor.

Revoluția românilor din Ungaria și Transilvania

Revendicările românilor din Ungaria și Ardeal treziți la conștiință națională sînt, în timpul revoluției patruzecioptiste, întru totul opuse năzuințelor nobilimii și aristocrației ungare. Prin memoriile înaintate Curții vieneze, românii insistă asupra a două idealuri, ambele cu caracter național: recunoașterea constituțională a națiunii române și autonomia Ardealului. Acestea constituie temelia pe care își zidesc românii ideologia și strategia națională. Sub influența Revoluției franceze din 1830, profitînd de spiritul liberal al epocii, românii reînnoadă firul luptei naționale după modelul **Supplexului** din 1791, cînd, în 1834, episcopul greco-catolic Ioan Leményi de la Blaj și episcopul ortodox Vasile Moga de la Sibiu înaintează Curții un memoriu în care se cere din nou recunoașterea egalității în drepturi a națiunii române. În dieta din Pozsony (Bratislava) se discuta însă chestiunea unirii Ardealului cu Ungaria. Într-un spirit asemănător, în dietele ardelene din 1834-35 și 1837-38 sînt desprinse zone transilvănene ca „partiumuri" alăturate Ungariei, ridicîndu-se și problema unirii, în care românii vedeau un demers al ungurilor care viza deznaționalizarea celorlalte naționalități. În această etapă se fixase deja în conștiința păturilor conducătoare ale celor două națiuni că o conciliere între idealul național al ungurilor și cel al românilor este imposibilă, fapt ce a dus apoi la luptele sîngeroase dintre unguri și românii din Ardeal conduși de Avram Iancu. Discrepanța dintre cele două interese naționale devine evidentă și definitivă în toiul formulării dezideratelor naționale, în primele luni ale revoluției. Românii se adună la Blaj pentru a-și formula pretențiile, iar figura reprezentativă în luarea deciziilor și totodată ideologul principal este Simion Bărnuțiu, autorul a celor mai multe „manifeste" sau „proclamațiuni" din timpul revoluției. După unii istorici români, discursul rostit în catedrala din Blaj, la 2/14 mai 1848, în ajunul marii adunări naționale, este cel mai important document revoluționar românesc din secolul al XIX-lea (ultima ediție a acestui document datează din 1990, și a apărut la Cluj-Napoca, sub îngrijirea lui Ioan Chindriș). Sfîrșitul anului 1848 marchează declinul politic al lui Simion Bărnuțiu și al ascensiunii lui Andrei Șaguna, care a jucat un rol hotărîtor în cererea ajutorului rusesc împotriva ungurilor.

Este știut că românii din Ungaria, din părțile Maramureșului, Crișanei și Banatului nu împărtășeau programul intransigent al românilor din Ardeal (de dincolo de Țara Moților). Dacă românii de dincolo de Munții Apuseni, din Transilvania „istorică", țineau cu Austria, așteptînd de la Curtea vieneză îndeplinirea revendicărilor lor naționale, românii din părțile ungurene erau adepții conviețuirii româno-ungare, așteptînd de la Budapesta crearea condițiilor de conservare națională. Manifestul „ungurenilor" a apărut în ziarul **Pesti Hirlap**, la care răspunde, la 31 mai 1848, într-un apel, Simion Bărnuțiu: **Răspuns la proclamațiunea românilor din Ungaria,** publicat în **Foaie pentru minte, inimă și literatură** din Brașov. Iată cîteva pasaje din răspunsul lui Bărnuțiu, care pun în lumină lipsa de unitate a românilor: *„Voi, fraților, încă n-ați ținut nici o adunare națională, ca să vă trageți seama și voi, nu numai pentru binele cel material care-l dobîndește tot omul prin ștergerea asupririlor individuale de iobăgie, ale decimelor și altele asemenea, dar ca să vă trageți seama și pentru binele cel spiritual, adecă al naționalității voastre române. Așa voi, fraților maramurășeni, bănățeni, cei din părțile Biharului și pînă în Tisa, voi încă nu v-ați adunat niciodată la un loc, ca să vă înțelegeți ca frații cu frații de viitorul vostru național și să lucrați cu puteri unite ca să figurați și voi de azi înainte, ca națiune română, în istorie și să nu fiți numai lipituri ale unuia și altuia. Voi, dară, încă nu ne puteți da sfat pînă nu vă veți aduna în congres național, ca să judecați bine ce aveți de-a face ca națiune română. Toate proclamațiunile și toate vorbele care le îndreptați din Țara Ungurească cătră noi, le luăm numai ca niște vorbe ale unuia și ale altuia vorbitoriu în parte, și nu ca cuvintele tuturor fraților noștri, pînă cînd vom auzi că ați ținut și voi congres național, cum au ținut românii din Ardeal, frații voștri.*

Noi dară, fraților, în loc de proclamațiune vă spunem numai aceea ce au făcut și ce au încheiat vreo 40 mii de români adunați în Cîmpul Libertății, dinsus de Blaj, în 15 mai a.c. Acolo s-a proclamat națiunea română ca națiune stătătoare de sine pe temeiul libertății egale, românii au jurat credințe înălțatului împărat, patriei și națiunii române, ca să-și apere limba și celelalte drepturi omenești, naționale, individuale ș.a.

Voi, fraților, ne înșiși ați bunătățile care le aveți acolo în Țara Ungurească, care dacă sînt așa cum le

spuneți voi, noi ne bucurăm, ca frați de fericirea fraților lor. Dar noi nu pricepem aceea ce ziceți voi, că fericirea noastră ar atîrna singur de la unirea Ardealului cu Țara Ungurească. Noi știm că fericirea atîrnă de la libertate, aceasta însă e legată de firea omenească, iară nu de unirea cu Țara Ungurească.

Timpul prezent, fraților, e timpul libertății. Ardealul, ca stat, e liber, supus numai împăratului, ca unui mare principe, neatîrnat de Ungaria. Prin unirea cu asta își pierde libertatea ca stat de sine și se face o parte a Țării Ungurești. Noi credem că e mai bine a fi liber decît supus altuia, pentru aceea nu voim a supune Ardealul Țării Ungurești, ci vrem ca să fie liber, să aibă legislațiunea sa și administrațiunea sa proprie în Ardeal nu în Pești. Mai încolo, voim și pretindem împărtășire atît în legislațiune, cît și în administrațiunea statului nostru, și în aceasta să figurăm ca români, adecă cu limba noastră română. Voi ziceți că sînteți liberi, iar noi robi. Fraților, luați seamă bine și veți vedea că ștergerea iobăgiei și a decimelor pe voi numai trupește v-au făcut liberi, iar sufletește sînteți mai robi decît pînă acum. Voi, fraților, n-aveți naționalitate recunoscută și garantită prin legi, și după spiritul legilor ungurești nici nu puteți avea. Limba română, ereditatea cea sîntă a voastră, n-are influință în trebile statului, ea e condamnată și restrînsă numai în beserică, pînă le va plăcea ungurilor să o scoată de acolo. Apoi în casă, după legile ungurești, voi cu D-zeu însuși, cu muierile și pruncii voștri numai pînă atunci puteți vorbi românește pînă cînd să va îndura ministeriul a vă îngădui. Aduceți-vă aminte de vorba de dăunăzi, »ca să se întoarcă pre ungurie toate cărțile bisericești«; de asta nici nu veți scăpa, dacă va sta sistema voastră de acum. Voi bine știți că naționalitatea română fără limba română nu poate fi, și aceea încă o știți că libertatea fără naționalitate e ca și trupul fără suflet. Așadar, fraților, voi încă sînteți morți ca și noi, adecă sufletește, au dacă vreți politice. Strămoșii noștri în timpurile cele barbare mai tare și-au apărat limba și naționalitatea decît viața... Vă mai spunem încă odată, fraților, că dacă nu vom cîștiga limbii noastre influință în trebile statului, atunci limba și naționalitatea noastră e moartă, pe lîngă toate libertățile și deregătoriile care le pomeniți.

Fraților! Voi ziceți că noi n-avem viitoriu fără de voi. Asta noi o primim ca adevărată, însă sub condițiune dacă veți crede că nici voi încă n-aveți viitoriu fără de noi.

Ce să facem dară, fraților? Singur una ne trebuiește, să dăm mîna ca frații. Iar dacă s-ar întîmpla să nu putem da mîna curînd, cel puțin vă rugăm, fraților, să nu dați mîna cu altul în contra noastră.

Maramurășeni, bănățeni, cei din Sătmar, Bihor și din toate părțile, aduceți-vă aminte că sîntem frați și cum că, ca frați sîntem datori a ne ajuta unii pe alții în timp de nevoe."

Eforturile lui Nicolae Bălcescu cu privire la „împăciuirea" românilor de dincolo și de dincoace de Munții Apuseni s-au dovedit a fi zadarnice, precum și concilierea temporară dintre unguri și români, consfințită prin semnarea, la 14 iulie 1849, la Seghedin a **Proiectului de împăciure** a avut loc prea tîrziu. Revoluția s-a terminat cu „înfrîngerea" ambelor popoare.

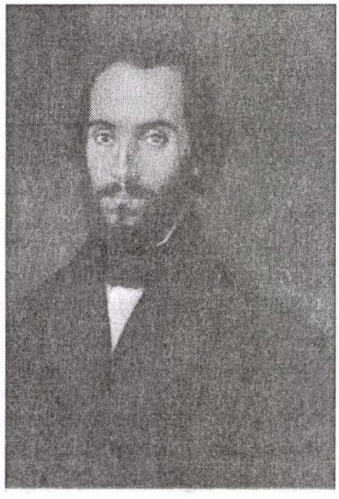

Nicolae Bălcescu

Alocuțiune rostită la 14 iulie 1999, în Piața Klauzál din Seghedin, cu ocazia dezvelirii plăcii închinate aniversării a 150 de ani de la semnarea Tratatului de reconciliere româno-ungară:

Gheorghe Petruşan

Kedves Vendégeink!
Kedves Szegedi Polgárok!
Hölgyeim és Uraim!

Bukovszki György nagyszőlősi „ruthén" (ruszin) esperes 1867-ben a következőket mondta: „A nemzetiségi eszmék olyanok, mint a tavaszi növény, mely ha egyszer a föld gyomrából kibujt, kalapáccsal sem lehet többé visszaverni a földbe" Mi az üzenete és a következménye ennek a találó, szép hasonlatnak? Nyilvánvalóan az, hogy a népek öntudatra ébredése, nemzetté válása és a nemzeti érdekek érvényre juttatásáért folytatott harcnak számos pozitív eleme van; színesebbé, s változatosabbá, egyben gazdagabbá tette életünket. Sajnos van egy másik üzenete is: a másság iránti intolerancia, a többség vagy az erősebb akaratának érvényesítése a kisebbség, illetve a gyengébb felett. Amióta a népek öntudatra ébredtek, azt keresik, mi választja el őket egymástól, s nem azt, ami összeköti őket, miben mások és nem azt, mi a közös érdekük, hogyan tudna a másik felett uralkodni és nem azt, hogyan lehetne békében együtt élni; az előítélet dominál és nem a kölcsönös tisztelet, megbecsülés. Pedig elődeink régen, nagyon régen figyelmeztettek a ránk leselkedő veszélyekre. Nem fogadtuk meg és nem alkalmaztuk Szent István királyunk intelmeit. Az 1861. évi turócszentmártoni szlovák nemzeti gyűlés országgyűlési felterjesztésében ugyanis a következőket olvassuk: „Már Szent István királyunk maga végrendeletében figyelmezteti Imre fiát arra, hogy »regnum linguae inbecille et fragile est« (az egynyelvű ország gyenge és törékeny); már ő azon atyai tanácsot adja neki, hogy az országban lakó különféle népek szokásait és erkölcseit tiszteletben tartsa; már őalatta e honnak egysége, integritása az abban lakott népek egymás közti jogegyenlőség elvére lőn fektetve. Hogy azonban Szent István ideje óta ezen népek saját egyéni öntudattal bíró nemzetekké fejlődtek, s hogy ennek folytán hazánk egységes integritása többé nem a faj, de a nemzeti jogegyenlőségben kényteleníttetik alapjait keresni, az sem a mi hibánk, s nem a mi érdemünk, de okvetlen kifolyása azon haladásnak, amely az Isten törvényeiből eredvén, útjában emberi törvények által fel nem tartóztathatik, se pedig vissza nem utasíttathatik". Nem kis szkepszissel állapítják meg a honi nemzetiségek a honalapító intelmeinek negligálását: „És mégis ha hazánk az 1848. évi törvényes állapotát felvesszük, azt találjuk, hogy nemcsak régi országgyűléseink, nevezetesen az 1791-ki, 1792-ki, 1805-ki, de újabb törvényeink is, különösen 1832/6-tól kezdve 1848-ig egyedül csak a magyarokat ösmerik el nemzetnek, egyedül a magyar nyelvről szólnak, mint nemzetiről, s hazairól, egyedül a magyarok nemzeti fejlődéséről s nyelvöknek kimüveléséről gondoskodnak, mirólunk ellenben említést sem tesznek, mintha mi, legidősebb örökösei a közös hazának, saját hazánkban nem is léteznénk".

Íme a magyarsággal együttélő nem-magyarok sérelmei, amelyek 1848-ban elemi erővel törnek a felszínre. Még mielőtt Bălcescutól átvehette volna a Megbékélési Tervezet szövegét, Avram Iancu, a magyarok ellen fellázadt románok vezetője, 1849. július 15-én a következő üzenetet küldi a „Magyar Testvérek"-hez: „Testvérek! – írta Avram Iancu – higgyétek el nekünk, hogy mi nagyon világosan látjuk és nagyon határozottan hisszük, hogy e két testvérhazában sem a magyar a román nélkül, sem a román a magyar nélkül létről és jövőről nem beszélhet. Hisszük és igen világosan látjuk, hogy mireánk és tireátok ma-holnap egy óriás elem akarja kezét rátenni, mely rövid idő múlva el fog nyelni bennünket és más, mint létezésünk nyomai nem fognak fennmaradni. Mindkét részről látjuk a fenyegető veszélyt... és mégsem tudunk megegyezni. Nem tudom, mi ok, irigység, vagy talán dölyfösség forgatja a kardot

köztünk és köztetek, hogy még a haldoklásban sem tudunk közelről beszélni egymással... A mi felkelésünk nem Ausztria csábítása következtében történt (mint ahogy önök erről tévesen vannak értesülve), hanem az erdélyi magyar konzervatívok és arisztokraták zsarnokságai... miatt, akiket a nép ebben a korban nem volt képes többé tűrni és akiktől az értelmiség egészen elkeseredett, kénytelenek voltunk fegyvert emelni és az ellen fordítani, aki tovább zsarnokoskodott felettünk és láthatóan elnyomja nemzeti létünket." Befejezésül ezt mondja: „...ha hisztek egy Istent az égben és egy hazát a földön, kezeljetek más eszközökkel bennünket, győződjetek meg felőle tökéletesen, hogy köztünk és köztetek a fegyverek sohasem dönthetnek: de ne késlekedjetek..."

A megegyezés nehezen és későn született meg, hiszen Avram Iancu őszinte és drámai hangvételű sorainak igazságában aligha kételkedhetünk. Kossuth mozgástere is igen szűk volt, a nemzetiségi kérdésben vallott nézetei is akadályozták a gyorsabb cselekvésben. Hiába javasolta Teleki László, a kormány párizsi megbízottja, Bălcescuval összhangban, hogy bármi áron egyezzenek ki a románokkal, mert különben mindkét fél áldozatul esik az abszolutista politikának. Bălcescu intelme pedig az erdélyi románokhoz így hangzott: „A románoknak megmondtam, gondolják meg, rabok voltak eddig, s nem lehetnek egyszerre urak. A magyarok oldalán kell tehát maradniok még kissé alárendelt helyzetben is, de a jövő az övék, hiszen nemzetiségük alapvető biztosítéka Havasalföld, Olténia és Moldva szabadsága. Ezt pedig csak a magyarok segítségével lehet megszerezni. Vállalni kell az áldozatot a jelenben a jövő előnyeiért." Végül a bölcs kompromisszum tette lehetővé, ha későn is, a megegyezést, amely azért született olyan nehezen, mert lényegében mindkét félnek át kellett értékelnie a nemzetiségi politikában eddig vallott nézeteit. Ennek jórésze azonban már a forradalom és szabadságharc bukása utáni időre maradt, amikor Avram Iancuék elgondolkozhattak azon, hogy a magyar szabadságharc elleni fellépésért mit kaptak a bécsi udvartól, Kossuth pedig az emigrációban jutott el igazán az egy és oszthatatlan magyar politikai nemzet koncepciójától a Dunai Konföderáció gondolatáig.

Ezer éve élünk együtt, jövőnket is csak egy jog- és esélyegyenlőségen alapuló, a nemzeti szuverenitást tiszteletben tartó, a nemzeti határokon felülemelkedő közös európai hazában képzelhetjük el. A XXI. század leckéje az lesz számunkra, hogyan tudjuk e nagy hazában megőrizni nemzeti értékeinket.

Kossuth Lajos

Aradul şi tratativele româno-ungare din cadrul Revoluţiei de la 1848/1849

Conf. univ. dr. Alexandru Roz
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş", Arad

Anul 1848 a fost caracterizat drept „primăvara popoarelor"[1], sau „anul revoluţiilor"[2]. Sau, aşa cum arăta Papiu-Ilarian: „Europa întreagă strigă în 1848 libertate şi naţionalitate, aşa germanii, italienii, polonezii, ungurii, sârbii etc.".[3] Şi asemenea atribute, care nu sunt noi, nu sunt nici singurele, prin care se urmăreşte evidenţierea faptului că pe de o parte, în 1848 în întreaga Europă, de la Atlantic la Urali, aproape că n-a existat stat în care să nu se fi desfăşurat dacă nu o revoluţie, cel puţin o mişcare revoluţionară. Pe de altă parte, faptul că urmările revoluţiei din 1848, vizibile mai ales în anii următori, au dus la însemnate schimbări pe linia modernizării societăţii, lovind puternic în „odioasa moştenire a Congresului de la Viena", care prin hotărârile sale a făcut ca „internaţionala regilor să mai fi reuşit, un timp, menţinerea ordinei" depăşite[4].

Şi de data aceasta semnalul furtunii l-a dat Franţa, chiar dacă primele evenimente demarează încă în luna ianuarie în Italia. Franţa era apreciată drept „barometru revoluţionar al Europei", întrucât de la 1789 încoace continua să poarte steagul revoluţiei şi, inclusiv prin acţiunile lui Napoleon Bonaparte, a contribuit prioritar la răspândirea noilor idei în întreaga Europă.[5] Din Franţa, în câteva săptămâni, revoluţia se extinde în toată Europa, însuşi centrul edificiului realizat la Viena fiind ameninţat direct.

În 13 martie 1848, capitala imperiului habsburgic este cuprinsă de acţiuni ale democraţilor. Metternich – simbolul stabilităţii europene – scapă de furia poporului fugind pe uşa din dos a apartamentului său şi, pierzând sprijinul monarhului, îşi dă demisia, refugiindu-se grăbit în Anglia, iar împăratul Ferdinand I este nevoit să dea supuşilor din aşa numita „închisoare a popoarelor", care totaliza douăsprezece grupări etnice (germani, unguri, cehi, slovaci, polonezi, români, italieni, slavi de sud etc.), o constituţie care cuprindea cea mai mare parte din principiile revoluţionare.

La 15 martie, în contextul arătat, forţele liberale din Ungaria, se ridică şi ele la luptă. Elaborează „Legile din martie" – manifestul celor „12 puncte" (redactate în 11 martie, dar publicate doar în 15 martie) –, proclamă independenţa Ungariei, deşi împăratul continuă să-şi păstreze titlul de monarh al ţării, promit alegeri libere, dau privilegii aristocraţiei şi încep, sub conducerea lui Ludovic Kossuth, un război contra Austriei, care a durat mai bine de un an, câştigat până la urmă, de fapt, de către trupele ţariste care vin în ajutorul habsburgilor şi restabilesc autocraţia în Ungaria.

În Italia, grupată în urma Congresului de la Viena în 9 state (Regatul celor două Sicilii în sud, Statele Papale în centru, Piemontul, Lombardia, Veneţia în nord şi câteva state mai mici), evenimentele demarează – cum am arătat – încă din ianuarie, dar se intensifică în martie. În statele germane, care totalizau la mijlocul secolului al XVIII-lea un număr de peste 300, grupate apoi de către Congresul de la Viena, din 1815, în Confederaţia Germană, cuprinzând 38 de state total independente, evenimentele se precipită tot începând cu luna martie[6].

Am reamintit sumar aceste aspecte întrucât aniversăm 150 de ani de la Revoluţia din 1848/1849 şi pentru a sublinia complexitatea problematicii acestor revoluţii şi, de aici, cu toate marile deosebiri dintre statele cuprinse de focul luptei, faptul că peste tot ele au vizat înnoirea societăţii pe toate planurile, ceea ce ne explică profundul lor caracter democratic. De asemenea, faptul că pe plan politic ele au evidenţiat cu claritate problema statelor naţionale independente şi unitare. Drept consecinţă, vom înţelege mai bine că evenimentele de la 1848 din Ungaria şi Ţările Române s-au încadrat pe deplin în contextul european şi că nu întâmplător limita estică a revoluţiei au constituit-o tocmai cele trei state româneşti. De asemenea, trebuie observată şi asemănarea privitoare la principalele obiective ale revoluţiilor noastre, aceleaşi cu cele ale celorlalte state europene.

Şi în Transilvania prin urmare, care se găsea atunci, ca şi Ungaria, sub dominaţia Imperiului

habsburgic, Revoluţia românilor urmărea dărâmarea rânduielilor medievale, ştergerea iobăgiei, drepturi şi libertăţi democratice, dezvoltarea nestingherită a capitalismului, independenţa şi unitatea naţională, fapt pentru care înseşi programele revoluţionare din cele trei ţări române au fost unitare, iar desfăşurarea revoluţiei sincronă.

Numai că în Transilvania Revoluţia trebuia să rezolve în plus o problemă deosebită, problema naţională, întrucât românii de aici, deşi numeric majoritari, erau excluşi de la puterea politică, monopolizată de „naţiunile" politice privilegiate. O asemenea stare de lucruri nu mai era însă de acceptat, acum când procesul formării conştiinţei naţionale era deja conturat. În asemenea condiţii, revoluţia în Transilvania va lua proporţii şi mai mari decât in Principate şi nu numai că a antrenat poporul la luptă, dar l-a şi mişcat adânc, ducând la război civil. De asemenea, rezultatele au fost şi mai radicale; aici nu numai că s-a pus problema lichidării raporturilor medievale, eliberarea şi împroprietărirea ţăranilor, ci s-a şi rezolvat până la urmă, într-o anumită măsură, această problemă. Apoi, aici, mecanismul revoluţiei a fost mai complicat, lupta – după cum am arătat – având dublu aspect, cel social îmbinându-se cu cel de eliberare naţională[7].

Evenimentele debutează şi în Transilvania tot în luna martie, când la răspândirea veştilor despre mişcările de la Viena şi Budapesta, entuziasmul este general, văzându-se în revoluţie de către toţi, prilejul de împlinire a propriilor aspiraţii. Au loc adunări, în cadrul cărora se formulează programul revoluţionar şi este ales Comitetul Naţional Român, drept organ conducător. Transilvania este organizată ca ţară românească, prin constituirea celor 15 prefecturi şi a celor 15 legiuni. Numai că în contextul evenimentelor au loc şi lupte, inclusiv război civil, soldate cu consecinţe grave: distrugeri de bunuri şi de localităţi, pierderi de vieţi omeneşti etc.

Asemenea evenimente s-au petrecut şi la Arad. Bunăoară la 22 martie 1848 populaţia oraşului, adunată în faţa primăriei, hotărăşte desfiinţarea imediată a iobăgiei şi anularea privilegiilor nobiliare, ulterior alegându-se o nouă conducere, dintre elementele cu vederi progresiste române sau de altă naţionalitate[8]. La 12 - 24 aprilie 1848 are loc Conferinţa românilor arădeni, prima adunare importantă a românilor din Transilvania, pentru drepturi naţionale[9].

În privinţa luptelor, în oraş acestea au fost deosebit de puternice şi au avut consecinţe dintre cele mai grave. Lupte s-au dat mai ales între trupele austriece aflate în cetatea din Arad şi armata maghiară. Armata imperială austriacă din cetate, bombardează cu tunul de mai multe ori oraşul Arad. În legătură cu cea de a cincea bombardare, cea din 10 noiembrie 1848, „Gazeta de Transilvania" arată că aceasta s-a executat „cu atâta seriozitate, încât rară casă va fi rămas care să nu fi suferit vătămare. Mulţime de oameni se traseră (s-au retras n. n.) din vreme încât putem zice că oraşul este deşert de locuitori". Aceste acţiuni au continuat şi în luna decembrie, având loc pe lângă bombardarea oraşului şi lupte între cele două armate[10]. În legătură cu consecinţele acestor lupte şi ale bombardamentelor din decembrie, un contemporan scria: „Oraşul n-a mai fost niciodată aşa de părăsit. Populaţia, în cea mai mare parte, s-a refugiat pe câmpurile din apropiere, sau fugea încotro vedea cu ochii, luându-şi lumea în cap. Nu era deschisă nici o prăvălie sau restaurant. Pe stradă se vedeau doar grupuri înarmate şi cadavre, multe case fiind fără acoperiş iar unele chiar în flăcări"[11].

Aradul şi-a înscris însă numele la loc de frunte în cadrul revoluţiei din 1848 şi printr-un alt aspect al acţiunilor desfăşurate atunci: colaborarea forţelor revoluţionare române din Transilvania cu forţele revoluţionare maghiare. Oameni de seamă, români şi maghiari, înaintaţi şi clarvăzători, reprezentanţi ai revoluţiei de la 1848, au depus o activitate intensă pentru unirea forţelor revoluţionare, pentru crearea unui front comun al popoarelor împotriva despotismului.

Între aceştia trebuie amintit în primul rând generalul Gheorghe Magheru, a cărui familie era originară din părţile Aradului, despre care se ştia atunci că era „împotriva protecţiei ruseşti" şi că „a întreţinut relaţii de corespondenţă cu Kossuth, înainte de izbucnirea revoluţiei maghiare", după cum ne informează un document aflat la Arhivele Statului din Arad[12]. Din Baden, la 4 -16 martie 1849, Magheru îi trimite lui Kossuth la Debreţin, o propunere de alianţă, în toată regula, între românii din Ţara Românească, Transilvania, Banat şi Partium cu Ungaria, în vederea realizării unui front comun al celor două revoluţii, română şi maghiară.

Baza solidă a acestei alianțe româno-maghiare „s-ar putea cimenta", scrie Magheru, în orice moment dacă ar avea loc „recunoașterea imediată a naționalității și a drepturilor politice ale popoarelor române din Transilvania, Banat și Ungaria și sancționarea acestui act printr-un statut organic...". Și, evidențiind faptul că se prefigurează intrarea Rusiei în război, Magheru atenționa că: „Popoarele maghiar și român sunt singurele din Orient care, strâns unite printr-o alianță federativă ofensivă și defensivă, pot să constituie o barieră de netrecut pentru slavi...." Nu se cunosc consecințele acestui demers, dar realitatea a confirmat previziunea lui Magheru în ce-i privește pe ruși în înfrângerea revoluției[13].

Pe linia colaborării româno-maghiare, Aradul este legat și de acțiunea deputatului bihorean în parlamentul maghiar, Ioan Dragoș, nobil de origine, care va participa la Sinodul diecezei Aradului de la Chișineu-Criș, din martie–aprilie 1849. În 14 aprilie, el primește din partea guvernului maghiar misiunea de a merge să ducă tratative cu A. Iancu. Kossuth se gândește să folosească o asemenea cale, cu intenția ca în urma înțelegerii să poată retrage armatele maghiare din Munții Apuseni și a le folosi, în altă parte, fiindu-i foarte trebuincioase asemenea trupe. De aceea în afara unui permis de liberă trecere, nu i se oferă lui Dragoș nimic concret în privința condițiilor de negociere. În drum spre A. Iancu, Dragoș a străbătut și județul Arad, oprindu-se, între altele, și la Hălmagiu. În 19 aprilie îl găsim la Brad, de unde trimite o scrisoare lui Iancu și Buteanu, arătându-le scopul misiunii sale. A doua zi primește răspuns, precizându-i-se de către Iancu și Buteanu locul de întâlnire. Întâlnirea va avea loc într-o casă țărănească la Mihăileni, în 23 aprilie 1849. Erau de față, pe lângă Iancu și Dragoș, între alții, prefecții Ioan Buteanu și Petru Dobra. Iancu solicită condițiile împăcării în scris, iar drept primă condiție încheierea unui armistițiu pe toată durata tratativelor. Dragoș se înapoiază la Debrețin, unde sosește în 26 aprilie, o parte a drumului parcurs străbătând zona din estul județului nostru. Îl informează pe Kossuth despre tratativele purtate și primește de la acesta o scrisoare, datată 26 august 1849. Scrisoarea promite românilor amnistie, egalitate în drepturi cetățenești, garantarea liberei întrebuințări a limbii române în biserică, în școală și viața comunală și sprijin din partea statului pentru instituțiile școlare și culturale românești, fără deci a se recunoaște națiunea română. Ba mai mult Kossuth nu este de acord cu armistițiul cerut. Dragoș pleacă din nou la Iancu, luând cu el scrisoarea lui Kossuth. Prin Oradea ajunge la Chișineu-Criș, unde participă la ultimele ședințe ale sinodului eparhiei Aradului, fiind chiar propus să fie numit de către guvern conducător al secției române din Ministerul Cultelor. În acest context va discuta cu conducătorii din Arad ai românilor, care s-au declarat nemulțumiți de cuprinsul scrisorii lui Kossuth. Ca urmare a contactului cu arădenii, va pleca deci la Avram Iancu, frământat de îndoieli și devenit conștient acum, după ce-l avertizează românii din Arad, de pericolul la care se expune. Ajunge la Brad în 2 mai. De la Brad merge la Abrud, unde, la 4 mai 1849, are loc o conferință mai largă, dar discuțiile nu prea au fost rodnice și nici încurajatoare. Mai mult, în timp ce au loc asemene încercări, maiorul Hatvani pune la cale intervenția sa împotriva Abrudului, soldată cu moartea prefecților Buteanu și Dobra, precum și a deputatului Dragoș și totodată cu eșecul tratativelor începute, care în asemenea condiții evident nu se mai puteau purta.[14]

În legătură cu colaborarea româno-maghiară în cadrul revoluției din 1848/1849, mai trebuie remarcat un fapt care de asemenea are legătură cu Aradul. Comitele suprem al comitetului Arad, Tomcsányi József, înaintase lui Kossuth mărturiile Elenei Povolni, născută Gheorghevici, dintr-o familie din Arad, referitoare la intențiile favorabile în privința împăcării, pe care aceasta le observase în tabăra revoluționară a lui Iancu. Elena Povolni, soția medicului șef al trupelor maghiare din Zarand, în 9 iunie ajunge în captivitate la români, ca urmare a unei lupte date lângă Hălmagiu, în cadrul căreia soțul ei moare. Este dusă la Vidra de Sus și aici ținută în casa lui Alexandru (Alisandru) Iancu, tatăl lui A. Iancu. Peste o lună, la 9 iulie 1849, este eliberată, probabil și datorită încetării luptelor ca urmare a poziției favorabile a lui Iancu în urma demersurilor lui Bălcescu. Odată cu eliberarea, bătrânul Iancu a invitat-o să ia legătura cu cel mai apropiat organ al guvernului și să-i indice ca acesta să ia contact imediat cu Iancu și totodată să-i scrie și lui. Ca atare, ea relatează autorităților faptele, menționând totodată că din partea românilor observase o vădită intenție de înțelegere, însăși la Avram Iancu. În raportul comitetului suprem de la Arad, acesta în partea finală subliniază că Elena Povolni consideră însăși eliberarea sa făcută în scopul de a netezi calea spre tratative. Guvernul maghiar ia măsuri

urgente de a informa pe Iancu în legătură cu condiţiile privind încetarea luptelor, în care sens aduce în sprijin asigurările date lui Bălcescu şi faptul că fuseseră eliberaţi din Arad 160 de prizonieri români. Soarta acestor tratative de pace nu se cunoaşte. Se pare că nu s-a mai reuşit ca propunerile să ajungă la Iancu. Oricum era însă destul de târzii, în contextul evenimentelor care se accelerau.[15]

Între cei care au înţeles pe deplin acest deziderat, un loc aparte şi-a dobândit, prin ideile şi activitatea sa neobosită, marele patriot şi revoluţionar român Nicolae Bălcescu, cel care a militat pentru împăcarea şi colaborarea româno-maghiară, pe linia slujirii deopotrivă a cauzei generale a revoluţiei, ca şi a idealurilor naţionale ale fiecărui popor în parte[16]. Strâns legat, de revoluţia din Ţara Românească pe care a servit-o cu un sublim devotament până la capăt, Bălcescu a militat în aceeaşi măsură şi pentru revoluţia din Transilvania, în care a văzut, după cum singur mărturiseşte, una din cele mai eroice manifestări ale poporului român[17].

A urmărit îndeaproape mersul revoluţiei din Transilvania, şi-a intensificat legăturile cu revoluţionari de aici, dându-le sfaturi şi îndemnuri preţioase, „ca să adune o dietă română care să înceapă a organiza Transilvania ca o ţară română", scria el, referindu-se la „...deputaţii români din Transilvania cât şi din celelalte părţi române din Ungaria..." deci şi din cele ale Aradului. Pentru reuşita acţiunii, proiecta unirea puterii armate a tuturor românilor într-o singură forţă, de asemenea un mare congres la Bucureşti, la care să participe reprezentanţii de frunte ai naţiunii române din Transilvania, Ţara Românească, Moldova, Bucovina, Banat şi Crişana, o adevărată adunare naţională reprezentativă cu putere de a hotărî în numele tuturor românilor[18]. Nu este prin urmare o întâmplare că în actul de pacificaţie de la 14 iulie 1849, semnat primul de N. Bălcescu, apare, cu zece ani înainte de unirea principatelor, termenul de „România"[19].

După înfrângerea revoluţiei în Ţara Românească, în mod firesc deci, Bălcescu îşi îndreaptă paşii spre Transilvania pentru a face din ea un bastion al revoluţiei româneşti, iar de aici revoluţia să se extindă din nou în toate teritoriile locuite de români[20].

Prezenţa lui Bălcescu în Transilvania în contextul revoluţiei de la 1848-1849 cunoaşte două perioade. Prima în octombrie–decembrie 1848, când Bălcescu nu a luat contact direct cu părţile Aradului. O va face cu ocazia celei de a doua prezenţă în Transilvania, şi anume în perioada aprilie–octombrie 1849. De la Constantinopol, unde se găsea atunci, Bălcescu pleacă în 2/14 aprilie la Belgrad, de aici la Panciova, apoi la Mehadia, Debreţin (14/26 mai 1849), Pesta prin Szolnok şi Seghedin. La Seghedin vine în 26 iunie / 6 iulie, odată cu guvernul maghiar, retras aici ca urmare a deplasării teatrului de operaţiuni[21].

Trebuie subliniat că prima dată când a venit în Transilvania şi când a rămas mai mult în special la Sibiu şi Braşov (10/22 noiembrie - 30 noiembrie / 12 decembrie), Bălcescu a luat legătura cu conducătorii românilor (la Sibiu acţiona în această perioadă Comitetul Naţional al Românilor), sfătuindu-i nu numai să organizeze Transilvania ca ţară românească, ci să aibă în vedere şi consecinţele datorate rupturii dintre români şi maghiari, într-o scrisoare trimisă lui A. G. Golescu, menţionând că „dezghinarea între români, sârbi şi unguri" a mântuit imperiul austriac. Constrâns de autorităţile austriece, pe la mijlocul lui decembrie este nevoit să părăsească Sibiul, plecând la Constantinopol. Şi la Constantinopol urmăreşte problemele Transilvaniei, gândindu-se la formarea unei legiuni româneşti care să lupte împotriva Austriei şi a trupelor invadatoare, alături de armata revoluţionară maghiară, pe baza respectării principiilor naţionale şi astfel să se poată rezolva problema Transilvaniei şi eliberarea Tării Româneşti[22].

Cu asemenea gânduri se va reîntoarce din Transilvania în aprilie-octombrie 1849. La Mehadia se întâlneşte cu generalul Bem, pe care-l informează despre proiectul de înfiinţare a Legiunii române, la care Bem îi răspunde că nu acceptă propunerea fără autorizaţia guvernului maghiar. Deşi discuţia cu Bem nu a fost întru totul încurajatoare, la Debreţin, unde ajunge în 14/26 mai, are, în ziua următoare, o discuţie de două ore cu L. Kossuth, fiind foarte mulţumit atât de Kossuth cât şi de felul în care a fost tratat, Kossuth primind favorabil ideea Legiunii româneşti. În consecinţă, la 30 mai 1849 Bălcescu prezintă ministerului de externe, contele Batthyány Kázmér, adresa privind înfiinţarea legiunii române sub drapelul său naţional, cerând totodată guvernului maghiar (aflat la Debreţin din cauza evenimentelor), să încheie armistiţiu cu românii şi ungurii, să se opună duşmanului comun. Se angaja că „dacă guvernul maghiar mă va asculta, atunci eu şi cu o deputaţiune vom merge la Iancu şi vom căuta a-l convinge".

Răspunsul primit la 31 mai comunica asentimentul guvernului privind înfiinţarea Legiunii române, dar în privinţa înţelegerii cu românii transilvăneni manifesta rezerve. În 4 iunie, de teama invaziei trupelor ţariste ce se apropiau de Presburg (Bratislava), guvernul maghiar părăseşte Debreţinul, mutându-se la Pesta. Pentru a continua tratativele începute, Bălcescu îl urmează, călătorind în acelaşi tren cu Kossuth. La Debreţin şi la Pesta, Bălcescu intră în contact cu deputaţii români din Banat, Bihor şi Sătmar, precum şi cu cei din părţile Aradului, întrucât aparţinând administrativ de Ungaria, românii din aceste zone intraseră în dieta maghiară, urmărind şi ei, prin aceasta, o politică de apropiere între cele două popoare. Între cei cu care s-a întâlnit Bălcescu la Pesta, a fost şi Eftimie Murgu deputat şi al românilor din părţile Căpâlnaşului şi ale Bichişiului[23].

Din cauza trupelor ţariste, care spre sfârşitul lui iunie pătrund adânc în Ungaria şi Transilvania, guvernul maghiar se refugiază la Seghedin. Bălcescu îl urmează din nou. Acum, Kossuth, care între timp avusese o convorbire şi cu Cezar Bolliac ce venea de la Braşov, acceptă propunerile lui Bălcescu. [24] Se ajunge astfel, în urma tratativelor purtate de N. Bălcescu, iar de la un timp împreună cu Cezar Bolliac, cu Kossuth Lajos guvernatorul statului ungar, primul ministru Szemere Bertalan şi cu ministrul de externe Batthyány Kázmér, la înţelegerea româno-maghiară. Semnată în 14 iulie la Szeged (Seghedin) de către N. Bălcescu, C. Bolliac şi L. Kossuth, înţelegerea cuprinde proiectul de pacificare şi tratatul privind înfiinţarea legiunii române, deci două texte. Proiectul conţine 18 puncte şi 3 subpuncte. Cuprindea declaraţia de principiu privitoare la asigurarea drepturilor naţionale minimale ale românilor, la colaborarea politică româno-maghiară, şi, ca urmare a stăruinţei revoluţionarilor români, trei prevederi privitoare la ţărănime. Abolirea corvezilor şi a altor prestaţii feudale, redarea la ţărani a satelor arse şi a pământurilor care le-au aparţinut, pentru a se aşeza fiecare pe locul său şi anularea contractelor dovedite ca impuse ţăranilor de către proprietari, prin teroare. Tratatul pentru formarea legiunii române, cuprinde un preambul privitor la consideraţiile care au dus la formarea legiunii şi apoi 18 puncte referitoare la soldă, înarmare, etc., menţionându-se că limba de comandă va fi limba română. În încheiere, actul menţiona în legătură cu legiunea română: „Legiunea jură credinţă României şi Ungariei. Ea se obligă să lupte pentru libertate şi independenţă..."[25]

Odată cu încheierea înţelegerii, Kossuth îi propune lui Bălcescu să meargă la A. Iancu pentru a încheia o înţelegere cu aceasta şi a-i cere lui Iancu să-şi formuleze revendicările, cu promisiunea că acestea vor fi satisfăcute. În acelaşi timp, Bălcescu era îndemnat să-i solicite lui Iancu să treacă cu armata sa peste Carpaţi pentru eliberarea Ţării Româneşti, unde urma să plece şi Bem, spre a opri înaintarea trupelor ţariste. În consecinţă, entuziasmat de propunerile lui Kossuth şi fără a cunoaşte situaţia reală a trupelor maghiare şi a celor ruseşti şi liniile de înaintare a celor din urmă, la 15 iunie Bălcescu pleacă la A. Iancu.[26]

De data aceasta, în drum spre A. Iancu, Bălcescu va trece şi prin Arad. De la Szeged, Bălcescu va merge mai întâi la Cluj, unde ajunge în 19 iulie trecând prin Arad şi Oradea[27]. Iată, deci un prim contact direct al lui Bălcescu cu Aradului. Presupunem că în acest context, prezenţa lui Bălcescu la Arad nu s-a redus doar la o simplă trecere, mai ales dacă ţinem seamă de faptul că la Pesta Bălcescu luase contact şi cu deputaţii românii din părţile Aradului. De la Cluj, prin Abrud, Bălcescu va ajunge în 28 iulie la Câmpeni, unde va avea, timp de 4 zile, discuţii cu Iancu şi ceilalţi conducători ai românilor.[28]

La propunerile lui Kossuth, Iancu consimte la 3 august să-i adreseze acestuia o scrisoare, din care reiese că Iancu nu era împotriva colaborării revoluţionarilor români cu cei maghiari. Scrisoarea avea următorul conţinut: „Văzând propunerile de pace pe care ni le-a adus domnul Bălcescu, agentul emigraţiei române, din partea onoratului guvern maghiar trebuie să ne exprimăm regretul că în împrejurările actuale nu putem să dezbatem cu fraţii maghiari restabilirea păcii, fiind situaţia în care ne găsim foarte critică. Armata ungurească se îndepărtează iar forţa militară a ruşilor se apropie. Ar fi apoi foarte dificil şi ar reclama mult timp, până când să putem convinge poporul a se înfrăţi cu voi. Totuşi, pentru a Vă dovedi sentimentele noastre frăţeşti, pe care le nutrim faţă de naţiunea maghiară, am hotărât să rămânem neutri faţă de armata ungară, în tot timpul acestor lupte, neatacând-o şi apărându-ne numai în cazul în care vom fi atacaţi. Nădăjduim că această neutralitate va fi respectată atât de onoratul guvern ungar, cât şi de şefii armatei sale"[29].

Tot aici trebuie menționat că, în contextul evenimentelor, guvernul maghiar trimite la Iancu, în același scop în care se deplasase Bălcescu și pe E. Murgu. Și Murgu a pornit spre Iancu tot prin Arad. În acest sens, însuși Kossuth invită pe comisarul său din Arad să facă totul „ca Murgu să poată merge cu siguranță la Iancu... În scurt, întrebuințează în așa chip clipa sfântă ca să poată fi câștigat poporul român și ca să putem profita îndată de armele sale împotriva dușmanului comun". Aceluiași comisar de la Arad și în aceeași intenție, i se adresează și ministrul-președinte Szemere: „Iată deputatul Murgu pleacă. E gata să se ducă la Iancu în tabăra română cu hotărârea parlamentului. Îl consider de bun. Dacă se prezintă cu aceasta poate exercita o influență enormă asupra poporului. Va apărea drept profet și eliberator". Murgu pleacă să îndeplinească misiunea încredințată, de la Arad, prin Valea Mureșului, urmând ca de acolo să ajungă în munți.[30]

Cu scrisoarea lui Avram Iancu din 3 august, N. Bălcescu în 4 august pleacă s-o înmâneze lui Kossuth. Este însoțit până la Ighiu de Vasile Moldovan.

Între timp, guvernul maghiar, sub presiunea consecințelor luptelor, este nevoit să se mute și de la Szeged, retrăgându-se la Arad. Aici, la 7 august se va înmâna lui Kossuth scrisoarea lui Avram Iancu**. A doua zi, Kossuth ordonă generalilor săi Inczedy și Stein să înceteze orice acțiune împotriva românilor. [31]

Scrisoarea lui A. Iancu din 3 august a pus capăt războiului care timp de un an făcuse atâtea victime în rândul ambelor națiuni.[32] Totodată, prin această neutralitate, pe care A. Iancu o va menține până la sfârșitul luptelor în urma capitulării, A. Iancu a dat un ajutor luptei poporului maghiar pentru independență și libertate.[33] Tocmai de aceea de altfel, în 10 august în gazeta oficială „Közlöny" (Buletin) se publică decretul guvernatorului privind încetarea luptelor dintre maghiari și români, purtate în munții Apuseni.[34]

Toate acestea erau de fapt efectul Proiectului de pacificație. Acest act de la 14 iulie 1849, a fost, fără nici o îndoială, pozitiv și are o importanță istorică, dar s-a realizat prea târziu. Între timp are loc ofensiva rusă în Transilvania declanșată încă la începutul lunii iunie, printr-un atac concentrat al trupelor austo-țariste. În condițiile date, la 11 august Kossuth demisionează, locul său fiind ocupat de generalul Görgey care, la 13 august 1849, depune armele la Șiria lângă Arad, moment ce marchează de fapt sfârșitul revoluției maghiare, după care, în condițiile știute, sunt dezarmate și armatele lui A. Iancu Deci alianța preconizată nu și-a putut atunci împlini scopul pentru care a fost concepută. Rămâne însă de mare semnificație peste timp, iar mesajul său îl putem găsi chiar în cuprinsul tratatului semnat atunci la Szeged. „Națiunile maghiare și române... prin asemănarea intereselor lor... sunt destinate să se ajute reciproc și să lupte sub același drapel... apărând libertatea... " – se spune în tratat.[35]

NOTE

1. *Jan Carpentier, Francois Lebrun, Istoria omenirii, Brașov,1966, p. 284.*
2. *John R. Barber, Istoria Europei moderne, București, (1998) pag. 210.*
3. *Al. Papiu-Ilarian, Istoria românilor din Dacia superioară, I, Sibiu, 1948, p.199.*
4. *Hendrik Willem van Loon, Istoria omenirii, (Brașov), 1996, p. 313.*
5. *Loc. cit.*
6. *John R. Barber, Istoria Europei Moderne, București, 1998, p. 218.*
7. *David Prodan, Prelegeri de Istorie Modernă a României, mss., p. 52.*
8. *Andrei Caclora - Eugen Glück, Noi date privitoare la lupta românilor din Câmpia Aradului pentru drepturi și libertate națională (1848 -1867), în "Revista Arhivelor", anul 11, nr. 2l1968, p. 86.*
9. *„Foaie pentru minte, inimă și literatură", nr.17 din 26 aprilie 1848, p.132-134. .*
10. *„Gazeta de Transilvania", anul 11, nr. 98, din 2 decembrie 1848, p. 400 și nr. 100, din 9 decembrie 1848, p. 408.*
11. *Márki S., Arad vármegye és Arad szabad Király város története, Arad,1895, p. 578.*
12. *Arhivele Statului Arad, fond Prefectura Județului Arad, actele Împuternicitului cezaro-crăesc, dos, 313711850, f. 3.*

13. *Cornelia Bodea, 1848 la români; vol. II, Bucureşti, 1984, p.1072 -1080.*
14. *Din Istoria Transilvaniei, II, Bucureşti, 1961, p.126.*
15. *S. Dragomir, Avram Iancu, Bucureşti, 1965, p. 220 - 201.*
16. *C. Bodea, Bălcescu 1848 - 1851. Marginalii inedite, în "Studia et acta musei Nicolae Bălcescu", Bălceşti pe Topolog, 1969, p. 31.*
17. *Vasile Netea, Relaţiile lui N. Bălcescu cu cărturarii şi luptătorii români din Transilvania, în "Studia et acta musei Nicolae Bălcescu", Bălceşti pe Topolog, 1969, p.139.*
18. *Ştefan Pascu, Transilvania în gândirea lui Nicolae Bălcescu, în „Studia et acta musei Nicolae Bălcescu", Bălceşti pe Topolog, vol. IV, 1976, p. 9-10.*
19. *Din Istoria Transilvaniei, II, p.122.*
20. *V. Netea, op. cit., p.157.*
21. *Horia Nestorescu-Bălcești, Harta drumurilor în Transilvania şi Ungaria (9848 - 1849), în „Studia et acta musei Nicolae Bălcescu", Bălceşti pe Topolog,1976, p.13 -18.*
22. *N. Bălcescu, Opere, /V, Corespondența, p.116, 118, V. Netea, op. cit., p.158-159.*
23. *N. Bălcescu, Opere, /V, Corespondența, p.181, V. Netea, op. cit. p.160 -163; Horea Nestorescu - Bălceşti op. cit. p.18.*
24. *V. Netea, op. cit. p.163.*
25. *Din Istoria Transilvaniei, II, p.121-122.*
26. *V. Netea, loc. cit.*
27. *Horea Nestorescu - Bălceşti, op.. cit.. p.19.*
28. *Ibidem.*
29. *S. Dragomir, Avram Iancu, p. 231- 232.*
30. *S. Dragomir, Avram Iancu, p. 235 - 236.*
31. *Horea Nestorescu - Bălceşti, op. cit. p. 19 –20, Din istoria Transilvaniei, II, p. 123. Menționează chiar că Bălcescu a predat lui Kossuth scrisoarea lui Iancu. Károly Dénes, op. cit. p. 101. şi el apreciază că scrisoarea lui Iancu i-a fost înmânată lui Kossuth la Arad, de către N. Bălcescu.*
32. *V. Netea, loc. cit.*
33. *Liviu Maior, N. Bălcescu şi A. Iancu, în „Studia et acta musei Nicolae Bălcescu", Bălceşti pe Topolog, IVl1976, p. 43.*
34. *Din istoria Transilvaniei, II, p.123.*
35. *Loc. cit. p.121.*

* *Unii consideră că Murgu nu a mai putut ajunge decât până la Ilia. (S. Dragomir, Avram Iancu, p. 236). Alţii că a ajuns la Iancu în timp ce Bălcescu se mai găsea încă acolo (Horea Nestorescu - Bălceşti, op., cit., p.19)*

** *După unele date, scrisoarea a fost predată la Arad lui Kossuth la 8 august (Din istoria Transilvaniei, II, p.123. Károly Dénes, Surse maghiare şi activitatea revoluționară a lui N. Bălcescu în vara anului 1849, în „Studia et acta musei Nicolae Bălcescu", Bălcești pe Topolog, IV/1976, p. 101.)*

„Román és magyar két hű testvérnek frigyes összetartásában"

Erdélyi Vazul nagyváradi görög katolikus püspök 1848/49-ben

Dr. Zakar Péter

A modernkori román történelem egyik meghatározó tényezője a görög katolikus egyház volt. Az unitus papok jelentős része erdélyi katolikus iskolákban, néhányan pedig Bécsben és Rómában folytattak tanulmányokat, ezáltal biztosítva a modern nyugati eszmék beáramlását a román közéletbe. A bécsi kormányzat 1761-ben beletörődött abba, hogy a románoknak csak a kisebb része tért vissza a katolikus egyházba, ezzel évszázadokra állandósította a románok vallási megosztottságát. Ez a megosztottság kétség kívül hátráltatta az egységes román nemzeti tudat kialakulását, hiszen a görög katolikus püspökségek missziós célokat szolgáltak.[1] Előadásomban Erdélyi Vazul nagyváradi görög katolikus püspök 1848/49-es tevékenységét szeretném felidézni. Három problémakörre szeretnék részletesen kitérni: 1) a püspök anyagi helyzete, 2) a görög egyesült püspökség és az ortodox felekezet viszonya, 3) Erdélyi Vazul és a magyar kormány kapcsolata.

Erdélyi Vazul tevékenysége iránt először a román görög katolikus történészek mutattak érdeklődést. Ioan Vancea már 1863-ban megjelentette a püspök életrajzát.[2] Jacob Radu pedig az 1928-ban önálló kötetben foglalta össze kutatási eredményeit,[3] majd két évvel később az anyagot átemelte a nagyváradi görög egyesült püspökség történetét feldolgozó munkájába is.[4] A magyarországi történészek közül főként Pirigyi István foglalkozott a görög katolikusok történetével, de a nagyváradi egyházmegye nem tartozott érdeklődésének homlokterébe.[5] A Magyar Katolikus Lexikonban is röviden ő foglalta össze életrajzát. A püspök 1848-49-es szerepéről megállapította: [Erdélyi] „Magyarnak vallotta magát és a szabadságharc idején papjai és hívei nagy részével a magyarság oldalára állt."[6] 1994-ben a Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzeteinek sorozatában Janka György és Tóth Ferenc közölték rövid életrajzát, illetve a makói paróchia levéltárából néhány általa írt körlevél kivonatát.[7] Mindezek ellenére az imént említett problémákkal a tisztelt szerzők nem, vagy csak érintőlegesen foglalkoztak, így ezek megválaszolása indokoltnak tűnik.

Az 1777-ben felállított nagyváradi görög katolikus egyházmegye lakossága mind nemzetiségi-, mind vallási szempontból igen sokszínű volt: magyarok, németek, románok és szerbek alkották a jelentősebb számú nemzetiségi közösségeket. 1847-ben a 127 592 görög szertartású római katolikus hívő mellett még 205352 latin szertartású római katolikus, 359966 ortodox, 49846 evangélikus, 224235 református, és 16025 izraelita hívő élt az egyházmegye területén.[8] Az ortodox hívők nagy száma állandó fenyegetést jelentett az unitusokra. Fanatikus híveik gyakran megrohantak egy-egy templomot, hogy többségben lévén megszabaduljanak az „eretnek" papoktól és hittestvéreiktől. Ráadásul az állam ekkor már semleges álláspontot képviselt az ortodoxok megtérítésével kapcsolatban. V. Ferdinánd király 1846. február 21-én kelt rendelete lehetővé tette az unitusok visszatérését az ortodox egyházba. 1848-as átalakulást követően ugyanezt a jogot immár törvény is garantálta,[9] ami az unió esetleges megszűnésének lehetőségét vetítette előre, tekintettel arra, hogy a görög katolikusoknak az ortodoxiával szembeni terjeszkedése 1846-ig állami támogatással valósult meg.

Erdélyi Vazul Makón, szegény román zsellércsaládban született 1794. augusztus 1-én. Gimnáziumi tanulmányait Temesváron, majd Nagyváradon folytatta, teológiai ismereteit pedig az 1816/17-es tanévtől kezdődően Nagyváradon, Pesten, majd Bécsben szerezte. 1820. november 20-án szentelték pappá, majd 1829-ig adminisztrátor volt Belényesen. Ezt követően az egyik nagyváradi plébánián volt plébános, majd 1835. június 9-én kanonokká nevezték ki.[10] A szabadságharcot követően lefolytatott vizsgálatok ekkori életmódját úgy jellemzik, hogy az nem mindig harmonizált papi hivatásával, ami a korabeli szóhasználatban egyértelműen a liberális életvezetésre utalt.[11] Ebben a tekintetben lényeges fordulat következett be 1842. augusztus 2-án történt kinevezését követően, hiszen ettől kezdve a legszigorúbb vizsgálat sem talált életvitelével kapcsolatban semmiféle vétséget vagy mulasztást.

Püspökké szentelése már szoros összefüggésben van az általunk vizsgált első kérdéskörrel, tudniillik a püspökség 1848/49-es anyagi helyzetével. Amint az közismert, a katolikus egyház vezetői az európai forradalmak, valamint az utolsó rendi országgyűlésen is jól érzékelhető politikai nyomás hatására lemondtak a tizedről, ezzel a püspökségek jelentős bevételtől estek el, sőt helyenként a lelkészkedő papság ellátása is veszélybe került. Ami a nagyváradi görög katolikus egyházmegye 1848/49-es pénzügyi helyzetét illeti, azt némi eufemizmussal is erősen forráshiányosnak kell minősítenünk. Erdélyi Vazul még a püspökség átadásakor, 1844-ben 9544 forint 6 3/4 krajcár kölcsönt vett fel a kincstártól, amit a nagyszabású ünnepségek ismeretében nem is csodálhatunk.[12]

A kölcsönt 1846. január 1-től számítandó három év alatt kellett volna törlesztenie, de ő többszöri figyelmeztetés ellenére 1848 áprilisáig csak tartozásainak töredékét fizette vissza. Mivel idő közben magán célokra is jelentős összegeket vett fel, oly mértékben eladósodott, hogy Kossuth Lajos pénzügyminiszter 1848. április 26-án kelt sürgetésére vagyonát zár alá vették.[13] A zárlat feloldása érdekében Erdélyi mind Kossuth Lajossal, mind Eötvös József báró vallás-, és közoktatási miniszterrel élénk levelezésbe kezdett. Vitatta tartozásának nagyságát, illetve részben a követelések jogosultságát is. Arra hivatkozott, tegyük hozzá teljesen jogosan, hogy a vallásalapból nem vette föl torony építtetés címén a tőle követelt 25000 forintot. A vallásalapba pedig azért nem fizette be az évi 6400 forintot, mert jobbágyai elődjének halála[14] óta megtagadták a tizedfizetést. Adóssága fejében 1895 köböl búzát ajánlott fel, amelyet a rézbányai bányatisztségen keresztül akart az illetékesekhez eljuttatni.[15]

A vizsgálatok igazolták, hogy az állammal szembeni tartozása „mindössze" 7319 forint 12 krajcár és a pénzügyminisztérium a törlesztésre tett javaslatát is elfogadta. Július végén feloldották javainak zárlatát, de egyúttal a törlesztés foganatosítására is emlékeztették. Adósságai fejében el kellett adatnia belényesi uradalma gulyáját, pálinkáját és gubacsát is.[16]

Belényesi uradalma a szabadságharc időszakában teljesen tönkre ment. Popovits Mózes uradalmi felügyelő már 1848. szeptember 1-én arról panaszkodott, hogy Belényes városában törvény ellenes húsmérés folyik, „...jóllehet a megye ezen gyakorlatot megszüntette, attól elállani nem akarnak, sőt bort, pálinkát mérnek több oda való lakosok, s Jancsó Demeter sert is főzet, és árultat... hogy a több[i] helységekben is az italok mérése általános lett, s hogy az uradalmi erdők a lakosság által pusztíttatik".[17] Erdélyi Vazul egyébként az egyházi birtokok és alapítványok kor igényeihez illeszkedő átalakítását, „arányosítását" magától az egyháztól várta és elutasította az állami beavatkozást az egyház gazdasági ügyeibe.[18]

Nem sokat javult a belényesi uradalom helyzete 1849-ben sem. Januárban több alkalmazott lemondott. Popovits Mózes február 24-én jelentette a püspöknek, hogy Belényesre naponta 50-60 szekér fát hoznak, csütörtökönként pedig 150-200 szekér érkezik a püspökség erdejéből. A rablást gátolni igyekvő erdészeket a lakosság halállal fenyegeti, a Fenesi járásban az erdőkerülők szintén lemondtak.[19] Márciusban a helyi lakosság püspökségének belényesi uradalmához tartozó erdőit pusztította „határt nem ismerő önkénnyel". Ez már Erdélyi türelmének is sok volt és az OHB segítségét kérte. Mivel a majorsági földek nem voltak számottevőek a királyi kisebb haszonvételek és az erdőhasználat bitorlása oda juttatta, hogy sem magát, sem személyzetét nem tudta eltartani.[20] „Megcsonkult jövedelmei" pótlására még 1848. július 8-án 5000 forint évi pótlékot kért a magyar kormánytól, de az Országos Honvédelmi Bizottmány 1849. április 6-i rendelete szerint csak ideiglenesen folyósítottak neki 3000 forintot.[21] A püspök bizonytalan anyagi helyzete tovább erősítette kiszolgáltatottságát a mindenkori államhatalommal szemben.

Ugyancsak rászorult Erdélyi Vazul az állami hatóságok jóindulatára az ortodoxiával folytatott küzdelmében. Unitus püspökként legfőbb céljának tartotta az 1439-es firenzei zsinat 4 pontjának az ortodox egyházközségekkel történő elfogadtatását. Ideálisnak azt vélte, ha egy adott település valamennyi lakója templomával egyetemben került joghatósága alá.[22] A magyar liberálisok viszont politikai elveiknél fogva nem támogatták az ilyen jellegű hittérítő tevékenységet, sőt vármegyei szinten inkább a korábban elnyomott ortodoxokkal szimpatizáltak. A görög katolikusok érdekeinek határozottabb képviselete érdekében szorgalmazta a konzervatív nézeteiről ismert Szilágyi József kanonok tanácsnoki kinevezését a kultusz tárcához. Erre ugyan nem került sor, de a tárcánál görög katolikusokat is alkalmaztak.[23]

Amint azt már említettük, az unitus lakosság törvényes keretek között áttérhetett az ortodox felekezetbe (1848:XX. tc. 6. §.). Ez a bevett felekezetek tökéletes egyenlőségének elvéből következett, amely elvhez a magyarországi liberális politikai elit következetesen ragaszkodott. Az utolsó rendi országgyűlésen megkísérelték a templomfoglalások bonyolult sorozatát is lezárni. Kimondták, hogy ha egy község görög szertartású [sic!] lakosságának többsége is tér át egy másik hitvallásra, a községi egyházat akkor is az eredeti hitvallást megőrző lakosok kezén kell hagyni. Kifejezetten tiltották a templomfoglalásokat és az 1848. január 1-ig meg nem kérdőjelezett templomok jogállásának további megkérdőjelezését.[24]

Erdélyi Vazul ebben a helyzetben nemzetpolitikai érvekkel próbálta meg a görög egyesültek számára az állam jóindulatát biztosítani. Már 1847 augusztus 20-án kelt levelében arról győzködte Apponyi György gr. főkancellárt, hogy „nemzeti érdekek veszedelmeztetése forog fent [sic!]". Utalt a szerb vezetés alatt álló ortodoxia politikai kapcsolataira a cár fősége alatt álló orosz ortodox egyházzal és nehezményezte a román ortodox lakosságnak a szerb egyházi vezetés általi elnyomását. Ezzel szemben kiemelte a mintegy 1,5 millió görög katolikus hívő magyarosodását.[25]

Hasonló érvrendszert alkalmazott, amikor a vallás-, és közoktatási tárca egy görög katolikus érsekség megalapításával kapcsolatos véleményét kérte. Véleménye szerint a fogarasi püspökség érsekséggé emelése, illetve egy új, nagybányai püspökség felállítását mind egyháznak, mind a hazának az érdekei sürgetik. 1848. augusztus 13-i válaszlevele fényt derít politikai elképzeléseire is. „A szabadságnak nagy napja felderült hazánkban, és a különféle nemzetiségeket életre riasztotta, nemzetiségi egyesülés eszméi forronganak, felfogta minden ajkú nép, hogy egyesülnie kell, hogy létezni meg ne szűnjön, és a román népnek egyesülése meg fog történni, csak az a kérdés, hogyan? A Római Széktől elszakadás által és akkor az orientális népek nagy családjához fog tartozni, azokkal érdekben egyesülhetni, melyek a magyar és többi nyugati népek érdekeivel ellentétben állanak, vagy pedig a Római székkeli egyesülés által, és így a román és magyar két hű testvéreknek frigyes összetartásában, egymásnak fennmaradása biztosítására?"[26] A minisztérium vezetése elfogadta Erdélyi érvelését és a hercegprímáshoz fordult az ügyben, de a közbejött események miatt a görög katolikus egyházmegyék újjá szervezésére 1853-ig kellett várni.[27]

1846-tól 1848-ig a görög egyesült hívek tömeges áttérése okozta a legnagyobb problémát. Dessewffy Emil grófnak már 1846. november 2-án azt írta Erdélyi, nem tud részt venni a Konzervatív Párt alakuló ülésén, mert kénytelen otthonától „távul a fellázadt parochiákba[n] sok fárad[t]sággal, nagy munkával és nem kevés költséggel az elcsábított híveim oktatásában 's a tévútról az üdvösség útjárai visszavezetésében szüntelen foglalatoskodni és működni".[28] A fanatikus ortodox hívők a galsai templomot elfoglalták, a kurtakérit lepecsételték, a németbogsánit pedig a Krassó megyei hatóságok adták át 1848. április 10-én. Bihar vármegye késznek mutatkozott ortodox többség esetén négy templom és a hozzájuk tartozó épületek átadására. Nyíltan hirdették továbbá az ortodoxok a kizdiai és a ternovai templom elfoglalásának, valamint a lugosi templom lerombolásának a szükségességét. A vallás-, és közoktatási minisztérium a megyei hatóságokat utasította a foglalások megakadályozására, illetve a szükséges vizsgálatok lefolytatására, az ortodoxok által elfoglalt templomokban pedig – Erdélyi Vazul kérésének megfelelően – a két felekezet lelkészei felváltva mutatták be az istentiszteleteket.[29]

A liberális politikusokat egyre jobban aggasztották a vallási villongások, ezért Eötvös József báró 1848. május 15-én ráparancsolt a két érdekelt félre, Erdélyi Vazulra és a bácsi ortodox püspökségre, hogy vessenek véget ezen áldatlan állapotoknak. A rendeletnek megfelelően Erdélyi május 24-én körlevelet intézett lelkészeihez, amelyben felszólította őket, hagyjanak fel „az egyik vallásról a másikra leendő édesgetéssel" és törekedjenek a két felekezet közötti ingerültség megszüntetésére. A püspök, mint fentebb kimutattuk, gyorsan alkalmazkodott az alkotmányos viszonyokhoz és az 1848:XX. tc. 7. §-ára támaszkodva szívósan védte a görög katolikusok érdekeit. Erre az adott keretek között azért nyílt lehetősége mert az ortodox felekezet hívei nem kizárólag alkotmányos eszközökkel éltek céljaik megvalósítása során.[30]

Mind a gazdasági problémák, mind pedig az ortodox felekezethez fűződő meglehetősen hűvös viszony felértékelte a nagyváradi unitus püspök személyében kormányhoz fűződő kapcsolatainak

jelentőségét. Korábban már utaltunk rá, hogy püspökké történt kinevezése előtt az átlagosnál liberálisabb életvitelt folytatott és ez a császári hatóságoknak szemet is szúrt. Püspöki kinevezését követően viszont már nem merültek fel vele szemben ilyen jellegű kifogások. A legtöbb püspökhöz hasonlóan ő sem mutatott különösebb politikai aktivitást, nem vett részt például a Konzervatív Párt alakuló értekezletén sem 1846. november 12-én. Igaz, a püspököket meghívó Dessewffy Emil grófnak küldött válaszában hangsúlyozta, ő „mindenkor mint a Konzervatív Pártnak egyik csekély, de szilárd tagja" szívesen osztozott volna „annak édes honunk boldogítására s nemzetünk virágoztatására célzó elveiben, 's nézeteiben", de az ortodoxok aktivitása nem teszi lehetővé személyes megjelenését.[31] E levél egyértelmű bizonyítéka a forradalmat megelőző kormánypárti állásfoglalásának, amelyet az első felelős kormány megalakítását követően is igyekezett fenntartani.

A polgári átalakulás gyors és sikeres lebonyolítása 1848 tavaszán a magyarországi konzervatívok magatartásában is politikai változást idézett elő. Többségük nem zárkózott el a Batthyány-kormány támogatása elől sem. Erdélyi Vazul az utolsó rendi országgyűlés vallásügyi vitáiból a felső házban aktívan kivette a részét. 1848. április 6-án többek között kijelentette, hogy „valamint a polgári jogok szabadságát, úgy a vallási szabadságot is lelkemből tisztelem minden felekezetben".[32] A vallásügyi törvényjavaslat vitájában főként az ellen küzdött, hogy a törvénynek visszaható ereje legyen és ezáltal az ortodoxoknak módja legyen harminc - negyven évvel azelőtt „törvényes megyei választmány által az akkor divatozott rendszer szerint" átadott templomokat visszakövetelni. A törvény, amint arra már utaltunk, tiltotta az erőszakos templomfoglalásokat és kimondta: amely egyházak iránt 1848. január 1-ig „vagy kérdés nem támasztatott, vagy közhatósági elintézés jött közbe, azok kérdés alá többé nem vétethetnek".[33] A végeredmény tehát nem a nagyváradi görög katolikus püspök elvárásai szerint alakult, igaz, az ortodoxokat sem elégítette ki maradéktalanul ez a kompromisszum.

Tény, hogy Erdélyi 1848. május 11-én kiadott körlevelében nagy örömmel üdvözölte az egyenlőség alapján megvalósuló román - magyar megbékélést. Az volt a véleménye, hogy mivel a románok távol vannak a franciáktól és az olaszoktól, a szláv „tengerbe" ékelődő románok és magyarok közösen vállalt küzdelemmel biztosíthatják fennmaradásukat. Erdélyi a forradalom és a szabadságharc alatt mindvégig kapcsolatban állt a magyar politikai vezetéssel, de a politikától amennyire ez lehetséges volt, igyekezett távol tartani magát. Az 1848. július 5-ére összehívott első népképviseleti országgyűlést már július 20-án elhagyta, feltehetően hivatalos foglalatosságára vagy fájós lábára hivatkozva.[34]

Körlevelei csak viszonylag ritkán tartalmaztak politikai vonatkozású kitételeket. 1848. június 17-i, 335. sz. körlevelével – a tervezett, de végül elhalasztott nemzeti zsinatra történő felkészülés érdekében – összehívta megyéje zsinatát. A résztvevők összetétele mérsékelten liberális elvekre utalt: utasítása szerint kerületenként az alesperes és egy titkos szavazással választott küldött vehetett részt rajta.[35] Miközben viszonya a nagyváradi latin szertartású római katolikus püspökkel, Bémer László báróval a helyi szeminárium tervezett bezárása miatt feszültté vált[36], a magyar kormányhoz továbbra is jóindulatúan viszonyult. A fegyveres harc kitörését követően kiadott proklamációjában felszólította a románokat, hogy utolsó csepp vérükig védjék meg Magyarországot. Közreműködött két, a magyar hadseregben szolgálatot teljesítő tábori lelkész kinevezésében is, akik közül az egyik pap, Muntyán János[37] egyházmegyéjéhez tartozott. A magyar kormány rendeleteinek szellemében 1849-ben lelkészeinek szétküldött egy „célszerű imádságot", amelyet minden szentmise végén „a hazáért a néppel mondani és elmondatni" rendelt. Utasította alárendeltjeit, világosítsák fel híveiket „a népszabadság tökéletes felfogásá"-ról és ébresszék rá őket a hazai ügy magasztosságára, a Függetlenségi Nyilatkozatot pedig – a vett utasításoknak megfelelően – ő is hódoló nyilatkozattal üdvözölte.[38]

Erdélyi a trónfosztást követően is szoros kapcsolatban állt a magyar kormánnyal. Új tanítói állásokat akart létesíteni hat faluban és Belényesen is. Fáradozásai eredménye képen a helyettes lelkészeknek is folyósítottak pótlékot a magyar hatóságok.[39] Lényeges, miként látta ő maga papsága szerepét a szabadságharcban. 1849. május 4-én egyházmegyéje román pap-, és tanító növendékeinek katonáskodás alóli felmentését kérte Kossuth Lajos kormányzó elnöktől. E levelében olvasható a következő értékelés is:

„Igen is, én bizonyságot tehetek Kormányzó Elnök Úr előtt, hogy a román papságom műveltségének és hazafiúi szellemének, mely által a román népben tekintélyt vívott ki magának, tulajdonítható azon

örvendetes jelenet, hogy egyházi megyém határai közt, mely Magyarországnak több megyéire kiterjed, e vészes körülményekben is a román nép testvéri hűségét a magyar iránt megőrizte, és népem a hazáért minden áldozatokra kész és engedelmes; sőt ezen példa a többi román népre is hatással volt, úgyhogy kivált Bihar vármegyében és Szatmárban a román nép példásan viseli magát."[40] Jellemző, hogy a minisztertanács 1849. május 28-án a törvényes rendelkezések és a hadügyminisztérium állásfoglalása ellenére két román tanulót, a pocsai származású Vastag Mihályt és Kozma Mihályt felmentette a katonai szolgálat kötelezettsége alól.[41] Egy 1849. június 22-én kelt levelében a püspök „az osztrák ellenség... zsarnok uralmát", illetve „ezen ellenség dühöngő uralmá"-t emlegette.[42]

Hiába állt a világosi fegyverletételt követően gyorsan a császári hatóságok mellé,[43] 1850-ben a nagyváradi cs. kir. hadbíróságon vizsgálatot folytattak ellene. Feljelentője Rácz Péter hagymádfalvi plébános[44] volt, aki számos terhelő bizonyítékot bocsátott a bíróság rendelkezésére. A vádpontok között szerepelt a liberális politikusokkal való szoros kapcsolat tartás, az 1848. május 11-i körlevél, a magyar kormány proklamációinak kihirdetése, a „lázadók" anyagi és szellemi támogatása. A hadbíróság azonban méltányolta, hogy Erdélyi Vazul püspöki kinevezését követően már nem kacérkodott a liberalizmussal és elfogadta a vádlott védekezését, miszerint kényszer hatására cselekedett. Enyhítő körülményként vették figyelembe, hogy 1848. július 20-tól kezdve nem vett részt az országgyűlés munkájában. A bíróság megítélése szerint Erdélyi „állandó terrorizmus alatt állott", amit még az a tény is súlyosbított, hogy román volt. Döntőnek bizonyult, hogy egyházmegyéjének papjai Rácz Péter kivételével teljesen egységesen kiálltak mellette és tanúvallomásaikban a püspök lojális érzelmeit ecsetelték. Így annak ellenére, hogy a vádpontok többsége megfelelt a tényeknek, 1849. augusztus 22-én rehabilitálták.[45]

Amint az köztudomású, Erdélyi Vazul ezt követően jelentős karriert futott be. Még 1850-ben megkapta a Szent István rend kiskeresztjét és ő volt annak a bizottságnak az elnöke, amely Scitovszky János hercegprímás felkérésére tervezetet dolgozott ki új román görög katolikus püspökségek, illetve a fogarasi püspökség érseki rangra emelésére. IX. Pius pápa lényegében az ő elképzelései alapján kanonizálta 1853. november 26-án az új egyházmegyéket. 1852-ben és 1857-ben Erdélyi személyesen is üdvözölhette az uralkodót, aki valóságos belső titkos tanácsosnak nevezte ki és bárói címet adományozott neki. A sok viszontagságot megért püspök 1862. március 27-én adta vissza lelkét teremtőjének.[46]

Erdélyi Vazul tevékenységének csak néhány vonatkozását ragadtuk ki. Nem szóltunk többek között a nagyváradi székesegyház felépítéséről, az agg papok gondozása terén kifejtett fáradozásairól, hogy csak néhányat említsünk a további tárgyalásra érdemes témák közül. Ami 1848-49-es tevékenységét illeti, mint hallottuk a forradalom és szabadságharc jelentős anyagi veszteségeket okozott neki. Erélyesen védelmezte a görög katolikusok érdekeit a liberális politikai környezetben is. Noha nem volt különösen politikus alkat, a magyar szabadságharcot óvatosan, de támogatta. Értelmetlen azon vitatkozni, hogy magyar orientációjú, vagy császárpárti volt-e inkább, mint ahogy az is téves megállapítás, hogy magyarnak vallotta magát. Helyesebbnek tűnik ha Erdélyi Vazult nyugati orientációjú román főpapként tartjuk meg emlékezetünkben, amibe a magyar és a neoabszolutizmus korabeli osztrák orientáció is belefér, aki a változó politikai körülmények közepette is mindig egyházát és nemzetét szolgálta.[47]

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Fazekas Csabának és Laár Tibornak az előadás elkészítéséhez nyújtott segítségükért. Szintén köszönettel tartozom F. Kiss Erzsébetnek és Lenkefi Ferencnek a levéltári anyagok gyors előkészítéséért, illetve kutathatóvá tételéért.

JEGYZETEK

1. *Szász Zoltán*: A románok története. Budapest, [1993.] 55-59.
2. *Dr. Vancea, Ioan*: Biografia sinoptică a Episcopului Vasile Baron de Erdélyi. Nagyvárad, 1863.
3. *Dr. Radu, Jacob*: Episcopul Baron Vasile Erdeli (Ardeleanu, Erdélyi) (1843–1862). Nagyvárad, 1928.
4. *Dr. Radu, Jacob*: Istoria diecezei române - unite a Orăzii - Mari. Scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înfiinţarea aceleia 1777–1927. Nagyvárad, 1930. (A továbbiakban: *Radu* 1930.)

5. *Pirigyi István*: Görög katolikusok az 1848-as szabadságharcban, in.: A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848/49 történetéhez. Szerk.: Takács Péter. Debrecen, 1998. 149-164.
6. Magyar Katolikus Lexikon Főszerk.: Diós István. III. k. Budapest, 1997. 170. (A vonatkozó rész Pirigyi István munkája.)
7. *Janka György – Tóth Ferenc*: Erdélyi Vazul élete és munkássága. (Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei 12.) Makó, 1994. (A továbbiakban: *Janka – Tóth* 1994.)
8. Schematismus venrabilis cleri dioecesis Magno-Varadiensis G.R.C. pro anno MDCCCXLII. Nagyvárad, d. n. (a továbbiakban: Schem. MV. G.R.C.) 230.
9. 1848:XX. tc. 6.§. Magyar Törvénytár. 1836–1868. évi törvényczikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Budapest, 1896. (a továbbiakban: Törvénytár 1896.) 244.
10. *Radu 1930.* 108-108.
    Janka–Tóth 1994. 3., 18-19.
    Dr. Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története. II. k. Nyíregyháza, 1990. (a továbbiakban: *Pirigyi* 1990.) 44.
11. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Abszolutizmus kori iratok, Bach kori megbízhatóak. 83. cs. 183. d. n.
12. Vallás és közoktatási minisztérium – a pénzügyminisztériumnak. Budapest, 1848. április 26. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) H 26 28. kútfő, fogalmazvány. Erdélyi Vazult Lemény János fogarasi püspök 1843. június 11-én szentelte püspökké Balázsfalván, majd az újdonsült püspök június 18-án ünnepi szentmisét celebrált Nagyváradon. Ezután harangzúgás és ágyúdörgés közepette tért vissza lakhelyére. Az ezt követő 300 fős díszebéden *Papp Szilágyi József* szerint "több rendű versezetek is osztattak ki honi, latin és oláh nyelven". Religió és Nevelés 1843. II. 3. sz. (július 9.) 21-22.
    Radu 1930. 110. oldalon olvasható tudósítását kiegészíthetjük azzal, hogy Kurucz János és Marozsán János alkalmi versei magyarul hangzottak el.
13. *Kossuth Lajos* – a Magyar Királyi Kamarának. Pest, 1848. április 22. MOL H 26 28. kútfő, eredeti tisztázat.
14. Samuil Vulcan püspök 1839. december 25-én halt meg. *Pirigyi* 1990. 44.
15. *Erdélyi Vazul* – Kossuth Lajosnak. Pest, 1848. július 8. MOL H 26 28. kútfő, eredeti tisztázat, mellette Erdélyi május 8-i levelének másolata ugyanebben a tárgyban.
16. *Erdélyi Vazul* – Koszta Józsefnek. Nagyvárad, 1848. július 31. MOL H 26 28. kútfő, eredeti tisztázat.
17. Bihar megye bizottmánya ülésének jegyzőkönyve. Váradolaszi, 1848. szeptember 1. 3816. cikkely, másolat. MOL H 2 (OHB) 1849:5126.
18. *Erdélyi Vazul* – Hám Jánosnak. Nagyvárad, 1848. december 30. Közli *Sarnyai Csaba Máté*: Források a szekularizációs törekvések 1848 végi püspökkari értékeléséhez. http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/tortenel/atfogo/egyhtor/
19. *Popovits Mózes* – Erdélyi Vazulnak. Belényes 1849. február 24. MOL H 2 (OHB) 1849:5126 (másolat).
20. *Erdélyi Vazul* – OHB-nek. Nagyvárad, 1849. március 28. MOL H 2 (OHB) 1849:5126, eredeti tisztázat.
    Kossuth Lajos Összes Munkái. XIV. k. (Kossuth Lajos 1848/49-ben IV.) Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Második rész 1849 január 1 – április 14. S.a.r. *Barta István*. Budapest, 1953. (a továbbiakban: KLÖM XIV.) 799.
21. KLÖM XIV. 832.
    Szász Károly államtitkár és a VKM vezetői ellenezték a segély folyósítását, mert a püspöki birtokok állami kézbe vételét és egységes állami fizetést kívántak a püspököknek folyósítani. MOL H 2 (OHB) 1849:5266.
22. *Janka – Tóth* 1994. 5-6.
23. *Erdélyi Vazul* – Eötvös József bárónak. Nagyvárad, 1848. május 3. Közli: Documente privind revoluția de la 1848 în țările române c. Transilvania. Vol. III. 30 aprilie –14 mai 1848. Szerk.: *Pascu, Ştefan*. Bukarest, 1982. 130.

24. Törvénytár 1896. 244.
25. *Erdélyi Vazul* – [Apponyi György] gr. főkancellár. Nagyvárad, 1847. augusztus 20. MOL H 56 13. kútfő 8. tétel, eredeti tisztázat.
26. MOL X 722 795. tekercs. Hám - akták. 1844:144. Az idézeteket a mai helyesírási és központozási szabályoknak megfelelően közöljük.
27. *Hajdu János*: Eötvös József báró első minisztersége (1848.). Budapest, 1933. 83-85.
28. *Erdélyi Vazul* – Dessewffy Emil grófnak. Székelytelek, 1846. november 2. MOL P 90 3/K. Acta polica. Szám nélkül. (Az irat fénymásolatát Fazekas Csaba bocsátotta rendelkezésemre.)
29. MOL H 56 1848: 13. kútfő 1-2, 6-7. tétel
30. Documente privind revoluția de la 1848 în țările române c. Transilvania. Vol. IV. 14 – 25. Mai 1848. Szerk.: *Pascu, Ştefan*. Bukarest, 1988. 464-465.
31. A 28. sz. jegyzetben megadott forrás mellett *Fazekas Csaba*: Katolikus egyháziak „platformja" a Konzervatív Pártban. Adalékok a pártalakulás kezdeteihez a reformkori Magyarországon, in.: Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak. Tudományos emlékülés Zalaegerszeg, 1997. június 7. Zalaegerszeg, 1998. 73-112.
32. Felséges Első Ferdinánd austriai császár, Magyar- és Csehországnak e néven ötödik apost[oli] királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-ik évi november 7-ére rendeltetett magyar ország gyűlésen a mélt.[ósá]g[os] Fő Rendeknél tartatott országos ülések naplója. Pozsony, 1848. (a továbbiakban: Főrendi napló 1848.) 493. (A vonatkozó részek fénymásolatát Fazekas Csaba bocsátotta rendelkezésemre.)
33. Főrendi napló 1848. 496-497.
Törvénytár 1896. 244.
34. *Radu* 1930. 124.
Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés. Szerk.: Beér János. Bev.: Beér János és Csizmadia Andor. Budapest, 1954. 484.
35. *Radu* 1930. 116.
Janka – Tóth 1994. 9.
36. *Erdélyi Vazul* – Eötvös József bárónak. Nagyvárad, 1848. június 26. MOL X 722. 795. tekercs. Hám-akták 1848:41.
37. Muntyán János 1808. január 3-án született. 1828. június 30-án szentelték pappá, 1847-ben adminisztrátor volt Dédán, 1848-ban Szarkón. Schem. MV. G.R.C. 133. HL Abszolutizmus kori iratok. Nagyváradi Kriegsgericht 1850–221. 833-854. fol.
A másik említett pap Friskán Mihály egykori nagytoráki ortodox lelkész volt. Universalis Schematismus ecclesiasticus et literarius graeci non uniti ritus i. regni Hungariae et m. principatus Transilvania a. 1846/7. redactus. Buda, d.n. 146., illetve *Hoffmann Arnold*: Az 1848-49-iki vörössapkás 9-ik honvédzászlóalj története. Kassa, 1906. 26.
38. *Janka – Tóth* 1994. 10-11.
Jacob Radu szerint Erdélyi a Függetlenségi Nyilatkozatot nem hirdette ki a templomban (*Radu* 1930. 126-127.). Ugyanakkor a Függetlenségi Nyilatkozat városi kihirdetése során jelen volt az ünneplők között, sőt Rácz Péter hagymádfalvi plébános több paptársa által cáfolt állítása szerint 1849 pünkösd ünnepén Magyarország függetlensége mellett prédikált. HL Abszolutizmus kori iratok. Nagyváradi Kriegsgericht 1850–221. 833-854. fol.
39. MOL H 56 1849:13. kútfő, 1-3.tétel
40. *Erdélyi Vazul* – Kossuth Lajosnak. Nagyvárad, 1849. május 4. MOL H 75 1849:14036, eredeti tisztázat.
41. MOL H 75 1849:17565 (fogalmazványa: MOL H 2 (OHB) 1849:7079).
42. *Erdélyi Vazul* – Horváth Mihálynak. Nagyvárad, 1849. június 22. MOL H 56 1849:13.kútfő 4. Tétel, eredeti tisztázat.
A fentebb idézett források nem egyeztethetők össze Jacob Radu azon állításával, miszerint Erdélyi mindvégig hű maradt az osztrák császárhoz (*Radu* 1930. 129-130.).

43. 1849. augusztus 20-i körlevelében elrendelte a forradalmi jelképek eltávolítását, a reverenda állandó viseletét [a liberális papság gyakran világi ruhát viselt – Z.P.], arra figyelmeztette nyáját, hogy tartsák távol magukat a forradalmároktól és ne használjanak sértő kifejezéseket az uralkodóval szemben. *Janka – Tóth* 1994. 11.
44. Rácz Péter 1805. február 22-én született. 1831. szeptember 18-án szentelték pappá, 1847-ben a nagyváradi görög katolikus egyházmegyéhez tartozó Hagymádfalván volt plébános. Schem. MV. G.R.C. 125, 238.
45. HL Abszolutizmus kori iratok. Nagyváradi Kriegsgericht 1850–221. 833-854. fol.
A felmentés tényét röviden említi *Hermann Egyed*: A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében. Gödöllő, 1932. 61-62.
46. *Pirigyi 1990.* 34-35., 44-45.
Radu 1930. 130-134.
47. Jellemző, hogy Erdélyi leveleinek fejlécén a következő felirat olvasható: „A nagyváradi görög egyesült román püspöktől". Lásd például a 40. sz. jegyzetben megadott levelet!
Végső következtetésünk egybecseng Jacob Radu értékelésével, aki szintén Erdélyi egyházi-, és nemzeti vonatkozású tevékenységét méltatta: *Radu* 1930. 134.
48. Reizner János: Szeged és Délmagyarország. Szeged magyarságának kulturális és nemzeties hatása a Délvidékre. Szeged, 1895. 7-10

Arad vidék szerepe az 1848/49-es forradalom védelmében

Glück Jenő

Arad megye és Arad város szerepét az 1848-49-es szabadságharcban, főképpen védelmének megszervezését, csak érintőlegesen tárgyalták.[1] A kérdés feltárásának jelentőségét felértékeli annak bemutatása, hogy egy nemzetiségi terület komoly mértékben járult hozzá az ellenforradalom visszaveréséhez.

Arad és vidéke a XIX. század közepén viszonylag magas gazdasági és társadalmi eredményeket mutathatott fel, főképpen nyugati vidékein folyó mezőgazdasági árutermelés révén, amelynek eredményeképpen Arad vásárainak kínálatát Pest után rangsorolták. A városban egymásután alakultak a manufakturák, sőt megindult az első gőzgéppel működő gyár is (1848).[2]

Arad megye az 1830-as évektől kezdve a szabadelvű birtokos középnemesség és a szaporodó honoráciorok befolyása alatt ált. A szabadelvű tábor élén Fábián Gábor ügyvéd és Török Gábor alispán állt. Az 1847/48-as országgyűlésre Bohus János és Bíró Imre személyében szintén szabadelvű követeket küldött.[3]

Az 1834 óta szabad királyi városi rangot nyerő Arad konzervatív vezetőségét az 1848-as májusi választás elsöpörte és a tanácsba valamennyi helyi nemzetiség helyet kapott. Török Gábort polgármesterré választották majd kormánybiztosi kinevezése nyomán helyettese Dimitrie Haica lett.[4]

A márciusi törvények a felszabadított 23694 telkes jobbágynak juttatta díjmentesen a szántóföld 29, a rétek 21%-át. Az életbeléptetett törvények szintén jelentős változásokat eredményeztek az élet minden területén. A márciusi törvények eredményeit beárnyékolták azonban a fejlett, a nagy és közép birtokok kiépítése nyomán végbement alodizálások és legelőelkülönítések sérelmei. Elegendő hivatkoznunk arra, hogy 20 falut telepítettek és 40 helyét változtatták meg. A szőlődézsma fennmaradása főképp a hegyaljaiak létérdekeit érintette. Számos nemrég települt kertészközség változatlan, hűbéri típusú kötelezettségeit sérelmezte.[6]

A nemzetiségi kérdést meghatározta a lakosság összetétele (1844)

Magyar	36.061	15.13%
Német	18.107	7.60%
Román	180.668	75.80%
Szlovák	1.789	0.55%
Szerb	1.406	0.59%
Görög	153	0.06%

A város közel 22. 000 fős népessége (1851)[7] megoszlott magyarok, németek, szerbek, zsidók és románok között.

A románság problémáinak fő forrását az egyetlen nemzeti intézményt jelentő egyház és hozzákapcsolódó iskolai és alapítványi rendszer alávetettsége a szerb főpapságnak képezte. Igaz, a gyulai Moise Nicoară kezdeményezte mozgalom révén 1829-ben ideiglenesen, majd 1835-től tartósan román püspök volt Aradon.[8] Hatáskörét behatárolta a karlócai metropolita. Jellemző, hogy csupán Fábián Gábor vezette megyei küldöttség segíthette hozzá 1847-ben a székesegyházban a román liturgia teljes bevezetését.[9]

A románságon belül ellentéteket támasztott a fellépő vallási megoszlás. A szerb főpapság befolyása elleni tiltakozásképp, megyei segédlettel, mintegy 20 falu áttért a görögkatolikus egyházba, amit az ortodoxok egyetemlegesen nehezményeztek.[10]

A XIX. század első felében az aradi, szegedi, temesvári stb. középiskolákban, majd a pesti egyetemen, felnőtt egy világi értelmiség, akik helyet kértek, történelmi jogaikra hivatkozva, a közigazgatás minden szintjén.[11]

Ameddig a román illetve macedoromán birtokos nemesség (Brassay, Denra, stb.) valamint a kereskedő réteg magyarosodott, e törekvések bizonyos ellenérzést váltottak ki a fiatal értelmiségben, sőt a parasztságon belül is.

A megye és a város vezetői a forradalom kirobbanása után a fennálló ellentétek elsimítását tekintették fő feladatuknak. Már március 30-án, Török Gábor alispán intézkedett, hogy az uradalmak a robotot ne követeljék, még a törvény kihirdetéséig sem. A megyét bejáró választmányok 1848 áprilisában megállapíthatták, hogy az uradalmak az urbéri szolgáltatásokat nem követelik és azon ritka esetben midőn az alispáni intézkedés nem volt hathatós, teljesítését a parasztok megtagadták.[12]

Már ekkor felmerült a legelők kérdése és a nép számos helyen kezdte elfoglalni a jussának tekintett földeket. Lugoton a volt jobbágyok 120 holdat vettek birtokba. Hasonló helyzetekről érkezett jelentés Milováról, Konopról stb. „Halmozva vannak előttem a rendőri keresetek" jelentette szeptember 4-én az ágrisi szolgabíró. A megye óvakodott az erőszak alkalmazásától, elsősorban a katonai erő felhasználásától. Hasonló helyzet alakult ki a falusi előljáróságok, elsősorban a jegyzők elleni mozgalomban, amelynek fő célja a falusi román értelmiség hivatalba juttatása volt. Csupán Gyulavarsándon került sor katonaság kirendelésére, mivel a szolgabíró ellen alkalmazott tettlegesség már a megye tekintélyét is veszélyeztette. Igaz, egy-két helyen mint például Szemlakon és Simándon a fenyegetéssel is időleges eredményt értek el.

Gyors intézkedések révén szerelték le 1848 tavaszán és nyarán a görögkeletiek által egykori templomaik visszaszezéséért indított mozgalmat, amelyeket 1834-ben és azt követő években az unitusoknak adtak át. Galsán a kirobbanással fenyegető lázadást maga Fábián Gábor vezette megyei bizottmány akadályozta meg és teljesítette a görögkeletiek követelését. Hasonló eljárásra került sor mintegy húsz településen.

Az aradi szabadelvű tábor támogatta a görögkeleti románok önálló egyházi szervezésére vonatkozó igényeit, ami a szerb főpapság hatalmának csökkenését jelentette. A márciusi törvényekben engedélyezett temesvári görögkeleti kongresszus, amelynek keretében a románok érvényesíthették volna kívánságaikat (1848. június 25.) eredménytelen maradt a szerb főpapság mesterkedéseinek következtében. A román delegátusok, akiknek derékhadát, az aradiak képezték külön gyűlésen, nemcsak önálló egyházat, hanem nemzetiségük elismerését is kérték, valamint számarányos részvételt a közigazgatásban.[13]

A néhány nap múlva sorra kerülő aradi tisztújításon részvételük arányosítását követelték. A liberális tábor ugyan nem teljesítette teljes mértékben követelésüket, de nem kevés megyei tisztség odaítéléséhez hozzájárultak.[14]

A vezető személyiségek elsődleges célnak tekintették a magyar államiság és természetesen, a forradalom védelmét, főképpen a közeli délvidékről érkező egyre nyugtalanítóbb hírek nyomán.

Arad városban a nemzetőrség megalakítása nem jelentett különösebb nehézséget, mivel valójában ott polgárőrség címen már régebben fennállt. Csupán a zsidók befogadása jelentett egy ideig kérdést. Bizonyos érdeklődés mutatkozott a fejlettebb mezővárosokban (Butyin, Radna, Soborsin stb.) A falusi közegben az eredmény lesújtó volt. Glogovácon, ahol a túlbuzgó jegyző a német parasztokat kényszeríteni akarta, kisebb mozgalom robbant ki, amelyet a csendbiztosok elnyomtak, a vezetők pedig csekély büntetéssel megúszták. Helyi nyugtalanságra egyelőre nem volt ok, annál is inkább, mivel az aradi szerbek üdvözölték Csernovics János királyi biztosi kinevezését a Délvidék lecsendesítése érdekében.[15]

A délvidéki helyzet romlása arra kényszerítette Szemere belügyminisztert, hogy a kisszámú és jórészben megbízhatatlan vezérlésű katonaság mellett, jelentős nemzetőri erőket vonultasson fel a harctéren. Arad megyét kérte, hogy ezer lakosonként 15 nemzetőrt állítson ki. A nyáreleji időpont növelte a nehézségeket a sokasodó mezőgazdasági munkák miatt, másrészt a parasztság részéről hagyományos idegenkedés mutatkozott a fegyveres szolgálat iránt, amit nagy mértékben elmélyítettek a francia háborúk (1792-1815) „nagymérvű katonafogásai".

Arad város újonnan választott vezetői igyekeztek lelkes légkört teremteni. Egyrészt a nemzetőrök vették át a várból elvezényelt katonaság őrzési feladatait, másrészt elindították június 2-ától kezdve a nemzetőröket csoportonként Nagybecskerekre. Sikerült a szolgálatba bevonni a nagyszámú zsidóságot,

valamint a Gáj-külvárosi román földműveseket. Mintegy ezer fő kiállítására került sor, közöttük tüzérekre is.[16]

A megye szintén igyekezett eredményeket felmutatni. A nehézségek közepette sikerült megnyerniük a román honoratiorok segítségét is, akik tudatában voltak annak, hogy a szerb felkelés sikerei csökkentik a román görögkeleti egyház létrehozásának lehetőségeit. Hadki Gusztáv nemzetőrparancsnok, Mihai Cociuba megyei főügyész és Sigismund Popovici megyei aljegyző rábírták a püspököt, hogy körlevélben cáfolja azt a hiedelmet, hogy a magyarok „a román nyelvet el akarják nyomni."[17]

Az első eredmények a fejlettebb helységekben mutatkoztak. Román Pécskáról Maxim Caracion esperes vezetésével 400 főnyi csapat indult Nagybecskerekre. Itt jegyezzük meg, hogy az esperest, Világos után a pesti haditörvényszék halálra ítélte. Magyar Pécskáról felváltva 600 nemzetőr indult el. A magyar lakosságú Kisperceg 50 fős csapata Kovács József jegyző parancsnoksága alatt négy hétig szolgált. Július 25-én az aradi járás kilenc településéről 173 nemzetőrt indítottak el, habár csupán 24 lőfegyverrel rendelkeztek. A gyoroki nemzetőrség 80-ra szaporodott. Soborsinból, felváltva 26 egyént küldtek táborba. Kisebb egységek alakultak Kurticson, a két Simándon stb. Habár Szemere tervei távolról sem valósulhattak meg megyei szinten július végéig összesen mintegy 1000 fő vonult harctérre két-négyhetes szolgálati időre.[18]

A nemzetőrség megalakításánál régi beidegződések is jelentkeztek. Több község, mint például Mondorlak és Csicsér, közpénzen helyetteseket fogadott fel. Szentannán csupán a kisszámú magyar és zsidó férfiak esküdtek fel, a német többség úgy határozott, hogy harminc fizetett helyettest állít.[19]

A lugosi román gyűlés határozatának hírére, amely román nemzetőrség felállítását határozta el, Eftimie Murgu javaslatára, az aradi román vezetők küldöttség élén járták be a megyét, áttörést azonban ők sem tudtak elérni. Ioan Arcoşi aradi városi tanácsnok küldöttségi elnök jelenlétében a nép „katonsáskodástól ösmeretes vonakodását és felsőbb osztálybeliek iránti többnyire régibb időkből az elnyomásból folyó bizalmatlanságot s ellenszenvet" említette. Példaként idézte a vadászi magyar és román lakosok 9 pontban foglalt panaszait.[20]

Arad vidékének helyzete 1848 augusztus végén közvetlenül is súlyossá vált. Szeptember 6-án Fábián Gábor figyelmeztette a miniszterelnököt Berger altábornagy várparancsonok készülődéseire, aki csakhamar kiutasította a nemzetőröket a várból. Helyükbe karánsebesi határőröket és a Délvidékről megbízhatatlansága miatt eltávolított Schwarzenberg ezred egy részét vonultatta be. Hírek érkeztek, hogy a megyében küldöttei bújtogatnak. Végül az ellenforradalmi császári proklamáció nyomán a várostól megadást követelt.[21]

E napokban a helyi vezetés a radikális elemek kezébe került. Szeptember 22-én Dimitrie Haica helyettes polgármester elnökletével megalakult a városi védbizottmány. A tétovázó Bohus főispán félre állításával a megye vezetése Vörös alispán kezébe került, aki bár késve, intézkedéseket foganatosított a vár készletei feltöltésének megakadályozására. Fontos szerepet kapott Bockó Dániel kormánybiztos. „Arad el van határozva, hogy utolsó emberig ellenáll az ellenséges erőnek" -írta október 8-án az *Amicul Poporului*-ban Vicenţiu Babeş, akkoriban az aradi román tanítóképző tanára, a későbbi jelentős politikus.[22]

A forradalom megvédésének döntő eleme a szeptember elején megindult újoncozás volt, amelynek keretében a megyére 3488, Arad városára 285 fő jutott. Aradon az újoncozás lényegében akadálytalanul ment végbe. A megye viszonylatában pedig fokozott erőfeszítések történtek. Igyekeztek lelkesebb légkört teremteni. Az összeírás támogatására odaérezett Teodor Szerb képviselő is, aki Mihai Cociuba kíséretében a Maros-völgy egy részében igyekezett támogatást szerezni. Később azonban búcsút mondott a forradalom ügyének. Számos helyen a klérus támogatta az újoncozást. A szentannai római katolikus esperest Világos után tetteiért 5 évi fogságra ítélték. Tevékenyek voltak a feketegyarmati, zerindi stb. református lelkészek. Több helyen a görögkeleti román papok működtek közre, mint például Eftimie Popescu, dumbravicai és Nicolae Popvici ménesi plébánosok. A Béccsel titokban rokonszenvező püspök azonban körlevelet az újonncozás támogatására nem bocsátott ki.[24] Ugyanakkor toborzás is indult, amelyet előmozdított egyes községek áldozatkészsége, mint például a már említett Kispereg. A falu 20 fős kötelezettségébe 15 önkéntest számítottak be.

Az összeírást követően a korabeli demokratikus módszernek számító sorshúzás következett a megfelelő korú fiatalok köréből. Hatásosnak bizonyult az újoncoknak juttatott 20 Ft-os felpénz, amely a megye keleti részén az ott folyó természeti gazdálkodás körülményei között, valóságos kincsnek számított. Csutak Kálmán ezredes emlékirataiban említi, hogy 1849-ben Arad megye észak-keleti részén állomásozott csapatával és ott román parasztok keresték fel, akik fiaikat hozták honvédnek a fejpénz elvártában.[25]

A mezővárosok és a nagyobb községek decemberig általában eleget tettek esedékes újoncjutalékuknak, sőt számos kisebb település is megtette a magáét. Példaként említhetjük a magyarlakta Erdőhegyet, Nagyzerindet és Feketegyarmatot, a román Bokszeget, Barakonyt és Szőllős-Csigirelt vagy a német lakosságú Szentannát.[26]

Sajnos, eddig nem került elő olyan összesítés, amely az újoncozás összképét tárgyalja, beleértve az 1849-ben kirótt további 877 fős kötelezettséget. A forradalom leverése után azonban összeírták a volt honvédeket, mármint a császári királyi sorozóbizottságok elé állítható hazatért harcosokat. A vármegyei összeírásban 2476 név szerepel. [27] Ebben azonban nem találhatók a Világos után rövid úton besorozottak, sem a komáromi menlevéllel ellátottak, akik között aradiak jelenléte bizonyítható.[28]

Fontos adatokat tartalmaznak az 1861-ben készült összeírások az októberi diploma után újra hivatalba lépett megyei szervek részéről. A hézagosan fennmaradt összeírásokból kiderül, hogy a paulisi kerület 6 falujából elesett 15 román nevű honvéd. A jószáshelyi kerületből 6, a csintyeiből 17 és az ágrisiból 34 román nevű hősi halott szerepel. A tiszta román Seprős 8 áldozatot jelentett. A világosi kerület 28 hősi halottja magyarok, németek és románok között oszlik meg.[29]

Végül rendelkezünk egy kimutatással, amely a forradalom végnapjaiban készült és 27 domb és hegyvidéki falut ölel fel. A dokumentum 381 hadba vonult nevét és javait tartalmazza, mivel a hatóságok az utóbbiakat biztosítani igyekeztek.[30]

Az újoncozást helyi szinten a községi előljáróságok intézték. Sok helyen azonban látókörüket behatárolták a múlt hagyományai és a személyes érdekek a megyei tisztek pedig a gyors eredmény érdekében jónéhány faluban elnézőek voltak a sorozási törvény intézkedéseinek figyelmen kívüli hagyását illetően. Solymos bírái javasolták, hogy a megyei börtönben lévő 2 községbelit adják katonának. Edelspácher-Simándon 8 „kóbórlót" adtak újoncnak. Szintyén és Kerekin a tömeg követelte, hogy a gazdagok és a szegények soraiból egyaránt adjanak újoncot. A teheráttétel különösen a gazdagabb falvakon figyelhető meg. Ágyán a 30 hadba vonult újonc közül 28 zsellércsaládból származott. Nemritkán a község közpénzen vállalkozó helyetteseket állított ki. Szentannán 8 újonc helyet 3875 Ft-ért fogadtak önkénteseket. Kurtics 82 újonca közül 74 helyettes volt.[31]

A sorozás több helyen ellenállásba ütközött, amelynek elsődleges oka az úrbéri sérelmekben rejlett. Nem véletlen, hogy 1848 szeptemberében a mozgalom Nadabon és környékén öltött nagyobb méreteket és az összeírás megkezdése előtt szeptember 5-én követelték a nádori uradalom majorsági földjeinek kiosztását. Ez alkalommal a megye nem tétovázott. Szeptember 9-én a görögkeleti lelkészek megjelentek az anyakönyvvel, hogy bemutassák a sorkötelesek listáját és következhessen a sorshúzás, de újabb ellenállás bontakozott ki. Főispáni rendeletre megjelentek aradi nemzetőrök és egy katonai egység. Erre nadabi lovas legények fellármázták a környéket és olyan híreket terjeszettek, hogy a magyarok a román falvakat támadják. Végül a felbojdult falvakat pacifikálták, de áldozatok árán.[32]

Vukovics Sebő emlékirataiban említi, hogy a főleg német lakosságú Eleken szintén megtagadták az újoncozást és ez „mint engedetlenség fenyíttetett meg".[33]

Az ellenforradalmi császári proklamáció példányai október 10 után az aradi vár révén jutottak el néhány községbe, mások az erdélyi Nagyfejedelemségből kerültek a megye északkeleti csücskébe. Terjesztői működésüket a román parasztoknak a császárba („împăratul") vetett hagyományos bizalmára alapították. Egy példányt a madrizeşti bíró kapott meg és a görögkeleti lelkészt megbízta, hogy olvassa fel a nép előtt, de elutasításra került. Végül egy írástudó felolvasta ott, Székácson, Musztesden és Szaturon. Majd őröket állítottak. A fényesi bíró jószáshelyen az ispántól és a jegyzőtől elkobozta fegyvereiket.

Nagyobb mozgalom indult a Hegyalján, ahol a légkört elsősorban a bordézsma terhelte meg. Október 13-án Kovaszincon híre terjedt, hogy a csendbiztos újoncokat „fogdos". A tömeg megtámadta a

községházát, az ispánlakot, a közeli présházakat, sőt a görögkeleti lelkészt is menekülésre késztette. Ezután az átvonuló békési nemzetőrök egy csapatát támadták meg. A mozgalomhoz csatlakozott a szomszédos Kuvin is.[34]

Világoson október 17-én a kirendelt parasztok megtagadták az eltávozott császári katonák visszamaradt poggyászának elszállítását az aradi honvédség számára. Teodor Pop jegyzőtől követelték, hogy menjen velük Kovaszincra és olvassa fel a várból odaérkezett felhívást. A jegyző elutasította a követelést, amit végül az egyik községi írnok elvállalt. Visszatérésük után egy Lăzărescu nevű paraszt a „panzerás" levélre hivatkozva ellenállásra szólított fel. A szomszédos Galsán egy paraszt kihirdette, hogy felhatalmazást kaptak a földesúr agyonverésére. Mustesden az első célpont a kocsmabérlő volt. Egy parasztot felelősségre vontak, mivel segédkezett az újoncozásnál. Magyarádon éppen az újoncok beszállítását akadályozták meg.[35]

A Maros völgyben Radnától keletre a záni császári parancsnok felhívása jelentette a gyújtópontot. Kaprucán egy Faur nevű görögkeleti pap szólította fel a falusiakat, hogy szálljanak szembe a „felkelőkkel". A dumbravicai tanító hirdette, hogy „feltámadott Horia". Konopon és Berzován uradalmi épületeket támadtak meg.[36] Csakhamar az Aradon gyülekező haderő egy részét bevetették a mozgalmak ellen. Arad megyében tettleges ellenállásra nem találtak. Világoson a figyelmeztető ágyúlövésre a tömeg szétfutott, a helybeli magyarok pedig hangoztatták, hogy nem önként mozdultak meg. Rövidesen pacifikálták az egész Hegyalját, a parancsnokok pedig magyarázták, hogy nincsen román ellenes szándékuk. Működésbe léptek viszont a rögtönítélő bíróságok és ítéleteik nyomán 11 embert kivégeztek. Innen kiindulva a csapatok október utolsó napjaiban elérték az északkeleti megyehatárt. Útközben a megyei tisztek és az előljáróságok bemondása alapján az előző események résztvevői közül 9-et rögtönítélés nyomán kivégeztek.[37]

A Maros völgyében november végén került sor katonai beavatkozásra. Milován és Odvoson „szíves éljenzéssel" fogadták a honvédeket, akik zámig nyomultak elő. E vidéken is sor került statáriális bíráskodásra.[38]

Az aradi várőrség ellen 1848 december elején már 3861 katona és 6564 nemzetőr vonult fel. Utóbbiak továbbszolgáló aradiak valamint a szomszéd megyék egységeiből származtak. Hadműveleti értékük alacsony volt és hiányzott a várostromhoz szükséges felszerelés. A 2000 főnyi várőrség sem állt jobban. Potemkin Ödön emlékiratában említést tesz a Rukavina ezred magyar katonáiról, akiknek sikerült kitörniük a várból. Galsai Kovács Ernő őrnagy hadi következtében a várba indulóban értesült arról, hogy román dobosa onnan származik. A vár kapitulációja alkalmával (1849. július 1.) 595 karánsebesi román határőr a városőrségből a honvédekhez lépett át.[39]

A sokfelé ágazó szükségletek nyomán a Honvédelmi Bizottmány igyekezett az erőforrásokat rangsorolni. Így 1848 őszén a várőrség fenyegető magatartása ellenére 1759 újoncot Szegedre rendeltek az alakuló fősereg feltöltésére. Kossuth Lajos november 17-i leiratában valósággal rendre utasította Vörös alispánt, megjegyezve, hogy nem Aradon dől el az ország sorsa.[40]

A helyi erőfeszítések mégis lehetővé tették, Békés megye bevonásával, a 29. számú zászlóalj megalakítását. Az emléklap tanúsága szerint a honvédek magyarul és románul esküdtek fel. Kiegészítették a 30., illetve 59. számú zászlóaljakat, valamint újoncokat juttattak a huszáregységeknek is.

Kérdéseket vetett fel az Arad megyei újoncok felhasználása is. A 29. zászlóalj felkeltette Kossuth Lajos gyanuját is és elrendelte lefegyverzését. Bockó kormánybiztos felvilágosítása nyomán Kossuth tudomásul vette, hogy a zászlóalj jelentős részben „lelkes magyarokból" áll. Rémhírnek bizonyult, hogy Damjanich aradra vonuló csapatainak román katonái az első adandó alkalommal átállnak a császáriakhoz. Csutak ezredes csapatai kétharmad részben románokból állt, „kik azonban kötelességeiknek minden időben pontosan megfeleltek." A legjelentősebb aradi hadi esemény alkalmával 1849. február 8-án a 29. zászlóalj Asztalos Sándor őrnagy parancsnoksága alatt döntő szerepet játszott a Temesvár felől érkező felmentő császári erők visszaverésében.

A várostrom keretében főképp a műszaki alakulatok és a tüzérség biztosítása vált szükségessé. Segítséget jelentett a máramarosi bányászok Aradra vezénylése, akik műszaki feladatokat kaptak. Az ágyúhiányon segítendő Török Gábor léznai táborában hozzáfogtak hat fontos löveg gyártásához.[41]

1848-49 fordulóján világossá vált, hogy a forradalmi tábor erősítése további erőfeszítésket igényel a paraszti és a nemzetiségi kérdés terén. A parasztkérdésben tovább haladtak az előbbi vonalvezetésen és mellőztek minden erőszakot a vitás kérdések megoldására. A nemzetiségi kérdés terén továbblépést jelentett a magyar forradalom mellett kitartó román értelmiség fokozott bevonása a megye vezetésébe. Így Alexandru Kornellit, borosjenői főszolgabíróvá léptették elő és további két szolgabírói és három esküdti állást juttatak neki. Sigismund Popovici aljegyzőt ellenjelölt nélkül választották meg butyini képviselővé.[42]

Hasznos intézkedésknek bizonyult a hodos-bodrogi és bezdini kolostorok átadása a román klérusnak, a szerb vezetők eltávolítása nyomán.[43] A legjelentősebb lépést azonban az 1849 tavaszán Kisjenőn tartott görögkeleti egyházmegyei zsinat engedélyezése jelentette. A Honvédelmi Bizottmány ez alkalommal Ioan Dragoşt nevezte ki kormánybiztossá, aki egyben közölte a kormány határozatát a görögkeleti klérus anyagi helyzetének rendezéséről. A zsinat, valamint hivatalos nyomásra a konzervatív püspök visszavonult, és örökét vikáriusként Chirilescu talpasi plébános vette át. Mind ő, mind a zsinat többsége a forradalom elkötelezettje volt, valamint az egyház belső és nemzeti megújulásának. E téren széleskörű egyházi és iskolai reformokat dolgoztak ki, végrehajtásukra azonban már csak kis részben kerülhetett sor a világosi katasztrófa következtében. Kossuth Lajos Csányi erdélyi kormánybiztoshoz írt levelében úgy értékelte a zsinat működését, mint amely megnyugtatólag hatott a klérusra és a népre.[44]

Végeredményben Arad megye a szabadságharc egyik jelentős erőforrása volt.

JEGYZETEK

1. Márki Sándor: Arad szabad királyi város és Arad megye története II., Arad, 1895.; Glück Jenő: Egy megye a világosi fegyverletétel után, Történelmi Szemle 37. évf. 1995. 453; Aradul, permanenţă în istoria patriei, Arad, 1978, 239-276.
2. Márki Sándor: i.m. 534, 874; Nemzeti levéltár Arad. (A.N.), Acta Congregationum (A.N.), 632/ 1848, Arad város levéltára, 322, 879, 1239/ 1838, 97/1847. A következőkben az 1848. évet mellőzzük a levéltári jelzeteknél és újságoknál. Az állandó megyei bizottmány iratait folytatólagosan az A.C. alatt iktatták.
3. A. N. -Acta Vicecomitis (A.V. C.), 523, 666. Márki S.: i. m. 610, 719.
4. A városi tanács nyomtatott névsora az aradi múzeum '48-as gyűjteményében.
5. A.N. - A. C. 385.
6. Kovách Géza: Ahol Dózsa és Horia hadai jártak, Bukarest, 1976, passin.
7. A. N.-A. C. 385.
8. T. Boţis: Istoria şcoalei normale (Preparandiei) şi a Institutului Teologic din Arad, Arad, 1922. passin, : Cornelia C. Bodea: Moise Nicoară, Arad (1940), 114, 224-240.
9. Gheorghe Liţiu: Limba liturgică română în catedrala din Arad, Biserica şi şcoala, 42/1945, 230-232.
10. G. Ciuhandu: Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ, Arad, 1935. 510., 583-584.
11. Glück Jenő: Adatok a szegedi piarista középiskola szerepéről a román értelmiség fejlődésében, Piaristák Szegeden, Szeged. 1996, 93-96.
12. Glück Jenő: Parasztmozgalmak és a jobbágyság megszüntetése Arad megyében 1848 tavaszán in: Arcok, eszmék, tettek, Bukarest 1974. 132-143.
13. ua. Újabb adatok az 1848-48-es forradalom bánsági eseményeihez. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXI, Szeged, 1994. 51-52.
14. A.N. -A.C. 1261, 1279, 1280, 1440, Kossuth Hirlapja VII. 14, Arad, VII. 4.
15. Documente privind revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania, vol. III. Bucureşt, 1982, 310-312.
16. Kossuth Hirlapja, Arad VII.14., 28, 30 Arad IX, 3; Aradi Hirdető VII. 8.; Aradi Múzeum '48-as gyűjtemény (M.R.) 5697.

17. A.N.-A.C., 1099, 1102, 1158.
18. ua., 540., 1208, 1288, 1259, 1361, 1499, 1500.
19. ua. 1257, 1258, 1277, 1283, 1239, 1290, 1365, 1568, 1573, 1724.
20. ua. 1288, 1414, 1420, 1421, 1439, 1440, 1511, 1518, 1520, 1598, M.R. 5120.
21. A.N.-A.C. 1783/1848, 224/1849, Kossuth Hirlapja IX. 3. Közlöny, X. 8.
22. A. N.-A.C. -1839/1848, 9/1849, Kossuth Hirlapja X. 26; Aradi Hirdető IX. 16.
23. N. R. 3171.
24. A.N.-A.C. 1745, 1746, 1823.
25. ua., 1655/1848, 109/1849, Császári-Királyi kormánybiztosi iratok (Cs. K.) 2844., 3003/1890; Csutak Kálmán: Aradi fogságom alatt írt adatok az 1484-49-es szabadságharcról, különösen az erdélyi havasok ellen vezetetett hadjáratról. Pest, 1868. 65.
26. A.N.-A.C. A vármegyei újoncozási választmány kimutatása, dec., 7. sz.n.
27. A.N.-Cs. K. 1764/1849, Glück Jenő: Egy megye... 453.
28. ua. Ismeretlen '48-as dokumentumok Limes 4/1995, 84.
29. A. N., Közigazgatási iratok, 1414, 1420, 1558, 1603, 1610, 2127/1861.
30. ua., Kimutatás az 1849-es iratok között, sz.n.
31. A.N.-A.C., 1655/1848, 109, 296, 865/1849 Bűnfenyítő törvényszéki iratok, 166, 325, 327, Vésztörvényszéki iratok, sz.n., Cs. K. 2844, 3003/1850.
32. A. N., Bűnfenyítő törvényszéki iratok, 149, 166, 325, 327.
33. Vukovics Sebő: Emlékirataim, Budapest, 1894, 257-259.
34. Román Akadémia Könyvtára, Bukarest, Kézirattár, mss. rom. 1059, 3, 14-15; A.N. Bűnfenyítő törvényszéki iratok, 29/1849, Vésztörvényszéki iratok, sz.n.
35. Közlöny X. 27, 31, XI. 11; Kossuth Hirlapja X. 31, XI. 11.
36. ua., XI. 5, 14, 22; Közlöny, XI. 16, 24, A. N. -A.C. 17/1849; Gheorghe Lițiu: Românii ardeleni în frămîntările anilor 1849-1850, Arad, 1947., 81, 82.
37. ua. 89-91, S. Dragomir: Studii şi documente privitoare la revoluția românilor din anü 1848-49, Cluj, 1946., III. 158-172, 196-205; Margittai Gábor: Emlékiratai, Budapest 1890., 45.
38. Kossuth Hirlapja, XII. 1., 7, 10; Közlöny X. 31., X. 9. XIII; G. Lițiu: i.m. 81-82.
39. Galsai Kovács Ernő: Arad vár ostroma ... Potemkin Ödön: Az 1849. évi magyar hadsereg feloszlásának okai aradi és temesvári táborozással, Pest, 1867., 47; Honvédek könyve, Pest, 1861, III. 16; Szeremlei Samu: Magyarország krónikája 1848-1849. évi forradalom idejéből, II., Pest 1868., 705.
40. Barta István: Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén, Pest 1952., I., 209., II. 475-476; uo. Kossuth Lajos kormányzó elnöki iratai, Budapest, 1955. 37-71. 766.
41. A.N.- A. C., 54, 110, 272, 344, 540/1849., M. R. 5091.
42. A.N.- A. C., 865/1849.
43. Hodos-Bodrog Kolostor levéltára, 1849 iratcsomó, sz. n., Temesvári Gör. kel. szerb püspökség levéltára. Bezdini akták 1849., sz. n. Magyar Hirlap, 1850, VII. 11.
44. Miskolczy Ambrus: Egyház és forradalom. A köröskisjenői ortodox román zsinat, Budapest 1991.

Corespondența preotului Ioan Cristian din Leta Mare cu Timotei Cipariu

Maria Berényi

1

Leta Mare, 14 dec. 1849

Preonorate d[om]nule canonice!

Epistola d[om]n[iei] voastre d[e]to 8 noemb. astăzi o am căpătat; drept aceea şi răspund pe dînsa ca să vă odihnesc pentru cărţile aduse de d. Munteanu.

De mult am voit d[om]niei voastre să scriu şi mai ales în privinţa cărţilor, pentru că venind eu de la Viena auzii şi despre reîntoarcerea dnului Munteanu din Ardeal. Eu doream cu dînsul a mă întîlni şi a potea scirici de la dînsul mai multe, mai ales de atuncea de cînd ne-am despărţit şi el iarăşi s-au aflat la rebeli, însă nu mi se dăduse ocaziune numai de două ori şi atunci încă puţintel putui vorbi cu dînsul, fiind supărat pentru ce-l loaseră la răspundere pentru fiinţa lui la *Bem* şi folia care o luase ca *parlamentariu* trimis de *Bem* la baza turcească din *Ruşiava turcică*. Şi aşia, fiind cu multe necazuri, numi putui sătura oftările de a putea mai mult cu dînsul vorbi, nici putui barem una dată merge la dînsulca să-l caut în parochie. Însă alţi[i] fiind la dînsul şi vorbind cu ei, [î]mi spune că *Munteanu* foarte multe carte au adus din *Ardeal* şi alte lucruri. Eu tot doream să văziu cărţile acele, pentru că cugetam că vor fi a[le] *dniei voastre*. Venind eu la Leta şi fiind una dată la mine mai mulţi amici, cari fusese şi la Munteanu, aceiea earăşi [i]mi lăudă cărţile lui; eu am întrebat cam ce cărţi vor fi acele. Amicul [î]mi răspunse că sunt multe franceşti, germaneşti, greco-latineşti; mai încolo [i]mi zise că eu văzut nece cărţi mari graeco-latine, însă nu-şi aduce aminte de titula lor. Eu îi răspunsei au nu titulul *auctores Bizantini* sau dară Bibliotheca bizantină şi-mi răspunse că în acea formă; de aici [î]mi veni a cugeta şi mai chiar, că dnul Munteanu de bună seamă cărţile dniei voastre le-au adus acasă din Sabiniu. Însă el cătră toţi a spus, întrebîndu-l de unde au adus mulţimea aceasta de cărţi, au răspuns că le-au cules şi cumpărat de la *honvezi* şi nicidecum că le-a adus de la dnia voastră. Eu nu voesc a detrage onoarei d. Munteanu, dar vezînd lucrarea lui în privinţa cărţilor acestora, [î]mi vine a-l judeca că el nicidecum au avut cuget dară de a vi le întoarce, de bunăoară ce cătră cei mai buni amici ai lui a zis că aceste le-a cumpărat de la honvezi şi earăşi [că] le-ar fi cules împroşcate fiind prin armata rebelă; aici văz contrazicere în cuvintele lui şi mărturisirea sibianului, care zice că unul din cari vine de *dnia voastră* au încărcat mai multe în 4 lăzi şi le-au *dus* mai încolo; foarte mă mir că de le-au adus cu scop de a vi le trimite sau păstra, pentru ce nu v-au înştiinţat pe dnia voastră despre ele, fiindcă veţi fi foarte îngrigiat. Aceasta este starea lucrului şi poteţi fi încredinţaţi că cărţile de bunăseamă se află la Munteanu. Eu aşi dori ca toate să le poteţi căpăta îndărăpt; drept aceea, avînd ocaziune, pe dnul Munteanu îl voi provoca pentru cărţi. Munteanu au adus şi cărţi bisericeşti, precum *Evangelii*; într-altele nu ştiu avut-aţi şi de aceste între cărţi; drept aceea vă rog ca, căpătînd epistola mea, să-mi scrieţi de aţi avut cărţi bisericeşti sau de au perit din Sabiniu din vreuna biserică; că una *Evangelia* în pele roşie învelită, frumoasă, o au vîndut bisericei din Peceiu cu 20 fl. şi altă *Evang[elie]* se află la el în biserică; şi aceste cred că de cumva nu vor fi ale dniei voastre le-au adus din oarece biserică de la Sabiniu sau din vecini. Vă rog dară ca să-mi scrieţi şi despre aceste cărţi bisericeşti; însă nu la Oradea mare, ci la *Nagy-Leta* (prin Clusiu şi Oradea Mare).

De cînd m-am despărţit de domnii nostri Bărnuţiu, Laurean, Maiorescu şi Popazu nemic nu ştiu despre starea românilor, parte din defectul novelelor, parte şi din neavere corespondenţelor. În zilele aceste fiind la Oradea, am les din *presă* despre constituţie şi determinarea terminelor *Vojvodinei*!!,[11] care nu-i îmbucurător pentru români. Din Viena, căpătînd epistolă, am înţeles că *deputaţi[i]* din Banat sunt tot acolo şi se gată una deputaţiune grandioasă la Viena din partea ardelenilor; de aice nu aşteptaţi, că pe toţi românii i-au bătut Dumnezeu, că sunt mişei şi blăstămaţi. Carii au *cap* şi spese şi dregătorie,

înțeleg pe dni[i] cu brîne roşii, zic ca să-mi fac treabă, cînd şi amu şed, mănîncă şi beu; cei mai *mişei* ar clăti da: 1) nici *vază*, 2) nici spese n-au şi cei mai mari îi fumigiază şi îi înpedecă de a lucra, nu cumva avînd lucrul lor efect bun, să se ruşineze de gloria căpătată.

Salutez pe toți dnii cunoscuți, mai ales pe dnii Maior Ioan[12] şi Vasile, Bărnuțiu, Laurean, Bariț, Popazu, Pantazi, Pop et Alexi, Axentie... şi pre dnia voastră salutîndu-vă şi rogîndu-vă de a mă înştiința despre toate mai sus scrise, precum şi despre altele în privința națională, rămîn aplecat frate în Xr. fiu naționalist,

Ioane Cristian,
preot rom[ân] din Leta Mare

N.B. Aveți bunătate de a mă înştiința despre deputațiunea trimisă sau nu trimisă, precum şi despre sus-numiții d[omni] şi ce novele vor eşi de la anul nou începînd.

2

Nagyléta, 14 aprilie 1850

Reverendissime doamne!

Eri primii prețuita epistolă în care cu mirare aflai că neci pînă acum din partea dlui Munteanu nu sunteți înştiințați despre cărți. În 25 ianuarie a.c., fiind eu la Urbea Mare şi văzînd că dlui nemica voeşte a face în privința cărților, neavînd cu dînsul personale întîlnire, am spus tot lucrul către mai mulți şi anumit dnului Alexi, secretariul episcopesc v[ice]rectorului şi la alții şi încă în un ton disprețuitoriu, alăturîndu-i toate epitturile ce i se cad ca unui om cum e zisa şi totunadată rugîndu-mă de aceştia ca venind el la Urbe[a] Mare, auzi toate ce i-am lăsat de auzit, însă nemica mişcă. În martiu 15 iarăşi fusei eu în Urbea Mare; avui personale înfățioşare, însă numai ca cînii prin gard că d[um]n[ealui] fuge de mine ca diabolul de cruce; însă eu nu-i dădu-i pace; strigai după el în piață; el se face că nu mă aude; îndreptai paşii mei mai aspru spre el, îl ajunsei şi spunîndu-i fapta lui, precum şi rugarea de a vă înştiința, mi-au răspuns: că auzind vorbindu-se despre el în cetate ca şi cum ar fi adus cărțile dvoastre, a voit au va trimite catalogul cărților care se află la el şi le-a adus din Sibiu cumpărate de la honvezi?; (adecă numai atunci au voit să vă trimită catalogul cărților cînd se vorbea despre el frumos). Eu i-am răspuns că domnia voastră vă aflați la Viena, precum am cetit din *Bucovina* şi aşia să vă trimită epistola la Viena, adresînd-o pre quartirul Ursului; el mi-au apromitat că va face; însă acum văd că nu a făcut.

D. Munteanu cu fapta aceasta foarte s-au pătat, căci el dacă cu scop bun le-au adus din Sibiu, adecă ca să nu piară, ce păstrîndu-le în loc sigur pînă ce aşezîndu-se timpul să vi le poată da îndărăpt, ar fi debuit dlui ca să vă fiă înştiințat cît mai în grabă ca să vă liniştească şi să nu aştepte ursoriuri. Însă dlui, după atîtea rugări le denegă; ba încă minţeşte că le-au cumpărat de la honvezi. Minciuna aceasta e apriată: a) că o dă pe față dechiarațiunea *gazdei* din Sibiu care a mărturisit toată istoria cărților; b) că fratele lui Pop Dan, fiind în Sabiniu ca tunariu la *Bem*, mărturiseşte că cu el le-au încărcat în car, mărturia viuă. Însă nu avem ce să ne mirăm, omul demoralizat şi fără characteriu toate le face. Eu îl cunosc prea bine, mai ales acuma, fiind în contact cu el. Dlui, neputînd acuma suferi că eu nu sum la neciuna cercetare pentru ființa mea la *Bem*, pînă ce dlui e sub acție, neputînd trage neci una plată pînă ce nu se va curăți; ba, ep[isco]pul încă fiind în contra lui şi numindu-l rebel, au dat poruncă la mai mulți preoți ca să nu-l primească în cvarteriu, cînd va veni dsa la Urbea Mare, că este om periculos şi rebel. Ce face dsa? Se apucă de ep[isco]p cu una furie mare; a voit a ațîța pre mai mulți ca să-l deie în sus şi anume m-au provocat şi pe mine ca eu să-l dau cu atîta mai tare, cu cît că eu sum în tot clerul mai curat, pentru că n-am fost acasă pe timpul *detronării*. Eu, cunoscînd oamenii cari numai încep, apoi însă se lasă de lucru, ba sunt lesne şi de cumpărat, le-am dat cuvînt negativ, zicînd că dacă voi vrea să-l dau, nu-i voi înşira faptele lui imorale şi nu-l voi da din puntul imoralității, precum voiți dvoastre, fără faptele lui revoluționare. Şi aşa cred că voi avea şi rezultat bun. Apoi eu l-oi da în secret dacă voi să-l dau şi nu voi trîmbița în toată lumea, aceasta vă zic dvoastre ca să faceți; eu nu sum în contra dacă îi veți da.

Erdelyi auzi zgomotul ce l-au făcut oameni[i] aceştia (că erau mai mulţi), au şi început a-i molcomi şi anume pe Munteanul, care fiind subt acţie i-au zis că îl va adjuta şi va vorbi pentru dînsul; ba au şi vorbit cu comisarul in[perial] şi i-au apromitat toate şi nu va avea neci un bai; şi vede că el voeşte să escuze pe preoţi şi preoţii îl acuză pre el. Munteanu i-au crezut lui Erdélyi că umblă în lucrul lui; s-a rogat de ertare de Erdelyi şi s-a excuzat că el neciunadată n-au avut cuget ce să-l pîrască pe m[ăria] s[a]; fără Cristian l-a aţiţat şi acuma tot aţiţă şi vrea pre m[ăria] voastră să vă pîrească; i-au mulţămit lui Erdelyi că umblă în cauza lui ca să-l scoată de sub acţie; s-a apromitat că totdeauna va fi aplecat de a-i serbi cu ce va pofti m[ăria] sa; -pre acesta iată că îl puse Erdelyi bine;- l-a primit la masă şi cuarteriu totdeauna cînd va veni în Urbea Mare şi se făcu amic cu Erdelyi. Întru aceste, Erdelyi căpătă Gazeta de Transilvania de anul trecut, unde trimise 3 articuli despre el carii s-au scris atunce cînd am venit noi la Sibiu şi sub 2 era subscris *M.* Aşiadară Erdelyi au cugetat căci Munteanu l-au înfruntat pentru articulii scrişi în *Gazeta.* Munteanu s-au excuzat că nu el, fară Cristian i-au scris şi că Cristian au vorbit multe fapte urîte înainte[a] Comitetului; au zis că m[ăria] v[oastră] eşti rebel înaintea *general Pfersman, Gedeon* ş. al.; şi ferească-te Dumnezeu ce au mai zis Munteanu că am vorbit eu d[omn]iilor voastre la Comitet şi cum că el neci gura nu şi-au deschis. Aşiadară el mă pîrî pe mine şi se dezvinovăţi pre sine; nu voesc mai multe să scriu despre dsa, ce şi ce au denigrat pe alţii, numai ca dînsul să încapă în graţia lui Erdelyi; însă una nu o pot retace şi de cumva dnii Iancu au Maior tînărul sau părintele Balint vor fi în Viena, desigur nu ştiu fost-au de faţă atunci cei din urmă domni cînd Munteanu însoţit de Roman şi cumnatu-meu fiind la d. Iancu au început a debace în contra ep[isco]pului, a lui Szilagy, vorbind toate răutăţile lor; şi nu bine ieşi de la d. Iancu, cînd şi pîrî pe fratele Roman lui Szilagyi că a vorbit despre el cîte şi mai cîte la dnul Iancu. Erdelyi peste oarecîte zile veni acasă ; spuse şi lui Erdelyi că Roman cîte blăstămăţii au vorbit în contra m[ăria] s[a] dlui Iancu etc.; şi aşa Munteanu vorbeşte şi dă tonul apoi, fireşte, pe cei de faţă ca şi cînd aceia ar fi vorbit.

Încît pentru cărţile dvoastre să fiţi siguri că acelea vor fi decimate, căci el, precum auzit, au donat multe cărţi la amici de-ai lui şi la alţii, carii cauzei lui vor şti adjuta; însă eu nu pot zice desecur fără numai auzitele refereziu. Apoi, ce-l retrage pre el de a nu vă înştiinţa? Atîte despre d. Munteanu. Astăzi i-am scris şi lui altă epistolă, în care l-am rogat ca să-ţi scrie şi să facă destul dătoriei sale.

Că nu v-am scris pînă acuma cauza este: a) că cu epistola cea din urmă a reverendissimei dvoastre aţi avut bunătate de a-mi scrie că nu peste mult veţi pleca la Viena şi atunci mă veţi înştiinţa; aşiadară eu aşteptai epistola dvoastre înainte de plecare la Viena; b) că cetind din Bucovina că vă aflaţi în cale către Viena şi vorbind cu Munteanu care apromiţindu-mi că va scrie şi va înştiinţa pre dvoastre despre starea lucrului, eu m-am odihnit şi am aşteptat ca să-şi împlinească promisiunea. Munteanu e administratorul parochiei *Szarko* şi numai la Oradea Mare primeşte epistolele, pentru că la Szarko nu e poştă.

Dlor Bărnuţiu, Laurean, Maior foarte le mulţămesc pentru aducere aminte. Ştiu că vor fi curioşi a şti cum stau românii pe aici etc.

3

Nagyléta, aug. 21 1850

Preaonorate domnule!

Onorata scrisoare a dniei voastre eri avui onoare de a o căpăta în care văd că şi a[ceea] că dl Munteanu mi-a apromitat că va înştiinţa despre cărţile ce se află la dlui, el totuşi n-au făcut. Şi earăşi mă îndatorez, ca să vă înştiinţez despre numărul volumelor şi să acompagnez cathalogul cărţilor confiscate cu catalogul de dvoastră mie trimis şi c[elelalte]. Eu despre aceste nu vă pot acuma înştiinţa, pentru că nu avui întîlnire nici cu Raţ, nici cu Christian Arthemiu; fără că cît de în grabă să aveţi înştiinţare, scrisei astăzi lui Arthemiu ca nesmintit să vă înştiinţeze despre toate cărţile ce se află la dînsul; aşadară, şi lui Munteanu, care mai bine va şti şi care acuma e liberat din prinsoare, însă nu absolvat de infidelitate. Eliberarea dlui a fost prin mine, precum pe scurt o voi şi scrie. După ce dînsul între baionete fusese transportat în prinsoare, ep[isco]pul din toate puterile s-au nevoit să-l scoată;

însă în zadar, că răspunsul au fost contrariu despre partea scaunului jud[ecătoresc] milit[ar]. Mai în urmă, s-au rugat ep[isco]pul ca barem pînă ce se va curăți, să-l lase pe răspundere, stînd bun ep[isco]pul pentru el. Însă nemica folosi cererea epi[sco]pului şi aşa au asaltat toate mărturiile: a) Capitlului, b) pre oarecîți *protopopi*, carii cu toții, fiă că mulți dintre aceştia au fost şi sunt cei mai mari inimici ai ep[isco]pului, totuşi s-au nevoit a-l apăra, considerînd stările înprejuiur şi a naţiunei şi a diecezului, neavînd alt ep[isco]p despre partea noastră. Şi mai în urmă, pentru că şi vocea monarchului este şi a tuturor din sus ca Vasilie să fie curăţit...Gătîndu-se aceste, s-au început de dl Munteanu şi fusei eu chemat ca să mărturisesc în contra lui. Eu am uitat toate strîmbătăţile ce dînsul mi le-a făcut şi mi-am propus ca să-l scot din belea[ua] în care se afla, arătîndu-i că fapta lui cea rea o voi răsplăti cu bine. Am mers la scaun[ul] jud[ecătoresc] milit[ar] şi cerînd de la mine atestat despre purtarea lui, eu am dat cele mai bune, cum că am fost siliți amîndoi a merge în armata lui Bem..., că acolo am fost totdeauna credincioşi împăratului; că amîndoi am fugit; şi cu un cuvînt că dlui au fot cel mai credincios către monarch; şi că prinsoarea lui la Braşiov au fost pentru că a urlat în contra generalilor aust[rieci] din Transilvania, despre cari au zis că dară cu voie voesc Transilvania să deie în mînile ungurilor ş.a., debacînd în contra lor, pentru care ale vorbe deoarece sus pîrît fiind, s-au prins; însă cu aceste el şi-au arătat credinţa sa către monarch etc. şi aşia auditorul au zis: „dvoastră l-aţi mîntuit; nu peste mult e liber"; şi aşia Munteanu e liber de prinsoare, însă nu este absolvat.

Noi nemica ştim ce se întîmplă în Transilvania şi ce face deputaţiunea; am auzit că ministeriul i-au dechiarat că se pot duce acasă [că] nemica vor căpăta; drept e au ba? Nu ştim, noi suntem, cei mai rău, tot subt domnia maghiarilor, n-are cine să ne părtinească; însă să ne apese furăm [...] şi din naţiunea noastră.

Salutînd pe dl Bărnuţiu foarte m-am bucurat auzind că e sănătos care să i-o şi ţină Dumnezeu; pre Laurian, Maior Ioan, pe d. Ursu şi Aaron Florian şi pe toți cunoscuți[i] salutînd, rămînînd cu cea mai aplecare al dvoastre aplecat,

Ioan Cristian

4

Auşeu, 6 mai 1853

Reverendissime domine!

Cu mirare am înţeles din teologul acesta a eparchiei dlor voastre, că nici acum nu s-au trimis cărţile aduse de Munteanu din Sibiu; pentru care eu din toate poterile am silit ca să se trimită. Cu atîta mai tare am cugetat că sunt trimise, după ce nici una menţiune nu s-au făcut de atuncea; ma, nici răspuns căpătînd la una epistolă a mea îndreptată, r[everendi]ssimului d[omn] în timpul cînd maria sa Alexandru S. Şuluţiu cu r[everendi]ss[im]i d[om]ni canonici Rácz şi Sereni au fost în Urbea Mare la sînţire, descriind totunadată şi scena între issi.dni. Răţ şi Sereni cu episcopul nostru tot în cauza aceasta, ca să fiți înştiinţaţi mai înainte de ce ar sosi acasă sus-numiții dd.canonici. Eu de multe ori l-am provocat pe d. Munteanu pentru cărți, însă nici un răspuns nu mi-a dat, afară de unu[l], atunci cînd l-am speriat cu procedura pe calea legi[i]; atuncea mi-au răspuns grobian, vătămîndu-mă şi pre mine şi pre rssimul domn. Aceste însă toate au trecut; precum ştiu de sigur că cărţile rssimului d[om]n sunt depuse toate (nu ştiu) la dnul canonic Silagyi, care le va şi trimite.

Noutăți la noi nu sunt prea multe, afară de ace[e]a, că deşi suntem puțini în eparchia noastră, totuşi pînă acum s-au conferat pe gimnaziul de Beiuş în bani gata şi contracte peste *5 000 fl.*m. conventi şi se tot mai adună; noi eară preoții ne silim cu toți[i] a face şcoli pe sate, deşi cu spese multe. În zilele aceste am căpătat de la Guberniu pe calea Officiolatului politic una provca Tiune în privinţa anualei susţineri a şcoalei, încît constă popolului şi nu este cu aceasta popolul îngreoiat, *noi să dăm* dechiarațiune în privinţa aceasta. Vezi bine că noi vom zice că popolul e îngreoiat cu aceste şi ne vom roga de adjutoriu de nu mai mult, dar soluţiunea ludi magistului[13] să se plătească din *fundul* religiunei.[14] Avem sperare. Spesele pe şcoală sunt 500 f. în valută; adecă 300 f. în val[ută] soluţiunea învăţătoriului, iară 200 f. în v. pe lemne de încălzit, reparaţiuni şi soluţiunea familieşului. Aşia sunt organizate şcoalele noastre din toată eparchia...

Precum am auzit din Viena ca si cum ar fi *canonisate* ep[isco]paturile cele noi; însă nu de sigur.

Salutare la dnii canonici Raţ şi Sereni, ca cunoscuţi, precum şi rssimei dvoastre recomandîndu-mă aduceri aminte şi totunadată rugîndu-mă, dacă nu va fi spre greutate, a mă înştiinţa cînd şi cînd despre lucruri interesante, precum şi despre lucrul menţionat; pe lîngă salutare rămîn al rssului dtre stimătoriu, Ioanne Christian, paroch în Auşeu

[P.S.] poşta mai de pe urmă: *Nagy-Bárod*, satul Auşeu (Össi)

(Documentele sînt preluate din *Timotei Cipariu, Corespondenţă primită*, Red: Liviu Botezan, Ioana Botezan, Editura Academiei Române, Bucureşti, p.345-349.)

NOTE

1. Gelu Neamţu, *Din activitatea politică şi culturală a lui Alexandru Roman (1848-1861)*, în „Anuarul Institutului de Istorie", Cluj, 1875, p.157.
2. *Iosif Bem* (1791-1850) se va pune în slujba guvernului revoluţionar ungar, care-l va trimite în decembrie 1848 în fruntea unei armate pentru a cuceri Transilvania din mîinile românilor şi austriecilor. Va încerca, fără succes, să supună Munţii Apuseni, apăraţi de armata populară condusă de Avram Iancu şi Ioan Buteanu. Capitularea armatei revoluţionare maghiare, în august 1849, l-a obligat pe Bem să fugă în Turcia. Aici îşi va sfîrşi viaţa în serviciul sultanului.
3. Constantin Mălinaş, Iudita Căluşer, *Contribuţii la viaţa şi activitatea cărturarului bihorean Ioan Munteanu (1808-1860)*, în „Crisia", Oradea, 1981, p.151-153. Liviu Botezan, Ioana Botezan, *Corespondenţa unor intelectuali bihoreni referitoare la biblioteca lui Timotei Cipariu*, în „Crisia", Oradea, 1991, p.245.
4. *Simion Bărnuţiu* (1805-1865), principalul ideolog al revoluţiei românilor transilvăneni din 1848-1849. Din 1854 va trece în Moldova, aici va preda filozofia şi dreptul la Academia Mihăileană, iar după înfiinţarea Universităţii din Iaşi la Facultatea de litere.
5. Viorel Faur, *Aspecte ale desfăşurării evenimentelor revoluţionare din anii 1848-1849 în Oradea*, în „Familia", 1978, nr.6, p.11.
6. *ibidem.*
7. *ibidem.*
8. *Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între 1849-1918. Documente vol.I.*, Coordonator: Simion Retegan, Cluj, 1996, p.581.
9. Iosif Pervain, Ioan Chindriş, *Corespondenţa lui Al. Papiu Ilarian*, vol.II, Cluj, 1972, p.120.
10. L. Botezan, I.Botezan, *ibidem.*, p.246.
11. Aici este vorba de constituţia imperială provizorie din martie 1849, care promitea naţionalităţilor anumite libertăţi şi drepturi naţionale. Înfiinţarea Voivodinei sîrbeşti, în care se includea şi Banatul locuit în majoritate de români, îi dezavantaja pe aceştia din urmă. Românii bănăţeni ceruseră, prin delegaţia lor trimisă la Viena, fie transformarea Banatului într-un căpitanat autonom, fie unirea lui cu principatul Transilvaniei.
12. *Ioan Maior* (1827-1904), tribun în armata populară a lui Avram Iancu în 1848-1849. A fost student şi doctorand la Universitatea din Viena în anii de după revoluţie. Între 1861-1865, Ioan Maior figurează în nomenclatura Guberniului Transilvaniei în calitate de consilier sau inspector al şcolilor confesionale româneşti greco-catolice, alături de Pavel Vasici pentru cele ortodoxe. Între 1863-1865, I.Maior va face parte ca deputat din Dieta Transilvaniei de la Sibiu.
13. Învăţătorului
14. Partea din bugetul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice destinată susţinerii bisericilor şi salarizării clerului; întrucît în cazul şcolilor confesionale biserica le patrona, autorul se referă la ruperea din acest fond a unei sume băneşti care să completeze salariile învăţătorilor (restul fiind acoperit de comunitate ca şi în cazul preoţilor).

Revoluția de la 1848 - istorii și fețe ale unui eveniment trăit

Dr. Narcisa Știucă

Imaginea pe care ne-o oferă memoria colectivă despre faptul istoric este necesarmente una fabulativă. Aceasta nu numai pentru că întâmplările – cu eroii și cauzalitatea lor, cu importanța și cronologia lor – se supun unor legi ale genezei legendelor și unor tipare mentale preexistente, ci și pentru că faptele istorice se constituie, în cazul repovestirii lor, dintr-o suită de istorii subiective. Ele reflectă diferitele grade de implicare, atitudinea naratorului, influența pe care evenimentele au avut-o asupra destinului și modului ulterior de a judeca relațiile sale cu lumea.

Nu trebuie, așadar, să căutăm obiectivitatea, detașarea față de evenimentele istorice, chiar dacă istorisirile care ni le înfățișează au la bază evenimente trăite.

În lucrarea sa, *Formarea legendelor*, Arnold van Gennep arăta că „...în legendă, elementul temporal se poate restrânge sau extinde. Aceasta nu împiedică legenda, înainte de toate utilitară, să pretindă o valoare cronologică. Sau mai degrabă: pentru populațiile lipsite de documente pur istorice (inscripții, anale, etc.), legenda este cea care face oficiul de manual cronologic. /.../ Amintirea unui fapt istoric nu se menține la colectivitățile care nu folosesc scrierea decât de cinci-șase generații, adică 150, maximum 200 de ani."[1] Este însă demn de a fi luată în calcul importanța pe care anumite fapte au avut-o pentru colectivitățile respective. Astfel, etnologul francez stabilea câteva principii: localizarea/ delocalizarea; individualizarea/ dezindividualizarea; temporația/ detemporația, cărora li se supune geneza legendelor.

Cât privește legendele istorice, „ele se supun la două tendințe opuse: fie că îmbătrânesc, fie că întineresc faptele."[2] Acestora li se adaugă, ca element de echilibru, tenacitatea cu care memoria colectivă conservă faptele de însemnătate crucială pentru destinul grupului.

Un asemenea eveniment istoric este Revoluția de la 1848, mai ales în Transilvania.

Ne aflăm în punctul temporal în care mecanismele mentale vor acționa în direcțiile conturate de A. van Gennep, de aceea o analiză a tradițiilor narative se impune acum spre a evalua mesajul ce urmează a fi transmis următoarelor generații.

Am socotit că cea mai completă culegere de până acum a fost realizată de Romulus Felea în anii '70 și publicată în 1992 de Virgiliu Florea sub titlul *Avram Iancu în tradiția orală a moților.*[3]

Am ales din cele 210 texte circa o treime; narațiuni ce pun în valoare atitudinea povestitorilor față de evenimentul istoric văzut ca experiență umană.

Trebuie să subliniem, preluând informațiile din nota editorului[4], că ne aflăm în fața unei colecții ce reconstituie – atât pe coordonata spațiu, cât și pe coordonata timp – Revoluția din 1848 în Transilvania. Aceasta pentru că localitățile investigate configurează geografic zona Munților Apuseni, adică acea citadelă revoluționară dominată de personalitatea copleșitoare și tragică a lui Avram Iancu, iar pe de altă parte pentru că autorul – a avut privilegiul /.../ de a-i chestiona pe urmașii direcți ai lăncierilor, în ale căror familii au supraviețuit „ca o prețioasă moștenire de suflet" aceste legende.

Majoritatea pieselor selectate de noi se înscriu în subspecia epică a legendelor și am putea, făcând apel la tipologia unui reputat folclorist american, Jan Harold Brunvand, să disociem între „legende despre personalități", „legende locale" și „narațiuni de familie"[5].

Ne-au interesat în primul rând acele elemente puternic marcate subiectiv, emoțional chiar, ce transgresează planul istoric oferind lectorului imaginea faptelor detașate de aureola romantică - a epocii, de cea eroică - a poemului istoric - și de obiectivitatea rece și dură - a tratatului de istorie. Astfel, revoluția ca fapt trăit și apoi relatat, preluat și repovestit de alte generații, reevaluat și resemantizat, devine istoria unei experiențe umane ce pune față în față interpretarea din perspectiva scrierilor istorice cu cea a martorilor și a participanților la evenimente. Altfel spus, elementele supuse analizei tind să compună fața nedezvăluită a revoluției și să se constituie într-un comentariu privind

rosturile vieții de zi cu zi, dezechilibrate de cataclismele istoriei, ca şi despre alte raporturi dintre oameni decât cele ce au declanşat conflictele interetnice, despre alte sacrificii decât cele prezentate de manualele şi tratatele de istorie, despre martiri şi eroi omişi de acestea, dar şi despre starea de spirit a părtaşilor filtrată prin conştiința urmaşilor.

Lupta pentru dreptate socială şi libertate națională capătă alte dimensiuni atunci când parcurgem narațiunile ce redau, moment cu moment, evenimentele revoluției din 1848.

Pe de o parte, încleştările au dimensiuni neştiute: ne aflăm puşi în fața unei lupte ce depăşeşte cadrele umanului şi care îi afectează atât pe români, cât şi pe unguri, atât pe civili, cât şi pe militari. Este lupta cu foametea şi cu stihiile dezlănțuite: „...doi ani de zile oamenii n-au mâncat decât tărâțe, iar un an şi jumătate, nemaiavând nici de acestea, măcinau coajă de arbore, o fierbeau în lapte şi aşa îşi alinau foamea..." (p.40); „În revoluția din 1848 au fost aşa de multe ploi, că au ieşit toate apele din matca lor, toate păraiele şi văile. O ploiat toată primăvara, de s-or stricat sămănăturile. /.../ Honvezii n-or avut ce mânca, pentru că oamenii nu le-or lăsat nimic pe la căşi, c-or ascuns tot l-or dus cu ei, cu carăle. Nu aveau ce mânca nici oamenii noştri, c-o fost foamete mare din cauza ploilor şi a revoluției ..."(p.82); „De foame, honvezii smulgeau firele holdei de grâu şi le mâncau boabele. Spre norocul lor, că au prins o junincă ce scăpase din cireada satului, mânată spre Câmpeni, ospătându-se cu ea, ca lupii flămânzi cu oaia prinsă din turmă." (p.87)

Observăm că la o generație-două de la derularea dramaticelor întâmplări, naratorii manifestă o abia perceptibilă schimbare de atitudine. Preluând amănunte din relatările înaintaşilor, ei pun accentul pe ele menținându-le ca pe nişte secrete puncte de convergență a destinului celor două tabere, subliniind subtil egalitatea oamenilor în fața voinței divine şi lăsând totodată să se întrevadă compasiunea lor.

Pe de altă parte, o fațetă abordată de aceste narațiuni, dar la fel de necunoscută nouă, este izbucnirea unor conflicte în interiorul grupului, conflicte rezultate din lupta aproape neomenească pentru existență. Este exploatată fiecare undă de speranță, oricât de neînsemnată ar fi ea, fiecare ocazie de a amâna, de a întârzia fie şi pentru o clipă, confruntarea cu Moartea. Este vorba aici nu numai de lupta directă cu duşmanul, ci şi de situații absurde, când viața depinde de o seamă de factori potrivnici, născuți din însăşi atmosfera de război.

Cele mai multe întâmplări se leagă de destinele mărunte ale celor aflați în afara câmpului de luptă, a conflictului armat: femei, copii, bătrâni şi oameni care, dintr-un motiv sau dintr-altul sunt incapabili să poarte arme, sunt puşi în situația de a se confrunta în chipul cel mai crud cu groaza de moarte.

Rămân cutremurătoare narațiunile despre fuga românilor din fața armatei ungare. Ascunzătorile erau adesea nesigure, uşor de găsit sau de bănuit: hude (bordeie sfredelite în malurile râurilor şi în pereții dealurilor), buture (buturugi şi scorburi), păduri sau galerii miniere părăsite. Datele concrete, reperabile oricând în realitatea de azi ca martori materiali, slujesc scopului legendei, acela de a fi ancorate în real. Fabulația însă face ca, de la variantă la variantă, accentul dramatic să cadă pe aspecte particulare şi particularizante ale faptului trăit.

De la simpla enumerație, „Acolo (în pădure la Zapodie), or dus ei alimente, slănină, brânză, haine de casă, cergi, lepedeie, haine de pat, ce-or putut să ia la repezeală", la detalii semnificative privind întreruperea tihnitei vieți de zi cu zi, aceste narațiuni urmăresc reacțiile oamenilor în acelaşi context faptic.

Un bărbat din Soharu şi-a luat cu el „mălai şi o dioarbă cu brânză, să aibă ce mânca dacă o să trebuiască să stea ascuns mai multă vreme" şi, spre norocul lui, „...în butura unde era el, n-or mai căutat, c-or fost bucuroşi c-or găsât de mâncare..."; pe o fetiță „o țâpase mă-sa într-un huc, că era copil de țâță şi n-o mai putut-o duce", însă a fost salvată de o bătrână care, băgând-o într-o desagă şi urcând-o pe cal a zis: „Dă-o focului, că şi ea e suflet de om!"; un alt martor a povestit urmaşilor săi că „femeile noastre or avut atunci milă de un copil de ungur, pe care l-or ascuns într-o cocină. La urmă, tot ei or fost peste noi şi ne-or stăpânit. Copilul acela o ajuns ceva domn mare, pe la județ, ori la Budapesta. Destul că am auzit că acela o băgat trenul de la Alba Iulia la Zlatna, de dragostea femeilor acelora care l-or scăpat de la moarte." (p.74). Pe bunica unei povestitoare „n-or mai putut-o duce şi or lăsat pe drum" de unde a fost luată de un consătean ungur, Bandi, care „o luat-o şi a dus-o cu el şi după ce-o trecut revoluția, o dat copilul iară la mă-sa." Copiii mici, care puteau să dezvăluie cu plânsul lor calea

şi ascunzătorile fugarilor, erau legaţi la gură. O femeie cu doi copii a stat ascunsă două săptămâni într-o rădăcină de pe malul Livezii: „de mâncat, or mâncat numa' rădăcini şi ce-or putut.". O altă mărturie are rezonanţe de narăţiune creştină: „Atunci, în răzmiriţă, or fost fiind tot unguroaie moarte pe lângă drum şi copiii mici s-or fost gurind peste ele şi le sugeau din ţâţă. Oamenii însă îi luau în vârful lăncilor şi-i aruncau." (p.106). În schimb, tribunul Andreica, una dintre personalităţile proeminente ale revoluţiei, pune sub strictă protecţie, ordonând lăncierilor să nu se atingă nimeni de ei, pe fiii baronului Bradi spunând : „Copiii nu pot fi pedepsiţi pentru păcatele părinţilor lor!" (p.112).

Strămoşul altei povestitoare şi-a lăsat nevasta şi pruncii în sat şi a fugit cu copiii mari la munte; copiii plângeau de grija mamei lor, iar tatăl îi îmbuna amăgindu-i că ungurii n-au ajuns încă în sat. Povestitoarea comentează: „Peste puţin timp însă, or ajuns şi în Muşca şi-or pustiit tot ce le-o stat în cale, ca tătarii: or luat femei, copii, bătrâni şi i-or dus şi i-or omorât. Îl căutau peste tot pe Iancu, pe el voiau să-l prindă. Casa lui strămoşu, ca norocu c-o scăpat şi n-or păţit nimic nici muierea, nici copiii. Când s-or dus să vadă de junincă, după ce-o trecut primejdia, or găsit-o, vie, dar era lipită de foame. De flămândă, rupsese coaja de pe fag, cât ajunsese lanţu, şi mâncase şi pământ, tot de-a-n roata."(p.125) Violenţa evenimentelor a marcat copilăria unora precum Pătruţul Bidighii din Sohol care, bătut fiind de un sătean, la câtăva vreme încercă să-l pedepsească exemplar: „Aflându-se prin apropiere cu vitele, copilul l-a văzut şi, cunoscându-l, a fugit repede acasă să i se dea securea. Întrebat fiind la ce-i trebuie, a spus că vrea să taie capul la Bocu, căci doarme între carpeni."(p.89)

Cei ce şi-au pierdut viaţa în acele vremuri crunte au numele săpat în conştiinţa urmaşilor: „Străbunicul meu, Anca Simion, din satul Soharu, când o vinit armata lui Hatvani, n-o fugit la pădure, ca ceilalţi oameni din sat, de pe Doştină. O crezut că dacă-i bătrân lui nu-i face nimeni nimic. Aşa că o rămas acasă şi când or vinit honvezii, l-or omorât lângă casă. Acolea l-or îngropat, lângă un prun; şi acuma este o piatră." (p.92). Un alt personaj, Lică din Istoceşti, care era şchiop, a străpuns cu un glonte pe călăreţul comandant plătind această faptă cu viaţa: „Cu sabia i-au tăiat capul care s-a rostogolit până la capătul de jos al coastei, lângă corn". La Ciuruleasa, câţiva oameni, aflaţi la o casă de pe dealul Bogleştilor, au vrut să încerce dacă noii veniţi săvârşesc într-adevăr omoruri, de aceea, „au îndemnat pe un biet slugă, cam întârziat mintal, să coboare pe deal în jos, în direcţia unde se aflau honvezii", în vreme ce „ei se aflau undeva ascunşi, să nu-i vadă cătanele". Sluga a fost confundată cu un lăncier căci avea în mână o furcă cu care lucrase la fân: „Întâmplarea asta a făcut pe oameni să se ascundă în pădure în cea mai mare grabă." Aceeaşi soartă a avut-o Goabdina, „om mai înapoiat şi cam stricat la cap" din Ciuruleasa, care „s-o luat cătă ei cu un par în mână şi s-o răstit la ei zicând: <Veniţi încoa', 'tuvă popa vost'!> Cătanele or pus mâna pe puşti şi l-or împuşcat pe loc." „Ungurul Dâdului" din Roşia Montană a căzut şi el pradă răzbunării unui lăncier român aşa după cum se povesteşte în Muşca: „Când Iancu se îndrepta spre Roşia Montană, unde honvezii lui Hatvani veniseră şi făceau prădăciuni omoruri asupra băieţilor de aici, un ungur, numit »Ungurul Dâdului«, a fugit către Muşca, peste deal, că avea neamuri aici, la Muşca. L-or ascuns la ei neamurile, până o trecut râvuluţia". Crezând că o scăpat de pericol, o plecat cătă casă la Roşia, şi în drumul său o trecut prin Pădurea Aluneiului, care se află între Muşca şi Roşia. Aici s-o întâlnit cu unul Iuăn al Mării din Muşca, ce era ostaş în loagărul lui Iancu, şi, cum era om răzbunător pentru faptele honvezilor de la Roşia, l-o prins pe bietul ungur al Dâdului şi i-o tăiat grumazul. Da' el nu fusese vinovat cu nimic. În locul acela, muşcanii or pus o cruce, căreia i-au spus Crucea Aluneiului." (p.86) Legenda locului unde „în fiecare primăvară codrul înverzeşte întâi ca semn că oamenii din Muşca pot ieşi la arat" este şi ea cutremurătoare: „Ziceau bătrânii că, după ce i-o bătut Iancu pe honvezi la Muntele Mare, o doamnă unguroaică o fugit de aculo, de frică, şi s-o ascuns după un colţu de piatră. Aculo s-o tăt cântat de foame şi, cum n-o avut ce mânca, o murit de foame. De atunci i-o zâs,' la colţu acela, <Piatra Doamnei>."(p.131).

Tabloul impresionant al luptei pentru existenţă dezvăluie alterarea relaţiilor interumane. Cruzimea născută din ispita de a prelungi viaţa fie şi cu o singură clipă face ca pruncii să fie abandonaţi de către mame sau consătenii înspăimântaţi să-l sacrifice pe cel mai slab dintre ei, retrăgându-se apoi din faţa duşmanilor. Cum este însă şi firesc, întâlnim scânteieri şi tresăriri ale solidarităţii: fie că membrii aceluiaşi grup se consideră o familie, fie că, din compasiune şi înţelegere perfect omenească îşi salvează

semenii de la haosul declanşat de răzbunările în lanţ şi de la excesele de orice fel. Asemenea gesturi par să contrazică înseşi cauzele cunoscute ale conflictului. Suntem însă în faţa unei opoziţii amintite mai sus – civili/militari –, care nu se mai supune regulilor jocului politic de natură socială sau etnică. În faţa armelor, oamenii sunt la fel de neajutoraţi, indiferent cărui grup etnic sau cărei trepte sociale îi aparţin – par să afirme naraţiunile citate până aici.

Abuzuri şi escaladări ale violenţei s-au produs de o parte şi de alta. Sintetic, preotul reformat din Mănăstireni-Cluj, a notat: „...în vremea când satul Mănăstireni a fost ocupat de <abrudeni> (aşa le spuneau cei de pe Someş la moţii lui Iancu), românii de aici au ocrotit pe ungurii consăteni, ferindu-i de eventualele consecinţe, jurând pentru ei că sunt români, dar că nu ştiu româneşte. Maghiarii din sat au procedat în acelaşi fel cu românii când satul a ajuns sub stăpânirea honvezilor, aşa încât, în Mănăstireni, populaţia civilă nu a avut de suferit de pe urma războiului, ca în alte părţi." (p.133). Dar această consemnare are ceva din răceala documentului savant şi nu ne lasă decât să întrevedem ororile la care, românii şi maghiarii, deopotrivă, au fost supuşi succesiv de-a lungul anului revoluţionar 1848-1849.

Iată o secvenţă a înfiorătorului tablou al ocupării Abrudului: „Se striga de se auzea în piaţa oraşului că <tăt românul să iasă afară din oraş>. Or ieşit românii care n-or fost prinşi de honvezi, dar necunoscuţii erau controlaţi în tabăra Iancului de pe deal, aşa că erau puşi să zâcă Tatăl nostru şi, dacă nu ştia, însemna că e ungur şi pe acela nu-l lăsau să iasă din oraş." (p.84). Şi, în replică, faptele săvârşite de honvezi: „După ce au vinit peste Roşia Montană, honvezii lui Hatvani au pătruns şi în satul nostru, Muşca, şi au dat foc caselor şi au jefuit tot ce au găsit în cale. Muşcanii s-or plâns lui Iancu şi l-or chemat cu oastea în ajutor şi Iancu degrabă o vinit aici, cu loagărul său, şi i-o fugărit pe jefuitori peste Fundoaia, către Roşia./..."(p.85); „Pe cine găseau ascuns aici, îl omorau pe loc. Îi tăiau capul şi-l îndurigau pe coastă în jos, în ciufală. Râdeau cum mai bolboroseau capurile tăiate şi durigate." (p.89)

Pe fundalul acestui infern distingem destine distruse şi imagini cutremurătoare prin concreteţea lor. Aşa este „glotaşul Mihu" din Ciuruleasa care „După biruinţa românilor asupra lui Hatvani, a încercat să salveze o fată unguroaică, din familia unde părinţii săi <găzdălea> lunea, când veneau în Abrud. /../ Fata s-a rugat de Mitu s-o ascundă de glotaşi, că atunci va fi <bunul bunilor>. Feciorul i-a ascultat rugămintea, a ascuns-o sub bundă, voind să treacă cu ea puntea peste apa Abruzelului. Din nefericire, nu a reuşit să scape cu fata, pentru că l-au văzut sentinelele, care l-au somat şi l-au ameninţat că-l împuşcă." (p.105), ori familia Teleguţ, care a purtat stigmatul trădării aproapelui atunci când „nefericiţii maghiari s-au ascuns mai mult la casele românilor fruntaşi, sperând că aici vor găsi mai multă siguranţă, căci de obicei, la aceste case nu se mai făcea control, gazda fiind crezută pe cuvântul de onoare. Şi Teleguţ de la 1848 era fruntaş român, fiind şi primar în Abrud-sat, dar la casa lui s-a făcut, totuşi, controlul podului. S-a făcut controlul pentru că atunci când au venit şi au întrebat <Aveţi fugari ascunşi aici?> i s-a răspuns de către gazdă (nu se ştie dacă a fost cineva din familie ori altă persoană), cu voce tare, <Nu avem>, astfel încât să fie auzit de cei din pod, dar, în acelaşi timp, a arătat cu degetul spre pod. Descoperiţi fiind, toţi cei ascunşi aici au căzut victimă răzbunării fiind măcelăriţi în curtea casei. Victimele aveau asupra lor bijuterii cu care s-a căpătuit şi Teleguţ." (p.110). Alte mărturii păstrează neştiute nume şi vieţi jertfite în clipe fierbinţi: „...bătrânul Avram Gheorghe mi-a arătat salcia bătrână care se afla lângă cruce şi mi-a spus: <Uite, de salcia aceasta bătrână a fost spânzurat un iobag din Soharu sau de pe Cerniţa, la 1848, de către Hatvani." (p.115). Unele naraţiuni alunecă uşor către un fabulativ pitoresc-anecdotic, înlesnit, desigur, de deznodământul fericit şi alimentat de atitudinea orgolioasă a învingătorului. Dar şi acestea conţin aceeaşi trăire dramatică a vieţii pe muchie de cuţit, acea tensiune a clipei care poate aduce dezastrul printr-o imprecizie a replicii sau printr-un gest ezitant. Astfel devine erou David Gheorghe zis Ghiguţ din Bucium-Şasa care „când o chibzuit că-s destul de aproape, o tras cu puşca oblu în comândantul de pe cal şi odată l-o culcat la pământ. După aceea, or strigat tare: <Uraa! Pe ei!> Honvezii or crezut că-i multă populaţie sau armată aculo, că or rupt-o la fugă înapoi, luând direcţia către Dealul Mare." (p.101), ori soţia lăncierului Nicolae Paşca din Abrud, care, copilă fiind, a fost surprinsă de „două cătan mari" mergând după mâncare în sat. Prefăcându-se că nu ştie româneşte - în realitate, neştiind însă decât câteva vorbe ungureşti - a reuşit să scape de iminenta pedeapsă plângând şi rostind mereu: <Ioi, Iştem!>. Chiar şi cei mai puţin viteji capătă, datorită inspiraţiei

şi hazardului, o aureolă eroică: „Despre Pavel nu ştim prea multe, doar atât că era, în lupte umbra lui Nicolae şi uneori mai fricos. Aşa; bunăoară, în lupta cu escadronul amintit, ştersese putina cu câţiva care erau în apropiere de Nicolae şi nu s-a întors decât în momentul când a văzut că sare capul căpitanului. Atunci a început să strige <ura>, de s-au speriat husarii şi au luat-o razna, înapoi către Abrud." (p.118); „La Cerbu, în toiul luptei, unul Studumac, de aici, din Buciumani, s-o scăpat pe coastă cu opincile pe frunză şi s-o dus până peste honvezi. Dar o scăpat, nu l-or omorât, că în urma lui veneau alţii, grămadă, peste honvezii înmărmuriţi de frică. Şi aşa s-o început măcelul." Alte personaje ce nu au participat direct la lupte sunt sortite să poarte semnul ridicolului precum primarul Abrudului, care şi-a pregătit două rânduri de straie - româneşti şi ungureşti - pe care să le îmbrace după cum mergeau luptele. Punându-l de pază pe un slujbaş care să vestească din turnul bisericii greco-catolice victoria lui Hatvani sau a lui Avram Iancu, el rămânea într-o alertă cu totul hilară: „Când erau mai tari românii, striga la primarul, care aştepta la fereastra primăriei /.../, scoţând capul pe obloc: <Cioarecii, domn' primar!>, iar când erau mai tari honvezii striga: Nădragii, domn' primar!>"(p.108) Tot într-un registru savuros comic, întrucâtva apropiat snoavei, se înscrie episodul al cărui protagonist este un păstor oarecare ce-i întâmpină cu nişte replici îndrăzneţe pe „cătanele lui Coş Laie":

„– Măi cătanelor, cine sunteţi voi şi unde vă duceţi?

– Suntem oamenii lui Kossuth Lajos şi mergem la Abrud să-l batem pe Avram Iancu.

– Măi oameni ai lui Coş Laie, eu vă sfătuiesc să nu umblaţi pe acolo, pe la Abrud, că pe-acolo-s românii, măi! Dacă însă vă duceţi să ştiţi că eu pe căţi vă veţi întoarce, pe toţi vă sărut în cur.

N-a mai avut cine să-l oblige a-şi ţine făgăduiala aceasta, că, într-adevăr nici unul nu s-a mai întors din luptele cu lăncierii lui Avram Iancu." (p.79) Este de la sine înţeles că asemenea personaje rămân anonime, istoriile tinzând să intre într-o amplă circulaţie şi să aibă şi alte funcţii decât cele ale naraţiunilor de tip legendar. Ironia amară sau satira cu adresă sunt în acest context reversuri ale discursului grav şi laudativ dar şi factori de echilibru ce s-au ivit târziu, în urma detaşării de evenimentele propriu-zise.

Personaje de legendă se ivesc însă la tot pasul, ele revendicându-şi în istorie parcă acelaşi loc pe care îl deţin în memoria colectivă. Totodată, prezenţa lor este firească dacă reamintim că povestitorii sunt descendenţi ai participanţilor sau martorilor la revoluţie. Acest fapt conferă, cum spuneam, unor naraţiuni calitatea de „istorii familiale", corelată cu aceea de „legendă despre personalităţi", căci pentru viaţa oamenilor din zona şi din timpurile la care ne referim, pentru istoria şi destinul Transilvaniei, aceste personaje sunt figuri marcante, ce aparţin unui tot cultural menit să-i definească.

Cu puţine excepţii, identitatea lor nu pare cu nimic ieşită din comun: Pripon Simion „era foarte bun tâmorman", el a făcut tunurile de lemn la el acasă, la Cărpiniş, în Curături", despre Moşul Todoruţ Boglea aflăm doar că „o fost căpitan de oşti în revoluţie", iar despre o anume Luţa că „s-o dus şi ea în război cu Mihail Andreica", despre lăncierul Chifor Anca din Abrud, care primind o lovitură „cu o sucitoare peste obraz de i s-o rupt nasul", că „l-a omorât pe cel care dăduse", despre un alt bătrân din Corna, că era poreclit <Urechea> pentru că, bătându-se cu un honved, acesta voise să-i ia capul cu securea, dar n-a reuşit, apoi, la rându-i, l-a decapitat cu o coasă.

Se detaşează însă figuri de-a dreptul monumentale precum cea a lăncierului Cenuşa Simion: „Un moş al meu, Cenuşa Simion, a trăit 115 ani. /.../ Era unchi de-al tatălui meu, şi noi îl spuneam moş, că era tare bătrân. Stătea mai sus de casa noastră, într-o căsuţă cu o odaie cu două fereşti, cu roşteie pe dinafară, că aşa erau pe atunci căşile. Purta părul mare până pe umere şi barbă ca Franţ Iosif. De aceea nici nu plătea dare. Da' era aşa de bătrân în anii din urmă, că nu mai putea deschide ochii, dacă nu îşi ridica genele cu mâna./.../Aveau flintă pe care o foitoiau cu praf de puşcă bine, cu vergeaua/.../Cu aşa puşcă a fost acest moş al meu în revoluţia lui Avram Iancu. Era mai bătrân, ca la 50 de ani, da s-o dus c-o înţăles că vor fi după aceea liberi, n-o să mai fie iobagi. Şi o luptat cu Iancu la Buciumani, la Cerniţa şi-o ajuns până la Turda./..." (p.70). Sau cea a lui Ion Coroiu cu „statura lui înaltă, voinicia lui, ţundra cu clini ca o togă romană" ce-i „dădeau înfăţişarea mândră a unui legionar roman". Alături de ei, Nicolae David, „mare vânător şi un foarte bun ţintaş ce conducea pâlcul luptătorilor din Bucium-Şasa, Pătru lui Măghiran, eroul de la Muntele Vânătu şi de la Poduri, Marc Petru a' Noachii, vânător de elită din Câmpeni, cel care „o nimerit pe Vasvari şi l-o doborât de pe cal la Fântânele." Asemenea prezenţe

sunt în consonanță cu descrierea luptelor ce capătă dimensiunile unor mari confruntări şi întotdeauna se încheie cu victoria incontestabilă a românilor.

Tactica lor este întotdeauna complicată, bazată pe exploatarea la maximum a condițiilor naturale, pe interpretarea prevestirilor şi semnelor ei, dar şi pe o iscusință a minții şi pe un curaj de neegalat ale luptătorilor. De nenumărate ori oştenii lui Avram Iancu au prăvălit pădurea peste duşmani: „Acuolo, la Călățele, o pus feciori de-or tăiat pădurea tot roată, în locul pe unde ştia că trebuie să treacă Vasvari cu trupa lui. Or vinit honvezii şi or ajuns în poiana aceea. Dacă or ajuns, şi-or pus armele în piramidă şi s-or apucat să mânce, că erau flămânzi. Atunci, la ordinul Iancului, femeile or dat semnal de luptă cu tulnicele. Feciorii or pornit repede fierăstraiele în tăietura brazilor. Tăietura era deja făcută, atâta cât bradul numai să nu se îmburde. Trunchiul era tăiat pe la jumătate. A pornit pădurea, din toate părțile, într-un zgomot de groază. Când or văzut, o intrat aşa o spaimă mare în honvezi, că or rupt-o la fugă înapoi, dar nu mai aveau pe unde fugi, că erau încercuiți, de toate părțile de copaci, de oamenii Iancului. Au tăbărât feciorii pe ei, cu lăncile şi cu securile. Nu mai ştiau de ei, nu se mai cunoşteau, se omorau ei pe ei. N-a scăpat aproape nici unul.", iar „la Intreglăzi mogoşenii au tăuit apa văii cu un gat înalt şi, când duşmanii au vrut să treacă pe aici, către Mogoş, lăncierii Iancului, mogoşenii, or dat drumul la apă pe ei. Aşa că înapoi s-or întors, dară, liniştiți, plutind pe apă..."(p.131) Alteori, mulțimea oamenilor şi locul ales strategic au contribuit la victorie: „Când Iancu o vinit să oprească pe honvezii ce porniseră către Arieş, să ajungă peste Muşca, spre Abrud, se spune că atâta oaste a avut, de era om lângă om, de la Frunți până la Mununa." (p.79). Imaginile sunt adesea puse sub semnul hiperbolicului macabru: „După luptele de la Dealul Mare dintre Iancu şi Hatvani, aproape o lună de zile apa Arieşului a curs tot roşie de sângele oamenilor." (p.115); „Ne spunea bunicul că acolo, la Chip (Bucium-Cerbu), la monumentul acela, la 1848, o curs atâta sânge că în unele locuri, era până în grumazi" (p.120). Cum este şi firesc în cazul creațiilor folclorice, armatei maghiare îi este „rezervată" doar imaginea înfrângerii umilitoare. Oştenii se ucid între ei, fug înspăimântați, se învălmăşesc, îşi abandonează armele, muniția şi efectele sau mor până la unul. Este evident că majoritatea naratorilor au „umplut' interstițiile acțiunii cu descrieri create de ei, fapt cerut şi de pretenția de fapt relatat cronologic, veridic şi obiectiv a legendei. De aceea ici-colo sesizăm elemente ce declanşează înfruntarea propriu-zisă: uciderea de la adăpostul pădurii a comandantului, un strigăt de luptă – solitar, dar înfiorător – ce creează panică, zgomotul înspăimântător şi neaşteptat al trunchiurilor prăvălite, somația de a preda armele venită de undeva, din adâncul codrului etc. Regăsim şi motive frecvente în alte specii ale epicii precum basmul nuvelistic şi snoava, motive ce reflectă comentariul naratorului sau încercarea de a descifra un anumit deznodământ. Astfel travestiurile şi tertipurile personajelor îi pun pe urmăritori în imposibilitatea de a-şi atinge scopul. Eroii se îmbracă „în haine rele", „în straie țărăneşti" „îşi potcovesc de-a-ndoasele caii", fug de sub escortă prin anumite şiretlicuri. Asemenea lucruri sunt puse pe seama unor personalități despre care documentele istorice vorbesc doar cu gravitate, consemnându-le rolul covârşitor în desfăşurarea faptelor.

Sunt demne de comentat câteva piese ce au un evident substrat mitic. În lupta de pe apa Cerniței se spune că luptătorii Iancului din Cernița au văzut pe cer chipul unui husar, care arăta, cu mâna, înspre duşman. Semnul acesta l-or luat ca semn că trebuie să pornească la luptă în direcția aceea. Au şi pornit într-acolo şi au dat peste duşman nepregătit de atac atunci. De spaimă, honvezii au rupt-o la fugă. O parte au scăpat cu fuga, dar alta a fost nimicită, mulți s-au înecat în apele Cerniței, care ieşise din matcă. /.../ Zice-se că şiroaiele de apă ale păraielor, ce crescuseră pe coaste, duceau, de-a rostogolul, pe husari, aşa de mulți morți au fost." (p.83). Iar în cea de la Cerbu era vorba că honvezii aveau cu ei o vrăjitoare bătrână care mergea cu ei, călare pe o capră. „Era unul din Bucium-Poieni, zâs Purdiciu. Purdiciu ăsta o fost şi el cu buciumanii aculo, la Cerbu, o fost avut armă, cu care o lovit-o pe vrăjitoarea aceea, şi, cât ce-o lovit-o hovezii n-or mai avut putere. O fost în ziua de Paşti, atunci, şi puşca lui Purdiciu o fost pregătită cu grâu şi cu tămâie. Aşa o distrus toată vraja." (p.119)

Nu ne aflăm, de bună seamă, în fața unor pure fabulații individuale, ci a unor imagini simbolice cu profunde semnificații şi cu vechi ecouri în conştiința românilor din Transilvania. Lupta celor ce, în urmă cu un veac şi jumătate, se înrolau în oastea revoluționară capătă dimensiuni ancestrale având

tiparul, deopotrivă, în mit şi în basm. Ideea că natura vine în sprijinul românilor are concretizări multiple în colecţia de care ne ocupăm doar că nu întotdeauna datele sunt explicite ca în legenda citată mai sus. Dimpotrivă, după cum am arătat, dezlănţuirea forţelor naturii este văzută de cei ce narează azi faptele ca un eveniment ce-i afectează atât pe militari, cât şi pe civili, atât pe unguri, cât şi pe români. Este, probabil, rezultatul unei modificări de receptare şi de interpretare a evenimentelor în urma transmiterii acestor istorisiri. Desprinsă încet-încet de filonul fabulos-mitic, de conceperea naturii ca mediu generator şi ocrotitor spiritualizat, dar şi de implicarea efectivă, generaţia deceniilor al VII-lea şi al VIII-lea tinde să ofere alte interpretări pozitiviste, chiar şi celor mai dramatice evenimente. Predilecţia pentru fabulosul cu substrat mitic se explică poate, în contextul acesta, ca o concretizare a respectului necondiţionat pentru tradiţie, dar e şi formă a detaşării de timpurile aureolate de eroism, deci înzestrate cu forţa educativă.

Prefigurarea victoriei, ca şi a înfrângerii şi dezastrului, are o bogată suită de reprezentări ce corelează semne ale vremii şi semne ale destinului individual, întâmplări senzaţionale puse pe seama voinţei divine şi a schimbării capricioase a şansei. Ele dovedesc cititorului de azi profunzimea motivaţiei celor ce, în 1848, au pornit să-şi apere libertatea şi fiinţa naţională. Mai ales ideea că Răul nu poate veni decât dinspre un grup controlat şi sprijinit de demersuri vrăjitoreşti descinde dintr-un tipar de gândire arhaică dominată de magie. Naraţiunea iese din cadrul istoric - voit realist, voit veridic - şi pătrunde în sfera fabulosului prin rezolvarea rituală a cărei eficienţă este garantată.

Luată în ansamblul ei, culegerea citată poate fi socotită o macronaraţiune, o istorisire caleidoscopică a unui eveniment privit din multiplele unghiuri conferite de ipostazele autorilor (naratorilor). Sub ochii noştri, naraţiunea creşte din acele „detalii coordonate" ce se îndreaptă către un fel de ordine superioară, imobilă, dezvăluind sensul evenimentului în progres aşa cum arată în lucrarea sa, *Einfache Formen*, André Jolles când defineşte memorabilele[6].

Socotind-o „forma literară cea mai familiară a epocii moderne" autorul arată în lucrarea citată că: „Pentru dispoziţia mentală în care efectivul devine concret, importantă e credibilitatea dar ea nu găseşte credibilitate decât în propria sa formă şi nu socoteşte ca atestat decât evenimentul care ia forma memorabilelor; am numit acest fapt „tirania istoriei." Este nevoie de naraţiuni care strecoară detaliu cu detaliu, acumulează, compară şi confruntă secvenţe aparent disparate tocmai pentru a crea o imagine completă, obiectivă până la un punct, dar mai apoi devine insinuantă căci propune o rezolvare şi o interpretare ce aşteaptă, din partea lectorului, o confirmare ca dovadă că s-a lăsat convins.

Naraţiunile despre revoluţia de la 1848 constituie azi pentru noi o repovestire a istoriei, un gest verbal plin de miez, care tinde să ne arate că, eroică sau nu, îndreptăţită sau nu, orice luptă aduce suferinţă culminând cu înstrăinarea de condiţia umană şi cu alterarea totală a relaţiilor dintre oameni. Aceasta pentru că majoritatea sunt relatări din unghiul de vedere al celui ce a trăit experienţa conflagraţiei deopotrivă pe câmpul de luptă şi în spatele lui. Dincolo de idealuri şi răsplată, de speranţe şi victorii, mesajul lăsat de generaţia paşoptistă tinde să ne arate că stigmatele violenţei, ale cruzimii şi ale urii deformează imaginea înălţătoare a evenimentului istoric şi - ceea ce este mai neliniştitor, că el nu poate exista în afara acestor trei descătuşări ale ne-omenescului.

NOTE

1. *Arnold van Gennep - Formarea legendelor, Iaşi, Ed. Polirom,1997, p.123*
2. *idem, p.134*
3. *Romulus Felea - Avram Iancu în tradiţia orală a moţilor, Cluj-Napoca,1992*
4. *idem - p.23-25*
5. *Jan Harold Brunvand - T'he Study of American Folklore, W.W. Norton & Company, New York-London, 1986*
6. *André Jolles - Einfache Formen, varianta franceză, Formes simples, Ed. de Seuil, Paris, 1976, p.154 şi urm.*

Mentalitatea utopică – o componentă a ideologiei paşoptiste

Eugenia Irimiaş

Northrop Frye defineşte utopia în legătura sa inerentă cu societatea, interpretînd-o ca un produs literar al epocii: „scriitorul utopic îşi analizează mai întîi propria societate, propria lume" şi argumentează mai departe: „literatura îşi are rădăcinile în atitudinile sociale ale timpului." Fidel acestei idei , diagrama pe care Frye o închipuie utopiei vizează elemente de ideologie a romanului, context socio-cultural, probleme de receptare. El sesizează însă existenţa a două perspective din care ar trebui percepută utopia, nivele generate de distincţia „imaginativ"(=construcţie ipotetică, ca acelea din literatură sau matematică) şi „imaginar" (= ceva ce nu există) întrucît, spune el, mulţi autori de utopii cred că societatea descrisă de ei nu există, dar şi-ar dori să existe; de aceea abordarea lor este descriptivă mai degrabă decît constructivă. Cercetătorul propune o variantă mai generoasă a utopiei, ca specie a *imaginaţiei literare constructive*. Cu cît capacitatea analitică a autorului de utopii va fi mai profundă, cu atît îi va fi mai limpede că el comunică „o viziune" cititorilor săi şi nu visează, laolaltă cu ei „un vis de putere" ori o „fantezie". Concluzia lui Frye subliniază plurivocitatea discursului utopic ce-şi afirmă prezenţa simultan în plan literar şi social: „Acest concept al societăţii ideale, chiar simplificat fiind, prezintă o mai mare importanţă decît utopia însăşi, care e un gen minor în literatură, niciodată în întregime detaşat de politică.

În ceea ce priveşte genul utopic, Frye clasifică literatura de factură utopică în relaţie cu atitudinea socială a autorilor, vizînd transcendenţa textului şi stabilindu-i conexiunile cu componenta socială, ideologică. Graniţa dintre utopia didactică şi cea literară îşi vădeşte fragilitatea, întrucît punctul de plecare este unul comun: la origine, produs al unei mentalităţi specifice, utopia – didactică sau literară – se defineşte ca un mod de percepere a realităţii, definitivîndu-se într-un construct cultural dominat de fantezie. Atît una, cît şi cealaltă sînt „viziuni" ce au drept scop 'simularea' unei realităţi optimizate, prin intermediul descrierii, cu precădere. Pornind de la aceeaşi caracteristică, *Dicţionarul de termeni literari* avansează o afirmaţie derutantă şi care nu rezolvă problema minimei distincţii între utopia didactică şi cea literară: „...începînd de la *Statul* lui Platon, de la abaţia Theleme a lui Rabelais, *Utopia* lui Morus, *Cetatea Soarelui* a lui Campanella, *Atlantida* lui Bacon, pînă la Saint-Simon, Fourier şi Proudhon, toate (s.n.) utopiile sînt reflexii sociologice (s.n.) indirecte asupra prezentului, propunînd organizarea unei societăţi ideale sau profeţind un univers paradisiac pentru umanitate." Afirmaţia, deşi incompletă, funcţionează în cazul ambelor tipuri de utopie fără însă a fi suficientă în relevarea trăsăturilor distincte ale acestora.

În literatura română, perioada care permite cu generozitate compararea celor două 'specii' ale genului este prima jumătate a secolului al XIX-lea, culminînd cu manifestările mişcării paşoptiste atît în ideologie cît şi în literatură. Voi încerca, de aceea, o descriere a utopiei didactice, care îşi face apariţia la noi sub înrîurirea socialismului utopic francez, în lucrările lui I. H. Rădulescu – reprezentant marcant al paşoptismului sau în acţiunile entuziaste ale lui Teodor Diamant – premergător al ideilor paşoptiste.

Utopia didactică pleacă, invariabil, de la conceptul social de *bine public, de fericire colectivă*. Scopul utopiei didactice este „de a învăţa pe alţii". În acest fel explicăm forma în care apare – program social-politic sau proiect de reformă. În utopia didactică, realitatea se află în permanenţă într-un plan secund, la care aceasta se raportează necontenit. Trăsăturile sale specifice ar fi: descrierea „deformantă" a realităţii, esenţa programatică, prescriptivă, dublul său statut de produs al societăţii şi construct imaginar. Dominată de raţiune, utopia didactică construieşte o imagine a mentalităţii active cu scopul declarat de a oferi modele valabile de optimizare a realităţii. Ea vizează şi implică instanţele concrete ale demersului literar – autor, cititor – ca participanţi implicaţi în realitatea socială a epocii la care se face referire, sau, în cazul cititorului ca reprezentant al unei alte comunităţi, capabil să compare cele

două epoci distincte – a lui şi a autorului. Vocea narativă într-o astfel de utopie, se rezumă la cîmpul factual, folosind procedee ca: descrierea, eseul, dialogul socratic, elocvenţa.

În literatura română, I. H. Rădulescu reprezintă semnificativ utopismul în general, avînd producţii specifice atît utopiei didactice cît şi celei literare. Discursul său politic stă sub semnul unui „utopism mesianic", de esenţă „cosmică şi religioasă" care abundă în pasaje prescriptive: proclamînd tripla utopie a egalităţii, a fraternităţii şi a libertăţii, el se transformă în purtătorul de cuvînt al celor mulţi, afirmînd didactic: „poporul român voieşte o patrie tare, unită în dragoste, compusă de fraţi", explicînd, în altă parte funcţia mişcărilor sociale: „Scularea aceasta e pentru binele, pentru fericirea tuturor stărilor societăţii...". Fourier îi este model necondiţionat, ca „cel mai mare, cel mai adevărat dintre toţi profeţii." El invocă adesea nume celebre în sprijinul propriilor afirmaţii, pentru a le spori credibilitatea. Cînd programul politic se dovedeşte a fi însă un adevăr prematur omul politic îşi descoperă vocaţia lirică, producând un poem precum *Santa Cetate* definit de optimismul irevocabil al utopistului.

Un exemplu perfect al utopistului de formaţie didactică îl reprezintă însă Teodor Diamant, de numele căruia se leagă experimentul utopic al falansterului de la Scăeni, eşuată punere în practică a ideilor fourieriste. El este autorul broşurii *Aux amis de la liberté, de la justice et de l'ordre sur un moyen de faire cesser le débat entre ceux qui ont et ceux qui n'ont pas sans prendre a ceux qui ont.* Stilul acesteia trădează didacticismul: o mulţime de prospecte, tratate, memorii garantează fericirea într-o societate utopică, observaţiile sînt concise, sînt reliefate conflictele de interese, face observaţii imparţiale cu privire la alte modele utopice (ale lui Saint-Simon si Owen), prezintă cu claritate drepturile fundamentale ale omului, cu precădere dreptul la condiţii minime de existenţă; problemele sînt abordate prin întrebări retorice la care utopistul răspunde concis, clar, cu simplitate demonstrativă, sugerînd uşurinţa punerii în practică a proiectului. Astfel, el oferă o listă a rezultatelor ce s-ar putea obţine în societatea descrisă de el:

„Établir dans toutes les relations unité, verité et justice.

Donner a chacun la plus entière liberté.

Elezer le produit effectif au QUADRUPLE et le produit relatif au VINGTUPLE par tous les avantages sociétaires d'économie et de participation.

Operer le retour des capitaux a l'agriculture et rappeleraux champs les salaries qui encombrent les villes.

Debarasser l'industrie manufacturière de tous les inconvenients qui la rendent délétère pour les corps et pour l'âme du travailleur.

Assainir le sol et modifier profondement la climature."

Nimic din suspense-ul pe care ni-l rezervă utopia literară. Discursul este riguros, subliniind „l'invincible rigueur et l'immense portée de cette deduction logique", sugerînd imanenţa punerii sale în practică, ca urmare a infailibilităţii sistemului: broşura se încheie imperativ: „Pour l'humanité que l'experiénce soit achevée cet été!" În ciuda preceptelor atît de clar exprimate, experimentul se va dovedi un eşec şi rigurozitatea descrierii societăţii utopice în broşură este amendată de jalba adresată ocîrmuirii judeţului Saac, de un grup de zece „soţi" , nemulţumiţi de existenţa sordidă în falanster: „...în locul veacului de aur, veacul noroiului; în locul raiului pămîntesc, mai rău decît păcătoşii în iad (care ei sînt morţi iar noi vii); în loc de lăcaş, ca nişte vinovaţi la arest [...]" În ciuda eşecului, Teodor Diamant nu va renunţa să proiecteze societăţi utopice şi mai tîrziu, în 1841, va adresa Consiliului Administrativ al Principatului Moldovei un memoriu pentru organizarea unor colonii agricole-industriale cu ţiganii statului. Titlul conţine punctele esenţiale ale proiectului, într-o enumeră care trimite din nou la caracterul prescriptiv al textului utopic-didactic: *„Mémoire sur un moyen de faire cesser la vie vagabonde et immorale des bohemiens de l'État; de les établir facilement sur des terres d' État, des monastères et des boyards; d' améliorer radicalement leur état moral et materiel et de les rendre très utiles au pays et aux propriétaires sur les terres desquels ils s'établiraient."*

Utopia literară spre deosebire de utopia didactică este menită „să încînte", oferind o lume compensatorie, fantasmatică şi definindu-se ca mit speculativ al aspiraţiei constante a artistului către *bine şi frumos, spre un ideal de neatins.* A debutat ca „deghizament estetic" al utopiei didactice,

devenind pe parcurs, pe măsură ce raţiunea şi imaginaţia construiesc un univers imaginar ideal cu ajutorul mijloacelor artistice, produs *literar* al epocii respective. Descrierea în utopia literară dobîndeşte un caracter ritual; nu se mai imită lucruri reale ci *lucruri posibile* şi dacă esenţa utopiei didactice a fost una programatică, prescriptivă, utopia literară se distinge prin nota sa catharctică, compensatorie. Mai mult decît atît, aceasta se constituie ca imagine a mentalităţii statice, scopul său implicit fiind de a oferi un model imaginar şi nu unul care se cere imperios pus în practică. Utopia literară este un text care „se spune", făcînd apel la instanţele fictive - autor, cititor - capabile să interpreteze dialogic opera şi să-i îmbogăţească semnificaţiile printr-o acţiune de „recuperare estetică".

Revenim la I. H. Rădulescu pentru a semnala prezenţa utopismului literar în literatura noastră, exemplu nu întrutotul fericit pentru că nu permite relevarea completă a trăsăturilor utopiei literare; exemplul este însă printre puţinele încercări utopice în literatura noastră şi deşi nu 'prezintă', după cum observa D. Popovici „perle poetice", are calitatea de a lăsa „gîndirea să evolueze liber". Este vorba de descrierea cetăţii viitoare, în poemul *Santa Cetate* în care pot fi detectate semnale ale literarităţii textului - prezenţa simbolului, descrierea mai preocupată de efectul artistic decît de mesajul didactic-informativ, concizia construcţiei imaginative (nepreocupată de explicaţia exhaustivă), cu scopul clar de a *sugera* - fenomen absent în utopia didactică. Citim astfel nişte versuri stîngace, din care însă nu lipsesc epitetele, repetiţiile, inversiunea, exclamaţia aluzivă:

„Asta e cetatea ideală, naltă/ Aci justiţia este domnitoare,/ Aci frăţia e realisată/ Aci virtutea-e putere, valoare; / Ş-orice nevoie este uşurată. / Unul pentru toţi, toţi iar pentru unul; / Liberă voie, soartă nivilată,/ Verul, frumosul, marele, şi bunul/ Eternă pace, viaţă socială, / Propriul sacru, risolvat comunul. / Cetate! Residenţă imperială/ Mirelui -popol d-angeli custodită, / Tindă cerească şi universală."

Adesea utopia literară şi utopia ca literatură didactică se suprapun şi, inevitabil, se confundă pentru că nici una nu respectă graniţele 'genului'. În cazul utopiei literare, fenomenul se explică prin însăşi geneza ei - cu punct definit de plecare în real; de aceea, aceasta nu se va putea desprinde în totalitate de nota didactică ce rezidă într-o încăpăţînată comparaţie a constructului ficţional cu realitatea epocii în care acesta apare şi într-o invariabilă dorinţă, chiar dacă mascată, de a o perfecţiona, fie şi numai prin aluzii.

E relevantă aici şi tendinţa societăţilor de a dezvolta „spaţii imaginare caracteristice, care configurează atît viaţa socială cît şi producţia culturală. Membrii societăţii judecă textele ficţionale în concordanţă cu legile generale dominante ale imaginarului; la rîndul ei ficţiunea literară ajută dezvoltarea imaginarului, fie confirmîndu-i organizarea, fie contribuind la transformarea sa treptată." Este tendinţa pe care o remarcăm şi în creaţia literară a lui H. Rădulescu, dominată de mesianism utopic şi aspiraţie spre un ideal social politic care apare obsedant în creaţiile paşoptiste.

Tudor Vianu şi registrele vorbirii caragialiene

Ştefan Gencărău

Într-o încercare de a surprinde contribuţia lui Tudor Vianu la elaborarea unei teorii a faptelor de stil, revenim asupra unui text consacrat de către întemeietorul stilisticii româneşti moderne arteil[1], adică aspectelor de stil identificate în vorbirea personajelor lui Caragiale, pentru a-l citi în acord cu o intervenţie – cu importante consecinţe terminologice – din cadrul colocviului de stilistică din 1994, cea a lui Jean Michel Adam, care delimita domeniul stilisticii de celelalte domenii prin faptul de stil[2]. Cum conceptul apare la Tudor Vianu cu patruzeci de ani înainte, am pornit cu convingerea că, anticipînd nu numai teoria faptelor de stil, ci şi teza jocului[3] cu mai multe strategii dar, urmărind faptele de stil dintr-o perspectivă mai degrabă tradiţională, Vianu descoperă în registrele vorbirii caragialiene trei 'roluri' : unul al „autorului învăţat" care se mişcă „în lumea ideilor abstracte" şi dispune de o „gîndire complexă", altul al personajelor sale şi, în măsura în care atitudinea ironică se poate subsuma unui rol, unul al celui ce priveşte cu ironie „dezvăluindu-ne propria sferă de cultură"[4]. Cele trei roluri impun, cu necesitate, distincţia între 'limba şi stilul autorului', pe de o parte, şi 'limba şi stilul personajelor', distincţie manifestă în 'dialogurile' caragialiene; stilistic, limbii personajelor îi corespunde un sincretism funcţional: aceasta „datează, individualizează şi tipizează"; limbii scriitorului îi corespunde un „stil intelectualizat"; celei dintîi îi sînt proprii, după Vianu, mărcile 'stilului vorbit' înţeles ca „fel al exprimării adaptat la nevoile comunicării"; celei din urmă îi sînt proprii mărcile 'stilului scriptic'; sintactic, limba personajelor e dominată de construcţii hipotaxice, abundînd în coordonări în vreme ce fraza auctorială „face necesară construcţia arborescentă; celui dintîi dintre roluri, cu atît mai mult cu cît nu-i lipseşte respectul pentru normă, îi este caracteristic doar genul de abatere de la limba vorbită, constînd în distribuţii lexicogramaticale neobişnuite comunicării orale; dintre acestea, Vianu sesizează conversiunea interogativelor şi a verbelor asemantice, preferinţa pentru enunţiative, precum şi o corectă întrebuinţare a neologismelor; rolul secund, cel al personajelor, însumează fapte de stil reperabile, în acord cu funcţiunea localizatoare a limbii, în plan fonetic şi morfologic şi, în acord cu teza potrivit căreia personajele trăiesc numai prin „felul vorbirii lor şi al dialogului care se ţine între ele", în plan lexical; văzînd în lumea lui Caragiale un vid pe care îl populează doar cuvintele, iar în cuvinte nu numai mijloace de individualizare şi tipologizare, ci mai ales substanţa trăirii dramatice, Vianu socoteşte personajul caragialian expresia schimbărilor pe care vocabularul le suferă în timp şi, în aceeaşi măsură, expresia schimbărilor pe care limba însăşi le înregistrează ; prin urmare, ansamblul influenţelor lexicale apare, în raport cu personajele, ca un fapt de stil involuntar, ca un dat pe care acestea nu-l pot modifica atîta vreme cît detaliile limbii, toate demersurile intenţionat stilistice nu-i sînt la îndemînă, dacă, pe de o parte, există, prin vocabular, o limbă a unei întregi epoci sau, cel puţin, a unor răstimpuri[5] şi dacă, pe de altă parte, expresia limbii sale este, în acord cu cel de al treilea rol, simplă *notare, consemnare, referat, transcriere*, dar mai ales *manevrare*[6] ironic auctorială a ceea ce stilistului poate să i se prezinte ca schimonosire verbală, asociaţie prestabilită în limbă, însăilare tipizată de cuvinte, ori chiar automatism verbal generalizat la scara unui moment, în sens caragialian, din practica socială a vorbirii; dacă lucrurile ar sta aşa, aceluia care susţine al doilea rol, cel al personajului, i-ar reveni doar tipul de creativitate lingvistică primară echivalent uzajului personal, fapt care ar conduce la ideea că, în absenţa actelor voluntare[7], cei ce comunică în vorbirea 'notată' de Caragiale nu sînt producătorii de stil, ci suferă doar de pe urma mişcărilor vocabularului, de pe urma unor recurenţe morfologice şi sintactice şi mai ales de pe urma unei priviri ironice echivalente celui de al treilea rol, căruia nu-i revine altă îndatorire decît cea de a consemna practicile discursive ale momentului; altfel spus, doar intervenientului ironic i se pot atribui actele ce transformă motivul biologic şi social al limbii în motiv estetic; trăind şi acţionînd doar, nu şi alegînd cuvintele, nicidecum registrele lexicale ori realizările morfosintactice, cei cu profesiunea statului de vorbă nu fac un scop în sine din utilizarea asociaţiilor prestabilite ale limbii, din utilizarea excesivă chiar a idiotismelor lexicale, din supralicitarea locurilor comune, pentru că

materia lexicală, ansamblul normelor şi al posibilităţilor combinatorii e un simplu mijloc, nicidecum o transpoziţie[8] specială a limbajului tuturor, aşa cum e pentru cel cu privirea falsului conformist ironic; ar părea că, în accepţia lui Vianu, funcţiunea de localizare, în raport cu cei ce dau substanţa acestui rol, nu are o componentă estetică, ci una dialectală; dimensiunea locală[9], în sens stilistic, e un fapt de textură care individualizează o operă, în plan estetic şi istorico-literar, şi un vorbitor în ansamblul variaţiilor geografice al limbii; funcţia localizatoare a limbii, aşa cum o vede Vianu nu se confundă cu capacitatea de a crea prin limbă ceea ce într-un alt demers stilistico-descriptiv desemnează. prin determinativul local; abaterile fonetice identificate la unii dintre eroii lui Caragiale dau, fără îndoială, indicaţia clară a provenienţei locale a unora dintre vorbitorii ce populează caragialiana lume de cuvinte, însă funcţiunea localizatoare a limbii depăşeşte această ancorare a vorbitorului într-o realitate lingvistică strict determinată. Cu atît mai mult, funcţiunea de datare nu se consumă numai în identificarea unui timp şi a unui loc; punînd în acţiune o limbă particulară, la un moment dat, implicînd un anumit tip de utilizator al acesteia şi presupunînd un subiect specific, faptul de stil 'datează'[10], după Philippe Hamon, doar în sens strict estetic, relaţionînd genul şi opera particulară, şcoala, curentul şi scriitura, nicidecum apartenenţa socială, ori efectiva trăire a personajului într-o anumită vreme, epocă, perioadă mai îndelungată sau mai puţin extinsă, dar reperabilă în cronologie. Vianu nu limitează însă funcţia de datare şi de localizare la un simplu mijloc de ancorare într-un timp anume a personajelor caragialiene şi prin acest fapt nu ajunge la o negare a universalităţii tipurilor caragialiene tocmai pentru că faptul de stil are un caracter simbolic prin aceea că trăsăturile funcţionării simbolice sînt cele care dau operei stilul. Acordînd, în cele din urmă, importanţă celui de al treilea rol, respectiv ironistului, rol concordant stilului simpatetic în alt demers interpretativ, prin însăşi capacitatea de travestire verbală, prin 'dialogul deliberărilor intime', Vianu dă componentei stilistice o dimensiune pe care mult mai tîrziu o vor recunoaşte abia aceia care vor vedea în limbă mai mult decît sistemul, susţinînd că, în fapt, limba este un sistem *simbolic* de semne[11]; definind ironia în maniera tratatelor de retorică[12] şi a celor de stilistică contemporane lui, Vianu remarcă iniţial faptul că aceasta este „fel de a vorbi care lasă să se înţeleagă contrariul celor afirmate"; clasarea ironiei în seria figurilor opoziţiei[13] reperabile în 'vorbire' şi asociate unei strategii discursive în măsură să relaţioneze elementele opuse astfel încît să se asigure descoperirea, dezvăluirea, în accepţia lui Vianu, a „termenului ascuns sub termenul exprimat"[14] îl conduce pe teoreticianul dublei intenţii a limbajului spre două concepte fundamentale: contextul ironic şi ambiguitatea ironică ; identificînd tipurile de inversiune pe care se bazează, la Caragiale, în plan lexical, opoziţiile ironice, Vianu ajunge la a considera că doar contextul ironic e în măsură să „lămurească adevăratul înţeles"; dubiul ironiei, ca expresie a ambiguităţii voite, se poate decoda doar în context ironic.

La dispoziţia ironistului stau mai multe practici pe care Vianu le numeşte fie fapte de limbă, fapte lingvistice, fie procedee, figuri, fapte de stil şi le consideră subordonate contextului ironic, concept care pare să implice un vorbitor, o anumită disponibilitate de receptare şi un mod specific de enunţare; într-o cunoscută încercare de stilistică a ironiei se crede că enunţării ironice îi este proprie o anumită punere faţă în faţă a doi interpreţi, dintre care doar unul e interpretantul celuilalt; acestuia îi e asigurat privilegiul de a decoda eronat, de a inversa datele situaţiei reale, de a specula şi accentua eroarea de raţionament, de a întreţine falsul elogiu, de a întreprinde preventiv acte defensive în plan verbal, atitudinal sau gestual. După cum constată Vianu, componenţa contextului ironic caragialian e modificată. Dacă se acceptă că, în conformaţia sa minimă, un astfel de context angajează două roluri, unul al ironizatului şi unul al ironistului, iar în conformaţia sa extinsă, în perspectivă socială, ajunge la cinci roluri, adăugînd celor două un rol pe care Philippe Hamon îl consideră a fi cel al naivului şi un altul care e cel al complicelui, alături de care un al cincilea rol care e cel al arbitrului , al celui care are sarcina. de a impune norma, regula, legea jocului enunţiativ, versiunea caragialiană, depăşind perceperea ironiei ca simplă punere în opoziţie, angajează, aşadar, trei roluri cărora le oferă o altfel de dispunere spaţială; dacă o stilistică a ironiei descoperă o scenografie bazată pe dispunerea elementelor disjuncte, Caragiale, în accepţia lui Vianu, nu numai că adaugă configuraţiei minime un al treilea rol, ci şi dispune cele trei poziţii astfel încît ironia să fie produsul implicării pasive, distante, absente, arc a unei instanţe cînd auctoriale, cînd travestite, care generează ambiguitatea, dubiul ironiei, şi care oferă,

materia lexicală, ansamblul normelor şi al posibilităţilor combinatorii e un simplu mijloc, nicidecum o transpoziţie[8] specială a limbajului tuturor, aşa cum e pentru cel cu privirea falsului conformist ironic; ar părea că, în accepţia lui Vianu, funcţiunea de localizare, în raport cu cei ce dau substanţa acestui rol, nu are o componentă estetică, ci una dialectală; dimensiunea locală[9], în sens stilistic, e un fapt de textură care individualizează o operă, în plan estetic şi istorico-literar, şi un vorbitor în ansamblul variaţiilor geografice al limbii; funcţia localizatoare a limbii, aşa cum o vede Vianu nu se confundă cu capacitatea de a crea prin limbă ceea ce într-un alt demers stilistico-descriptiv desemnează. prin determinativul local; abaterile fonetice identificate la unii dintre eroii lui Caragiale dau, fără îndoială, indicaţia clară a provenienţei locale a unora dintre vorbitorii ce populează caragialiana lume de cuvinte, însă funcţiunea localizatoare a limbii depăşeşte această ancorare a vorbitorului într-o realitate lingvistică strict determinată. Cu atît mai mult, funcţiunea de datare nu se consumă numai în identificarea unui timp şi a unui loc; punînd în acţiune o limbă particulară, la un moment dat, implicînd un anumit tip de utilizator al acesteia şi presupunînd un subiect specific, faptul de stil 'datează'[10], după Philippe Hamon, doar în sens strict estetic, relaţionînd genul şi opera particulară, şcoala, curentul şi scriitura, nicidecum apartenenţa socială, ori efectiva trăire a personajului într-o anumită vreme, epocă, perioadă mai îndelungată sau mai puţin extinsă, dar reperabilă în cronologie. Vianu nu limitează însă funcţia de datare şi de localizare la un simplu mijloc de ancorare într-un timp anume a personajelor caragialiene şi prin acest fapt nu ajunge la o negare a universalităţii tipurilor caragialiene tocmai pentru că faptul de stil are un caracter simbolic prin aceea că trăsăturile funcţionării simbolice sînt cele care dau operei stilul. Acordînd, în cele din urmă, importanţă celui de al treilea rol, respectiv ironistului, rol concordant stilului simpatetic în alt demers interpretativ, prin însăşi capacitatea de travestire verbală, prin 'dialogul deliberărilor intime', Vianu dă componentei stilistice o dimensiune pe care mult mai tîrziu o vor recunoaşte abia aceia care vor vedea în limbă mai mult decît sistemul, susţinînd că, în fapt, limba este un sistem *simbolic* de semne[11]; definind ironia în maniera tratatelor de retorică[12] şi a celor de stilistică contemporane lui, Vianu remarcă iniţial faptul că aceasta este „fel de a vorbi care lasă să se înţeleagă contrariul celor afirmate"; clasarea ironiei în seria figurilor opoziţiei[13] reperabile în 'vorbire' şi asociate unei strategii discursive în măsură să relaţioneze elementele opuse astfel încît să se asigure descoperirea, dezvăluirea, în accepţia lui Vianu, a „termenului ascuns sub termenul exprimat"[14] îl conduce pe teoreticianul dublei intenţii a limbajului spre două concepte fundamentale: contextul ironic şi ambiguitatea ironică ; identificînd tipurile de inversiune pe care se bazează, la Caragiale, în plan lexical, opoziţiile ironice, Vianu ajunge la a considera că doar contextul ironic e în măsură să „lămurească adevăratul înţeles"; dubiul ironiei, ca expresie a ambiguităţii voite, se poate decoda doar în context ironic.

La dispoziţia ironistului stau mai multe practici pe care Vianu le numeşte fie fapte de limbă, fapte lingvistice, fie procedee, figuri, fapte de stil şi le consideră subordonate contextului ironic, concept care pare să implice un vorbitor, o anumită disponibilitate de receptare şi un mod specific de enunţare; într-o cunoscută încercare de stilistică a ironiei se crede că enunţării ironice îi este proprie o anumită punere faţă în faţă a doi interpreţi, dintre care doar unul e interpretantul celuilalt; acestuia îi e asigurat privilegiul de a decoda eronat, de a inversa datele situaţiei reale, de a specula şi accentua eroarea de raţionament, de a întreţine falsul elogiu, de a întreprinde preventiv acte defensive în plan verbal, atitudinal sau gestual. După cum constată Vianu, componenţa contextului ironic caragialian e modificată. Dacă se acceptă că, în conformaţia sa minimă, un astfel de context angajează două roluri, unul al ironizatului şi unul al ironistului, iar în conformaţia sa extinsă, în perspectivă socială, ajunge la cinci roluri, adăugînd celor două un rol pe care Philippe Hamon îl consideră a fi cel al naivului şi un altul care e cel al complicelui, alături de care un al cincilea rol care e cel al arbitrului , al celui care are sarcina. de a impune norma, regula, legea jocului enunţiativ, versiunea caragialiană, depăşind perceperea ironiei ca simplă punere în opoziţie, angajează, aşadar, trei roluri cărora le oferă o altfel de dispunere spaţială; dacă o stilistică a ironiei descoperă o scenografie bazată pe dispunerea elementelor disjuncte, Caragiale, în accepţia lui Vianu, nu numai că adaugă configuraţiei minime un al treilea rol, ci şi dispune cele trei poziţii astfel încît ironia să fie produsul implicării pasive, distante, absente, arc a unei instanţe cînd auctoriale, cînd travestite, care generează ambiguitatea, dubiul ironiei, şi care oferă,

totodată, indicii enunțării ironice. În acord cu aceşti indici, dubiul ironiei pe care Vianu îl sesizează la Caragiale este atît expresia ambivalenței spre care stilistica enunțărilor ironice ne conduce atunci cînd avem de a face cu ironia socratică, ori cu cea numită de H. Morier 'ironie ontologică', cît şi un mod anume de discreditare enunțiativă pe care cel ce stăpîneşte prin ironie, cel ce generează, în fapt, contextul ironic, o produce în raport cu personajele sale, cu dublul său auctorial şi, în cele din urmă., cu sine; prin alegerea cuvintelor, desigur, nu de către personaje, ci doar de către instanța auctorială, mai exact, prin utilizarea unor superlative acolo unde ar fi prea mult chiar şi o diminuare, prin devalorizarea termenilor sau prin distribuția de termeni afectivi în vecinătatea altora „cu sens contrar", prin mimarea falsei „umilități" în situațiile comunicative, prin transpunerea vorbirii auctoriale în „felurile vorbirii inculte", Caragiale produce îndoieli asupra intenției aceluia care vorbeşte; realizat, uneori, prin superlative, falsul elogiu, în enunțarea ironică, devine suspect; transpunerea vorbirii auctoriale, ca alt mijloc de realizare a dubiului, în „fel incult al vorbirii", apare în discordanță cu rolul care îi revine acestuia în registrele vorbirii caragialiene; dispersia constituenților sintagmatici, îndepărtarea conectivului pronominal relativ de pe poziția sa firească de la început de enunț atributiv determinativ contrazic, în aceeaşi măsură, stilul scriptic, elaborat, atunci cînd instanța auctorială însăşi se supune dubiului ironiei; în această situație contextul ironic îşi dezvăluie rolul şi modalitățile de a funcționa ; convertind mărcile ambiguizării, înlăturînd 'îndoiala' proiectată asupra intenției de comunicare, distingînd rolurile din registrele vorbirii chiar şi atunci cînd prin simpla transpunere în rolul altcuiva, - în mod deliberat - autorul riscă să producă o disfuncție în ordinea firească a implicării discursive a intervenienților, contextul ironic aduce ironia în vecinătatea demersurilor comunicative simbolice.

Sesizînd mutația ce se petece la nivelul contextului ironic caragialian, Vianu evidențiază pentru prima dată în stilistica românească maniera în care ironia îşi refuză componenta retorică pentru a reclama, în cele din urmă, un domeniu al faptelor de limbă care să şi-o însuşească în totalitatea variantelor ei de manifestare lexicală sau gestuală.

NOTE

1. *Tudor Vianu, Aspecte ale limbii şi stilului lui I. L. Caragiale, în Probleme de stil şi artă literară, Editura de Stat pentru Literatură, Bucureşti,1954, p.87 -114.*
2. *Jean Michel Adam, Style et fait de style, în Actes du colloque internationale , Qu-est-ce que le style?, sous la direction de Georges Molinie et Pierre Cahne, Presses Universitaires de France, Paris,1994.*
3. *Florin Manolescu, Caragiale şi Caragiale, Jocuri cu mai multe strategii, Editura Cartea Românească, Bucureşti,1983.*
4. *Vianu, op.cit., p.109.*
5. *Vianu, op.cit., p.101.*
6. *Vianu, op. ciit. p. 88,100,106.*
7. *Jean Michel Adam, op. cit., p.27, unde ni se arată că „stilul este un act voluntar, un act de voință".*
8. *Termenii motiv, intenție şi scop, la Charles Bally, în Le langage et la vie, Editions Droz, Geneve, 1969, p.29, pun în relație cele două tipuri de creativitate : „Ce e scop pentru poet, nu e decît mijloc pentru omul care trăieşte şi acționează"*
9. *Termen în accepția lui Jean Molino, apud George Molinié et Pierre Cahné, Qu'est-ce que le style? op cit. P. 15-43*
10. *Philippe Hamon, în Qu'est-ce que le style?, op. cit., p. 22.*
11. *Ph. Hamon, Note sur le notion de norme et de lisibilité en stylistique, în Litterature, 14, Paris, Larousse, 1974 şi N. Goodman [1978, 1990] Esthetique et connaissance, Ed. De L'éclat, 1990.*
12. *Du Marsais, Despre tropi, traducere, studiu introductiv şi aparat critic de Maria Carpov, Editura Univers, Bucureşti, 1981, p.125.*
13. *Henri Morier, Dictionnaire de poétique et de rhétorique, PUF, Paris, 1961, p. 555.*
14. *Vianu, op. cit., p.110.*

Dinamica formelor literare în literatura de la 1848

*Conf.univ.dr.**Cornel Munteanu***
Universitatea de Nord Baia Mare

Aspecte controversate. O întreagă bibliografie s-a adunat asupra literaturii de la 1848; după cum, însuşi conceptul continuă să suscite vii dispute, dacă într-adevăr putem vorbi de o literatură paşoptistă, cu nişte paradigme novatoare sau reluări tradiţionale. Termenul ni se pare destul de restrictiv, redus la criteriul cronologic, în defavoarea altor structuri funcţionale pentru unele paradigme ale paşoptismului regăsibile în traiectul literaturii române de după 1848. Este la fel de motivat, dacă nu şi acoperit în ceea luăm ca ***literatură a evenimentului***, să putem vorbi, - dacă luăm *stricto sensu* literatura *anului* 1848-, de literatura de la 1859 sau cea din 1918, pentru a puncta că relaţia dintre un eveniment istoric, în diferite grade de radicalitate, şi efectele acestuia în plan cultural şi literar, devine operabilă pentru o „istorie a literaturii române". A doua constatare: ceea ce îndeobşte numim *„literatură paşoptistă"* (termen creat pe teren românesc) nu se rezumă şi nici nu se revendică de la anul 1848. Căci, la un simplu inventar al operelor „grele", constatăm că aproape lipsesc capodoperele, şi că acestea nu aparţin anului 1848, ci ori sunt scrise cu câţiva ani înainte, undeva la 1840, ori, mai ales, după anul 1850, când se consumase, cu folos în plan literar, exilul grupului de scriitori revoluţionari. Această fluctuaţie a conceptului alimentează şi azi o serie de controverse, mai ales când e vorba de delimitarea perioadelor literaturii române, în general, şi a celei de la '48, în special. Câteva spicuiri din aceste delimitări, - unele contradictorii când înseriază scriitori anteriori sau posteriori momentului -, dovedesc cu prisosinţă fragilitatea criteriilor istoriei literaturii. Bogdan-Duică (1925) plasează începutul la 1821, până la 1848, iar din 1849 până la 1866, iar D. Popovici (1940) face o primă corecţie numind momentele literaturii paşoptiste „faze", prima 1829-1840, faza *„integrării în ritmul cultural occidental"* şi 1840-1863, faza *„afirmării valorilor locale"*. **Istoria** lui G.Călinescu (1941) ocoleşte înscriind perioada sub semnul romanticilor (1827-1848) pentru *„mesianicii utopici"*, dar 1840-1848 pentru *„mesianicii pozitivi"* şi 1842-1859 pentru *„romanticii macabri şi exotici"*. Cu uşoare nuanţări, aceeaşi periodizare apare şi la Al.Dima (1960), care stabileşte două momente pentru perioada paşoptistă, 1829-1840 şi 1840-1867. Ediţia **Istoriei literaturii** a Academiei (vol.II,1968) fixează prima etapă până la 1840, a doua 1840-1860, pe când G.Ivaşcu (1969) aşează scriitorii sub două evenimente, 1848 şi Unirea Principatelor. Ş.Cioculescu, Vladimir Streinu şi Tudor Vianu (1971) cuprind în intervalul 1830-momentul Cârlova - şi 1867-momentul Junimii - etapa 1830-1848 caracterizată prin *„misionarism revoluţionar"*. O corecţie, cu aplicabilitate pe întreaga desfăşurare a paşoptismului de tip romantic o face Virgil Nemoianu (1984), care încadrează paşoptismul literar în *Biedermaier Romanticism* (1815-1848), urmată de postromantism (1848-1870). Mai exact este Nicolae Manolescu (1990), care, pornind de la clasificarea lui Nemoianu, vorbeşte de generaţii în cadrul acestei literaturi: *„generaţia paşoptistă"* ,cu debut între 1830-1840, şi o *„generaţie postpaşoptistă"*, cei născuţi între 1834-1850.

Un soi de orgoliu exagerat, alimentat de uşoare conotaţii naţionaliste, a deturnat semnificaţia acestei orientări, supralicitând dimensiunea literaturii patriotice şi militante, şi, inerent, eludând ierarhii valorice, acolo unde poeţi şi prozatori din eşalonul al doilea trec în prim planul valorilor literare, numai fiindcă au scris, atunci, la 1848, o literatură angajată şi mobilizatoare. În plus, dacă e numai să inventariem calitativ perioada (iată, cum noi înşine ne-am contaminat de istorism!), ne-ar veni foarte greu să găsim câteva vârfuri ale scrisului beletristic, voci distincte în peisajul literaturii româneşti, şi, cu atât mai dificil echivalenţe în plan european. Istorismul (cu varianta biografismul), tematismul, chiar curentele cultural-literare tradiţionale (clasicism, romantism etc.) nu par să ofere soluţiile cele mai aplicate unor fenomene literare în formare şi, îndeosebi, celor fragmentare, cum este literatura paşoptistă. Se ridică atunci întrebarea, care ar fi criteriul de stabilire a unei perioade literare şi căror paradigme valorice ar trebui să răspundă operele luate în discuţie, în speţă ,în cazul literaturii paşoptiste?

Teoria operelor reprezentative, chiar şi acolo unde ele singularizează un scriitor, ar putea oferi o soluţie acestei dileme a ştiinţei literaturii. Corelată cu pragul de maturitate a spiritului critic, aceasta poate ierarhiza valori şi reţine pentru o istorie a valorilor literare elementele relevante pentru devenirea unei literaturi.

Am făcut acest scurt ocol în problematica istoriei literare, pornind de la sugestia „cuvântului explicativ" din **Istoria critică a literaturii române**, I (1990) a lui Nicolae Manolescu, care, vorbind de conceptul de istorie literară, susţine *„revalorizarea şi reinterpretarea fiecărui text şi a literaturii în întregul ei"* iar *„operele literare se cuvin citite (şi recitite) înainte de orice pentru arta lor"*. Aceasta cu atât mai mult cu cât între anii 1830-1840 scriitorii-vârfuri (I.Heliade Rădulescu, Cârlova, Cezar Bolliac, Gr. Alexandrescu, Costache Negruzzi, V.Alecsandri; N.Bălcescu, D.Bolintineanu, M. Kogălniceanu), antrenaţi într-o muncă tenace de a pune bazele instituţionale ale culturii (limbă, presă, şcoală, organizare politică, juridică) n-au reuşit, acum la 1848 să dea şi cele mai importante producţii literare. Cum spuneam, ***idealul literar*** este devansat în pragul revoluţiei paşoptiste de un altul, ***idealul naţional.*** Aşa se face că nu putem vorbi de ***individualităţi***, corespunzând primului segment, ci de o ***generaţie, de un grup***, antrenat în împlinirea celui de-al doilea segment. Avea dreptate Mircea Eliade, referindu-se la această generaţie, că ea sacrificase idealul individual în folosul celui colectiv, şi că în momentul când a venit rândul primului, creaţiile lor ori se regăsesc în influenţe europene (Cazul Cezar Bolliac sau Gr.Alexandrescu) ori ard etapele, acumulând pragmatic o întreagă *„tradiţie enciclopedică"* , caracterizată prin *„setea de monumental şi megalomanie programatică"*. Perioada paşoptistă devine, după acelaşi Mircea Eliade, *„singurul moment istoric când tradiţia enciclopedică coincide perfect cu misiunea şi programul pe care şi-l impunea România modernă"* (**Despre Eminescu şi Hasdeu,** 1987).

Pare surprinzător că aceşti întemeietori ai culturii şi literaturii române, liberali şi radicali cu ideologie europeană, stăpânesc atât de bine epoca, atât în latura dezvoltării structurilor moderne ale statului, cât şi în prestaţia lor ca scriitori şi jurnalişti. Exilul acestui grup în capitala Franţei a constituit, de fapt, reaşezarea concepţiilor şi viziunilor asupra evoluţiei unei societăţi, dar, mai ales, o conectare, în plan literar, la valorile şi orientările literaturii apusene. Aşa se face că abia după momentul 1848, aceşti scriitori dau adevărata lor măsură în creaţia literară, ca să amintim doar cazul lui Alecsandri sau al lui Heliade din fragmentele sale epopeice.

Literatura română de la 1848 ca dinamică a formelor literare. Paul Cornea sesiza eclectismul acestei literaturi, *„spectacolul încălecării de tendinţe şi al divergenţei de metode creatoare"* (**Studii de literatură română modernă,**1962), stabilind şi orientările publicului receptor faţă de creaţia paşoptiştilor. Cheia acestei nediferenţieri a orientărilor e pusă de acelaşi autor în raport cu un public, la fel de pestriţ şi cu gusturi diferite, scriitor şi public aflaţi într-o ireconciliabilă apropiere: *„Îndrumătorii aveau visuri mari, publicul opunea rezistenţă, nefiind pregătit. Cei dintâi îşi determinau opera de culturalizare pe baza unei concepţii generale despre locul poporului român în societatea contemporană(...)Publicul-conglomerat indistinct-însă avea propriile sale cerinţe, reflexe ale inculturii, ca şi ale frământărilor epocii"* (**Originile romantismului românesc,**1972). Astfel, în dinamica formelor literare putem vorbi de două direcţii: una care cultivă agrementul, gustul pentru senzaţional, anecdoticul, intimitatea, scandalurile de budoar, şi a doua, care răspunde necesităţilor eului creator, satiric sau meditativ, moral sau militant. Din această disjuncţie a orientărilor rezultă şi diversitatea formelor literare practicate de literatura de la 1848. Dacă în marea lor majoritate, aceste forme nu oferă creaţii valorice de primă mărime, fiind, mai degrabă, expresia unei mode a timpului, există şi creaţii singulare care inaugurează la noi, cel puţin, un nou gen de literatură.

Înainte de a ne argumenta cele afirmate, se cuvin câteva constatări pentru întreg peisajul manifestărilor formale ale literaturii paşoptiste. Un prim aspect. Raporturile dintre genuri sunt destul de inegale, atât cantitativ, cât şi calitativ. Dacă cel mai dezvoltat este genul liric, unele creaţii fiind practicate şi înainte de 1848, mai specializat şi cu forme restrânse este însă genul epic. Există în literatura paşoptistă o fluctuaţie de la un gen la altul. O serie de scrieri lirice invadează epicul, hibridizând anumite forme consacrate. Dramaturgia, aflată în stadiu incipient de manifestare, şi încă neavând o instituţie autohtonă (abia la 1840 Teatrul Naţional din Iaşi intră sub o zodie benefică de dramaturgi, în

frunte cu Alecsandri), este încă la nivel de experiment. În schimb, având o scurtă tradiție de mai bine de zece ani, genul publicistic poate fi socotit avangarda literaturii propriu-zise, și numai dacă avem în vedere că primele noastre jurnale au fost girate de scriitori. A doua observație de ansamblu: există câteva scrieri cu echivalențe în planul manifestărilor europene (cum e cazul romanului foileton), încât ele nu devin creația originală a scriitorilor români; altele prelungesc momentul afirmării lor, începând din 1815-1820, și devin astfel doar nuanțări de stil și viziune (cum e cazul poeziei erotice sau a celei satirice); o a treia categorie o alcătuiesc formele absolut noi, atât sub raportul izvoarelor (cazul poeziei de prelucrare a unor mituri românești), cât și sub cel al practicii scrisului și al organizării materialului (cum e cazul nuvelei istorice sau al poemului epic). Al treilea aspect ține de vocația întemeietoare, adică în ce măsură o formă literară construiește, de la 1848 încolo, o tradiție a scrierilor de lungă durată, în care, ulterior, în perioada postpașoptistă, alți autori perfecționează o formă sau alta (ca să dăm un exemplu edificator, epopeea cosmogonică a lui Heliade revine, ca moment fundamental, în epopeea cosmogonică a lui M. Eminescu).

Tabloul sintetic al formelor literare al literaturii române de la 1848, pe care-l oferim aici, nu este pe departe unul exhaustiv, epuizând formule posibile de combinare între diferite specii și genuri, dar el oferă o mișcare mai curând pe orizontala formelor, din care pot fi extrase apoi și structurile construcției verticale (influențe, concepții, tematică, structuri lirice, epice, dramatice, stil, limbaj). Ataşăm, aşadar, următoarele forme literare:

A. forme practicate înainte de 1848: ***satira***, strălucit reprezentată acum de Gr.Alexandrescu și Heliade Rădulescu, dar inițiată la primii noștri poeți (Costache Conachi, B.Paris Mumuleanu). ***Fabula,*** inițiată de Al.Donici, este revigorată acum de Grigore Alexandrescu, cu o diversificare a structurii și semnificației moralei din final. ***Meditația,*** pe formulă clasică, mallarmeeană, a lui Cezar Bolliac, sau preromantică a lui Vasile Cârlova, devine prin Heliade Rădulescu, Gr. Alexandrescu, o proiecție romantică a istoriei și destinului uman. ***Cânticul comic, feeria,*** din încercările lui Iordache Golescu sau Costache Faccá sunt readaptate de scrisul mai organizat, cu multiple funcții ale comicului, în piesele lui Vasile Alecsandri.

B. forme inaugurate de literatura de la 1848. Fiind o literatură a evenimentului, așa cum anticipam la începutul prezentării noastre, creațiile conturează forme noi, continuate ulterior de generația următoare. ***Oda*** și ***imnul,*** reprezentate cu vigoare de talentul lui Vasile Alecsandri (*Odă ostașilor români, Deșteptarea României)* sau de un Andrei Mureșanu (*Un răsunet).* ***Elegia*** scrisă de D.Bolintineanu, *O fată tânără pe patul morții,* apreciată de D.Popovici drept model al genului la noi pentru această perioadă, ca și *Păstorul întristat* al lui V.Cârlova, sunt producții hibride între idilă și meditație, poezie de ceremonial erotic și evocare a naturii. Deși poezii peisagiste întâlnim la primii noștri poeți, forma ***pastelului*** este consacrată de Vasile Alecsandri, la aproape zece ani de la momentul 1848. Aceluiași imperativ al evocării momentului îi răspund și formele epicului, ***poemul eroic*** (Vasile Alecsandri, cu *Peneș Curcanul, Dumbrava Roșie),* ***legenda*** în maniera romantică a prelucrărilor folclorice(V. Alecsandri, *Legenda lăcrimioarei, Legenda rândunicăi)* sau a motivărilor în plan istoric și eroic (D.Bolintineanu, *Muma lui Ștefan cel Mare, Țepeș și solii).* ***Schița*** sau ***fiziologia***, aparținând genului scurt al prozei răspunde cel mai bine gustului pentru umor și anecdotic al publicului pașoptist. Ion Heliade Rădulescu (*Cuconu Drăgan),* M. Kogălniceanu (*Fiziologia provincialului în Iași)* ,Costache Negruzzi (*Fiziologia provințialului)* sunt cele mai reușite creații ale momentului, inaugurând genul concis înainte de I.L.Caragiale. Forme mixte, amestec de proză și lirism , printr-o schimbare a statutului formelor clasice sunt creații pe teren românesc, precum ***poemul în proză*** (Alecu Russo, *Cântarea României)* sau ***narațiunea istorică*** (N.Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul)* ori, prin extrapolare, ***nuvela istorică*** (Costache Negruzzi, *Sobietki și românii, Alexandru Lăpușneanul).* Virgil Nemoianu și Nicolae Manolescu, înscriind perioada pașoptistă în zona celei de a doua faze a romantismului (*Biedermaier Romanticism)* observă, pe bună dreptate, că epica, deși slab reprezentată acum, se rezumă la *„**memorialistică, jurnale intime** și **scrisori**, toate reflectând același biografism".* Gr. Alexandrescu (*Memorial de călătorie),* V. Alecsandri (*Călătorie în Africa)* scriu jurnale de călătorie, la modă în literatura Europei, cu câteva decenii înainte. ***Scrisorile*** ,ca formă narativă de dialog intelectual

şi cultural, practicată de Ion Ghica (*Scrisori către V. Alecsandri)*, Costache Negruzzi (*Negru pe alb*, volum unitar, construit circular, pe înlănţuirea evenimentelor, anticipând modelul sadovenian din *Hanu Ancuţei)*, devin una din cele mai împlinite forme literare ale timpului. Cum afirmam mai sus, genul publicistic are câteva forme în proză de cea mai bună calitate: pe de o parte, trecut prin filtrul fiziologiei literare (de care se foloseşte ca procedeu stilistic) avem ***pamfletul*** ca formă a ***prozei jurnalistice*** (I.H.Rădulescu, pe drept considerat creatorul pamfletului literar, prin *Domnu Sarsailă autorul)*, pe de altă parte, tot ca un produs polifonic (sinteză organică dintre mai multe forme literare) este şi ***eseul***, inaugural pentru literatura română, prin Alexandru Odobescu (*Pseudokyneghetikos).* În zona aceasta a amestecului speciilor şi genurilor (numită de teoreticieni „literatură de frontieră", "literatură nonfictivă", „literatură a interferenţelor") trebuie amintită şi ***proza ezoterică***, la graniţa dintre literatura fantastică şi filozofie (B.P.Hasdeu, *Sic cogito).* Dramaturgia aduce ca forme noi acum ***comedia*** *(*V. Alecsandri, *Chiriţa în provincie, Chiriţa în Iaşi)* şi drama construită romantic (B.P.Hasdeu, *Răzvan şi Vidra,* V. Alecsandri, *Despot-Vodă).* ***Romanul*** ,deşi practicat în jurul limitelor etapei paşoptiste, dar fără reuşite notabile (Kogălniceanu, *Tainele inimei* şi Bolintineanu, *Manoil, Elena)* se afirmă abia spre sfârşitul perioadei, prin Nicolae Filimon (*Ciocoii vechi şi noi),* făcând trecerea spre limita postpaşoptistă.

Am parcurs acest itinerariu al formelor din jurul momentului paşoptist pentru a vedea că literatura scrisă atunci a constituit temeiul dezvoltării ulterioare a modelelor genurilor în care scriitorii întemeietori s-au încercat. Cum se observă din tabloul nostru, tematic, acest romantism specific al paşoptismului răspunde imperativelor momentului: naţionalul, folclorul, istoria, erotica, satirizarea, militantismul, conservatorismul ,domesticitatea şi utilul casnic, idilismul. Atunci, se ridică firesc întrebarea: având o ideologie atât de radicală şi europenizantă, intrând în iureşul evenimentelor cu atâta patos şi dăruire, pe ce determinante se motivează reculul în planul valorilor literare, în speţă, supralicitarea dimensiunii naţional-populare, din care *Dacia literară* şi-a făcut programul doctrinar? Întoarcerea spre cultura apuseană ,deşi fizic, mare parte din ei au contactat-o, trece pe umerii celeilalte generaţii, a junimiştilor, care, asimilând naţionalul inaugurat de paşoptişti, îi redau acestuia aura europenităţii.

BIBLIOGRAFIE

G. Călinescu, Istoria literaturii române de la origini şi până în prezent, ediţia a II-a, Ed. Minerva, 1988
Paul Cornea, Studii de literatură română modernă, Ed. Pentru Literatură, 1962
Originile romantismului românesc, Ed. Minerva, 1972
G.Ivaşcu, Istoria literaturii române, Ed.Ştiinţifică, 1969
Colectiv Istoria literaturii române, vol. II, Ed.Academiei,1968
N.Manolescu, Istoria critică a literaturii române, I, Ed.Minerva, 1990
Ion Negoiţescu, Istoria literaturii române, I, Ed.Minerva,1991
Virgil Nemoianu, Îmblânzirea romantismului, Ed.Minerva, 1998
Şerban Cioculescu, Vl.Streinu, Tudor Vianu, Istoria literaturii române moderne, Ed. Eminescu, 1985

Semiotica textului şi mass-media

George Irimiaş

Preliminarii

„Falsul este o greşeală a cunoaşterii,
absurdul este o greşeală logică, iar nonsensul este o greşeală lingvistică."
Henri Wald

Intenţionăm ca, din perspectiva studiului limbajului, să realizăm o inventariere a posibilităţilor de abordare ale vastului domeniu al mass-media care, potrivit teoriei comunicării, se constituie (sau ar trebui să se constituie) într-o condiţie sine qua non a ideii de mijloc de comunicare în masă.

Ne propunem prin urmare, o prezentare succintă a teoriilor recente sau relativ recente, cu referire specială la cele semiotice şi textologice, pentru că numai un asemenea tip de abordare, cu implicaţiile lingvistice şi extralingvistice presupuse va putea reuni cei trei primi termeni ai ecuaţiei propuse de Henri Wald - fals/ absurd/ nonsens – care, pe o perioadă strict delimitată, au funcţionat ca fundamente ale unui tip hibrid al mass-media. Vom încerca să urmărim pe parcursul studiului în ce mod şi în care proporţii această practică se perpetuează în prezent, dacă ea continuă în forma iniţială ori dacă diferitele tipuri de actualizare nu prezintă 'sechele' a ceea ce considerăm că este vehicolul acestei modalităţi de reflectare, vehicol denumit cu un termen generic, asupra căruia vom reveni, limbă de lemn.

Obiectul central al cercetării noastre rămîne pînă la începutul anilor '90 cvasi-necunoscut, sau cel puţin nemenţionat ca atare de lingvistica românească, pentru ca ulterior să devină o preocupare conştientă a cercetării lingvistice, din dorinţa – mărturisită sau nu-de exorcizare a unei stări care, translatînd statutul de greşeală lingvistică – nonsensul, s-a transformat într-o eroare de logică , vizînd absurdul, cu toate implicaţiile care decurg de aici.

Fără a discuta deocamdată modalităţile lingvistice concrete, vom menţiona definiţia Tatianei Slama-Cazacu care considerăm că oferă o imagine suficient de complexă a fenomenului în sine, cît şi a implicaţiilor de ordin psihologic şi social, pe care practica unui asemenea tip de limbaj le-a indus la nivelul unei întregi societăţi. Astfel, limba de lemn se defineşte ca „subsistem al unei limbi, desemnînd mai ales elemente lexicale, dar şi unităţi frazeologice, cu caracter de expresii fixe, de clişee încremenite, cu sens determinat în contextul unei anumite »autorităţi«, în mare măsură utilizate stereotip dogmatic, ca exprimare a unei ideologii (sau simulacru de subsisteme ideologice, economice, politice, culturale, etc., care deţin o putere sau o autoritate), imitate dar şi impuse de puterea politică sau de grupări ori de indivizi cu asemenea veleităţi (chiar dacă, în genere, promotorii sau epigonii sistemului ideologic nu cunosc întotdeauna exact conţinutul semantic), apoi difuzat prin repetare, prin utilizarea frecventă în diversele mijloace de comunicare orală sau scrisă, anihilîndu-se astfel gîndirea maselor receptoare, care pot fi supuse unei sugestii colective; intenţia reală sau cel puţin efectul produs este de a se impune autoritatea, fie prin secretul ori prestigiul codului deţinut, fie prin cunoştinţele tehnocrate, de a se împiedica altă modalitate de gîndire, şi în genere, de a se ascunde, de a se masca adevărata realitate, dacă aceasta nu este favorabilă."

Considerăm ca premisă majoră a demersului nostru în descifrarea mecanismelor şi limitelor funcţionării acestui 'tip' de limbaj, realizarea unui construct teoretic, riguros structurat atît pe producerea cît şi pe receptarea textului, oricare ar fi extensiunea acestuia, în accepţiunea de „secvenţă lingvistică scrisă sau vorbită, formînd o unitate comunicaţională".

I. Argumente pentru modelul semiotic

Alegerea unui model integrator pertinent de analiză a ceea ce reprezintă în momentul de faţă mass-media, ne-a determinat parcursul teoretic, care din perspectiva teoriei comunicării, ne-a impus o abordare subordonată modelului semiotic înţeles ca „studiul semnelor şi al proceselor interpretative".

Capacitatea semioticii de a realiza această dublă perspectivă apare formulată explicit de Umberto Eco care afirmă că „semiotica studiază toate procesele culturale ca Procese de comunicare". Faptul că „semnul nu este numai un mijloc de transmitere a informației, ci și un mijloc de elaborare a ei" ne impune adoptarea punctului de vedere semiotic care acoperă întreaga gamă a comunicării umane, fapt ce conduce la o reconsiderare de ordin epistemologic a ceea ce înseamnă „homo significans" pentru simpul motiv că „întreaga noastră experiență, de la originile sale senzoriale cele mai simple, pînă la cele mai rafinate realizări în domeniul înțelegerii este o rețea de relații între semne."

Apare evident faptul că semnul astfel înțeles, definește în cel mai profund mod ființa umană iar la rîndul său, „omul este o creație a propriei sale capacități de semnificare".

II. Modele semiotice: valorile semnului

Ferdinand de Saussure va așeza în această ecuație limba ca modalitate fundamentală de încadrare a semnelor în viața socială: „Am văzut că limba este o instituție socială" și, în continuare, „...limba este un sistem de semne ce exprimă idei și prin aceasta ea este comparabilă cu scrisul, cu alfabetul surdomuților, cu riturile simbolice, cu formele de politețe, cu semnalele militare, etc. Numai că ea este cel mai important dintre aceste sisteme."

Trecerea de la acest tip de abordare umanistă, la una preponderent formală, aparține sistemului propus de Ch. S. Peirce care presupune un nou tip de acțiune.Spre deosebire de toate celelate modele de analiză, care sînt finalmente diadice (urmăresc acțiunea între doi termeni care trebuie să existe în mod necesar), semioza propusă de Peirce are un caracter fundamental triadic. Introducerea unui al treilea element și anume Interpretantul, definit ca „rezultantul semnificat adecvat", vine să modifice relațiile preexistente, deoarece înțeles astfel, demersul semiotic include întregul fenomen al comunicării umane, avînd în plus capacitatea de a surprinde non-existentul în paralel cu redarea existentului – „un semn poate semnifica o punte care nu se mai află acolo".

Interpretantul precum și funcția îndeplinită de acesta în orice tip de semioză, rămîn fundamentale în înțelegerea funcționării Textului, a aspectelor și structurii acestuia, fapte pe care vom încerca să le tratăm în spațiul acestui capitol.

Dacă acceptăm că un semn trebuie înțeles ca „Ceva ce ține locul la altceva" , vom fi în măsură să înțelegem rațiunea de a fi a Interpretantului, pe care Peirce îl definește ca fiind : „...tot ceea ce este explicit în semn însuși, cu excepția contextului acestuia și circumstanțelor enunțului ".

Revenind la natura triadică a semiozei peirceene, trebuie subliniată opinia lui John Deely referitoare la semn ca element de bază al întregului construct: „...ca semn, el stă nu numai pentru el însuși în cadrul experienței și în mediul înconjurător, ci și pentru ceva diferit, ceva dincolo de el însuși. El nu numai că există (lucru), nu numai că stă în relație cu cineva (obiect), ci stă în relație cu cineva, pentru ceva diferit de el însuși (semn). Iar acest »ceva diferit« poate sau nu poate fi real în sens fizic."

Prin urmare semnele sînt instrumente ale semiozei văzută nu numai prin prisma „partizană" a antroposemiozei, ci al oricărui tip de semioză, fundamentată pe acțiunea acestora. Doar așa vom înțelege de ce semiotica, în viziunea lui Peirce, este doctrina naturii și varietăților fundamentale ale oricărei semioze posibile", fie că se numește antroposemioză, zoosemioză sau fitosemioză.

Credem că numai un asemenea tip de abordare globală a fenomenelor naturale/ culturale va permite înțelegerea funcționării mass-mediei contemporane, în primul rînd pentru că „punctul de vedere semiotic ajunge să includă întregul fenomen al comunicării umane – nu numai limba – și ulterior, ca urmare a acestui fapt, fenomenele culturale, atît ca elemente ce încorporează fenomenele naturii, cît și ca elemente diferite de acestea."

III. Antroposemioza : model natural și cultural

„După cum păianjenul își țese pînza, fiecare subiect își țese relațiile cu anumite caracteristici ale lucrurilor ce-l înconjoară și le îmbină într-o plasă deasă ce-i susține existența."

J. von Uexkull

În termeni riguroşi, antroposemioza nu trebuie receptată ca model static de acţiune a semnelor ci ca proces ce se derulează continuu prin:

1. dezvoltarea modalităţilor semiotice între celelate fiinţe şi om,
2. dezvoltatea limbii în interiorul speciei umane,
3. dezvoltarea tradiţiilor istorice,
4. dezvoltarea culturii.

T. Sebeok este lingvistul care în mod determinat statutează semiotica în cadrul clar delimitat al comunicării atît verbale cît şi non-verbale, considerînd-o ramură esenţială a ştiinţelor integrate ale comunicării. Ideea apare, cel puţin implicit, prefigurată în definiţii omogene ale semioticii la R. Jakobson, R. Barthes, J. Greimas, J. Kristeva. Observaţia lui R. Barthes conform căreia „orice sistem semiotic are o adăugire lingvistică", vine să confirme faptul că antroposemioza conţine şi presupune toate procesele de semnificare generate de elementul uman şi în acelaşi timp „denumeşte toate procesele de semnificare specifice speciei umane".

„Este deci posibil, – postulează Umberto Eco – să se statueze o semiotică a semnificării, care să fie independentă de semiotica comunicării, dar este imposibil de statuat o semiotică a comunicării independentă de semiotica semnificării." Înţelegem cum anume nu poate funcţiona comunicarea ; să ne imaginăm însă cum anume deplasarea de la comunicarea în serviciul unor scopuri biologice înspre un sistem de comunicare ce deschide şi lumi posibile dincolo de cea obiectivă, are ca rezultantă pasul de la semn la textualitate. Vom realiza astfel trecerea de la „ideea clasic modernă a realităţii, care a dominat în Antichitate şi Evul Mediu[...], la ideea post-modernă a realităţii ca text al experienţei specific umane."

IV. Text şi Teoria comunicării

Importanţa acordată semnului nu este nicidecum întîmplătoare sau artificial impusă şi aceasta cu atît mai mult cu cît din perspectiva textului, sau mai exact, a lumii textuale, întreaga lume este una guvernată de semne. Semnul lingvistic ocupă în context un loc privilegiat fiindcă „limba este sistemul cel mai important şi central printre toate sistemele semiotice umane".

Semnul lingvistic este unul artificial. Paradigma semnului lingvistic este considerată în limbă, cuvîntul. Cuvîntul denumeşte şi/sau desemnează şi este introdus în limbă prin ceea ce logica denumeşte definiţie ostensivă.

„Prima funcţie a definiţiei ostensive este introducerea unui nume pentru un fenomen sau eveniment ce face obiectul percepţiei noastre nemijlocite." Devine evidentă concluzia conform căreia „Cuvintele sînt vehicole necesare ale conceptelor, instrumente care permit oamenilor să ia cunoştinţă clară de univers şi să acţioneze asupra lui."

Toate cuvintele unei limbi naturale devin elemente constitutive ale unui cod capabil să susţină şi să vehiculeze orice tip de informaţie sub rigoarea unei teorii a comunicării. Extinzînd aria discuţiei, trebuie avută în vedere şi ipoteza abordării actului de comunicare din perspectiva teoriei textului, deoarece în demersul de analiză a fenomenului mass-media, funcţiile cuvîntului vor fi preluate de text, în manifestările sale particulare, lingvistice sau non-lingvistice.

Schema de funcţionare a unei teorii a comunicării o datorăm într-o primă fază lui K. Bühler, însă pentru cadrul strict al comunicării verbale. Mult mai productiv se dovedeşte a fi modelul impus de R. Jakobson. Dacă Bühler stabilea în Sprachtheorie (Die Darstellungsfunktion der Sprache, Jena, 1934) trei funcţii ale limbajului, corespunzătoare celor trei factori esenţiali ai procesului de comunicare – locutorul, interlocutorul şi subiectul comunicării –, R. Jakobson dublează numărul acestor funcţii , nuanţînd şi aprofundînd registrul în care trebuie să funcţioneze comunicarea. Prin întregul demers teoretic, se exclude ideea linearităţii procesului (dinspre emiţător, spre receptor) de tip cauză /efect, inducîndu-se, cu deplin temei, ideea reversibilităţii, schimbarea semnului ce marchează ideea de interdependenţă în interiorul comunicării. Ne permitem să reluăm schema comunicării iniţiată de R. Jakobson din cel puţin două motive bine determinate:

A) impactul pe care acest model l-a avut asupra cercetărilor lingvistice ulterioare semiotice, structuraliste, generative, textologice, etc.

B) posibilitatea de a demonstra că ceea ce vom numi limbă de lemn în continuarea demersului nostru, prezintă, din perspectivă comunicativă, trăsături şi caracteristici ce o individualizează în spectrul celorlalte manifestări concrete din domeniul lingvistic. Mai mult decît atît, vom încerca să demonstrăm că utilizarea şi instituţionalizarea ei pot genera mutaţii structurale ambilor poli ai comunicării.

Revenind la modelul lui R. Jakobson , acesta apare în forma :

Context
Mesaj

Transmiţător (emiţător) — Receptor (destinatar)

Contact
Cod

Fiecărei poziţii a modelului îi este atribuită o anumită funcţie specifică iar raporturile biunivoce şi/ sau plurivoce determină în ultimă instanţă, natura actului comunicaţional.

Referenţială
Poetică

Emotivă — Conativă

Fatică
Metalingvistică

V. Semiotica textologică şi mass-media

Deoarece oamenii comunică, a explica cum şi de ce comunică astăzi, înseamnă fatalmente a determina modul în care şi motivele pentru care vor comunica mîine.

Complexitatea şi multitudinea fenomenelor conţinute în mass-media ne impun abordarea acestora din perspectiva teoriei textului, aşa cum ea apare începînd cu a doua jumătate a secolului al XX-lea la autori ca Hjelmslev (1961), Harris şi Hartmann (1964), Schmidt (1971),Pascal şi Margalit (1974), van Dijk (1977), Petőfi (1977, 1980), Beaugrande (1979), etc.

Perspectivele şi accepţiunile pe care acest termen le vehiculează, cunosc o varietate deosebită care se îmbogăţeşte constant. Ceea ce ni se pare însă că oferă un numitor comun diferitelor constructe teoretice este ideea că textul „poate fi orice structură fizică făcută să întruchipeze idei în sens semiotic." Într-un sens radical, întreaga cultură poate fi considerată un text. Obiectul în sine va alcătui o reţea de semne al cărui mod de articulare şi de intersemnificare va deveni la un moment dat convenţie. În plan strict lingvistic, definirea termenului nu s-a materializat (deocamdată) într-o unică formulă.

Conform definiţiei date de Dicţionarul general de ştiinte ale limbii, textul este o „configuraţie lingvistică alcătuită dintr-o secvenţă de unităţi (cel mai adesea propoziţii) coerente din punct de vedere sintactico-semantic şi actualizate prin uz în procesul comunicării scrise sau orale."

În fapt, unii lingvişti limitează aplicarea noţiunii la discursul scris (opera literară); alţii consideră textul un sinonim al discursului iar în fine, o a treia categorie, conferă acestuia o extensie trans-semiotică. În această diversitate de păreri, Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, în Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului vor defini textul ca „o secvenţă lingvistică scrisă sau vorbită formînd o unitate comunicaţională, fie că se are în vedere o înşiruire de fraze , o singură frază, sau un fragment dintr-o frază."

Accepţiunea pe care van Dijk (1972) o dă termenului de text, realizează o deschidere semnificativă spre sistemul imaginat de J. S. Petőfi, care valorificînd pe de o parte modelele limbajelor formalizate de proveniență mai ales matematică, iar pe de alta realizările gramaticilor structurale, generative şi

transformaționale, va elabora într-o primă fază o teorie a textului - text înțeles ca și „rețea de semne, a cărei grilă de articulații este aleasă în nodurile critice...". Această rețea se referă la structura lumii/ structura textului -Te S We ST (Textstructur / Weltstruktur Theorie) și constituie baza teoriei textului care, prin transformări succesive, se va concretiza/ articula într-o textologie semiotică. Acest tip de abordare va fi înlocuit odată cu publicarea documentatului studiu din 1991, Aspecte ale semnificației textului. O abordare semiotic - textologică, în care, Petőfi S. János aduce o serie de precizări necesare asupra a ceea ce se înțelege prin textologie semiotică și în special asupra modului în care " significans" și „significatum" se manifestă într-o relație de semnificare. Această bivalență apare și în aprecierea lui Oswald Ducrot, care vede în proiectul lui Petőfi unul dintre cele mai ambițioase: „combinînd tezele gramaticii generative cu o teorie semantică inspirată din logica matematică, [el] ajunge la un model extrem de formalizat care postulează o structură semantică profundă (nelineară) și o componentă extensional - semantică, susceptibilă de a stabili legătura dintre text și referenții săi."

Fără a avea în nici un fel ambiția unei cercetări exhaustive , vom prezenta în continuare , punctele de forță ale teoriei. Semnul complex sau semnul global care este textul, operează cu o sumă de simboluri:

Ve (vehiculum), Ve (vehiculum imago), Fo (formatio),
Sd (sensus designatus), Sr (sensus referens),Re (relatum),

care susțin o interpretare „descriptiv explicativă" de gradul I și de gradul II, așa cum le desemnează autorul.

Relația significans - significatum poate fi abordată din cel puțin două perspective:

A) ca fiind imanent sistemică,
B) ca existînd în cadrul unei situații comunicaționale specifice.

Devine evident că A și B se referă în ultimă analiză la o componentă co-textuală și la una contextuală. Dacă pentru A vor fi luate în considerare numai acele sisteme de cunoștințe și convenții care pre-există într-o formă explicită, pentru B se are în vedere reconsiderarea motivațiilor , ipotezelor, dispozițiilor specifice, cu statut non-convențional, care marchează atît atitudinea emițătorului cît și cea a receptorului.

„Țin de domeniul aspectelor co-textuale: problemele structurii gramaticale (sintaxa, semantica intensională și fonologie- grafie), ca și problemele structurii formale non- gramaticale, dar aparținînd obiectului verbal.

Aparțin aspectelor con-textuale: problema interpretării semantice extensionale, producerea textelor, receptarea textelor, etc."

Trebuie să subliniem faptul că din perspectiva cercetării noastre ulterioare, concentrată asupra modalităților, și finalității acțiunii mass-mediei, mai productiv și mai permeabil inovației, considerăm teritoriul con-textului, chiar dacă materialul faptic primar se va referi la co-text sau la contextul extern, în terminologia lui Szabó Zoltán; aceasta întrucît în succesiune logică, emergența unui text 'scris' în limba de lemn' devine 'funcțională' doar în interrelaționare contextuală dar, în același timp, fiind indispensabil bazată pe datele interne ale comunicării (cu alte cuvinte, făcînd apel la elementele contextului intern, care fac operabilă manipularea).

Un capitol aparte al lucrării citate, îl constituie, din perspectiva temei noastre, cel final, care într-o amplă retrospectivă a activității de cercetare, punctează etapele din activitatea lingvistului, care marchează trecerea de la o analiză lingvistică structurală la o teorie semiotică a comunicării umane multi- media: „Cadrul general teoretic referitor la text , a fost mai întîi unul co - textual, care mai tîrziu s-a transformat într-unul con-textual iar în momentul de față se găsește în procesul de transformare într-un cadru de comunicare multi - media."

Conturarea a ceea ce Petőfi denumește „un limbaj canonic" a fost o constantă a activității de definire a domeniului, pe de-o parte și a metodei, pe de altă parte, pentru „o teorie adecvat autolimitabilă", în esență, consideră autorul, o „textologie semiotică".

Ca o concluzie a celor prezentate pînă aici, a ceea ce se dorește a fi și/ sau a desemna un Text (oricare ar fi acesta), vom nota opinia lui J. Deely, care consideră că: „A crea un text înseamnă... a

deveni conştient de diferenţa dintre mediul fizic înconjurător şi lumea obiectivă şi a te juca cu această diferenţă, construind astfel un sistem de semne expresiv în conştiinţa diferenţei. [...] A crea un text înseamnă a proceda în consecinţă în folosirea liberă a semnelor pentru a structura obiectivitatea..."

VI. Text. Act lingvistic. Discurs.

Diversitatea interpretărilor celor trei termeni, suprapunerea lor în cadrul diferitelor teoretizări, sau operaţia de substituire în interiorul aceleiaşi teorii, au generat şi generează în continuare confuzii care au sau pot avea ca rezultat direct receptarea eronată sau parţial eronată a respectivului demers teoretic. Faptul a fost menţionat de Carmen Vlad care relevă marea instabilitate semantică a acestor termeni, arătînd că în Dicţionarul lui Greimas, Courtes (1979) „...discurs este înregistrat cu nouă sensuri, mesaj cu trei sensuri, iart text cu şase sensuri, care stabilesc relaţii sinonimice în diverse combinaţii, unele total vicioase."

Această confuzie terminologică este subliniată de asemenea în Noul dicţionar de ştiinţe ale limbajului. Ea provine în principal, din faptul că majoritatea Teoriilor textului operează cu termeni ca Emiţător/ Receptor, Cadru comunicaţional/ Situaţie comunicaţională, Coduri/ Subcoduri, etc. care nu figurau în gramaticile propoziţionale şi care, afirmă Teun van Dijk, au o filieră socio-psihologică, absentă în teoriile anterioare celor textuale. Pentru a evita confuziile trebuie avut în vedere faptul că Discurs / Act lingvistic / Text reprezintă, fiecare în parte, unităţi de semnificaţie în cadrul comunicării lingvistice (cf. Sumpf, Dubois [1969], Slatka [1971, van Dijk [1972]), fapt ce impune un nou tip de abordare care, considerăm că trebuie să aibă în vedere următoarele premise:

A) Prelucrarea unui text să se realizeze nu ca secvenţă ci ca totalitate

B) Faptul că Enunţul este expresia unui text şi nu a unei propoziţii

C) Reconsiderarea modalităţii de receptare a unui vorbitor nativ, care stabileşte relaţii între Texte nemanifestare explicit (referinţă, rezumat, intertextualitate).

D) Procesarea Textului/Enunţului realizată nu în „linearitate" ci prin intermediul unei viziuni globale, edificată pe „proceduri prospective/retrospective"

Precizările pe care Carmen Vlad le aduce prin studiul Conceptul de text ni se par extrem de utile pentru clarificarea raporturilor stabilite între termenii în discuţie, precum şi pentru re-facerea unei ierarhii în interiorul căreia aceştia funcţionează. Vom relua, pe coordonatele majore, schema propusă de Carmen Vlad, permiţîndu-ne reordonarea termenilor din considerente de logică internă a propriului nostru demers, fixînd Textul, din perspectiva celor discutate pînă în acest punct, ca prim membru al raportului, mai cu seamă dacă avem în vedere calitatea acestuia de „supersemn" (Moles), „semn global" (Petőfi) sau „sistem cultural" (Lotman).

Competenţă

Relaţii ale semnului

Semn + semn	semn + obiect	semn + interpretant
(nivel sintactic)	(nivel semantic)	(nivel pragmatic)

Text

A/posibilitate fundamentală de actualizare a limbii într-o formă manifestă

B/produs al unui proces de formalizare

C/expresie a competenţei

D/categorie semiotică

Text

Discurs	Act
[produs]	[productivitate]
Secvenţă de enunţuri (coerenţă)+	Producerea enunţurilor +
Condiţii de adecvare la tipul de situaţie	Condiţii satisfăcute de Receptor/ Emiţător

**sensul intenției comunicative*

**efectele asupra Receptorului*

Performanță

Ca şi o concluzie implicită a schemei de mai sus, vom observa că în abordarea mass-media (pentru perioada strict determinată istoric şi/ sau ideologic, pe care o vom fixa drept eşantion), sîntem interesați de ambele compartimente existente – Competență/ performanță şi în egală măsură, ne vom preocupa de palierele în care se manifestă performanța atît ca produs (palier I) cît şi ca productivitate (palier II). Trebuie să precizăm de asemenea faptul că vom extinde accepțiunea noțiunii de Text spre o categorie trans–textuală pentru a ne asigura o abordare cît mai apropiată de globalitatea definiției.

Această viziune globală a oricărui text , sau mai exact, a unui text cultural, (prin urmare şi a unui produs mass-media), ne este oferită de Dines Johansen, care îşi fixează ca premisă majoră, aserțiunea conform căreia, „orice discurs este legat prin experiența părților." Stabilind un raport de complementaritate cu textul „discursul este un eveniment comunicativ, manifestat printr-un comportament lingvistic"; orice discurs va putea fi interpretat ca o actualizare a unui text. Structura şi finalitatea discursului vor reprezenta o constantă a ***Funcției Text***. În consecință Planurile Textului/ Discursului se vor intersecta, reordonîndu-se continuu în raport cu Intenția de comunicare.

În concluzie, abordarea de tip semiotic porneşte de la premisa că intercondiționarea dintre dependent şi independent în interpretare, nu este fixată odată pentru totdeauna „pentru că legătura însăşi fluctuează în funcție de dezvoltarea înțelegerii, fie aceasta speculativă" sau „practică", „ştiințifică" sau „literară". Ne vom însuşi acest punct de vedere în studierea fenomenului mass-media datorită posibilităților de abordare, observația lui Umberto Eco (1979) fiind mai mult decît grăitoare în acest sens: „...semiotica nu este numai un cîmp de abordări diferite ale unui obiect unic ci şi un cîmp de definiții filosofice, uneori contradictorii, ale acestui obiect unic."

Operînd substituțiile necesare şi făcînd demarcațiile impuse de obiectul cercetării, realizăm că această formulă poate sintetiza manifestări, aparent contradictorii, care converg spre acelaşi punct central. Rămîne însă de discutat care este perspectiva de abordare, care au fost (şi sînt) criteriile eligibilității ei, care este punctul nodal, şi cine sau ce ordonează întreaga „țesătură semiotică".

VII. Discurs şi ideologie

„Nu există o teorie semiotică a ideologiilor capabilă să le verifice validitatea sau să permită îmbunătățirea lor. Există numai o tehnică de analiză semiotică care permite să punem sub semnul întrebării o ideologie, arătîndu-i relativitatea în raport cu alta, opusă. Alegerea punctului de vedere nu priveşte semiotica. Semiotica te ajută la analizarea diferitelor alegeri, dar nu te ajută să alegi."

Discuția trebuie inclusă, în opinia lui U. Eco, în teoria producției de semne, care din perspectiva problemei în discuție, să aibă în vedere atît „travaliul de hipercodificare", cît mai cu seamă ceea ce el numeşte procesul de „comutare a codului". Introducerea acestei necesare clasificări în cîmpul retoricii este percepută ca obiectivă, avînd în vedere faptul că:

a) „categoriile retorice pot fi inserate în cuprinsul teoriei semiotice."
b) „...multe din problemele legate de hipercodificare şi de comutarea codului merg dincolo de obişnuitul cadru de referință al retoricii şi cer formularea unei noi retorici, orientată semiotic"
c) „discuția cu privire la natura »ideologiilor« cade sub controlul unei astfel de retorici."

Dacă în retorica clasică, observă Eco, Inventio şi Dispozitio operau ca premise şi entimeme explicitate, în „noua retorică" acestea apar disimulate şi implicit partizane. Din această perspectivă, ideologia se organizează ca un „reziduu extrasemiotic, capabil să determine semioza, agent catalizator în procesele abductive, dar străin codificării." Dispositio ideologic presupune şi implică disimularea , căci alegerea premiselor care nu posedă mărci contradictorii, în susținerea argumentației, este fără îndoială, o operație de selectare, voită sau nu, care face pasul de la o ştiință a „persuasiunii" – care este retorica-spre una a „convingerii fără rest" – care este ideologia de tip totalitar. Vehicolul acestei „noi retorici" considerăm că este ceea ce se numeşte *limba de lemn*, iar multiplele sale ipostaze în timp şi spațiu, vor fi tot atîtea ipoteze de lucru ale demersului nostru, orientat spre analiza fenomenului mass-media, într-o anumită extensie temporală.

Schimbarea de cod devine, în opinia noastră, problema centrală a acestui nou tip de limbaj, prefigurat de lumea orwelliană. Nu credem însă că discuţia poate fi limitată la o simplă schimbare de atitudine din perspectiva codului şi considerăm că trebuie avută în vedere o glisare nu a codului ci a unui întreg sistem de coduri capabile să organizeze o anumită realitate, şi în acelaşi timp să reconstruiască realitatea obiectivă într-o nouă ţesătură semiotică, în care arbitrarul semnului se transferă simbolic asupra sistemului. C. Jaspers discută această comutare de cod în următorii termeni „...complexul de gînduri şi reprezentări care apare ca un Adevăr Absolut subiectului cugetător...producînd o auto-înşelare, o disimulare, o fugă."

Problema „autoînşelării" , rămîne din punctul nostru de vedere discutabilă, căci pentru o asemenea operaţie, există, cel puţin teoretic, presupoziţia unei referinţe, oricare ar fi aceasta. Aserţiunea lui George Orwell însă reliefează fără îndoială, imposibilitatea existenţei obiective a acesteia, din simplul motiv că, „Evident, oamenii în stare să folosească asemenea propoziţii nu-şi mai amintesc că vorbele au înţelesuri" (ceased to remember that words have meanings).

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Barthes, Roland. *L'empire des signes,* Paris, Gerine, 1970

Beaugrande, Robert de and Wolfgand Dressler. *Introduction to Text Linguistics*, Longman, London and New York, 1981

Benveniste, E. *Problemes de linguistique generale*, Paris, Gallimard, 1966/1971

Blonsky, M. *On signs,* Baltimore, 1984

Botezatu, P. *Semiotică şi negaţie,* Orientare critică în logica modernă, Junimea, Iaşi, 1973

Brown, Gillian and George Yule. *Discourse Analysis,* Cambridge University Press, 1983

Cârâc, Ioan S. *Introducere în semantica propoziţiei,* Editura Stiinţifică, Bucureşti, 1991

Coşeriu, E. *Introducere în lingvistică,* Echinox, Cluj, 1995

Coteanu, Ion. Lucia Wald. *Semantică şi semiotică,* Editura Stiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981

Coteanu, Ion. *Ipoteze pentru o sintaxă a textului,* în S.C.L.XXIX, Poetica, nr. 2, Bucureşti, Editura Academiei, 1978, p. 115-124

Deely, John.*Bazele semioticii,* Editura All, Bucureşti, 1997

Dicţionar general de ştiinţe . Stiinţe ale limbii, Editura Stiinţifică, Bucureşti, 1997

Dijk, Teun van *Models for Text Grammars,* în *Contemporary Stylistics Criticism in English,* edited by Richard McLain and Ştefan Oltean, Cluj-Napoca, 1979, p.328

Dragoş, Elena. *Coeziune şi coerenţă în lingvistica românească,* în *Semiotică şi poetică,* nr. 2, 1985, p. 36-53

Ducrot, Oswald, Schaeffer, Jean-Marie. *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului,* Editura Babel, Bucureşti, 1996

Eco, Umberto. *Semiotics and Philosophy of Language,* Indiana University Press, 1984

Eco, Umberto.*Tratat de semiotică generală,* Editura Stiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1982

Francu, Constantin. *Curente şi tendinţe în lingvistica secolului nostru,* Iaşi, 1997

Greimas, A. J. *Despre sens,* Eseuri semiotice, Univers, Bucureşti, 1975

Halliday, Michael and Hassan, Ruqaiya. *Cohesion in English,* Longman, London, 1976

Jakobson, Roman. *Essais de linguistique générale,* Paris, Ed. de Minuit, 1963 (I), 1973 (II)

Marcus, Solomon. *Semnificaţie şi semnificare în lumea contemporană,* Editura Politică, Bucureşti, 1985

Miclău, Paul. *Semiotica lingvistică,* Editura Facla, Timişoara, 1977

Morris, Ch. *Foundation of the Theory of Signs,* în *International Encyclopedia of Unified Science,* Chicago: Un. Of Chicago Press, 1959, pp. 1-54

Pavel, Toma. *Mirajul lingvistic,* Bucureşti, Univers, 1993

Peirce, Charles. *Semnificaţie şi acţiune,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1990

Petőfi, János Sándor. *Towards a Semiotic Theory of the Human Communication (Text Linguistics-Semiotic Textology)*, Szeged, 1991

Petrescu, Ioana. *Conceptul de text în viziune deconstructivistă*, în Semiotică şi poetică, nr. 2, 1985, p. 70-87

Popa, Cornel. *Teoria definiţiei*, Editura Stiinţifică, Bucureşti, 1972

Saussure, Ferdinand de. *Curs de lingvistică generală*, Polirom, Iaşi, 1998

Schveiger, P. *O introducere în semiotică*, Editura Şt. şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984

Sebeok, Th. A. *Approaches to Semiotics*, London, 1964

Sebeok, Th. A. *The Comprehension of the Human Communication with Animal Communication*, în Actes du X Congres International des Linguistes, Bucureşti, 1969, vol. I, p.433

Slama –Cazacu, Tatiana. *Limba de lemn*, în România Literară, nr. 42, an XXIV, 1991

Szabó, Zoltan. *Coeziunea textului şi analiza stilistică*, în Semiotică şi poetică, nr. 2, 1985, p.87-104

Szabó, Zoltan. *Stilul operei literare ca textualitate*, în Semiotică şi poetică, nr. 5, 1992, p.54-68

Szabó, Zoltan. *Text Levels and their Historical Dimensions (Viewed from a Stylistic Point of View)*, în Revue Roumain de Linguistique, Tome XXVI, nr. 5, sept-oct, 1981, p.455-468

Vasiliu, Emanuel. *Introducere în teoria textului*, , Editura Stiinţifică, Bucureşti, 1990

Vitacolonna, Luciano. *'Text'/ 'Discourse' Definitions*, în Petofi S., *Text and Discourse Constitution: Empirical Aspects, Theoretical Approaches*, Berlin, New York: Walter de Gruster, 1988, p. 421-439

Vlad, Carmen. *Conceptul de text*, în CL XXII, 1977, nr. 2, p.251-254

Vlad, Carmen. *Premise ale elaborării unei tipologii textuale*, în CL XXII, 1977, nr.1, p.49-53

Vlad, Carmen. *Semiotica criticii literare*, Ed. Stiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982

Vlad, Carmen. *Semiotica criticii literare*, EdSt. şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982

Vlad, Carmen. *Sensul-dimensiune esenţială a textului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994

Wald, Henri. *Dialectica simbolului, în Semantică şi semiotică*, Bucureşti, 1981

Wald, Henri. *Limbaj şi valoare*, Ed. Enciclopedică română, Bucureşti, 1973

A szénrajz

Kudelász Nóbel

Éveken keresztül kínlódtam vele, megírtam legalább tíz különböző formában, más címeket adtam neki, megváltoztattam a cselekmény menetét, magamból kíváncsi öregembert csináltam, tudóst, professzort, fess agglegényt, visszavonult özvegyet, mindent; szerkezeteket próbáltam, kerettörténeteket találtam ki és vetettem el végül, mert fölöslegesnek, vagy sutának bizonyult mind. Pedig célom mindig az volt, hogy jótékony lódításokkal olvasmányosabbá, élvezhetőbbé tegyem a történetet. Egyetlenegy magyarázat lehetséges arra, hogy ez miért nem sikerült eddig: a téma annyira önállósította magát, hogy nem engedett közel magához. Biztos vagyok benne, hogy nem képességeim korlátozott volta miatt nem sikerült eddig az igazi történetet a maga egyszerűségében megírni. Van ez így.

De most eljött az idő, hogy egy utolsó próbálkozást tegyek. Ennyi még kijár nekem. Nem leszek öregúr, vagy egyéb, magam leszek, és a főhős sem lesz többé más, mint aki volt, nem egy német nevű, egzaltált fiatalember, akinek zűrös szerelmi ügyei vannak, meg atlétatermete, hanem most végre az lesz, aki a valóságban volt: Ilona.

Hiszen olyan egyszerű az egész.

Ismeretségünk az egyetemen kezdődött. Történetesen mindkettőnk törzshelye egy Kőbölcső nevű kopott, szocreál jellegeket őrző, pállott betonkocsma volt, valahol a város szívében. Találóan jegyezte meg Ilona egyik tartalmas beszélgetésünk alkalmával, hogy ez a kocsma vérrög a várostérképen, és ha igazán lenne szíve a városnak, eddig már megszakadt volna tőle. Nehéz időket húztunk le abban a városban, és joggal mondhatom talán: nincs szíve, mint ahogy talán egyetlen nagyvárosnak sincs.

Másodévtől Ilona fölvette a rajzot is a két meglévő szak mellé, és ezentúl ritkábban találkoztunk. Harmadév elejétől kezdve egy Csontváry-albummal flangált mindenhova, néha belenéztem én is, elemezgettük is olykor, Ilona a szakma, én a mondanivaló felől, korántsem kimerítő részletességgel. Tudomásul vettem, hogy neki Csontváry a fixációja, meg tudtam érteni teljes mértékben, mert nekem is megvolt a vesszőparipám, Borgesnél akadt be nekem a lemez, mindig magammal hordoztam egy novelláskötetét, és néha fölolvastam belőle Ilonának. Tetszett neki a könyv borítója. A férfi és nő baráti kapcsolatának lehetséges buktatóján akkor már régen túl voltunk, még első évben vége lett, amikor egy koranyári estén magányunk tetőfokán egy utcasarkon egymásnak estünk, és egy csókkal kivégeztük a bennünk csírázó szerelmet. Maradt a tiszta barátság, semmi nem érhetett föl vele, és senki sem nyúlhatott hozzá. Más kérdés, hogy Ilonának mindig hirtelenhülye pasasai voltak, akik jártak vele egy ideig, de akik aztán féltékenységi rohamaik csúcsán rendszerint otthagyták őt, mert nem bírták a végén azt sem, ha hosszú, finom ujjaival kinyit egy verseskötetet, vagy föllapoz egy albumot. Ilyenkor Ilona végigülte a Kőbölcső nyitvatartási idejét, nem járt órákra, nem mosolygott, almalevet ivott, és nagyon keveset beszélt, hanem a negyedik nap reggelén frissen mosott arccal jelent meg, kiheverte, feledve volt az egész. Soha még csak meg sem fordult a fejemben, hogy én is szerepelhettem a féltékenységet kiváltó okok listáján. Az egyik lovagnak pedig én vertem be a képét. Humoros, és vérig sértő akart lenni, amikor berohant a Kőbölcsőbe, és ott talált minket; vetett egy lapos pillantást felém, amitől engem csak a mély sajnálat környékezett meg, majd cipőnek nevezte Ilonát.

– Cipő vagy – mondta. – Cipő egy hatalmas lukkal. Mindenki járt már benned.

Nem akarta visszavonni, de aztán meggyőztem. Akkor láttam először és utoljára Ilonát sírni. Ez ellen viszont már tehetetlen voltam.

Eltelt öt egyetemi év, bukdácsoltam, kórházba kerültem, ösztöndíjosztáskor mindig nagyon önállónak éreztem magam, és utána mindig sóhajtozva jöttem rá, hogy mégsem, de eltelt, befejeztem, megkaptam az oklevelet, és semmi keresnivalóm nem volt már ott. Ilona akkorra már a rajzon kívül minden egyéb tanulmányával fölhagyott, és kérdésemre derűs mosollyal csak ennyit válaszolt:

– Nem kísérletezem tovább.

Minden barátomtól kaptam valami kis apróságot, emlékidéző, mágikusnak szánt tárgyat, és, ahogy ez ilyenkor jó körökben szokás, meghívtam őket egy búcsúbulira az albérletembe. Tizenöten zsúfolódtunk be két kis szobába. Furcsa volt látni őket úgy együtt, és jóleső érzéssel töltött el a gondolat, hogy ezek az emberek szeretnek engem. Ki is tettem magamért, volt bor meg palacsinta, kazalnyi szendvics, ketten valami háromemberes gatyaszaggató pálinkát is hoztak, amitől aztán éjfél körül végigénekeltük a hatvanas és hetvenes évek progresszív rock-repertoárját. Aztán a lányok hajnali kettő magasságában szedelőzködni kezdtek, a fiúk szerre elkísérték őket. Az éjszakai csendes utcáról még hosszan hallatszott egy-egy megunhatatlan sláger.

Ilona maradt utoljára. Kálmán, a költő ajánlkozott, hogy elkíséri, de Ilona azt mondta, hogy menjen csak, ő még szeretne maradni egy kicsit, mire Kálmán sunyi villámvigyorral sarkon fordult, lerohant a lépcsőkön, és már a lépcsőházban ordítani kezdte, hogy: Várjatok meg!

Meg voltam győződve, hogy Ilona valami megkésett szerelmi vallomást akar tenni nekem, mindannak ellenére, ami öt évvel azelőtt történt. De nem így volt. Ajándékát szerette volna átnyújtani, ő maradt utoljára.

– Valamit el kell mondanom neked – mondta. – Gyere, ülj le ide mellém.

Átnyújtott egy ízlésesen becsomagolt, négyszögletes tárgyat.

– Bontsd ki – mondta.

Kibontottam. Egy Csontváry-album volt benne. Örvendtem neki.

– Erről majd mindig TE fogsz eszembe jutni – mondtam, és szerettem volna nagy tét, és nagy e-t mondani.

– Várj egy kicsit – intett le –, mesélek valamit, csak NEKED, azt biztosan nem felejted el. Nyitsd ki a száznegyvenhetedik oldalra.

Kinyitottam. Egy fakó, homályos, és – mi tagadás – meglehetősen sikerületlen rajz reprodukciója állt a nevezett oldalon.

A rajz címe *Allegorikus jelenet* – magyarázta Ilona. – Ez tulajdonképpen egy vázlat, amit a MESTER pauszpapírra készített. Ekkor már nagyon beteg volt, láthatod, hogy a rajz skizoid jellegeket mutat. Nézd meg jól.

Ránéztem a rajzra, és gyorsan számbavettem, amit láttam rajta.

A jobb oldalon egy magas talapzaton szakállas férfi mellszobra, a talapzat tövében deformált törpe, előtte egy szintén torz nő – talán nő – térdel, és szeretettel néz rá, a kép közepén talán fából készült faragott pad, vagy ilyesmi, fölötte két fura bagolyfej fog közre egy virágvázát, mellettük Vénusz szobra – gondoltam én –, az is erősen eltorzítva, a kép bal oldalán két virágcserép, bennük meghatározhatatlan fajtájú növények, egy bánatos férfifej, amely az előtte lévő, elszáradt facsonk ágán ülő éneklő rigóra néz. A távolban egy mecset tornya. Ennyi, amit első látásra kivettem a rajzból. Életemben akkor láttam először.

Ilonára néztem, várakozóan bólogattam.

– Tudod, hogy égetik a rajzszenet? – kérdezte.

– Fogalmam sincs.

– Mert ez a vázlat azzal készült.

– Nem tudom. Hogyan?

– Kibélelnek egy fémhengert agyaggal, megtöltik apróra hasogatott mogyoró- vagy hársfaágakkal, és addig égetik, amíg szén nem lesz belőlük. A mogyoróból égetett szén kissé keményebb, a hársból égetett puhább. Csontváry ezt a vázlatot mogyoróból készített szénnel rajzolta. A szenet egy Takács Viktor nevű embertől vette, aki maga égette a szenet.

Bólintottam.

– Eddig világos.

– Ez a Takács Viktor 1913. március negyedikén kora reggel kiment a kertjébe, és egy félig már elkorhadt mogyorófát gyökerestől kiásott. Sokat vesződött vele, de megérte: a használható részből egy csomó szenet, rajzszenet tudott égetni. A maradékot eltüzelte. Most figyelj. Csontváry ebből a szénből vett, és ezzel a szénnel rajzolta meg később a vázlatot. A mogyorófa pedig én voltam.

Itt elhallgatott, és rámnézett. Elmosolyodtam.

– Hát, ez nagyon szép... történet. Nagyon szép. Írd meg.

Ilona összecsukta a könyvet az ölemben, félretette és rámnézett újra.

– Nem írom meg.

– Akkor megírom én. Megírhatom? Nagyon jó ötlet.

Hallgatott, és csalódottan mosolyogva nézett rám.

– Nem hiszed el, ugye? – kérdezte.

– Micsodát?

– Hát azt, hogy ez megtörtént. Hogy így volt.

– Várjunk csak egy pillanatra – mondtam. – Úgy érted, hogy ezt vegyem kész ténynek?

– Úgy. Azért mondtam el. Nem kitaláltam, elmeséltem, ahogy történt.

– Nézd, Ilona, én nem is tudom...

– Nem hiszel nekem – mondta, és lehajtotta a fejét. – Nem baj. Én tudom, hogy így volt. Átéltem, amikor először láttam a vázlatot. Éreztem, hogy ott vagyok az UJJAI között, izzad a KEZE és forró, és saját testem hamvával kentem össze. Úgy kapaszkodott belém, mint én a gyökereimmel a földbe, mielőtt kivágtak volna. Ez volt az előző életem. Nézz rám. Vékony vagyok, nyúlánk, hosszú, barna hajam van, hosszúak az ujjaim is és vékonyak és törékenyek, gyenge a hangom, vékony és puha a bőröm, rugalmas vagyok és valahányszor otthagynak, valahányszor letaposnak, kiegyenesedem, nehéz lenne engem kettétörni. Csendes vagyok, nem vagyok túl magas, és az sem véletlen, hogy a kelta horoszkóp szerint a mogyorófa jegyében születtem.

– Te értesz a horoszkópokhoz? Nem is tudtam...

– Nem értek, de ennek utánanéztem. Az most lényegtelen, hogy értek-e hozzájuk, vagy sem, most nem erről van szó. Ezt nem kitaláltam, ezt megéltem egyszer.

Persze nem hittem neki. Égő szemekkel, tüzesen, átszellemülten beszélt magáról, szinte rá sem ismertem arra a lányra, akit olyan jól ismertem, vagy ismerni véltem. Csodálatos, fantáziadús történetnek hittem azt, amit elmondott, olyan történetnek, amelyet szívesen megírnék, és tulajdonképpen már akkor gondoltam arra, hogy akár megengedi, akár nem, egyszer megírom majd. Úgy kezeltem az elmondottakat, mint ahogy a megírandó témákat szokás, mint minden ötletet, amit addig kiviteleztem. De azt nem hittem el, hogy megtörtént. Más dolog, ha az ember elhiszi, ami a fantáziája diktál, hiszen szüksége van a hitre, hogy meg is írja, és egészen más, ha meg akarják győzni arról, hogy igaz is.

Most már tudom, hogy itt tévedtem. Ezért nem sikerült megírni eddig.

Egy darabig levelezgettünk. Aztán egyszer nem írt vissza. Nem is írt többé azután. Eltelt három év, és most ismét abban a városban vagyok, ahol utoljára azon az estén voltam. A Kőbölcsőt kiműtötték a központból, és ez minden kétséget eloszlatóan bizonyítja, hogy a városnak tényleg nincs szíve. Ha volt is, megállt. És majdnem megállt az enyém is, amikor megtudtam, hogy Ilona már nem él. Komplikáció támadt szülés közben, és az vitte el; emlékszem is, írta, hogy férjhez ment. A könyvtár büféjében üldögéltem napokig, második számú törzshelyünkön, végtelen kávék és cigaretták mögött, apróra zsugorodtam, és majdnem beleolvadtam az albumba, amely végig ott feküdt előttem kiterítve.

Három évig üldözött az elmesélt történet, három éven át ostromolt, és mégsem engedte, hogy megírjam. Nem hittem benne. Csak az ötletben hittem, és magamban, hogy meg tudom írni. A valóságban kételkedtem, amit Ilona azon az estén tálcán kínálva nyújtott át. Amíg élt, amíg az élők között tudtam, nem engedte elmondani. Most, hogy már nem, távlatot nyer minden, és mélységet, fölszabadult valami bennem. Átadta nekem, hogy megírhassam végre. Megkönnyebbültem, érzem, hogy föloldódik bennem a gyötrő érzés, most, miközben az utolsó sorokat gépelem, és hálává változik IRÁNTA; megkönnyebbültem, mert most már hinni tudok NEKI, és örvendek, hogy rövid élete során rájött arra, hogy ki is volt valójában, örvendek, hogy elvitte magával a felelőtlenségemet, amivel a történetét kezeltem; én ittmaradtam keresgélni tovább, megírni ezt a történetet végre, és még talán sokat ezen kívül.

Ctitoria culturală românească de la Freiburg

Vasile Voia

Biblioteca Română din oraşul german Freiburg im Breisegau a luat fiinţă la 1 mai 1949. Iniţiatorul principal, Virgil Mihăilescu, devenit directorul acestui aşezământ de cultură românească în oraşul de la poalele Munţilor Pădurea Neagră, încă în 1947 a fost angajat de autorităţile franceze şi însărcinat să organizeze stabilirea în Alsacia a grupurilor de refugiaţi şvabi de origine franceză. În ţară, după licenţa în Filosofie,Istorie şi Litere, Virgil Mihăilescu a lucrat la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti sub conducerea lui Ion Bianu, de la care a deprins modul de organizare a bibliotecii cu sentimentul cultului faţă de carte. În epoca postbelică, în care în România valorile autentice erau pervertite şi se instalase stalinismul în cultură, câţiva români, în frunte cu cel menţionat, din nostalgia după ţara părăsită şi dintr-un complex de gânduri şi sentimente specifice numai omului „dezrădăcinat", au pus bazele organizării unui „punct de sprijin moral şi cultural". Dublul scop al ctitoriei de la Freiburg ţinea de apărarea valorilor şi tradiţiilor culturale româneşti, pe de o parte, de „informarea corectă asupra problemelor româneşti", urmată de atitudinea vizavi de tendinţa de „minimalizare a fenomenului românesc" în Europa de Vest, de ceea ce acelaşi Virgil Mihăilescu nume privirea „tendenţioasă a problemelor noastre vitale (datorită calculelor politice ale anumitor cercuri neprietene, hrănite sistematic şi insidios de duşmanii din totdeauna ai poporului român)", pe de altă parte. Animaţi de „credinţa în Dumnezeu şi în viitorul poporului nostru", de „elanul dat de simţul datoriei faţă de Neam", cei câţiva români din Freiburg,în frunte cu iniţatorul ideii bibliotecii, au pornit de la un fond minim de 36 de cărţi şi 40 de mărci vest-germane obţinute din subscripţii. În preajma Crăciunului anului 1950 are loc inaugurarea festivă a Bibliotecii, mutată între timp în casa fondatorului ei. Finalitatea primă era adunarea de cărţi, materiale, obiecte de artă româneşti, manuscrise, difuzarea, sistemul de împrumut. Asta însemna începutul organizării şi a unui mic muzeu, cât şi a unei secţii muzicale. Biblioteca începe să editeze publicaţii (la început un volumaş da poezii de Eminescu, în număr de 28, cu prefaţa lui Mircea Eliade). „Recitindu-l pe Eminescu, scrie Eliade, ne reîntoarcem, ca într-un dulce somn, la noi acasă, „poemele eminesciene fiind" tot ce ne-a rămas neîntinat din apele, din cerul şi din pământul nostru românesc". Una din rarele Biblioteci din Freiburg este, de altfel, manuscrisul original al poeziei Criticilor mei." Tot în 1950 apărea volumul de poezii populare româneşti „Fără ţară" care s-a bucurat de aceeaşi primire caldă printre românii răsfiraţi pe patru continente.

În 1956 Biblioteca cuprinde cărţi, broşuri, extrase, periodice, manuscrise şi documente,texte documentare inedite, discuri muzicale, albume şi fotografii, hărţi, stampe, gravuri, obiecte de artă diverse, tablouri, filatelie, numismatică, diapozitive, microfilme etc. Un „Oficiu de librărie" avea misiunea să procure persoanelor interesate cărţi despre România, scrise de autori români şi străini, direct de la aceştia, Biblioteca primind donaţii din partea autorilor pentru serviciul făcut. Aşa se explică de ce Biblioteca din Freiburg este, cred, cea mai reprezentativă din lume în ce priveşte exilul românesc. Prin intermediul acesteia se puteau procura cărţi datorate lui M. Eliade, E. Cioran, C. Gheorghiu, George Racoveanu, Aron Cotruş, Vintilă Horia, Al. Busuioceanu, Emil Tudoreanu, Pamfil Şeicaru etc., precum şi reeditări din clasicii români. „Oficiul de librărie" a fost integrat în secţia „Oficiul de schimb" –, sursă principală de îmbogăţire cu donaţii şi fonduri importante venite din partea diverselor persoane. Bun cunoscător al literaturii şi culturii române, directorul ei era conştient de însemnătatea cumpărării, cu mari sacrificii, a Letopiseţului lui Miron Costin, în limba latină, a Ceaslovului tipărit la Mănăstirea Neamţului la 1740 sau a Hronicii lui Şincai. Treptat, Biblioteca devine centrul cultural al românilor din diasporă, elogiată pentru activitatea ei la diferitele posturi de radio în limba română.

În mai 1956, Biblioteca organizează, împreună cu Uniunea Asociaţiilor Românilor din Germania, „Săptămâna Culturală Românească", la care participă Prinţul Nicolae al României cu soţia, Domniţa Ioana, de asemeni Pinţul Franz şi Prinţesa Diana de Hohenzollern-Sigmaringen, autorităţi germane, saşi proveniţi din provinciile româneşti, români din diverse ţări vest-europene, primarul oraşului Freiburg

care a rostit o locuţiune cu această ocazie. De menţionat, la reuniune participă Principesa Luise von Wied, nepoata reginei Elisabeta a României (Carmen Sylva), care a donat pentru expoziţie costumul muscelean şi alte obiecte ale mătuşii sale, păstrate în castelul de la Neu Wied, unde se născuse regina poetă,obiecte care pot fi văzute şi astăzi în sala mare a muzeului.

Graţie unei sponsorizări, Biblioteca se mută într-o clădire impunătoare care permite organizarea de activităţi de anvergură (conferinţe, expoziţii). Textele conferinţelor se publică de acum încolo în „Buletinul" Bibliotecii, ca şi studiile de istorie, filologie, folclor, artă. Apare vol. I din Noul Album Macedo-român şi se preconizează o bibliografie exhaustivă a exilului românesc.

În 1959, cu prilejul împlinirii unui deceniu de la înfiinţare, an în care Biblioteca avea o zestre de 10.000 de volume, pe lângă manuscrise şi documente, colecţii de periodice etc., Biblioteca se transformă în Institutul Român de Cercetări care are astfel menirea – cum se spune într-o comunicare din martie 1959 –, „să redea mai fidel caracterul luat în ultimul timp de acest aşezământ de cultură." Institutul îşi fixa drept scop generos să întreprindă „cercetări legate de problemele vitale româneşti în domeniile menţionate mai sus, să îmbrăţişeze „Aspiraţiile şi interesele neamului românesc de pretutindeni", să exprime „Poziţia românească în cadrul unei Europe libere şi unite*, să pună în evidenţă valorile spiritului înţelese ca o contribuţie românească la dezvoltarea în lume a unui umanism social, creştin şi democratic".

Se constituie „Cercul de prieteni ai Bibliotecii Române şi ai Institutului, iar în cadrul acestuia, un Comitet de Patronaj alcătuit din reputaţi profesori romanişti de la universităţile germane: Hugo Friedrich (Fraiburg), Ernst Gamillscheg (Tübingen, elev şi prieten al lui Sextil Puşcariu), Wilhelm Giese (Hamburg) ş.a. Cercul îşi ţinea lucrările în limba germană, îşi propunea să cultive printre germani interesul pentru cultura românească şi să aprofundeze legăturile tradiţionale de prietenie româno-germană. Cercul funcţiona prin seria de conferinţe şi lecturi din lucrări ale membrilor săi pe teme de literatură, istorie, etnografie şi folclor, de interferenţe culturale germano-române. Manifestările aveau loc îndeosebi cu ocazia sărbătorilor tradiţionale, mai apoi se organiza în fiecare an la 6 ianuarie, de Bobotează, o reuniune în cadrul Institutului.

Cu timpul s-a creat „Arhiva fonografică a exilului românesc", în decembrie 1959 Secţia sud-est europeană a Institutului, în aprilie 1965 Secţia tezelor de doctorat despre România susţinute la universităţi din Germania şi din alte ţări. Înfiinţarea Institutului atrăgea o serie de activităţi editoriale importante, cum ar fi noua serie a „Buletinului" sau editarea vol. II din Noul Album Macedo-român, cu accent pe problemele aromânilor.

În fine, în 1970 este găsită şi cumpărată noua clădire a aşezământului cultural românesc, pe Uhlandstrasse 7, nu departe de râul oraşului, râul Dreisam, botezat de Virgil Mihăilescu, Bistriţa. Casa Culturală Română devenea, cum scria unul din biografi, R. Apostol, „loc de reculegere, de studiu şi de regăsire, centru de menţinere şi de iradiere a tot ce constituie bun spiritual românesc".

La data inaugurării noului sediu, în 1972, Biblioteca adăpostea un mare număr de lucrări de istorie, geografie, filosofie, religie, drept, filologie, etnografie şi folclor, beletristică, istorie şi critică literară, cărţi apărute în română în ţară şi în exil; mai cuprindea lucrări despre români şi România apărute „în diferite limbi". Pe lângă secţiile extraselor, textelor documentare şi tezelor de doctorat, mai există secţia periodicelor şi „Monitorului Oficial" şi a „Buletinelor Oficiale" dintre 1975-1976, fiecare având un fişier, secţia literaturii române actuale editate în România, fişierul general al cărţilor pe autori şi probleme, Serviciul bibliografic şi repertoriul general. La etajul I se află expoziţia de numismatică, secţia autografelor, expoziţia de manuscrise de valoare unică, printre care manuscrise aparţinând lui Eminescu, Alecsandri, Reginei Maria, lui D. Nanu, Cincinat Pavelescu, Ionel Teodoreanu, Ion Pillat, Liviu Rebreanu, Elenei Văcărescu, lui Aron Cotruş, George Enescu, Sever Pop, Luciei D. Popovici şi altora.

Tot la etajul I vizitatorul descoperă Muzeul de artă populară şi cultă românească. În sala mare au loc sărbătorile tradiţionale, manifestările ştiinţifice şi cultural-artistice. Exponatele constau din autenticele noastre populare naţionale din diferitele provincii româneşti, chiar şi din Macedonia, din alte piese de port popular şi obiecte de uz casnic, din vechi covoare oltenești, moldovenești și basarabene. Pe pereți

pot fi admirate tablouri de Pallady, Ghiaţă, Drăguţescu, Eugenia Caragaţă, icoane vechi pictate pe lemn sau pe sticlă. Din numeroasele exponate şi materiale mai amintim încăperea destinată secţiei muzicale (discuri, benzi magnetice, materiale documentare), fondul Gino Lupi, legate testamentare, microfilme, hărţi şi stampe de mare valoare, enciclopedii şi dicţionare, lucrări de biblioteconomie şi bibliografie, diapozitive etc.

Subsolul clădirii dispune de o legătorie şi tot acolo este amenajat „Micul Pantheon" unde sunt conservate relicve ele prietenilor dispăruţi din viaţă.

Jubileul de un sfert de veac (1974) al instituţiei din Freiburg a fost salutat în lume ca un mare succes românesc. Hugo Friedrich îşi exprima cu acest prilej bucuria că aşezământul cultural românesc a depăşit „toate dificultăţile şi trece astăzi drept un fenomen impunător al românilor din exil". Cuvinte asemănătoare au adresat şi profesori romanişti ca Wilhelm Giese, Klaus Heitmann, Alf Lombard, Girio Lugi ş.a. Gino Lupi (Italia), cel care şi-a donat biblioteca instituţiei din Freiburg, a scris cu ocazia jubileului: „Sunt fericit că într-o zi Institutul nostru mă va primi cu biblioteca mea, astfel încât spiritul meu să se poată odihni într-un cămin al poporului român, pe care l-am iubit şi-l iubesc".

Instituţia din Freiburg a fost integrată, prin impresionanta ei bibliotecă, în sistemul general al bibliotecilor şi institutelor universităţilor din Germania, în primul rând în cel al Bibliotecii Universităţii din Freiburg. Ea e devenit la ora actuală un centru de documentare şi cercetare deschis tuturor celor interesaţi, care în sălile lui pregătesc lucrări ştiinţifice, teze de doctorat, ediţii, cercetează documente, publicaţii, cărţi şi obiecte de artă. Institutul a devenit prin urmare un „valoros centru de documentare" care „vrea să se păstreze pentru generaţiile care vor veni ca un simbol al eternului românesc (R. Apostol). În sălile şi în rafturile bibliotecii pulsează viaţa exilului românesc şi se scrie, cu fiecare zi, o filă de istorie trăită. Pentru că nicăieri în lume, cum spuneam, exilul românesc nu este mai bine reprezentat ca în instituţia din Freiburg. Am în vedere operele scriitorilor şi gânditorilor români din exil, numeroasele publicaţii ale acestora apărute în Europa, America Centrală şi de Sud, Canada.

În existenţa ei semi-centenară, ctitoria de la Freiburg s-a confruntat permanent cu probleme financiare şi cu lipsa de fonduri. În momentul de faţă situaţia ei a devenit extrem de precară, mai ales de când nu mai este finanţată de statul german. Dar, în pofida tuturor dificultăţilor, Biblioteca şi Institutul s-au menţinut, cum afirma Virgil Mihăilescu încă în alocuţiunea rostită la festivitatea de inaugurare, ca „un centru de studiere a spiritualităţii româneşti, un loc de întâlnire, regăsire şi înfrăţire între români şi prietenii lor, precum şi un loc de reculegere şi întremare sufletească pentru pribegii veniţi din largul lumii, unde soarta i-a aruncat." Trebuie să spun, nici după decembrie 1989 statul român n-a întreprins nimic concret în scopul sprijinirii materiale şi morale a instituţiei, că Ambasada Română întârzie şi ezită în mod nepermis să se intereseze, să finanţeze şi să încurajeze Casa Culturală Română din Freiburg. Ea funcţionează în momentul de faţă cu un program minimal de trei ore pe zi, deservită cu generozitate şi dăruire de directorul ei, d-l Iancu-Ioan Bidian, şi de către doamnele Rodica Moschinski şi Irina Nasta, persoane în vârstă care nu sunt retribuite.

Dincolo de toate acestea şi alte dificultăţi şi peste fruntariile vremii, asezământul românesc din Freiburg îşi menţine semnificaţia emblematică de depozitar în lumea din Vest a valorilor spiritului românesc.

Revoluţie şi identitate

Dr. Gheorghe Petruşan

Vorbind despre destinul popoarelor, inclusiv al culturilor mici şi mari în istorie, Emil Cioran spune în 1936, la o vîrsta de numai 24 de ani, următoarele: „*Orice popor care intră în istorie, cînd celelalte sînt în maturitate, suferă de un dezechilibru provocat de inegalităţile de nivel istoric. Rusia se năştea la viaţă, după ce dormise – întocmai ca România – secole întregi. Nu i-a rămas altceva de făcut decît să ardă etapele. Ea n-a cunoscut Renaşterea, iar Evul Mediu rusesc a fost întunecos, nespiritual. Însăşi literatura, pînă la începutul secolului trecut, s-a remarcat doar prin fabulişti şi creaţii moral-religioase. Plaga mare a Rusei - ca şi a noastră - a fost tradiţia bizantină, sufletul spiritualităţii bizantine, care altoit într-o cultură străină devine anchiloză, schematism abstract, iar pe plan politic şi cultural, reacţionism organizat. Tot ce este gîndire reacţionară în Rusia secolului trecut continuă – conştient sau inconştient – filonul bizantin*".[1]

Indiferent dacă împărtăşim ori ba această opinie dezolantă a lui Emil Cioran (şi nu numai a lui) cu privire la civilizaţia bizantină, sînt gînditori care consideră că mesianismul, care „se naşte dintr-o forţă lăuntrică a unui popor... exercită o acţiune vitalizantă"[2], prin urmare trebuie să fie preocupat de voinţa de a juca un anumit rol în istorie, ceea ce presupune o orientare categorică spre viitor. „*Respiraţia istorică a unui popor* – scrie Cioran – *este cu atît mai amplă cu cît misiunea lui e mare. De aceea, în toate culturile mari, dimensiunile viziunii mesianice se conturează în proporţii grandioase. Dimpotrivă, popoarele timide cu ele şi cu lumea concep meniri imediate, aproape meschine în accesibilul lor. Faţă de Rusia* [...] *profetismul naţional al culturilor mici nu depăşeşte semnificaţia unui moment istoric. Ce posibilităţi de mesianism există în România, cînd nu ne-am proiectat niciodată un destin monumental? Nu este înfricoşător cazul lui Eminescu, care în loc să se ataşeze de un viitor al României a proiectat mărimile neamului în obscuritatea sinistră a trecutului nostru? România n-a avut gînditori mesianici; căci toţi vizionarii ei n-au depăşit o profeţie locală şi mărginirea unei clipe istorice. Profetismul naţional românesc, care n-a întrecut limitele şi problemele etnicului, a fost un profetism pe evenimente, iar nu pe dimensiuni intemporale. Eminescu a fost un profet naţional á rebours. Bălcescu însuşi, care a cunoscut atmosfera mesianismului polonez - atît de promiţător altădată şi atît de compromis practic n-a fost mai mult de un profet al trecutului. Faţă de acest exces romantic, un Iorga, un Pârvan sînt numai tradiţionalişti; ceea ce înseamnă un echilibru între trecut şi viitor. Un profetism naţional, în deosebire de tradiţionalism, pune centrul de greutate pe viitor, considerat ca o comoară de împliniri naţionale. Tradiţionalismul este o formulă comodă, neangajantă. El exprimă o solidaritate cu neamul, dar nu o voinţă de a-i da un mare sens în lume. Orice tradiţionalism acceptă limitele imanente ale naţiunii. Atunci nu mai este nimic de făcut, naţiunea mergînd spre viitorul ei ca boul la apă.*

Un popor n-are destin în lume decît din clipa în care a trecut treapta istorică. Pînă atunci este subistorie."[3]

Fără a ne implica în analiza destinului spiritual şi politic al românimii în lume, să încercăm a da un răspuns plauzibil la întrebarea care ne preocupă mai de demult şi care se referă la trecerea acestei „trepte", de fapt la intrarea noastră în conştiinţa istorică europeană, la „integrarea în devenirea culturilor." Un asemenea demers e însă riscant, posibil numai în caz că reducem meditaţiile filozofice ale lui Cioran cu privire la culturile mari şi mici, la intenţia precizării perioadei în care românii apar ca un factor capabil de a influenţa mersul istoriei în zona în care trăiesc. Aceasta este perioada cuprinsă între 1821 şi 1859, între înlăturarea dominaţiei fanariote şi formarea, prin unirea celor două principate româneşti, a primei formaţiuni statale moderne. „Treapta istorică" este trecută o dată cu sfîrşitul lungului proces de înjghebare a poporului român într-o naţiune culturală şi cu apariţia ideii de naţiune politică. Aceasta este perioada paşoptistă. Răscoala lui Tudor Vladimirescu din 1821, braţ la braţ cu mişcarea eteristă grecească, posibilităţile de după 1829, în urma conflictelor dintre ruşi şi turci, de a stabili relaţii comerciale cu Occidentul, complotul boierilor din 1840, mişcările revoluţionare din 1848,

Unirea din 1859, reformele lui Cuza şi Războiul pentru independenţă din 1877-78 sînt cele mai importante momente ale perioadei de afirmare a românimii ca o entitate de sine stătătoare, ca o forţă viabilă, conştientă şi activă în istorie. Este vorba de o realitate istorică chiar dacă se ştie că cele trei „ţări", principate populate de români erau, în timpul revoluţiilor patruzecioptiste, sub dominaţie străină: Moldova şi Muntenia sub protectorat rusesc şi turcesc, Transilvania sub tutela Curţii vieneze. Evident, lipsa de independenţă nu este un specific românesc, deoarece majoritatea formaţiilor statale din centrul şi sud-estul Europei erau sub stăpînire „străină", termen care în această parte a bătrînului continent necesită o interpretare nuanţată, cu atît mai mult cu cît o bună parte a etniilor au trăit întotdeauna sub o stăpînire de altă origine, fapt exprimat de M. Eminescu, gîndindu-se la soarta mizerabilă a poporului său, în mult citatele şi de obicei, greşit interpretatele versuri din poezia *Doină*, scrisă în primăvara anului 1883, cu prilejul inaugurării unei statui a lui Ştefan cel Mare:

De la Nistru pîn' la Tisa
Tot românul plînsu-mi-s-a
Că nu mai poate străbate
De-atîta străinătate.

De altfel, la români „stăpînul" poate fi şi este identificat cu „străinul", fiindcă o bună parte a moşierimii a fost de origine străină (vezi, de exemplu, cazul „ciocoilor"). Tot autorul *Doinei* trimite de la Bucureşti, în 1884, lui I. Vulcan, la Oradea, următoarele rînduri: *„Grecii noştri au o ură atît de înrădăcinată şi de instinctivă în contra a tot ce e românesc, încît chiar studiul regulat al limbii şi istoriei noastre nu se va face aci, decît după ce aceşti oameni vor dispărea prin degenerare şi stingere fizică... În mediul străin în care trăim* (s.n.), *cu imigrarea greco-bulgară care încă la 1857 avea şcoli greceşti în Bucureşti şi care azi încă pronunţă limba noastră peltic, nu e cu putinţă nici politică naţională, nici literatură naţională..."*[4] Românimea a trăit cca. 1000 de ani în „minoritate" şi mai ales, sub dominaţia „străinătăţii" atît în Moldova şi Ţara Românească, cît şi în Ardeal. Decalajul dintre poporul român şi restul naţiunilor din vest se explică în primul rînd prin această realitate crudă.

Revenind la problema revoluţiei din 1848, trebuie să facem o cezură explicită între *ocuparea temporară* de către o armată străină, vezi, de exemplu, cotropirea turcească şi rusească în principatele de dincolo de Carpaţi, şi *convieţuirea durabilă* a diferitelor comunităţi naţionale. Românii din Moldova şi Ţara Românească au avut parte de ambele „străinătăţi". În timp ce au ieşit învingători prin asimilarea bulgarilor, grecilor şi turcilor care s-au stabilit de-alungul istoriei pe teritoriul lor, au fost nevoiţi, totodată, să trăiască în cea mai mare parte a istoriei sub *ocupaţie* şi *dominaţie* străină. Această realitate istorică, redusă la contactele umane, este exprimată cu o supleţe uluitoare de Eminescu în poezia *E împărţită omenirea...* : *„E împărţită omenirea/ În cei ce vor şi cei ce ştiu/ În cei dintîi trăieşte firea,/ Ceilalţi o cumpănesc s-o scriu"// Cînd unii ţese haina vremei,/ Ceilalţi a vremii cojii adun:/ Viaţă unii dau problemei,/ Ceilalţi gîndirei o supun."*

Cioran spune, pe bună dreptate, că România se naşte la viaţă după ce a dormit secole întregi. Primul mileniu este nebulos, cert este însă faptul că la mijlocul secolului al XIV-lea se întemeiază cele două principate româneşti. Urmează apoi stăpînirea turcească, care durează 400 de ani, ca despre ravagiile provocate de războaiele ruso-turceşti ce se ţineau lanţ să nici nu mai vorbim. Ruşii şi turcii sînt cei care înnăbuşesc numaidecît mişcările revoluţionare din cele două principate. Cu un deceniu în urmă, din cele două principate este format statul român modern, recunoscut de către marile puteri. Evoluţia vieţii naţionale româneşti cunoaşte de acum încoace un ritm spectaculos, inaugurîndu-se, la sfîrşitul secolului trecut, lupta pentru unirea mare şi definitivă a românilor, care s-a înfăptuit la 5 iunie 1920, graţie Tratatului semnat în palatul Trianon de lîngă Paris.

Românii din Transilvania, au fost cu ceva mai norocoşi, mai ales în ceea ce priveşte standardul de viaţă şi mediul social de tip occidental. Un rol determinant a avut în evoluţia socială şi naţională a românilor de aici faptul că au ajuns de la bun început în contact cu civilizaţia apuseană mai avansată decît cea orientală. Chiar dacă sînt trataţi, pînă la 1848, ca o naţionalitate tolerată, supuşi unor

discriminări politice, sociale şi confesionale, apăsaţi de unguri, nemţi şi sîrbi, au însuşit, mai ales, de la primele două popoare, cultură de muncă, demnitate şi o ţinută morală caracteristice pentru popoarele din Occident. În şcolile maghiare şi germane din Transilvania, în universităţile din Occident, s-au format cei mai conştienţi patrioţi români. Trebuie în sfîrşit, spus limpede, fără nici o reticenţă, că trecerea, după 1697, la catolicism a fost un act pozitiv, deschizînd calea ridicării poporului român prin cultură şi a trezirii lui la conştiinţă naţională. Datorită domnitorilor luminaţi, curentelor umaniste şi reformiste din Occident şi graţie cărturarilor români din Ardeal acest ţinut este transformat într-un leagăn şi al culturii româneşti. Fără mişcarea politică şi culturală cunoscută sub denumirea de Şcoala Ardeleană, fără şcolile greco-catolice de la Blaj, Beiuş, Oradea sau tipografia din Buda şi influenţa pe care cărturarii de aici au exercitat-o asupra românilor de dincolo de Carpaţi, prin întemeierea unor şcoli româneşti şi răspîndirea ideologiei naţionale, românii de pe cele două versante ale Carpaţilor, îndeosebi cei din Ardeal, nu ar fi fost în stare să se ridice în 1848, pentru întîia dată în istoria lor, împotriva discriminărilor de tot felul, să apară ca o forţă peste care nu se mai putea trece cu vederea. Păcat că românii în acest moment decisiv nu au fost capabili să se unească în cuget şi simţiri, că românii din Ardeal, după un început promiţător, s-au alăturat, pînă la urmă, forţelor reacţionare! Degeaba clarviziunea lui Bălcescu, pe care Kossuth l-a înţeles prea tîrziu, iar Andrei Şaguna, Avram Iancu etc. politicieni cu vederi înguste, nu l-au înţeles, văzînd în marele istoric un trădător de neam. Andrei Mureşanu, dus şi el în eroare de promisiunile habsburgilor, intonează imnul său în care ungurii apar ca tirani şi barbari. La această miopie politică se referă Grigore Moldovan cînd spune că *„odată cu înfrîngerea revoluţiei ne-am trădat şi ţara"*[5] Românii din părţile ungurene (Maramureş, Bihor, Crişana, Banat) au rămas, cu unele excepţii, fideli şi revoluţiei şi patriei, ceea ce nu i-a împiedicat să dezlănţuie, odată cu încheierea pactului dualist, o luptă aprigă pentru salvarea idealurilor naţiunii lor de dreptate, egalitate, demnitate umană şi naţională. Bărbăţia, cumînţenia şi demnitatea unor personalităţi ca Emanuil Gojdu, Eftimie Murgu, Ioan Dragoş şi mulţi alţii merită să fie păstrate ca valori perene.

Revoluţia s-a terminat cu „înfrîngerea" tuturor popoarelor participante, indiferent de care parte a baricadei se aflau, ilustrînd o idee extrem de actuală: *„Pămîntul are loc pentru toţi!"* Versul lui Schiller este o pledoarie pentru omenie, împotriva exclusivismului şi dominaţiei celui puternic asupra celui slab, hăituit şi fără apărare. De ce atîta duşmănie dacă trebuie să trăim pe acelaşi petic de pămînt?!

NOTE

1. *Emil Cioran, Schimbarea la faţă a României, Humanitas, Buc., 1993. p. 20.*
2. *Ibid., p. 23-24.*
3. *Ibid., p. 26-27.*
4. *Gh. Petruşan; Iosif Vulcan şi revista Familia, Seghedin, 1992. p. 89.*
5. *Moldován Gergely; Magyarok, románok, Kolozsvár, 1894. p. 8.*

Románok magyar szemmel

„»Magyar« sztereotípiák és közhelyek a románokról"

Borsi-Kálmán Béla

Mielőtt az ember bátorságot vesz magának, hogy egy ilyen kényes témába vágjon mint a (kölcsönös) nemzeti sztereotípiáké általában – s kivált, ha a feladat egy „tipikusnak" kikiáltott-felfogott képzeletbeli „román" portréjának megrajzolása – néhány apró részletet igencsak szükségesnek látszik pontosítani:

Mindenekelőtt késlekedés nélkül tisztázni kell: hogy – bármilyen meglepőnek tűnjék is ez – történelmileg legalább háromféle „román" társadalomfejlődési típus, s ezeknek megfelelően ugyanannyi regionális-nemzeti tudatforma létezik. Következésképpen tipológiailag háromfajta (román) mentalitás, érzékenység és gondolkodásmód is. Annak ellenére, hogy tagadhatatlan tény: ezek nagyjából 1920 (tehát a Versailles-i békeszerződések) óta egységesülőben, összeolvadóban vannak, integrálásuk, szervesülésük akkor kezdődött. Kis túlzással, ám nem minden alap nélkül állíthatjuk tehát, hogy a román társadalom és nemzet akkor lépett a „homogenizáció" útjára!

Természetesen ama három késő-középkori eredetű fejedelemségre gondolunk, amelyeket többségében egyaránt románok laktak, ám hajdan három birodalom részei voltak: Havasalföldre, Erdélyre és Moldovára (ez utóbbi keleti, Pruton túli fele – Besszarábia – 1812-ben került az orosz cárok hatalmába). Ellenben ugyancsak itt kell megemlítenem – tér és idő hiányában persze néhány szóban csupán – hogy nemigen volt elegendő (ez ugyanis az 1920-ban létrehozott, majd 1940-ben a Ribbentrop-Molotov paktum, illetve a Vörös Hadsereg révén két „történelmi" tartományától Észak-Bukovinától és Besszarábiától megfosztott Nagy-Románia életkora) mindazok álmai és reményei megvalósítására, akik ezt az államalakulatot – minden románok országát – elgondolták. A rendelkezésre álló, történelmileg szűk, időkeret egész egyszerűen nem tette (még) lehetővé, hogy a Kárpátok–Duna–Fekete-tenger térségében egy, a francia nemzetállam mintájára elképzelt, liberális és demokratikus, ám homogén középhatalom megszülessék!

Ugyancsak rendkívül kívánatos azonnal leszögezni, hogy óriási a különbség a magyarországi magyarok románság-képe (amely igen gyakran valóban „igazi" sztereotípiákon, illetve vaskos ostobaságokon nyugszik) és az erdélyi magyaroké között, akik hosszú évszázadok óta állandó (napi) kapcsolatban élnek az erdélyi románokkal. Az viszont egészen bizonyosra vehető, hogy ők azok, mármint az erdélyi magyarok, akik a szóbanforgó kliséket és sztereotípiákat kialakították és lassanként az „anyaországban" is elterjesztették.

Emez jelenség román változata különben közismert: az erdélyi és máramarosi román értelmiség egy csoportja volt az – hangadó és meghatározó „kemény magját" Erdélyi Iskola néven ismeri a történetírás –, melynek hírneves tagjai még a XVIII. század folyamán a modern román nemzettudatot életművükkel megteremtették, majd második nemzedékük a XIX. század 20-30-as éveiben a Kárpátokon átkelve átadta ezt a tudást havasalföldi és moldvai növendékeinek – természetesen a „magyarokra" vonatkozó többé-kevésbé igaz közhelyekkel és negatív sztereotípiákkal együtt! Az már további következmény, hogy tanítványaik köréből került ki az a nagy reformnemzedék, amely az 1850-60-as években megteremtette a modern Romániát. Ebből is látszik, hogy a legteljesebb határozottsággal kell kiemelni, – ama történelmi tényt, miszerint kivétel nélkül minden a magyarokat és románokat illető sztereotípia gyökere a román-magyar (magyar-román) együttélés múltjába, közelebbről az Erdélyi Nagyfejedelemség bonyolult társadalom- és eseménytörténetébe nyúlik vissza.

Ennél is sokat mondóbb, bár végeredményben könnyen belátható, hogy az említett klisék földrajzi tájegységekként, az egyes erdélyi (partiumi) al-régiókban is nem egyszer különböznek egymástól. Ideértve azt a meglehetősen kevesek által ismert tényt is, hogy a másikról alkotott kép, vagyis a kölcsönös fenntartások és előítéletek szövevénye jelentősen eltérhet a jobbára elmaradott, kizárólag magyar- vagy románlakta falusi környezetben élő, illetve a mai Magyarországgal határos, a közvéleménnyel ellentétben a történeti Erdélyhez 1920 előtt soha nem (vagy csak elvétve) tartozó vidékek

(„részek") – a Bánság, Bihar, Szatmár, Máramaros, stb. – népességének „véleményétől". E körzetek mező- és nagyvárosainak lakossága ugyanis meglehetősen kevert és civil társadalma is viszonylag fejlettebb.

Helyben vagyunk tehát! Mert a lehető leghatározottabban hangsúlyozni kell, hogy az említett klisék és sztereotípiák, illetve fenntartások és előítéletek egyfelől ama társadalomtörténeti fejlődés „termékei", amelyre az imént utaltunk (s egyszersmind földrajzilag is rögzíthetőek), másfelől pedig minden kétséget kizáróan mindazok társadalmi helyzetétől, kulturális szintjétől és személyes tapasztalataitól függnek, akik valamilyen formában szembekerülnek vele! Példának okáért egy Kászonszéki székely szántó-vető fiának románokra vonatkozó véleménye, aki katonai szolgálata előtt tömegesen soha nem találkozott a többségi lakosság képviselőivel, valószínűleg csillagászati-fényévnyi távolságban lehet egy magyar tanító (vagyis fél-értelmiségi) család sarjának vélekedésétől, aki, teszem azt Nagybánya környékéről, az ország északi részéből, a hajdani Máramaros valamelyik, többnyire román túlsúlyú városkájából származik!

Minthogy nyílt kártyákkal játszunk, e sorok írójának be kell vallania, hogy pontosan ez az ő esete. Mi több, családja még 1962-ben elhagyta Romániát, s e tényből következően alkalma nyílt a mai Magyarországot is töviről-hegyire megismernie. Úgy is mondhatnánk, hogy ezzel kivételezett helyzetbe került, hiszen az erdélyi magyar értelmiség nagy kivándorlási hulláma csupán mint-egy másfél-két évtizeddel később, 1978-80 körül kezdődött. És ha már a „vallomásoknál" tartunk, befejezésül azt az adatot sem rejtheti véka alá, hogy műfordítói és a XIX. századi magyar-román kapcsolatokat vizsgáló történészi pályáját félbeszakítva, pillanatnyilag (immár több mint három év óta) a bukaresti magyar nagykövetség diplomatája. Kell-e mondani, igazi megfigyelő torony ez, mármint szimpóziumunk témája szemszögéből?

Nos, komolyabbra fordítva a szót, milyenek is a „románok" magyar szemmel?

Mindazok értelmében, amit bevezetésként az imént elmondtam volt, talán a távoli múltból örökölt ködbevesző „történelmi" klisékkel illik kezdenünk. Nem lévén e letűnt századok szakértője, jobb híján ama homályos olvasmányemlékekre szorítkoznék, melyeket némely régi magyar szak- és kézikönyvekben találtam. Eszerint az erdélyi magyar népmesékben többé-kevésbé nyílt célzások történnek a medve és a román pásztorember hasonlóságára, amely esetleg a román „pakulárok" erőteljesebb testalkatával és az időjárás viszontagságai ellen hordott szőrös gubájával függhet össze. (Ennek ellentétele viszont az a román népmesei motívum – „nemzeti" jellemvonásaink egyikét igen korán rögzítve –, amely a magyarokat előszeretettel hasonlítja csárogó, izgága madarakhoz...)

Jobban rögzült emlékezetemben (s egyszersmind okleveles adatok is alátámasztják) az a tény, hogy az erdélyi magyarok korabeli vélekedése szerint a románok, vagyis az „oláhok" – így nevezték, hagyományosan, s eléggé el nem ítélhetően, a románságot 1848-ig – és ettől fogva nyert ez az erősen előítéletes kiszólás (máig ható érvénnyel) előnytelen és megvető színezetet az erdélyi magyarság ajkán – „csavargók" (vagabundusok), „tolvajok" (latrok) lennének. Ugyanígy gyakorta a fejükhöz vágták – s ez, ha lehet még megalázóbb volt –, hogy ők (római katolikus szemmel) bizony csak megtűrt „eretnekek"...

Történészként engedtessék meg nekem az a föltételezés, hogy mindez egyfelől a románság akkori (a XIII–XV. században vagyunk) fő foglalkozásával hozható összefüggésbe. Nevezetesen a transzhumáló (legelőváltó, tehát állandó ingamozgásban lévő) pásztorkodással, amely – akárcsak a nomád kunok esetében – az írott források tanúsága szerint gyakran idézett elő konfliktus-helyzeteket a már korábban letelepedett, jobbára földművelő életmódot folytató magyarsággal. Másfelől viszont keleti, ortodox bizánci keresztény hitük következménye. Márpedig ez mind a románság népi, majd nemzeti tudatának és érzékenységének meghatározó alapeleme – különösen ha a római katolikus, majd később felerészben protestáns magyarsággal vetjük egybe – az attól való különbözés (egyszersmind önmeghatározás) természetes érzelmi és racionális bázisa, érvrendszerének fő forrása.

A másik szerfölött fontos klisé, mellyel mindenképpen számolnunk kell (s ez minden valószínűség szerint a magyar-román közös múlt legkárosabb „produktuma" is) úgy hangzik, hogy – Erdélyben – a románok („az oláhok") lennének az „elnyomott parasztok" ellentétben a magyar „urakkal" (grófokkal, bárókkal és egyéb „feudális" méltóságokkal). E gondolatmenet szellemében a „jobbágyok" („szolgák", „cselédek", „zsellérek") vagyis az „oláhok" vagy – legjobb esetben – alázatosak, meghunyászkodók

vagy (inkább) „restek", „tunyák", „alattomosak", „hazugok", illetve (nemes egyszerűséggel): alávaló tolvaj-népség. Egyszóval alacsonyabb rangú, alávetett emberi lények, akiknek megrögzött szokásuk (s kedvenc foglalatosságuk), hogy „becsületes", „egyenes", „derék" (értsd: „magyari") uraikat megtévesszék, becsapják, jószágaikból kiforgassák. Kell-e mondanunk, hogy emez (dinamikus) sztereotípiának sikerült sértetlenül átvészelnie a történelem viharait és az idők során nem csupán a román nemzeti történetírás egyik közhelyévé vált, hanem amaz érvek (és manipulációs eszközök) egyik legnyomasztóbb példájává, amelyekkel némelyek (és bizonyos „körök") magyarázni, nemegyszer igazolni kívánják – napjaink Erdélyében – a dolgok pillanatnyi állását (vagyis, ne kerteljünk, a kisebbségi magyarság gondjaival kapcsolatos érzéketlenséget, sőt türelmetlenséget). Mert bármennyire igaz is, hogy kezdetben az „urak" többsége etnikailag magyar eredetű volt nem kevésbé igaz az sem, hogy lassanként – a középkori magyar királyság –, ideértve Erdélyt is, par excellence hűbéri (feudális) struktúrájának és emez kiváltságos osztály korabeli presztizsének és természetes vonzóerejének köszönhetően – a román származású „grófok" és egyéb „arisztokraták" száma sem vált idővel lebecsülhetővé. (Itt jónéhány nevezetes román eredetű magyar családnevet említhetnénk, de úgy gondolom elegendő lesz, ha csupán a Hunyadiakra és a Majláthokra hivatkozom!) Mi több, nem kevés ama vidékek száma sem (Fogaras, Máramaros, Kővárvidék, Hátszeg, stb.), ahol az ellenkező irányú folyamat ment végbe: itt a magyar királyok által „rangosított" román kis- és középnemesség olvasztotta be, olykor tömegesen, magyar ajkú osztályosait. Minden esetre egy dolog biztos és történelmileg is dokumentálható: azokon a tájakon, ahol ez a román nemesi réteg fennmaradt, nem került sor 1848-49-ben – az erdélyi polgárháború során – olyan mérvű fegyveres konfliktusra és, kölcsönös kegyetlenkedésekre, mint egyebütt és a légkör, az esetek többségében, sokkal engedékenyebb, elnézőbb, és toleránsabb maradt – napjainkig.

Mivelhogy itt az ideje, hogy tudatosítsuk: a kölcsönösen negatív tartalmú magyar-román sztereotípiák és klisék zöme éppen az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc forgatagában született. Ez volt ugyanis az a történelmi pillanat, amikor az arisztokráciából és a magyar középnemesség soraiból verbuvált magyar politikai osztály történelmi kísérletre szánta el magát, üstökön akarta ragadni a szerencsét. Ez azt jelentette (volna), hogy a középkori (dunatáji) magyar középhatalom romjain és annak keretében megpróbál egy szintén francia mintájú, egységes, ám egyszerre liberális és demokratikus nemzetállamot teremteni. (Ezt közel másfél évszázados távlatból nyugodtan minősíthetjük immár „nagy magyar álomnak"...). Így eshetett, hogy e domináns elgondolás (Eötvös szavaival: „uralkodó eszme",) szellemében és bűvöletében 1848 tavaszán egyoldalúan deklarálta Erdély és Magyarország unióját. És persze ugyancsak ebből az önös nézőpontból, (a Szűcs Jenő által vizsgált önző, tehát eleve kirekesztő „nemzeti látószögből") – „Natio Valachica" néven – külön „nemzeti" létük elismertetésére és a többi erdélyi rendi (feudális) „Nemzettel" (a vármegyei „magyar" nemességgel /„nobiles"/, a szász „universitas"-szal és a székely előkelőkkel /„Natio Siculica"/), egyenrangúságra vágyó román nemzeti törekvések nem csupán idejét múltnak és retrográdnak, hanem, ugyanakkor, a kizárólagosan magyarnak nyilvánított haza integritására nézve veszélyesnek tetszettek. Következésképpen az erdélyi románok, akik nemzeti jogaik remélt védelmében a Habsburgokat választották, a magyarok szemében „gyáváknak", „becsteleneknek", illetve „hazaárulóknak" látszottak (minősültek). E nem éppen hízelgő jelzők aztán az erdélyi polgárháború vérgőzös légkörében és annak fatális „eredményeként" újabbakkal egészültek ki: „vadak", „primitívek", „könyörtelenek", „bosszúszomjasak", és így tovább.

E gyászos és rosszemlékű felsorolás természetesen (és kölcsönösen) még sokáig folytatható lenne. Mégis, mindezek ellenére azt is hangsúlyoznunk kell, hogy ezzel egyidejűleg egy jóval előnyösebb kép (imázs) és élt a kortársakban: a „románok" e szerint „szerények", „dolgosak", „szívósak", a román nők szépsége elbűvölő, a román néprajz és kivált a mesevilág különlegesen gazdag, a román férfiak morális tartása közmondásos, a román nép pedig, általában véve, rendkívül „békés", „jóindulatú", „türelmes" és nagyon tehetséges.

Az elmúlt századok erdélyi magyar-román kapcsolatainak e rövid és szükségképpen hiányos lajstroma után vessünk egy röpke pillantást arra is, hogyan változott (módosult) a magyaroknak a románokról alkotott képe az újonnan, vagyis 1920-ban létrejött Nagy-Romániában, illetve 1944-1989 között.

Miként föntebb már utaltam rá, ez volt az a történelmi pillanat, amikor az immár nem egyszerűen erdélyi, hanem romániai magyaroknak alkalmuk nyílt, hogy más típusú (alkatú) románokat is tömegesen megismerjenek: a „moldovaiakat", a „havasalföldieket" (a muntyánokat) és – főként a ceausescui „aranykorban" – az olténiaiakat, a Románia-szerte elhíresült „oltyánokat". Ez utóbbiak voltak ugyanis – a közvélekedés szerint – a legagyafúrtabbak és, íly módon (nyilván előítéletesen) azok, akiktől a leginkább kellett tartani. Természetesen ezek a „vélelmek" – amelyek döntő többségét csaknem száz százalékosan az erdélyi románság is osztja – mint a „konszenzuson" alapuló sztereotípiák általában, nagyon leegyszerűsítők. Ennek ellenére egy szemernyi igazság mégis van bennük. Nevezetesen az, hogy a moldovaiak és még inkább a havasalföldiek és olténiaiak habitusát, mentalitásának jellegét és – kivált – politikai reflexeik természetét, sokkal inkább a Török Birodalom, a Balkán félsziget, illetve a Kelet-Római (bizánci) Császárság társadalomfejlődése és kulturális öröksége határozta meg, legalábbis mély nyomokat hagyott rajtuk. Ezt az örökséget aztán egy viszonylag kevéssé ismert demográfiai-migrációs trend is tovább erősítette és újabb színekkel gazdagította: Konstantinápoly 1453-as eleste és a balkáni török előrenyomulás következményeként a következő századok folyamán a Balkán-félszigetről és a levantei szigetvilágból erőteljes bevándorlási hullám indult meg, amely koronként változó intenzitással ugyan, de hozzávetőlegesen egészen az első világháború időszakáig tartott. Többnyire görögök érkeztek, de a jövevények között szép számmal akadtak bolgárok, szerbek, albánok és a Dunától délre élő testvérnép, a makedo-román (arumén) lakosság különféle csoportjai. Épp ezzel a jelenséggel magyarázható, hogy az erdélyi románok, sőt nem ritkán maguk a modvaiak is hajlamosak havaslaföldi testvéreiket valamiféle fura, balkáni-levantei – mindenesetre keleti – népelegynek tekinteni. Nem lehet teljesen azt sem a véletlen számlájára írni, hogy Havasalföldet és különösen Bukarestet mindig is „Kelet kapujának" tekintették – és nem csak a felületes benyomásaikat rögzítő nyugati utazók. E nagyfokú, már-már olvasztótégely-szerű etnikai keveredés – amelynek román jellegét és dominanciáját azonban soha senki sem vonta kétségbe – Konstantinápoly földrajzi közelsége, a szerfölött kíméletlen ottomán adóprés, a különféle reguláris és irreguláris török-tátár hadak és balkáni martalócok végeérhetetlen zaklatásai, az állandó vagyon- és létbizonytalanság és a nyomában járó szinte elképzelhetetlen politikai bizonytalanság – főleg az Isztambul Fanar (Fener) nevű negyedéből érkezett görög fejedelmek uralkodásának időszakában, az úgynevezett „fanarióta korszakban" (1711-1821) – eredményezte végsősoron azt a relativista, egyszerre pragmatikus és fatalista attitűdöt, amit „regáti (bukaresti) mentalitásnak" szokás nevezni. Ebből származtathatók végsősoron az újabbkeletű, ám immár – általánosítva – minden románra vonatkoztatott 1920. utáni sztereotípiák: a „románok", eszerint, „balkániak", „levantinok", „kétarcúak", „bizantinusok"; a „hintapolitika nagymeseterei", stb. Itt kell megjegyezni, hogy e vélemények kialakításához jelentős mértékben járult hozzá a zömmel havasalföldi (bukaresti) politikusokból álló román küldöttség magatartása és kulisszák mögötti hatékony ténykedése az 1919-20-as párizsi béke-tárgyalások idején. (Itt mindenekelőtt Ionel Brătianura gondolok.) De ugyanezzel függ össze, (sőt, akár az érme másik oldalának is tekinthető) a pozitív klisék kialakulása is - elsősorban az úgymond, „ügyetlen" magyar diplomácia vesszőfutásával és egyáltalán XIX-XX. századi kudarcsorozatával egybevetve. Ennek fényében és távlatából: a „románok" hihetetlenül „ügyesek", „hajlékonyak", „rugalmasak", „pragmatikusok", „intelligensek", „hatékonyak", „rámenősek" és – mindenekelőtt – a jég hátán is megélnek.

E hevenyészett és bevallottan tökéletlen leltár elkészítésekor e sorok írójában is ott ágaskodik a kérdés: Vajon mikor, hogyan és miféle újabb történelmi folyamatok és fordulatok eredőjeként fognak e klisék és sztereotípiák egy szép napon megváltozni? Mert, hogy változni-módosulni fognak, az bizonyosra vehető. Hiszen lett légyen bármennyire is közhely, „a világ változik és mi is – előítéleteinkkel, kliséinkkel és sztereotípiáinkkal együtt – változunk benne". Tempora mutantur et nos mutamus in illis!

Mileniul Ungariei şi românii din regatul ungar

Weber Péter

La sfârşitul secolului al XIX-lea, regatul ungar şi cercurile conducătoare ale statului multinaţional se pregăteau să marcheze în mod festiv cei o mie de ani de existenţă a „patriei maghiare ". Nu numai Ungaria ci aproape întreaga Europă a acelor timpuri era marcată de un puternic curent naţionalist[1]. Millennium-ul din acel an 1896 a fost evocat în 1996 sub forma milecentenarului descălecatului maghiarilor în Bazinul Carpatic. În anul 2000, Ungaria va jubila un alt Mileniu, cel al statalităţii Ungariei, pornind de la anul 1000 de când, odată cu încoronarea lui Vajk ca rege apostolic al Ungariei sub numele creştin Ştefan, se datează întemeierea statului ungar. Acest Millennium va fi cu siguranţă mult diferit de cel din 1896, mai ales datorită faptului că modificările de frontieră survenite între timp au „rezolvat" una din cele mai delicate probleme ale anului aniversar de acum mai bine de o sută de ani: atitudinea şi raportul naţionalităţilor nemaghiare faţă de serbarea naţiunii dominante. Din această perspectivă, percepţia şi reacţia românilor din Ungaria anului 1896 la serbările milenare este relevantă având în vedere faptul că la acea dată românii reprezentau peste 16% din totalul populaţiei regatului ungar. Astfel, ei alcătuiau cea mai numeroasă naţionalitate şi cu toate că în istoria medievală a regatului ei nu jucaseră vreun rol politic, s-au remarcat în viaţa politică a Ungariei moderne prin mişcarea politică de emancipare naţională[3].

În anul acelui Millennium, tensiunile politice generate de înăsprirea măsurilor de impunere a caracterului maghiar al statului multinaţional tindea să culmineze sub un guvern al cărui preşedinte, contele Bánnffy Dezső, era considerat „bun maghiar pentru că nimeni altul în afară de el n-a reuşit să frâneze naţionalităţile"[4]. El îşi exprimase dorinţa de „a fi cu toţii maghiari şi de a înfăptui statul naţional unitar maghiar".[5]

Ideea serbării Mileniului fusese enunţată de către scriitorul Botka Tivadar în revista Századok din 1878. Pentru a stabili cu exactitate anul împlinirii celor o mie de ani, instituţiile abilitate au apelat la sursele cronicăreşti din ţară şi de peste hotare, până când, în anul 1883, în baza unei cronici medievale de la mănăstirea Fulda din Germania, a fost stabilit anul 1896, ca anul descălecării triburilor maghiare în noua lor patrie.[6] Guvernele care se succedaseră de la începutul anilor '80 aduseră fiecare contribuţia lor la pregătirea serbării milenare, prin elaborarea de acte legislative menite să eternizeze serbarea Mileniului: astfel, Camera Inferioară adoptase un articol de lege despre monumentele milenare, dintre care unul din cele şapte urma să fie ridicat pe vârful Tâmpei, la Braşov. Sumele alocate în acest scop se cifrau la valoarea de 4.875.500 de forinţi. Remarcabilă rămâne contribuţia bănească a consiliilor municipale. În Transilvania şi „părţile ungurene" Aradul şi Timişoara contribuiseră cu câte 196.000, Oradea Mare cu 158.000, Clujul cu 150.000, Braşovul cu 107.000 , Sibiul cu 101.000, dar şi oraşe mai mici precum Sighetul sau Lugojul cu 57.000 respectiv 44.000 de forinţi. Programul milenar jubiliar elaborat de către guvernul Bánffy cuprindea o serie de manifestări politice, culturale, ştiinţifice precum deschiderea unei expoziţii naţionale în 2 mai, serviciu divin festiv în prezenţa monarhului Franz Joseph, expunerea însemnelor regale publicului vizitator, defilare festivă cu banderiu în preîntâmpinarea regelui în ziua de 8 iunie, zi centrală a serbărilor milenare.[7] Alte manifestări mai modeste urmau să aibă loc în toată ţara în decursul lunilor mai, iunie, iulie, august, septembrie şi octombrie.

Naţionalismul maghiar căpătase acum o coloratură aparte. Frazele naţionaliste erau combinate cu declaraţii de fidelitate faţă de dinastia de Habsburg. Cercurile aristocratice şi conducătoare ale ţării au serbat anul milenar cu baluri şi recepţii la care fuseseră invitaţi numeroşi oaspeţi, diplomaţi şi ambasadori de state. România a fost reprezentată de către ambasadorul ei la Budapesta, Emil Ghica.[9] Amploarea, pompa şi importanţa acordată serbării Mileniului, încadrează aceste manifestaţii pe lângă caracterul lor naţional-patriotic, în seria manifestărilor ce doreau să demonstreze în exterior măreţia, bunăstarea şi prosperitatea poporului maghiar iar în interior se dorea crearea impresiei unei stabilităţi şi concordii depline între diferitele partide politice, asociaţii şi instituţii. Contele Apponyi Albert după îndelungate

confruntări parlamentare în anii anteriori, propusese pe tot timpul anului 1896 „pacea dumnezeiască".[10]

Odată cu înteţirea propagandei milenariste, şi-au făcut apariţia reacţii din ce în ce mai dese în presa românească din ţară, referitoare la programul festivităţilor întocmit de către guvernul ungar. Respingerea şi condamnarea felului în care au fost concepute festivităţile milenare a fost formulată mai ales în paginile ziarelor transilvănene care promovau în mod public o pronunţată orientare naţională. Însă această presă nu critica sărbătorirea Mileniului în sine ci modul şi caracterul în care clasa politică maghiară conducătoare concepuse festivităţile, cărora le dăduse un caracter exclusiv maghiar, ignorând rolul celorlalte naţionalităţi în susţinerea milenară a statului ungar. Incorectitudinea acestor fapte fusese remarcată chiar de către unii politicieni maghiari, „voci care afirmă că acest Mileniu nu este numai sărbătoarea naţiunii maghiare, ci o sărbătoare a întregii ţării". Tendinţele de monopolizare a avantajelor ce decurgeau din programul milenarist exclusiv pentru naţiunea maghiară, deveniseră din ce în ce mai evidente, în condiţiile în care cele 400 de şcoli ce urmau a fi înfiinţate, trebuiau să fie exclusiv maghiare iar monumentele milenare urmau să fie inscripţionate doar în limba maghiară. Chiar mai mult, serbarea Mileniului putea servi drept instrument al oprimării naţionale, prin „funcţionarii din comitate care se străduiesc să maghiarizeze numele de persoane".[12]

Serbarea Mileniului impusă de sus, a afectat în mod direct viaţa celor două biserici româneşti, cea ortodoxă şi cea greco-catolică, ceea ce a afectat chiar situaţia social-politică a românilor din Ungaria. Conform ordonanţei nr. 7584 a ministerului cultelor se prevedea ca „în toate şcolile, preparandiile, asilele infantile să ţină festivităţi în ziua de 9 mai, împreunate cu serviciu divin." Scrisoarea circulară din 22 martie 1896 prevedea plantarea de arbori comemorativi cu termen limită până la 1 iunie. Într-o altă scrisoare circulară datată 12 aprilie, ministrul cultelor recomanda ca „din incidentul Mileniului să se ţină în toată ţara serviciu divin de mulţumire şi recunoştinţă" şi să se planteze copaci trainici în cinstea serbării Mileniului.[13] În această situaţie delicată, capii celor două Biserici româneşti, mitropoliţii ortodox şi greco-catolic au considerat necesar să se adreseze prin circulare episcopilor din subordinea lor, sugerând acestora şi implicit enoriaşilor români, presiunea făcută de către ministerul cultelor vizavi de obligaţia Bisericilor româneşti de a serba Mileniul conform reglementărilor oficiale. Această sugestie fusese exprimată cel mai evident în circulara mitropolitului ortodox Miron Romanul, în care se arăta: „Sfânta noastră Biserică Ortodoxă şi ai ei fii sunt nu numai îndemnaţi ci oarecum chiar obligaţi să ia parte la serbările milenare. Pentru ea şi mai ales pentru inteligheţia noastră este absolut imposibil să participe la aceste serbări cu inima caldă."[14] Exprimarea deschisă a acestei stări de fapt din partea unei personalităţi publice atât de importante a cauzat critici aprige din partea presei naţionaliste maghiare şi guvernamentale: *Budapesti Hirlap* şi-a manifestat stupefacţia în paginile sale faţă de poziţia înaltului prelat bisericesc ortodox, arătând că „o naţionalitate care dispune într-o ţară de o mitropolie şi mai mulţi episcopi, bucurându-se de toate avantajele ce decurg din această stare, nu poate vorbi de persecutare, asuprire şi presiuni." Gazeta kossuthistă a Partidului Independenţei a fost de părere că circulara incriminată a mitropolitului Miron Romanul „aduce atingere gravă maghiarimii şi lezează sentimentul naţional maghiar", într-un moment când „ne pregătim să serbăm cu entuziasm şi devotament în toată Ţara Ungurească, căci această circulară, deşi predică pacea, îndeamnă naţionalitatea română la sentimente antimaghiare".[16] Cea mai gravă acuză a fost adusă de ziarul arădean *Aradi Hirlap*, care îl învinuise pe Miron Romanul de „Laesa maiestate".[17]

Aceste acuze grave şi exagerate dovedesc subiectivism şi unilateralitate în tratarea acestui caz. În fapt, circulara nu numai că nu instiga la neparticipare, dimpotrivă, arăta că Biserica ortodoxă şi credincioşii ei, deşi nu au nici un motiv să se bucure de serbările milenare, aşa cum o fac alţii, „care sunt mai avantajaţi de soartă, totuşi ne angajăm ca pe timpul acestor festivităţi să ţinem o serbare proprie, care să corespundă îndatoririlor noastre bisericeşti şi patriotice." Cinci puncte enunţate în circulară stabileau desfăşurarea acestei „serbări proprii", care se mărginea la un serviciu divin festiv. Cât de puţin întemeiate erau acuzele gazetelor maghiare amintite, reiese şi din punctul 2 al circularei, care prevedea introducerea unui text bisericesc în ceremonia slujbei festive: „Ca toată duşmănia, ura şi răutatea să dispară dintre noi, şi dragostea cea paşnică şi nefăţarnică să se înrădăcineze între noi, întru mărirea credinţei, Domnului să ne rugăm.[18]

La fel de subiectivi în aprecierea circularei au fost şi gazetele naţionaliste româneşti, care reproşaseră mitropolitului că s-ar fi abătut de la „spiritul public" al românilor, calificându-l pe mitropolit drept „rătăcit şi slugarnic".[19] S-a ajuns chiar la replici dure nelipsite de acuze şi injurii între ziarele cu o orientare mai radicală precum *Tribuna* şi *Gazeta Transilvaniei* pe de o parte şi cele mai moderate, precum *Telegraful român* şi *Unirea* pe de altă parte. Acest conflict de opinie îşi avea rădăcinile dintr-o perioadă mai veche, şi ambele orientări pretindeau că se exprimă „nu contra ci pentru poporul român şi în interesul naţionalităţii române".[20] Între cele două orientări s-a situat ziarul bănăţean *Dreptatea*, care s-a străduit să trateze această problemă a circularei mitropolitane în mod obiectiv, precizând în paginile sale că emiterea circularei nu putea fi evitată deoarece un asemenea fapt ar fi însemnat un gest de neloialitate faţă de statul şi guvernul ungar. *Dreptatea* vede în circulara mitropolitului ortodox „caracter bărbătesc, spirit de decizie, sinceritate şi devotament curat faţă de patria comună şi interesele naţionale generale." Nesupunerea sau totala ignorare a ordonanţei ministeriale ar fi cauzat urmări grave, nu numai pentru „persoanele diocezane şi copiii lor" ci şi pentru „dioceze şi întreg învăţământul nostru."[21] Cum prea bine remarca oficiosul mitropoliei din Sibiu, faptul că Miron Romanul „nu i-a mulţumit nici pe demagogii noştri care vor să facă politică de stradă şi nici curentul dominant în zilele noastre din presa ungurească"[22],l-a întristat şi dezamăgit mult pe mitropolit. El încercase prin intermediul circularei să-i împace atât pe susţinătorii, cât şi pe opozanţii Mileniului. Atitudinea sa nu a fost apreciată nici de Partidul Naţional Român de al cărui program din 1881 Miron Romanul se detaşase public la acea vreme.[23] Abandonarea „sentimentului de datorie", pe care-după propriile declaraţii şi l-a păstrat tot timpul „în toate cazurile de conflict cu aceia care vor să ne şteargă de pe faţa pământului", ar fi fost egală cu o capitulare de care s-ar fi făcut vinovaţi episcopii de Blaj şi Arad.[24] Într-adevăr, circularele celorlalţi prelaţi bisericeşti nu au fost atât de nuanţate şi au conţinut doar prevederile din ordonanţa ministerului cultelor, referitoare la „cântece bisericeşti fierbinţi şi pline de pietate, copaci trainici".[25] Nici circulara episcopului evanghelic sas Friedrich Müller către toate consistoriile şi directoratele şcolilor săseşti nu conţinuse date sau indicaţii speciale, în afară de textul ordonanţei ministeriale cu privire la ceremonialul serbării Mileniului. *Kronstadter Zeitung* vedea în această circulară reţinută a episcopului evanghelic „o dovadă a scârbei morale cu care aceasta (circulara) a fost redactată."[26]

Acuze de „slugărnicie" şi slăbiciune morală i s-au adus şi mitropolitului greco-catolic Teodor Mihaly de către presa naţionalistă românească. De aceea, mitropolitul Mihaly a ţinut de cuviinţă ca printr-o campanie de clarificare a poziţiei sale în paginile semioficiosului instituţiei pe care o conducea, să atragă atenţia asupra necesităţii participării nominale la serbările milenare. Asta cu atât mai mult cu cât „maghiarii îşi pot permite luxul şovinismului, căci acum e timpul lor, atâta vreme cât vor deţine ei puterea", în timp ce românii, care n-au nici o putere politică să se ferească de ei şi să chibzuiască numai după „glasul înţelepciunii"[27]. Şi la Blaj existau aceleaşi temeri, că ignorarea ordonanţei ministeriale ar fi putut atrage după sine amestecul şi mai pronunţat al statului în autonomia Bisericii, cu precădere în învăţământul confesional care fusese afectat în urma legii şcolare iniţiate de către Trefort Ágoston.[28] Prin participarea nominală la aniversarea Mileniului s-a încercat o reinterpretare a sărbătoririi Mileniului privit ca o aniversare a statului comun şi nu a naţiunii maghiare. Astfel faptul „că maghiarii serbează îndoit, nu înseamnă că sărbătoarea nu ar avea caracterul unei sărbători a statului".[29]

În acest timp, Partidul Naţional Român se confrunta cu disensiuni interne cauzate de neînţelegerile din sânul partidului datorate neclarităţilor privind dreptul de proprietate asupra gazetelor partidului, *Tribuna* şi *Foaia poporului.* Ca urmare a acestor stări, se crease o dizidenţă în interiorul partidului care continua să sprijine vechea redacţie demisă. Abia în urma unor compromisuri se putu restabili formal unitatea în partid, însă semnele discordiei vor fi simţite încă multă vreme, ele având şi alte motivaţii. În urma graţierii de către împărat a liderilor PNR, care fuseseră condamnaţi în procesul memorandiştilor s-au iscat noi neînţelegeri pe marginea unui manifest al PNR împotriva serbărilor milenare. Manifestul fusese semnat de către doar şapte persoane, printre care s-a numărat şi Ioan Raţiu, preşedintele partidului. Ceilalţi, fie din diferite motive „personale", fie că nu mai deţineau funcţii în partid, au refuzat semnarea acestuia. Pentru autorităţile statului PNR era la acea dată inexistent, fiind dizolvat printr-un ordin ministerial încă în 1894.[30] Printre cei care refuzaseră semnarea

manifestului se număra şi dr. Vasile Lucaciu, personalitate remarcabilă în mişcarea naţională română.[31] Într-un interviu acordat gazetei budapestane Alkotmány, la întrebarea, în ce măsură corespunde adevărului zvonul conform căruia Vasile Lucaciu ar pregăti o serbare milenară proprie la Siseşti, răspunsul său reflectă tot odată şi poziţia sa faţă de Mileniu: „Serbare milenară eu nu am organizat şi nici n-aş putea organiza aşa ceva. Nu aş avea obiecţii faţă de serbarea Mileniului din partea ţării, numai că organizatorii serbărilor au răpit caracterul regnicolar (statal, ca o sărbătoare a tuturor naţionalităţilor din stat nn.) şi i-au dat un caracter agresiv"[32].

La 1 mai 1896 a fost făcut cunoscut Protestul comun al românilor, sârbilor şi slovacilor semnat şi de către PNR. Protestul luase poziţie împotriva „mistificărilor istorice" despre descălecatul maghiarilor, considerând Mileniul „o amăgire optică pentru seducerea Europei". În protest se revendica totodată aplicarea neîntârziată a hotărârii Congresului Naţionalităţilor din 10 august 1895, privind reorganizarea teritorial-administrativă a regatului ungar, „corespunzătore stărilor istorice şi etnografice ale patriei". În finalul protestului semnatarii argumentează şi îşi justifică absenţa de la serbările milenare: „...dacă am vedea o Ungarie restabilită pe bazele sale fireşti, care să corespundă stărilor istorice şi etnograf ce, dacă Ungaria ar fi ţara nu numai a unui singur popor ci respectabila 'Hungaria' de odinioară, atunci am serba şi noi cu bucurie existenţa milenară a statului ungar."[33] (de fapt, a descălecatului nn.)

Remarcabila organizaţie culturală Asociaţiunea transilvană pentru cultura poporului român (ASTRA), cu un bogat trecut şi activitate în slujba culturii românilor din regatul ungar, a considerat de asemenea necesar să-şi exprime publicului cititor românesc punctul de vedere în paginile gazetei „Transilvania" pe care o redacta, apreciind „locul de frunte al importanţei acestei sărbători a Ungariei, căreia îi aparţinem şi căreia i-am aparţinut în tot timpul existenţei sale." Articolul de fond, care subliniază rolul important jucat de români în apărarea a secole de-a rândul a graniţelor Ungariei, evidenţiază faptul că tocmai românii ar fi cei mai îndreptăţiţi să fie mândri de progresul şi trecutul plin de glorie al acestui stat. Denaturarea adevăratului caracter al acestor serbări este menţionat şi de către Transilvania, care remarcă faptul că, „la majoritatea popoarelor din Ungaria se poate resimţi o adâncă dezamăgire şi nemulţumire". În urma unei analize a felului în care a fost organizată expoziţia naţională de la Budapesta, revista cultural-literară constată „degradarea popoarelor nemaghiare la nivelul corturilor ţigăneşti", atrăgând atenţia asupra apariţiei unui „inamic nou şi puternic", cel al pericolului dezmembrării interne a statului."[34]

Fie din spirit conciliator, sincere convingeri sau din pur oportunism, au existat numeroase personalităţi ale vieţii socio-culturale sau politice de naţionalitate română, care au avut deschis o atitudine filomaghiară, pro-milenară. Profesorul Catedrei de Limba Română de la Universitatea Ferencz József din Cluj, redactor al cotidianului şi revistei lunare Ungaria, Grigore Moldovan considera că „serbările milenare ale ungurilor sunt şi ale noastre, ale celorlalte popoare pentru că patria ungurilor este şi patria noastră, cultura ungurilor este şi cultura noastră."[35] În editorialul dedicat serbărilor milenare, Grigore Moldovan reflectă în opinia sa asupra rolului benefic al statului ungar şi al maghiarilor asupra românilor: „...fost-am noi slugile turcului, ne-am turcit; slugile grecului, ne-am grecizat; fost-am noi slugile muscalilor, ne-am rusificat; şi fost-am noi şi nemţi cu gulere lungi şi parapleu, lăsându-ne moravurile, legea, ba şi limba părintească păstrată din popor. Ungurul ne-a lăsat să ne sporim, ne-a dat cultură românească, ne-a redat limba şi literele strămoşeşti." Mândria profesorului Grigore Moldovan de a fi român ardelean răzbate din rândurile prin care descrie bunăstarea românului din statul ungar: „frumos, tare cult, sănătos", în contrast cu consângenii săi din Basarabia, România sau Macedonia. Moldovan îşi încheie articolul exprimându-şi dorinţa de „a da mâna ungurilor ca mileniul al doilea să înceapă în frăţietate şi iubire comună".[36] De altfel, însăşi regele Carol I şi regina Elisabeta de România vizitaseră in incognito expoziţia milenară, în timp ce se întorceau dintr-o călătorie făcută în străinătate, fiind impresionaţi de grandoarea tabloului lui Munkácsi ce reprezenta descălecatul maghiarilor în noua lor patrie.[37]

Cu puţin timp înaintea deschiderii oficiale a seriei serbărilor milenare, membrii de naţionalitate română a Camerei Superioare din Parlamentul de la Budapesta formulaseră la iniţiativa lui Josif Gall, membru în Camera Magnaţilor, un apel către românii din Ungaria. Apelul evoca faptele din timpurile în care „românii au apărat patria şi creştinătatea umăr la umăr cu maghiarii." Forma constituţională a Ungariei era adusă ca argument în favoarea condiţiilor bune de păstrare şi cultivare a naţionalităţii

române. În încheiere, apelul cheamă la reconciliere şi la participarea românilor la serbările milenare: „Să sărbătorim aşadar cu fraţii noştri maghiari împreună şi sperăm să-i câştigăm de partea noastră mai de grabă, decât să ne retragem mânioşi."[38] Şi fiindcă sărbătorirea Mileniului se dorea a fi sărbătoarea „întregii naţiuni ungare indiferent de naţionalitate", popularizarea ei trebuia făcută şi în rândul naţionalităţilor. Presa guvernamentală abunda în relatări despre „entuziasmul" serbării Mileniului printre naţionalităţi. Astfel, se relata de la Lipova (comitatul Arad) unde parohul greco-catolic Hamja Voic şi preotul ortodox Terenţiu Opreanu, împreună cu 300 de copii de la şcolile româneşti din localitate, au cântat cântece patriotice şi au ovaţionat „patria maghiară"[39]; se relata de la Boiteni (com. Cenad) unde locuitorii români „au jubilat cu entuziasm patriotic" ziua de opt iunie "(ziua centrală a festivităţilor, aleasă în amintirea încoronării lui Franz Joseph rege al Ungariei la 8 iunie 1867); de la Petrovoselo (com. Torontal), unde reprezentanţii comunei „au oferit Academiei Maghiare o mie de coroane pentru procurarea de manuale din care să poată învăţa cel mai uşor ungureşte". În Peregul German (com. Arad) locuitorii slovaci ai comunei ar fi propus ca în şcoala lor limba de predare să fie maghiara, în locul germanei iar în Ţipari/Szapárliget (com. Arad), „unde din 1470 de locuitori doar 700 sunt maghiari puri, locuitorii satului au hotărât ca în cinstea mileniului să-şi maghiarizeze numele."[40] Interesant este faptul că deşi la 1895 din 1470 de locuitori numai 700 se declaraseră maghiari, în recensământul din 1900 satul figurează ca majoritar maghiar.[41] Relatări asemănătoare de cinstire a Mileniului au sosit şi din Transilvania. Din Abrud se relata faptul că „străzile au fost botezate după numele unor maghiari iluştri"; la Dej a fost dezvelit un obelisc milenar. Relatări asemănătoare soseau şi din Sighişoara, Turda sau alte localităţi mai mici.[42] Având în vedere spiritul epocii dar mai ales ordonanţele ministeriale cu privire la obligativitatea serbării Mileniului, spontaneitatea acestor manifestări poate fi pusă serios sub semnul întrebării. Spontaneitate şi iniţiative venite de jos au putut exista mai ales în comunităţile de naţionalitate din sate izolate de blocul lor etnic. Un astfel de caz a putut fi comuna slovacă Tótkomlós (com. Cenad), unde serbarea milenară ţinută în 20 septembrie a fost împletită cu aniversarea a 150 de ani de la aşezarea primilor colonişti slovaci în Komlós.[43]

Reacţia presei româneşti despre cele relatate în gazetele ungureşti din satele româneşti, nu întârziară. Astfel, în legătură cu serbarea aniversară de la Lipova, ziarul Dreptatea îşi exprimă stupoarea faţă de atitudinea preotului Terenţiu Opreanu, criticându-l dur pentru excesul serbării Mileniului cu grupul de copii români. Răspunsul preotului Opreanu nu s-a lăsat nici el mult aşteptat, acesta trimiţând redacţiei ziarului amintit o scrisoare prin care a calificat afirmaţiile gazetei arădene Aradi Hirlap cu privire la serbarea milenară de la Lipova, drept „minciuni tendenţioase." Participarea comunelor şi satelor româneşti la manifestaţiile milenare a fost posibilă datorită implicării funcţionărimii publice din aceste localităţi rurale populate de români. Această funcţionărime a fost cea care a organizat transportul gratuit a mai multor sute de români din satele bănăţene, bihorene sau transilvane, fie la expoziţia naţională de la Budapesta, fie la manifestaţiile organizate în oraşele reşedinţă de comitat. Spre exemplu, români din 7 comune bănăţene, „în frumosul lor costum naţional, tineri şi bătrâni, feciori şi fete din Izvin, Chişoda, Ianova, Utvin, Bazoş, Csernegyháza au participat la tămbălăul de la Timişoara"[44]. Fără măsuri luate „de sus", românii şi-au manifestat mai degrabă indiferenţa decât interesul pentru serbările milenare, aşa cum remarca o gazetă maghiară din Sânnicolaul Mare, încercând să găsească explicaţii de natură stereotipică la absenteismul românilor. Aşadar românul „nu este obişnuit să sărbătorească la poruncă, dar nici de frica cuiva. El nu manifestează, nu produce scandale, este sincer şi indiferent faţă de serbările organizate de către concetăţenii săi de altă rasă."[45]

Şedinţele festive ale adunărilor comitatense au prilejuit pentru unii politicieni români noi ocazii de a-şi manifesta nemulţumirea faţă de felul în care se serba Mileniul. La adunarea congregaţiei comitatului Braşov, întrunită pentru a discuta organizarea unei şedinţe festive milenare, consilierul Aurel Mureşanu a protestat împotriva ţinerii unei şedinţe festive, spunând că „noi (românii nn.) luptăm tocmai împotriva acestei politici de stat, care se exprimă prin serbările milenare." Analizând Legea Naţionalităţilor din 1868, Mureşanu demonstrează cum această lege „nu vorbeşte despre o naţiune maghiară unitară ci despre naţiunea politică ungară, susţinând ar fi fost de cuviinţă ca aniversarea Mileniului să nu fi fost monopolizată de o singură naţiune. În finalul şedinţei dominate de către deputaţi şaşi pro-guvernamentali,

protestul lui Aurel Mureşanu rămase fără efect.[46] În Sighişoara, discuţiile privitoare la amplasarea şi dezvelirea în faţa primăriei a bustului poetului revoluţionar maghiar Petőfi Sándor au iscat nemulţumiri şi aprigi controverse în cadrul şedinţei comitatense ,deoarece în urmă cu câţiva ani, cererea deputaţilor saşi de a ridica un bust merituosului episcop sas Friedrich Teutsch fusese refuzată pe motivul lipsei de fonduri a comitatului Târnava Mare. În ciuda opoziţiei deputaţilor saşi şi români, a fost totuşi votată ridicare în cinstea Mileniului a bustului poetului revoluţionar maghiar[47], bust ce astăzi se află amplasat în curtea din spatele primăriei din Sighişoara.

Protestele deputaţilor români din congregaţiile comitatense au mers până la formulări în scris a unor comunicate, cum a fost şi cazul comunicatului românilor din congregaţia comitatului Bistriţa. În acesta se arată că „s-au făcut legi şi au fost luate măsuri pentru nimicirea noastră (culturală, lingvistică nn.), pentru contopirea noastră în rasa maghiară", guvernul fiind acuzat de faptul că „preoţii şi capii poporului român sunt persecutaţi pentru dragostea lor faţă de popor". Semnatarii comunicatului au calificat serbările milenare ca „străine de poporul român" revocând dreptul oricărora de ai reprezenta pe români la aceste serbări.[48] Corespondenţi din Bistriţa ai ziarului braşovean confirmă absenteismul bistriţenilor români la serbările milenare. În rândurile lor, „nici vorbă de sărbătoare". Numai în Şanţ, Ilva şi Mocod, s-au îmbrăcat pe la primării câţiva români în diszmagyar ca să sărbătorească cu ungurii împreună.[49]

În anul Mileniului avuse loc şi unele incidente provocate de către participanţii mai turbulenţi la serbările aniversare sau tocmai de către protestatarii faţă de acestea. În Alba-Iulia, cu ocazia festivităţilor din 9 mai, „iudeo-maghiari înfierbântaţi" i-au ameninţat pe românii care au refuzat să-şi lumineze locuinţele în semn de cinstire a Mileniului în seara zilei de 9 mai. Unul dintre incidente a avut chiar urmări penale, ajungându-se până la instanţele judecătoreşti. E vorba de incidentul produs la Caransebeş, unde seminarişti ai Seminarului Teologic Ortodox din oraş au fost intentaţi într-un proces penal, acuzaţi de faptul că ar fi incendiat un drapel maghiar arborat pe casa unui comerciant local.[50] Însă la scurt timp seminarişti au fost achitaţi în lipsă de probe concludente.[51]

Expresiile şi formulele dezaprobatoare la adresa serbărilor milenare exprimate mai ales în presă, au avut şi un iz de antisemitism, aşa cum o dovedeşte folosirea frecventă a termenului de „iudeo-maghiari" ceea ce reflecta o stare a situaţiei de la cumpăna celor două secole, având în vedere faptul că evreii vorbitori de limbă maghiară ajunseseră să joace un rol important în viaţa social-economică a ţării.[52] Aşa cum relata Alexandru Vaida Voievod despre anii săi de studenţie petrecuţi la Viena, lozinca de 'iudeo-maghiari' a fost accentuată la fiecare ocazie ivită, pregătind starea sufletească pentru ca mai târziu, cu ajutorul studenţimii naţional-creştine ariene să punem în scenă în momentul oportun demonstraţiile împotriva mileniului".[53]

În concluzie putem conchide că Mileniul Ungariei, aşa cum acesta a fost conceput, nu a avut vreo importanţă deosebită pentru majoritatea românilor din regatul ungar. Însemnătatea Mileniului pentru istoria românilor din Ungaria constă în faptul că a servit drept probă a atitudinii românilor faţă de statul ungar, stat în care, aşa cum se exprimase episcopul ortodox de Arad Ioan Meţianu, „nici unul dintre popoarele patriei nu sunt atât de rău privite precum noi românii", punându-şi îngrijorat întrebarea: „Dumnezeu ştie ce ne va mai aduce Mileniul".[54]

NOTE

1. *Homan Bálint, Szekfű Gyula, Magyar történet, Budapest,1916, p.803-806*
2. *Magyarságkutatás, Budapest 1988, p.82*
3. *Erdély Története II, Budapest 1987*
4. *Révai Nagy Lexikona az ismeretek enciklopédiája, XIII, Budapest 1914, p.506*
5. *I. Tóth Zoltán, Magyarok és románok, Budapest 1966, p.440*
6. *Kővári László, A Millennium lefolyásának története és a millenáris emlékalkotások Budapest 1897, p.5*
7. *Kővári László, op. cit, p.181*

8. Gajdács Pál, Tótkomlós története, Gyoma 1896, p.482
9. Kővári László, op.cit.,p.87
10. Révai Nagy Lexikona... ,vol. XIII, Budapest 1914, p.510
11. Eternizarea Mileniului, în „Gazeta Transilvaniei", Braşov LIX,1896, Nr.66, 3 aprilie, p.1
12. Icoana statului milenar, în „Gazeta Transilvaniei , Braşov LIX 1896, Nr.56, 24 manie, p.1
13. Kővári László, op.cit.,p.172
14. Circulara mitropolitului Miron Romanul, în „Telegraful român", Sibiu XLIV 1896 Nr.96 5 mai .1
15. Despre circularul mitropolitului Miron Romanul, în „Tribuna", Sibiu XII,1896, Nr,.8l, 25 aprilie, p.3
16. Válasz a román gr.-keleti érsek körlevelére, in „Egyetértés" I, Budapest 1896, Nr.79, 30 aprilie, p.2
17. Circularul mitropolitului nostru şi presa, în „Telegraful român" XLIV,1896, Nr.88, 28 aprilie, p.2
18. Circularele arhiereilor noştri, în „Gazeta Transilvaniei" LIX, 1896, Nr.94, 29 aprilie, p.2
19. Gânduri de mileniu în Tribuna XII,18%, Nr.85, 3 mai, p.2
20. Album milenar, în „Tribuna" XII,1896, Nr.85, 3 mai, p.2
21. Cerculariu milenar, în „Dreptatea" II,18%, Nr.88, 1 mai, p.1
22. În contra noastră în „Telegraful român" XL,IV,1896, Nr.91, mai, p.1
23. Liviu Maior, Memorandul sau filosofia politico-istorică a petiţionarismului românesc, Cluj 1992, p.121-122
24. Corespondenţa lui Vicenţiu Babeş, Cluj 1976, p. 220
25. Circularele arhiereilor noştri în „Telegraful român" XLIV,18%, Nr.2, 29 mai, p.2
26. Saşii şi mileniul , în „Gazeta Transilvaniei" LIX,18%, Nr.74,15 aprilie, p.2
27. Voci libere, în „Unirea" VI,18%, Nr.16,18 aprilie, p.121
28. I. Tóth Zoltán, op. cit., p.431
29. În faţa mileniului, în „Unirea" VI,1896, Nr.l6,18 aprilie, p.121
30. Teodor V. Păcăţean, Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub coroana ungară, vol. VII, Sibiu 1915, p.453
31. Ioan Iacoş, Valeriu Achim, Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ entru unitatea poporului român, Cluj 1988, p.6-11
32. Ioan Iacoş, Valeriu Achim, op. cit, p.221
33. Protestul comun al românilor sârbilor şi slovacilor în Gazeta Transilvaniei LIX, 1896, Nr.96,1 mai, p.1
34. Mileniul Ungariei, în revista „Transilvania" 1896, Nr. 5, iunie-iuluie, p.1
35. Grigore Moldovan, Mileniul, în revista „Ungaria" Nr.4, aprilie, p.1
36. Grigore Moldovan, Despre Mileniu, în revista „Ungaria", Nr10, decembrie, p.1
37. Ce e nou?, în revista „Familia" XXXII,1896, Nr.16, 2 mai, p.192
38. Apelul deputaţilor români guvernamentali, în „Gazeta Transilvanie" LIX,1896, Nr.98, 3 mai, p.3
39. Kővári László, op. cit., p.176
40. Kővári László, op. cit., pp.179-180
41. Balogh Pál, Fajnépességi viszonyaink az erdélyi részek körül az 1890-1900-as években, Kolozsvár 1904, p.202
42. Kővári László, op. cit, p.182
43. Gajdács Pál, op. cit., p 483
44. Corespondenţe, în „Dreptatea" III,1896, Nr.99,16 mai, p.3
45. Mileniade, în Dreptatea III,1896, Nr.98, 15 mai, p.2
46. Şedinţa comitatensă, în „Gazeta Transilvaniei" LIX,1896, Nr.93, 28 aprilie, p.2
47. O voce săsească contra mileniului, în „Gazeta Transilvaniei" LIX, Nr.84, 26 aprilie, p.3
48. Corespondenţe, în „Gazeta Transilvaniei" LIX,1896, Nr.109,16 mai, p.2
49. Corespondenţe, în „Gazeta Transilvaniei" LIX,1896, Nr.96,1 mai, p.3
50. Tămbălău milenar la Alba-Iulia, „Gazeta Transilvaniei" LIX,1896, Nr.107,13 mai, p.2
51. Mitropolitul nostru atacat, în „Telegraful român" XLIV,1896, Nr.104,16 mai, p.2
52. Magyarország története, vol.7, Budapest 1976, p.710
53. Alexandru Vaida-Voievod, Memorii I, Cluj 1994, p.79
54. Mihail P. Pan, George Cipăianu, Corespondenţa lui Vincenţiu Babeş Cluj, 1974, p.221

Catedra de limba şi literatura română din Seghedin – o prezenţă activă în viaţa comunităţii

Elena Munteanu

O comunitate devine, cu timpul, o prezenţă dinamică în peisajul manifestărilor intelectuale şi culturale ale unui oraş. Parte a mozaicului cultural din Seghedin, aducîndu-şi un real aport la patrimoniul cultural al cetăţii, comunitatea românească şi-a căutat de la început datele care să-i contureze profilul şi identitatea în evantaiul vast al culturilor. Pentru aceasta a avut nevoie de construcţia unei instituţii şi s-a bazat pe intelectuali activi şi generoşi, capabili să susţină prin efort comun conştiinţa dăinuirii în timp prin opere durabile. Cînd acum 50 de ani se puneau bazele Şcolii Pedagogice Superioare, implicînd nu numai cheltuieli financiare, cît mai ales energii umane, în stare să-i asigure o continuitate şi să fundamenteze o tradiţie, nimeni, decît cei care au pus la cale o asemenea înfăptuire, nu îndrăznea a se gîndi la o forţă atît de bogată şi la realizări atît de pline, care să măsoare cu unităţi nebănuite o frumoasă şi benefică tradiţie a şcolii superioare seghedinene. Cutezanţa unui grup începător, – trebuie recunoscută public vocaţia acestora de întemeietori –, care a ştiut care sînt necesităţile momentului şi care a ţinut la orgoliul şi prestaţia responsabilă a actului cultural, a fost alimentată permanent de entuziasmul şi energia specifice oricărui act cultural. Şi fiindcă momentul acesta se întîlneşte cu momentul constituirii Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria (1949) şi, foarte aproape, cu cel al apariţiei presei de limbă română (*Libertatea noastră*-1951, *Foaia noastră*-1957), încercăm să punctăm rolul şi activitatea catedrei de limbă română din Seghedin după momentele importante ale implicării ei în viaţa comunităţii. Presa ne oferă o oglindă fidelă a acestor contribuţii, pe următoarele activităţi:

1. Activităţi didactice. Cum se ştie, pînă la stabilirea catedrei de limbă română la Seghedin, în anul 1955, rolul formării viitorilor profesori i-a revenit Şcolii Superioare Pedagogice din Budapesta, care, între 1950-1954, s-a implicat într-o serie de acţiuni de atragere şi susţinere a intelectualilor români. Astfel încă din anul universitar 1951/1952 existau două serii de studenţi la Budapesta, candidaţi la bacalaureat, găzduiţi la Colegiul Naţionalităţilor «Noua Constituţie» de pe str. Munkácsy, şi altă serie, anii I şi II la Şcoala Superioară Pedagogică, îndrumaţi de prof. Pálffy Endre. Din prima generaţie a candidaţilor la bacalaureat făceau parte, printre alţii, Maria Moţ, Ştefan Otlăcan, Gheorghe Petruşan, Ardelean Mihail, iar din a doua categorie, studenţii Teodor Bordaş,Teodor Cioca, Mihail Pap, Petru Popuţa,Veronica Sasi (anul I), Gheorghe Ciote, Ileana Ardelean, Sidonia Lazăr, Gheorghe Mesaroş, Olga Soldan, Ioan Zamfira (anul II). Dintre ei, foarte activi chiar din primii ani de apariţie a presei româneşti sînt Teodor Bordaş, Gheorghe Petruşan, Gheorghe Mesaroş, Mihail Pap, Petru Popuţa, Emilia Gurban, Ioan Zamfira, Ilie Ivănuş. În 1953, primii profesori calificaţi sînt numiţi Gheorghe Mesaroş (la Otlaca-Pustă), Ilie Ivănuş (Giula), Petru Popuţa (Chitighaz), Gheorghe Petruşan(Chitighaz). Acelaşi profesor Pálffy Endre susţine între 1951-1952 şi cursurile, la început, cu învăţătorii, apoi cu profesorii proaspăt ieşiţi. Pe direcţia formării cadrelor superioare, universitatea budapestană are în 1952 studenţi de excepţie, precum Ecaterina Tiritean, Alexandru Goron, Alexandru Kövari ,Vilmos Váncsa. În 1955, bazele constituirii catedrei de limba şi literatura română înscriu prima generaţie de profesori de nivel universitar: Vilmos Váncsa, Ghe. Mészáros, K.Csanádi şi Elisabeta Sasi, şefă de catedră. Dintre aceştia, doar Vilmos Váncsa, din 1961 , devenit şeful catedrei, şi, parţial, Ghe.Mészáros, sînt mai activi, în redactarea de materiale didactice (programe, manuale, metodici, studii). Cîteva momente pentru conturarea activităţii catedrei în direcţia perfecţionării şi recunoaşterii prestigiului ei, din prima etapă, sînt relevante: în 1958, şefa catedrei de la Seghedin, Csanádi Lajosné devine membră a Consiliului pedagogilor români, înfiinţat pe lîngă Uniunea Democratică a Românilor din Ungaria; antrenarea cadrelor la cursurile de pregătire de la Sinaia (în 1962, participă Alexandru Király, Tamás Lájos, Vilmos Váncsa, şi studenţii Gh.Petruşan, Zoltan Szász); susţinerea, după modelul budapestan, a cursurilor de perfecţionare cu cadrele didactice române (în 1963, Vilmos Váncsa la Bucureşti), redactarea unor manuale pentru uz didactic (*Fonetica* de V. Váncsa şi *Metodică de predare*

a lb. şi literaturii române de Ghe. Mészáros). Un impuls mai susţinut activităţii catedrei, şi o ieşire mai activă în viaţa comunităţii româneşti, printr-o diversificare a activităţilor, o aduce abia a doua generaţie de profesori ai catedrei, în jurul anilor 1961-1963, cînd catedra se îmbogăţeşte, în prima fază, cu o achiziţie importantă, tînărul şi, pe atunci proaspătul asistent, Mihai Cozma, iar ulterior, prin venirea lui Gheorghe Petruşan, ambii formaţi în preajma prestigioşilor profesori Pálffy Endre, Nagy Béla, Domokos Sámuel, Tamás Lájos. În 1967 îi regăsim pe ambii profesori la un curs de perfecţionare la Bichişciaba, primul susţinînd cursuri şi activităţi de folosire a limbii române, cel de-al doilea, cursuri de literatură şi teme de cultură română. Între timp devin şi autori de manuale-cursuri litografiate, Mihai Cozma, **Istoria literaturii române** (pînă la 1867), Gh.Petruşan şi V. Váncsa, **Istoria literaturii române** (1867-1918). Cei doi profesori sînt prezenţi şi la Cursurile de vară de la Sinaia, din anul 1968. Expresia recunoaşterii contribuţiei lor este alegerea prof. Mihai Cozma, în 1969, în comisia de învăţămînt, respectiv a prof. Gh.Petruşan în comisia redacţională, de pe lîngă Uniunea Democratică a Românilor din Ungaria. În această calitate, prezenţa lor este benefică pentru instituirea unei discipline a limbii române în conştiinţa comunităţii şi a unui program mai coerent de cercetare. În 1970, Mihai Cozma şi Gh. Petruşan participă la consfătuirea inspectorilor şcolari şi la un curs de perfecţionare la Giula. Pe modelul mai vechi, la Giula ia fiinţă în 1972 un Cerc metodic, la care Mihai Cozma susţine una din prelegerile preferate, despre îmbogăţirea vocabularului. Din 1974, după modelul cursurilor de vară se instituie chiar la Seghedin cursuri de perfecţionare, pe trei secţiuni: istoria limbii, istoria artei şi istoria literaturii.

Prezenţa celor trei profesori, la care se adaugă un plus de vigoare şi diversificare, prin cooptarea asistentului Petru Cîmpian, prezent încă din 1972 la activităţile publice ale catedrei, şi, în ultimii ani a Anei Hoţopan şi Eva Ruja Molnar, se regăseşte în formarea şi promovarea unor intelectuali de valoare, la rîndul lor foarte activi în viaţa publică. Dacă ar fi să-i amintim doar pe studenţii formaţi aici la Seghedin, Florica Selejan, Ana Radici, Ana Oros, Ioan Sz.Kiss, Ana Secan, Iulia Pantea, Ştefan Oroian, Iuliana Luncan, Stela Mihuţ, Ana Abrudan, Zoltan Papp, Teodor Juhasz, Eva Moldovan, Mihai Gurzău, Eva Iova, Adam Bauer, Tiberiu Boca, Ştefan Cresta, Anamaria Brad, am putea numi profesori, ziarişti, artişti, redactori mass-media, animatori culturali cunoscuţi şi recunoscuţi de comunitate.

2. Activităţi de cercetare. Catedra din Seghedin şi-a format şi un program de cercetare, urmărind problemele majore ale comunităţii, tradiţie populară, limbă, cultură, mentalitate. Iată, în 1962, cînd s-a pus problema unei acţiuni unitare de strîngere şi valorificare a creaţiei populare autohtone, pe atunci tinerii Gheorghe Petruşan şi Mihai Cozma participă la o consfătuire a specialiştilor la Universitatea Elte, Budapesta (alături de Lucia Borza, Alexandru Király, Ecaterina Tiritean) în care se pune problema constituirii unui colectiv de culegători de folclor românesc din Ungaria, sub coordonarea profesorului Domokos Sámuel . În spiritul acestui dialog, la puţin timp, tînărul asistent Mihai Cozma dezvăluie una din temele sale de cercetare, un plan de cercetare a folclorului şi proiectul cercetării dialectelor din Ungaria. Colectivul propus pentru această amplă acţiune are ca responsabil pe Alexandru Hoţopan, şi ca membrii pe Gheorghe Petruşan şi Ana Varga. Prezent cu idei originale şi cu un potenţial de cercetare nevalorificat pînă acum, pe linia limbii vorbite de românii din Ungaria, Mihai Cozma se antrenează din 1969 la o dezbatere publică, iniţiată în presa periodică românească. Articolul *Despre limba română din şcolile române* cuprinde cîteva idei esenţiale despre problema limbii de uz, absenţa unui vocabular de conversaţie uzuală, inconsistenţa unui „mediu viu" de limbă literară românească şi necesitatea ca limba românilor din Ungaria să devină o limbă activă. Constituirea unor cercuri de limbă şi organizarea unor concursuri de exprimare în limba română pot îmbunătăţi calitatea însuşirii în şcoală a limbii române. În 1970 prof.Mihai Cozma a cîştigat un concurs referitor la aceste probleme, elaborînd un material privind metodele şi procedeele de predare a limbii naţionalităţilor. Şi aici pledează pentru sistemul învăţării limbii după metoda limbilor moderne şi activizarea limbii active prin însuşirea unor cuvinte de uz. Pentru aceasta, autorul proiectului cere *„să se tipărească manuale din care elevii însuşesc acele cuvinte care sînt întrebuinţate în limba de toate zilele, în limba de conversaţie"* . Efortul acestei munci de cercetare este, în 1971, lucrarea *„Cuvinte şi expresii româneşti"*, volum revăzut de prof. Endre Pálffy. O deschidere mai amplă, spre problematica psiholingvisticii, şi spre limba practică, sînt

cercetările *„Psihologie şi limbă"* (1972) şi *„Comportamentul naţionalităţii române în utilizarea limbii dialectale"* (1984). Întreaga muncă de cercetare, pe cele două zone discutate pînă acum, o încununează cele două lucrări de referinţă în materia de specialitate, cu un mare impact asupra vorbitorilor de limbă română din Ungaria, **Pentru conversaţia în limba română** (1996) şi **Limba română** (1998).

La rîndul său, prof. Gheorghe Petruşan a susţinut o vie activitate de cercetare în cîteva zone descoperite ale culturii române din Ungaria. E vorba de prima tentativă de cercetare a istoricului catedrei de limbă română de la universitatea budapestană (1963), şi, de aici, cercetarea învăţămîntului superior românesc din Ungaria (1969). O altă latură a cercetării prof.Gh.Petruşan este istoria literară şi a publicisticii literare din secolul al XIX-lea, care a stat la baza tezei sale de doctorat (1963), **Iosif Vulcan şi revista *Familia***. În aceeaşi arie de preocupări, se includ şi cercetările literare, prin găsirea unor formule de predare eficientă şi sintetică a literaturii române pentru studenţi. E vorba de manuale, precum **Istoria literaturii române** (1867-1918), sau **Manual de istoria literaturii române pentru învăţămîntul liceal.**

Pe modelul cadrelor didactice de la catedră, studenţii din Seghedin s-au iniţiat în practica cercetării. În 1972 studenta Iuliana Luncan este antrenată într-un cerc ştiinţific, dovadă că studenţii sînt capabili să alcătuiască medalioane literare, studii şi articole, ca exemplu, materialul Iuliei Pantea despre Ionel Teodoreanu. Către anii 1980, Catedra din Seghedin găzduieşte şedinţa anuală a cercurilor ştiinţifice studenţeşti, la care sînt premiaţi studenţii Ecaterina Juhász şi Ioan Ujszigeti. Implicarea tinerilor studenţi în munca de cercetare are ca rezultat constituirea Cercului de cercetători „Pentru Cultura Română din Ungaria", din 3 aprilie 1991, care-i cooptează printre alţii pe Ioan Budai, Mihai Cozma, Eva Kozma, Stela Nicula, Emilia Martin Nagy, Elena Munteanu-Csobai, Ana Secan.

3. Activităţi culturale şi publicistice. Un segment important îl formează implicarea catedrei din Seghedin şi în viaţa culturală, prin organizarea şi susţinerea unor aniversări (simpozioane, comunicări, medalioane literare), ca şi implicarea în presa românească periodică sau de specialitate. Prestigiul acestei instituţii dat, în primul rînd, de oamenii care i-au slujit unor idealuri constructive, a dus la conturarea unei personalităţi culturale, polarizatoare pentru întreaga activitate culturală a comunităţii româneşti din zonă şi din Ungaria. Aproape că întreaga comunitate, îndeosebi intelectualitatea românească, aşteaptă un cuvînt greu de spus din partea acestor mentori de grup şi conştiinţă românească. Profesorul Gh. Petruşan, pe lîngă faptul că iniţiază acţiuni culturale dedicate aniversărilor şi comemorărilor literare (Petőfi, Ady Endre, Petőfi-Goga, Goga), a celor locale (25 de ani de la înfiinţarea catedrei), a fost şi vocea critică întîmpinătoare pentru autorii de scrieri din românitate (culegerea poveştilor lui Vasile Gurzău, volumul de versuri al lui Ilie Ivănuş, din 1978, poveştile lui Mihai Purdi, o sinteză despre literatura românilor din Ungaria). Întîlniri cu scriitori (Ioan Alexandru), serate studenţeşti (frecvente în 1971), expoziţii de artă plastică şi decorativă (Ştefan Oroian), organizarea de simpozioane (1996, 1999), completează acest tablou al prezenţei intelectualilor din Seghedin la viaţa culturală a catedrei.

Al doilea sector, complementar primului, îl reprezintă implicarea, mai întîi a profesorilor Mihai Cozma şi Gh.Petruşan, apoi a studenţilor-viitori jurnalişti (Ştefan Oroian, Ioan Sz.Kiss), în susţinerea şi îmbunătăţirea calităţii presei româneşti din Ungaria. O primă contribuţie o reprezintă intrarea celor doi în comisiile redacţionale la ziarul **Foaia noastră** (Mihai Cozma în 1963, Gh. Petruşan, Ştefan Oroian, în 1969, Gh. Petruşan devine secretar al comisiei redacţionale în 1971 şi 1973, iar Mihai Cozma şi Ştefan Oroian, colaboratori). La revista **Timpuri**, în 1984, Mihai Cozma a fost membru în redacţie. Seriozitatea şi pasiunea colaborărilor de altădată în presa românească le-a dat celor doi profesori energia necesară angajării unei prese a catedrei, redactate împreună cu studenţii şi ziariştii deja formaţi (**Informatorul** în 1989, **Lumina** în 1990-1993, **Convieţuirea** în 1997). Prestaţia lor intelectuală ca veghetori şi sfătuitori ai colectivelor redacţionale se regăseşte şi în tratarea la obiect a calităţii ziarului românesc (rubricatură, ponderea unor articole) şi, mai ales, a limbajului folosit, dinamizînd ritmul de lucru, oferind opinii critice şi sugestii pertinente. În 1967 Gh. Petruşan sesizează disproporţia cantitativă între materialele de interes general şi cele exagerat ponderate din zona agricolă, în defavoarea celor culturale, pentru ca în 1989 să tragă un semnal de alarmă asupra lipsei independenţei ziarului, pe un

ton din cele mai ferme (*„independenţă în ceea ce priveşte principiile de redactare, în alegerea temelor şi a spiritului tratării lor, în formarea unui profil mai atrăgător şi adecvat necesităţilor specifice ale unor cititori bilingvi"*). Un tip similar de atitudine critică şi polemic în sesizarea unor direcţii false în evoluţia presei româneşti adoptă şi Mihai Cozma, care, în 1970 ia o poziţie deschisă faţă de colectivul de atunci al ziarului, privind limbajul gazetei, atrăgînd atenţia asupra raportului dintre limbajul cititorilor şi cel gazetăresc, în termeni lingvistici, dintre limba neliterară şi cea literară. Tonul şi aici este unul corectiv şi ironic: *„Dacă nu mă înşel, limbajul* »după gustul cititorilor noştri« *în cazul acesta ar fi un limbaj dialectal. (...) se pune întrebarea: ce vrem noi, care e scopul nostru? Ridicarea limbajului dialectal la nivelul limbii literare şi nu invers !"* Ideea prof. Cozma a antrenat chiar şi studenţii de la Seghedin (Ioan Kiss, Iulia Pantea, Ana Secan), care îşi exprimă dezamăgirea în legătură cu slaba calitate a ziarului şi mai ales cu lipsa de interes a ziarului faţă de creaţiile originale ale autorilor locali. Problema revigorării ziarului, deschisă, cum am văzut de Gh. Petruşan, susţinută tenace de Mihai Cozma şi studentul foarte activ Ioan Kiss, revine în 1977, cînd, la o întîlnire cu studenţii catedrei, se pune problema schimbării titlului ziarului *„cu un termen mai puţin arhaic"*. Profesorul Mihai Cozma readuce în 1991 în două magistrale intervenţii în presă, problema reînnoirii şi a schimbării aspectului, conţinutului şi stilului presei româneşti. În prima intervenţie, el susţine ideea unei reviste de studii, a unui supliment lunar pentru copii şi constituirea unor redacţii specializate (*Despre presa noastră)* iar cea de-a doua sugerează mijloacele de creştere a audienţei ziarului, prin *„crearea unui* aer *în jurul săptămînalului"*.

Cele trei aspecte inventariate de noi aici, nu acoperă vastul program care a dus la constituirea acestei tradiţii semicentenare a Catedrei de limbă şi literatură română din Seghedin. Plăcerea însă a cercetării presei româneşti, pe care ne-au oferit-o cele cîteva bune momente Biblioteca Naţională din Budapesta, ne-a demonstrat că acolo unde există energie şi pasiune, bucuria izbînzii este mai mare decît trecătoarele noastre griji cotidiene, şi că aceste rodiri ale spiritului sînt suflul nou pentru cei care le duc frumoasa povară mai departe, Mihaela Bucin, Ana Hoţopan şi atîţia alţii neştiuţi încă!

Serbare de rămas bun, 1986

Az állami román nemzetiségi iskolák kialakulása

Szántó Flóra

A háborúban lerombolt iskolák általában helyi kezdeményezésre éledtek újjá. Megcsappant tanuló- és pedagóguslétszámmal folytatódott az oktatás. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 56001/1945. VKM sz. rendelete eképp szabályozta a tanév rendjét: „Valamennyi középiskola, középfokú iskola és szakiskola, valamint népiskola haladéktalanul kezdje meg működését."

Az 1944/45. iskolai év, a Rendtartás ide vonatkozó rendelkezésétől eltérőleg, július 14-ig tart. A tanév végi összefoglalások alapján bizonyítványt kap minden olyan tanuló, aki a tanítási órákat legalább három hónapon keresztül rendszeresen látogatta. Azok a tanulók, akik 3 hónapnál rövidebb ideig vagy egyáltalán nem látogatták a tanítási órákat, az év végén vizsgálatot tesznek..."[1]

Magyarországon, 1945-ben 18 településen éltek románok is (Kétegyháza, Elek, Méhkerék, Lökösháza, Battonya, Pusztaottlaka, Körösszegapáti, Bedő, Létavértes, Pocsaj, Darvas, Vekerd, Zsáka, Mezőpeterd, Sarkadkeresztúr, Magyarcsanád, Gyula, Körösszakál). Nyilvánvaló, hogy iskoláik is ezeken a helyeken működtek.

1945. október 24-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány 10030/1945. ME. sz. rendeletében, a demokrácia szellemében és a szomszéd népekkel való együttélés érdekében, szabályozta a nemzetiségi oktatást is. A korábbi A (tannyelvű), B (kétnyelvű), C (nyelvoktató) oktatási típusú rendszer helyett az A és a C típusú oktatást tette lehetővé. A népiskolákban 10 tanuló szülőjének kérésére, titkos szavazással döntötték el, hogy a gyermek tannyelvű vagy nyelvoktató iskolába járjon (a tannyelvű iskolában a magyar nyelven kívül minden más tantárgyat nemzetiségi nyelven, a nyelvoktató iskolában minden tantárgyat magyar nyelven, a nemzetiségi nyelvet csak külön tantárgyként tanították).

A háború következményei a hazai szlovák és német kisebbségeket az átlagosnál súlyosabban és igazságtalanabbul sújtották a lakosságcsere és a kitelepítés következtében. Hiába mondta ki az 1949. évi alkotmány, hogy *„A Magyar Népköztársaság a területén élő minden nemzetiség számára biztosítja az anyanyelvén való oktatásnak és nemzeti kultúrája ápolásának lehetőségét."* A németek esetére ez csak deklaráció maradt, ui. a hazai német nemzetiségi oktatást csak az 1951/52-es tanévtől kezdték szervezni. A többi nemzetiség számára az 1945/46-os tanévben 90 iskolával megkezdődött a nemzetiségi oktatás. A hazai románságnak ebben a tanévben 6 tannyelvű és 11 nyelvoktató iskolája volt, ahol 832 gyermek tanulta anyanyelvét.[2]

A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 1200/1946. sz. rendelete a 330/1946. ME rendelet végrehajtása tárgyában kimondta, hogy azokon a településeken is ahol a tanköteles tanulók száma nem érte el a 15 főt, *„...közös, úgynevezett körzeti nemzetiségi tanítási nyelvű iskolát kell felállítani."* Ilyen módon jött létre Gyulán a körzeti román általános iskola, amelyről az alábbi dokumentum rendelkezett:

„77/1946. Közgyűlés 15. 182/1946. ikt.sz.

A gyulai állami román tanítási nyelvű körzeti általános iskola felszerelési és egyéb dologi kiadásainak hozzájárulása tárgyában

HATÁROZAT

Gyula város képviselőtestülete tudomásul veszi, hogy a Vallás és Közoktatásügyi miniszter úr Gyula megyei város területén az 1946. évtől kezdődően állami román tanítási nyelvű gimnáziumot létesít, s hogy az új közoktatásügyi törvény értelmezése szerint ezen gimnázium alsó tagozatos általános iskola lesz.

A képviselőtestület ezen most szerzett román nemzetiségi iskola részére az első szervezés költségeire, valamint dologi kiadásainak részbeni biztosítására egyszeri segélyként 12.000 Ft-ot megszavaz. Ezen összeg megszavazásával a képviselőtestület az első szervezés nehézségein akarja keresztül vezetni a város területén létesített román tanítási nyelvű gimnáziumot.

A közgyűlés utasítja a polgármestert, hogy a most folyó költségvetési tárgyaláson ezen összeget pótlólag vegye fel, és ezt a legfőbb hatósággal hagyassa jóvá. Ezen határozat jóváhagyása céljából

Békés vármegye alispánjához terjesztendő. Erről a gyulai állami román tanítási nyelvű körzeti általános iskola igazgatója, polgármester, számvevőség és pénztár értesítendő.

k.m.f.

aláírás: Tamási Sándor
I. o. aljegyző"

Az 1948. év egy korszak lezárását hozta a magyar közoktatás, és így a hazai román nemzetiségi oktatás számára is. Ortutay Gyula, az akkori vallás és közoktatásügyi miniszter 1948. május 15-én sajtófogadáson jelentette be az egyházi iskolák államosításának szándékát. A protestáns egyház és az izraelita hitfelekezet értelmetlennek ítélte meg a pártvezetés elleni harcot. A katolikus egyház Mindszenty József vezetésével tiltakozott és követelte az államosítási elképzelések leállítását.

Az elgondolásokat gyors tettek követték. Erre utal Békés vármegye tanfelügyelőjének 1948. évi május havi jelentése a vármegye főispánjához: *„A Miniszter Úr folyó évi május hó 28-án az államosítással kapcsolatos ügyek megbeszélésére felrendelt."* [3]

Az 1948. évi XXXIII. törvényt az államosításról 1948. június 16-án az országgyűlés elfogadta. *„A kezdeményezők a sürgősség kimondását kérték, amit az országgyűlés megszavazott. Ez azt jelentette, hogy a beterjesztett törvényjavaslatot azonnal tárgyalás alá kell venni; a tárgyalást 8 óra alatt be kell fejezni, s a hozzászólók száma erősen korlátozott...Az ülés végén összesen 293 képviselő szavazott; közülük igennel szavazott 230, nemmel szavazott 63 képviselő."* [4]

Kétegyházán, a románok által is lakott településen a Nemzeti Bizottság 1948. május 26-án foglalt állást az iskolák államosításáról. A jegyzőkönyvben említést tesznek, és mélységesen elítélik azt, hogy *„...a róm. kath. Egyház, élén Mindszenty József bíboros hercegprímással és a köréje csoportosuló, illetőleg a reverendájával takaródzó volt nagybirtokosok..."* [5] megakadályozzák a kormány államosítási intézkedéseit, pásztori levelet küld a hívekhez, és tiltakozásra buzdítja őket.

Kétegyháza község képviselőtestülete 1948. június 10-én rendkívüli közgyűlést tartott e tárgyban. Az akkori pártpolitikához híven az alábbi határozatot hozta:

„Többek hozzászólása után névszerinti szavazás útján az összes jelenlevő képviselőtestületi tagok egyhangúlag az iskolák államosítása mellett foglaltak állást, azért, mert a magyar demokráciában az egységes demokratikus nevelés jobb élet és több tudás, illetve kulturáltabb ország csak így valósítható meg."

A településen a szülői értekezletet tornaünnepéllyel kapcsolták össze, ahol az igazgató méltatta az államosítás fontosságát, annak célját: *„...az áll. iskolában mindig ott volt az Isten, és kérjük, hogy továbbra is maradjon velünk. A vallást a demokrácia nem veszi el a néptől, a mai demokrácia templomépítő és nem templomromboló. Felépítik az elhanyagolt felekezeti iskolákat, a felekezeti tanítókat az állam átveszi..."* [6]

A vallásoktatással és Isten létével kapcsolatos fejtegetésekkel ellentétes intézkedések történtek a későbbiekben. A vallásoktatás megmaradása az oktatási intézményekben korántsem volt ennyire egyértelmű. *„... a tankerületben vallásoktatásra jelentkezett a beírottak 84,5 %-a. Ez a számarány az egyházi befolyás nélkül, legfeljebb 60-65% lenne."* [7]

Békés megyében a román görögkeleti egyház erőteljes hitoktatás melletti propagandájáról a tanfelügyelői beszámoló a következőt tartalmazza: *„Mégis kiemelendő a román gör. keleti egyház szerepe, amely papjai útján azt hirdeti, hogy jó román csak az lehet, aki jó gör. keleti vallású hívő is. A románajkú lakosság 100%-a kívánta a vallásoktatást."*

A kétegyházi állami román tanítási nyelvű iskolában az 1951/52-es tanévben a beíratott 88 tanuló közül már csak 28 fő járt hitoktatásra, ami a beíratott tanulók 35%-a. [8]

Az akkori pártvezetés egyház és vallásoktatás ellenes tevékenységét támogatták a pedagógusok is. Szintén a kétegyházi román iskola levéltári iratai között, az 1960-as nevelőtestületi ülésre készített beszámolóban ez áll: *„Hitoktatásról egy tanulót sikerült lemorzsoltatni a VIII. osztályban, Poptyilikán Líviát. A hátralévő időben a családlátogatás célja legyen a hitoktatás lemorzsoltatása is."*

Valószínű, párhuzamot lehet vonni a fenti megállapítás és egy szintén 1960. március 3-án a Társadalmi Bizottság továbbtanulókat elbíráló értekezletén született jegyzőkönyv között. *„Poptyilikán*

Lívia VIII. o.t. középiskolai beiskolázása: felvételét javasoljuk a békéscsabai Közgazdasági Technikumba bejárással." [9]

Az iskolákban a népi demokrácia, a szocializmus szellemében megírt egységes tankönyveket vezettek be. Román, és általában nemzetiségi tankönyvek megírásáról ebben az időben még nem volt szó. A román ortodox egyházi iskolák állmosításával kapcsolatos egyházi állásfoglalás a magyarországi Román Ortodox Püspökség archívumában nem található. Ami egyéb publikációkból ismeretes – mint általában a románságról – eléggé szűkszavú.

Gyulán 1948. június 15-én a Krisztinavárosi görögkeleti elemi iskola Jász Lukács u. 14. sz. alatti ingatlana és alábbi ingóságai kerültek leltározásra és állami tulajdonba: *„12 db pad, 1 db iskolai földgömb, 2 db pad, 1 db kétajtós szekrény, 1 db vaskályha, 1 db fás láda, 2 db keményfaszék, 4 db fafogas, 1 db drótfogas, 1 db zászló, 6 db üveg kísérleti lombik, 1 db mérleg (rossz), 2 db térkép, 1 db lobogó, 1 db asztal, 1 db tábla állvánnyal."* [10] A felsorolásból kitűnik, hogy az iskola felszereltsége rendkívül szegényes volt.

Az államosítási bizottság Békés vármegyében a következő görögkeleti román egyházi ingatlanokat vette állami tulajdonba:

Battonya:	IV. ker. 8.	
	IV. ker. 96.	
Gyula:	Jász Lukács u. 14.	1 tanterem
	Vár u. 18.	1 tanterem
	Maróti u. 2.	
	Törökzug	
	József Benedek dülő	tanítói javadalom 1
	József Benedek dülő	tanítói javadalom 2
Kétegyháza	Szent Imre u. 69.	1 tanterem
	Dózsa Gy. u. 20.	1 tanterem
Méhkerék	Fő u. 12.	Javadalmi föld 1 tanterem
	Fő u. 414.	1 tanterem [11]

A román nemzetiségi iskolahálózat kialakítása több szempontból is nehéz volt. Idegen volt a 8 osztályos struktúra, ui. a korábbi ortodox parókiák anyagi helyzete a legfeljebb 4 osztályos iskolák működtetését tette lehetővé. A hazai románság a század elején alkotó értelmiség, vezető-szervező erő nélkül, a pópa, az egyház irányítása alatt élte meg hétköznapjait, őrizte meg hitét, nyelvét, identitását. Sok kérdés merült fel a kezdet-kezdetén, mint pl. ki, mit, miből, hogyan tanítson a román nemzetiségi iskolákban.

Két modell volt struktúra és tartalom vonatkozásában is. Az egyik a magyar iskola, amelyhez igazodni kellett, lévén a nemzetiségi oktatás is a magyar oktatási rendszer része, másrészt tananyag vonatkozásában sem lehetett eltérni.

A másik modell a nyelvországi, a romániai rendszer. Ehhez azonban nem volt meg sem a pedagógusok, sem a tanulók részéről a szükséges nyelvismeret, mint feltétel, ui. a románság már akkor is a románnak egy tájnyelvi változatát beszélte. A másik feltétel, a romániai román nyelvnek az iskolán kívüli alkalmazhatósága is hiányzott. Ebben az időben viszont legalább a tájnyelv öröklődött családon belül.

A román kisebbség tehát, a két modellből igyekezett önmaga számára optimális tartalommal megtölteni egy adott struktúrát.

A minisztérium sajátos módját választotta a nemzetiségi, így a román tantervkészítésnek is. Tulajdonképpen csak román nyelv és irodalom, illetve magyar nyelv és irodalomra kellett tantervet írni, a többi tantárgy tananyaga megegyezett a magyar iskolákéval. A nemzetiségi tanterv alapjául a nyelvországi iskolatípusnak és osztálynak megfelelő tananyagot adaptálták. A román nyelv oktatásához szükséges óraszámot a magyar nyelv és irodalom tananyagának csökkentésével biztosították.

A gyulai román gimnázium egykori tanára, Borza Lucia így vall az '50-es évekről, a „hőskorról": *„1951-ben még külön igazgatás alatt működött Gyulán az általános iskola és a gimnázium a régi városháza egyemeletes épületében... A két iskola tanári kara túlnyomóan Erdélyből áttelepült magyar pedagógusokból állt. A gimnázium státusában én voltam az első hazai román."*[11] *(„Osztályidegenként" az ELTE-n szerzett tanári diplomát.)*

A tanárnő leírása alapján, szakképzettség nélkül is vállalták az órák megtartását, mert más megoldás nem volt. A tantermekben olajos padló, vaskályha mellett képezték a hazai román nemzetiségi „csillogó és ijedt szemű" „románul jól-rosszul beszélő" nebulókat. Így ír a volt tanárnő a tanítás módjáról és a tankönyvhelyzetről: *„A magyar nyelv és irodalom kivételével minden tantárgyat románul oktattunk. Tankönyvek voltak is, nem is. Románból eleinte egyetemi jegyzeteimre támaszkodtam. A diákok szorgalmasan jegyzeteltek. Később romániai tankönyveket kaptunk..."*

Az első érettségiző osztály 1953-ban kapott kétnyelvű érettségi bizonyítványt. A román nemzetiségi tanítóhiány enyhítésére az 1953/54-es tanévben, a gimnázium égisze alatt tanítóképzős évfolyamot indítottak. Képzésükre Romániából érkeztek pedagógusok. A '45 utáni első érettségizett réteg, a fiatal tanítók, 1957-ben elkezdhették pedagógusi pályájukat a falusi román iskolákban.

Az 1955/56-os tanévre *„a 22 román iskola pontosan fele-fele arányban volt nyelvoktató ill. nemzetiségi tannyelvű".*[12]

A román nemzetiségi alapfokú iskolahálózat az 1950-es évek végére alakult ki. A Magyarországi Románok Kultúrszövetségét az 1948. március 21-i alakuló közgyűlésen hívták életre. A programjával és céljával kapcsolatos megbeszélést Dr. Alexits György kultusz államtitkár és Dr. Mundruczó Péter ortodox vikárius hívták össze, a nemzetiségi diákok számára Budapesten létrehozott Mocsáry Lajos Kollégiumba. Ez a Kultúrszövetség a hazai románság egyetlen szervezete volt, melynek léte nem volt véletlenszerű. Megalakulásától fogva a pártvezetés meghosszabbított karja, a kor szellemében híven, ideológiájának és utasításainak terjesztője volt a románság körében, és nem a románság érdekvédelmi szervezete. Az 1950-es évek végén elnevezésébe beiktatták a „demokratikus" szót is. A román szövetség népművelődési illetve közművelődési munkája mellett beiskolázási propagandát is végzett. Ez utóbbit támasztja alá a szövetség irattárában található levél:

„11/1948. *Gyula, április 23-án*

Miniszter Úr!

Hivatkozással Miniszter Úrnak az 1200/1946. sz. rendeletének módosítása tárgyában kiadott 2100/1948. sz. rendeltetése, mint a magyarországi román nemzetiség szervezete tisztelettel bejelentjük, hogy a mellékelt kimutatásban feltüntetett helyiségekben szükségesnek mutatkozó román tanítási nyelvű iskolák megnyitásával kapcsolatosan a fenti rendelet 1. §-ban foglaltrendelkezésének megfelelően a Magyarországi Románok Kultúrszövetsége bizottsági tagként Unk Zakariás eleki áll. tanítót küldi és kéri a Kultúrszövetség, hogy Miniszter Úr egyidejűleg szintén jelölje ki a megalakítandó bizottság elnökét.

Gyula, 1948. évi április hó 23-án

Szabó Demeter *Nadabán György*
elnök *főtitkár*

Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úrnak
Budapest"[13]

A Magyarországi Románok Demokratikus Szövetségének az 1960/61-ben végzett tevékenységéről szóló jelentés a románság körében végzett szövetkezetesítési propaganda eredményéről, a politika és gazdaság megszilárdításáról számolt be. Pozitív eredménynek tartották, hogy *„tanuló ifjúságunk mintegy 95-98 %-a nem vesz részt hitoktatásban, a fiatalabb korosztály (20-35 évig) zöme csak nagy ünnepeken, a középkorúak (35-50 év) pedig mind ritkábban látogatják a vallási szertartásokat."* Tette ezt akkori

szövetségünk annak tudatában, hogy a kislétszámú románság egyetlen összetartó ereje hosszú évtizedeken, évszázadokon keresztül az ortodox egyház volt.

Az 1960-as év az általános iskolareform kapcsán mérföldkő volt a hazai román iskolák számára is. A Művelődésügyi Minisztérium utasítására – 44167/1960. számú minisztériumi körlevél – a nemzetiségi tanítási nyelvű iskolák az 1960/61-es tanévtől fokozatosan áttértek a természettudományos tantárgyak (számtan-mértan, fizika, kémia, növénytan-állattan) és a testnevelés magyar nyelvű oktatására. A magyar nyelvű oktatás mellett a „közkeletű szavakat" anyanyelven is meg kellett tanítani. Erre az átállásra a minisztérium 3 éves ütemtervet dolgozott ki.

Pedagógusaink vagy nem voltak tudatában, vagy nem akartak szembesülni a fentebb említett intézkedés súlyával. A kislétszámú, szétszórt településeken működő román nemzetiségi iskolahálózatot egyértelműen megrendítette. Ebben a tanévben 10 román tannyelvű, 13 nyelvoktató iskolában és egy kétnyelvű gimnáziumban 1559 tanuló tanult.[14]

A fentebb említett körlevélre a román oktatási szférában – látva az egyre kilátástalanabb helyzetet – csak az utóbbi években kezdtek utalni. Intézményeink irattárában erre vonatkozóan csak tényként, röviden megfogalmazott utalások találhatóak.

A kétegyházi román iskola 1960. évi éves beszámolójában a következő szerepel: *„Az új tanévben három éves beütemezéssel bevezetjük a kétnyelvű oktatást, amely az iskola nemzetiségi jellegében változást nem hozhat. Továbbra is feladatuk a régi kultúra ápolása. Ennek következtében magyar nyelven oktatjuk I-VIII. o. a számtan-mértant, testnevelés, VII. o. fizika, VIII.o. kémia. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az egyes szakkifejezéseket most már csak magyarul kell tudják a tanulók, hanem tudniuk kell minisztériumi utasításra a román szakkifejezést is."*[15]

Az eleki román iskola a minisztérium utasítását is túlszárnyalta, s már az 1961/62-es tanévtől minden reáltárgyat magyarul kívánt oktatni, figyelmen kívül hagyva a három éves ütemezést.

E körlevél indoklása az volt, hogy a nemzetiségi tanulók jól beszélték a magyar nyelvet, sok esetben jobban, mint az anyanyelvüket, a tananyag magyar nyelven történő elsajátítása nem jelenthetett problémát. Nem jelenthetett problémát tovább a fizika, kémia stb. tankönyvek fordítása. Nem kellett a pedagógusképzést úgy átalakítani, hogy a szaktanárok nyelvileg képesek legyenek a reáltárgyak nemzetiségi nyelven való oktatására.

Az akkori MRDSZ íratanyagában egy 1962-es jelentés ezt tartalmazza: *„A kétnyelvű oktatás első éve máris komoly jelzéseket adott arra vonatkozóan, hol, mit kell tenni annak érdekében, hogy a kétnyelvű oktatás ne jelenthesse az anyanyelv használatának és minél tökéletesebb elsajátításának háttérbe szorítását. Sajnos az első év főleg ebben a vonatkozásban hozott negatívumot."*[16] Az anyag röviden szól arról is, hogy az MRDSZ egyetértett a kétnyelvű oktatás bevezetésével, de hiányolta annak megfelelő előkészítését.

A magyarországi románság ekkor adta fel talán utolsó esélyét arra, hogy a szó szoros értelmében vett tanítási nyelvű iskolái legyenek. Ezt követően az intézmények milliője megváltozott. A kétnyelvű oktatás eredménye lett az is, hogy a tanórákon kívül is egyre nagyobb teret hódított a magyar nyelv használata. Természetesen, nem zárható ki az okok sorából a pedagógusok szubjektivizmusa, a helyzetbe való beletörődés. Ok és indok volt továbbá, az a nagymértékű asszimiláció, amit az akkori pártirányítás szinte pozitívumként ítélt meg. Működött az automatikusan megoldódó nemzetiségi politika elve a román kisebbség csendes beletörődésével.

A '60-as évek román nemzetiségi oktatására a stagnálás illetve a visszafejlődés volt a jellemző. Mindenki számára egyre világosabbá – de mégsem publikussá – vált, hogy a *„román tanítási nyelvű általános iskola"* elnevezés egy valójában a nyelvoktatás felé tendáló kétnyelvű iskolát takart.

Az 1961. évi oktatási törvény a hosszú előkészítés ellenére szerény eredményeket hozott. A nemzetiségi anyanyelvi oktatás még ekkor is végleges tanterv nélkül folyt. Ezek kiadására csak 1972-ben került sor.

Az 1972-es MSZMP KB oktatáspolitikai határozata a meglévő struktúrában kívánta emelni az oktatás színvonalát és az iskolák színvonalbeli különbségét megszüntetni.

Rendelet írta elő 1974-től az iskolatípusnak megfelelő végzettséggel rendelkező igazgatók 5 éves

ciklusra történő megbízását. Az 1974/75-ös tanévben Magyarországon 7 román tannyelvű (kétnyelvű) és 8 román nyelvoktató iskola működött. 1975-ben a román iskolák tanulóinak száma 857 fő volt.[17] Az oktatási helyzet 1975-ös felmérése szerint a nemzetiségi tanulók többsége jól beszélt magyarul.

Az 1969-ben létrehozott OPI nemzetiségi osztálya tankönyvkiadási koncepciót dolgozott ki, nemzetiségi pedagógusok számára plenáris üléseket szervezett, elkészítette az új tanterveket. Megjelent a 128/1976. (MK.13.) OM sz. utasítás (Műv. Közlöny XX. évf./13) és a 103/1979. (M.K.M.6.) OM sz. utasítás a nevelés és oktatás tervének bevezetéséről a nemzetiségi általános iskolákban, amely első ízben az 1979/80-as tanévben, majd fokozatosan került bevezetésre.

Ha pusztán a statisztikai adatokat vizsgáljuk, az anyanyelven és magyar nyelven megtartott 8 év alatti összes óraszám kb. 50-50 %-os megoszlást mutatott. Az anyanyelvi órák száma a kétnyelvűséghez (hivatalosan tannyelvűség) optimális keretet biztosított, ami nem jelentett feltétlenül eredményességet is. A román iskolák esetében nem mutatkozott javulás, éppen ellenkezőleg. Az 1981/82-es tanévben 6 román tannyelvű (kétnyelvű) és 8 román nyelvoktató iskola működött, azaz tannyelvű iskoláink száma 1-el csökkent.

Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény a magyar oktatási rendszer egészét felölelte, az óvodától az egyetemig. A törvény 10. § (2) szerint: *„A nevelési-oktatási intézmények szervezetében, működésében és vezetésében a demokratizmus elvei érvényesülnek..."*[18] A törvény kimondta az intézmények központi nevelési programjain, tantervein belüli önállóságot. Ekkortól lett a pedagógus joga a tananyag megválasztása. A törvény a nemzetiségi oktatással kapcsolatban így fogalmaz:

„7. § (1) Az óvodai nevelés és az iskolai nevelés-oktatás nyelve a magyar, valamint a Magyar Népköztársaságban beszélt minden nemzetiségi nyelv.

(2) A nemzetiséghez tartozó gyermekek, tanulók anyanyelvükön, illetőleg kétnyelven anyanyelven és magyarul részesülhetnek óvodai nevelésben, valamint iskolai nevelésben és oktatásban.

(3) A nemzetiségi nyelvet az iskolai nevelés-oktatás valamennyi fokán tanulhatók."

Ez a törvény egyértelművé tette a tannyelvű oktatás visszaállítását, ui. 1986. szeptember 1-i hatályba lépésével minden eddigi alacsonyabb szintű rendelet, utasítás hatályát vesztette.

A hazai román nemzetiségi oktatás vezetői és pedagógusai ismét azt bizonyították be önmagukról, hogy nem képesek, vagy nem is akarnak újítani. Meg sem kíséreltek egy, a szó klasszikus értelmében vett román tanítási nyelvű általános iskolát kialakítani, amely modell és húzóerő lehetett volna a többi román nemzetiségi intézmény számára is.

Ez a törvény nyitotta meg az utat az iskolakísérletek és alternatív tantervek számára, azaz az oktatás pluralizálódására, amely azután az 1993-as törvényben realizálódott.

JEGYZETEK

1. *1000 éves a magyar iskola (Szerk.: Balogh László; Budapest -1996. -103. old.)*
2. *Fehér István: Az utolsó percben (Budapest, 1993. - 92. old.)*
3. *Békés Megyei Levéltár: Főispáni iratok - 3538/1948. - A tanfelügyelő 1948. évi május havi jelentése.*
4. *Mészáros István: Állami és egyházi iskolák a magyar iskolatörténetben (Új pedagógiai szemle 1991/1. - 34. old.)*
5. *Békés Megyei Levéltár, Békés megyei Nemzeti Bizottság ir. 5-1/1948.*
6. *Békés Megyei Levéltár, Főispáni iratok 1948/23-10; XXI. 1. a.)*
7. *Békés Megyei Levéltár, Alispáni iratok 1949. (Békés vármegye tanfelügy. 1949. évi szept. havi beszámolója)*
8. *Békés Megyei Levéltár, Kétegyházi román iskola iratai*
9. *Békés Megyei Levéltár, Kétegyházi román iskola iratai*
10. *Békés Megyei Levéltár - Gyula város polgármestere ir. 12699/1948. (Gácser József: Az iskolák államosítása Békés megyében)*
11. *Barátság című folyóirat*

12. *Tilkovszky Lóránt: Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században (Debrecen, 1998 - 148. oldal)*
13. *MRKSZ irattára, Gyula*
14. *Adatok: Radó Péter: A kisebbségi oktatás; Háttértanulmány a közokt. fejl. stratégiájához (Fejezetek a Magyarországi románok és szlovákok történetéről; Békéscsaba, 1995. - 200. old.)*
15. *Békés Megyei Levéltár, Kétegyházi román iskola iratai*
16. *Magyarországi Románok Kulturális Szövetsége irattára (Jelentés és helyzetkép az 1960/61. évi munkaterv teljesítéséről)*
17. *Adatok: Tilkovszky Lóránt: Nemzetiségi politika... (Debrecen, 1998. - 161. old.)*
18. *1985. I. törvény az oktatásról (Műv. közlöny, XXIX. évf./20.)*

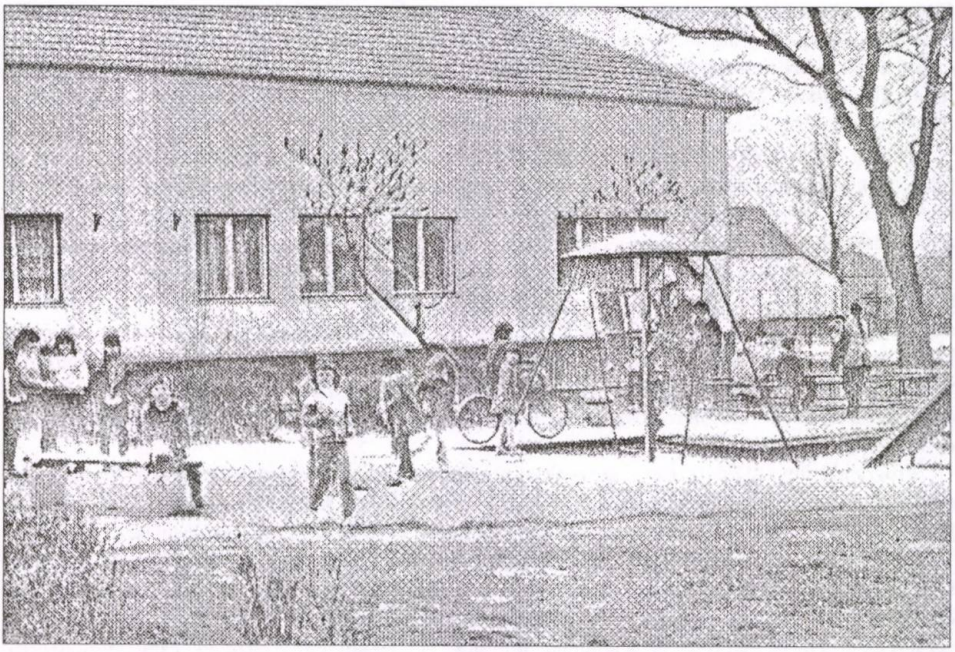

Elevii şcolii generale din Cenadul–Unguresc

Sistemul educativ în Danemarca

Kedei Imola

Cu o bursa finanţată de *Mobilitás Ifjúsági Szolgálat* am avut prilejul să călătoresc în Danemarca. Din 14 ţări europene am fost 18 participanţi. Gazdele ne-au prezentat sistemul lor educativ.

Danemarca nu face parte dintre ţările des vizitate de către locuitorii Europei Centrale şi Estice. O ţară alcătuită din 406 insule, avînd 7600 km de litoral, 179 de rîuri, 5193223 de locuitori (22 martie 1999), unde oricine poate înfiinţa a şcoală subvenţionată de stat, dacă sînt elevi interesaţi de cursuri. Cîteva date din 1990, care au necesitat reformarea învăţămîntului: 35% dintre tinerii între 18-25 de ani erau fără ocupaţie şi profesie, se înregistra un procent înalt de divorţ. Ca urmare a procentului înalt de divorţ mulţi tineri sînt molestaţi de părinţi, astfel a crescut procentul de sinucidere a tinerilor (după numărul populaţiei, Danemarca se află între primele ţări din lume în trista statistică a sinuciderilor) şi numărul celor care se angajează să nască copil la o vîrstă fragedă.

Pentru a opri acest val, guvernul danez a declarat ca principiu să se asigure ca fiecare tînăr să participe într-un program educativ şi cît mai mulţi (aproximativ 90-95%) să urmeze un program calificativ. Sistemul educativ este flexibil, se dezvoltă împreună cu societatea, asigurînd personalul calificat necesar unei societăţi moderne, bazată pe principiile democraţiei. Învăţămîntul este alcătuit din ciclul elementar, care poate fi anticipat de un an de pregătire, ciclul mediu – educarea tinerilor, ciclul superior – universităţi, şi educarea adulţilor. Ciclul mediu se structurează în pregătirea pentru facultate (gimnazii) sau în specializarea într-o meserie. Există un program individual numit Open Youth Education – Educarea liberă a tinerilor – decretat de Ministerul Învăţămîntului în 1994. Acest program a fost conceput mai ales pentru tinerii care nu reuşesc să-şi împlinească vocaţia în nici o şcoală tradiţională şi pentru cei care au abandonat şcoala din motive personale sau obiective, la 16 ani, rămînînd fără ocupaţie, fără loc de muncă şi fără bani.

Programul durează 3 ani şi elevul are aceleaşi drepturi ca cei care urmează cursurile şcolii tradiţionale. Astfel, elevii primesc o subvenţie pînă la 844 DKK (150 USA) pe săptămînă, bani care sînt suficienţi pentru a plăti o chirie. În Danemarca este firesc ca tinerii la 15-16 ani să nu mai locuiască cu părinţii. Timpul de studiu cuprinde 35 de ore incluzînd pregătire teoretică, practică şi individuală. Materii obligatorii sînt: daneza, matematica şi engleza. Aproape că nu există limită în ceea ce priveşte celelalte materii opţionale: limbi străine, muzică, teatru, pictură, activităţi sportive, agricultură, zoologie, mas-media, cursuri de ceramică, de prelucrarea lemnului, croitorie, etc. Se pot obţine examene calificatorii pentru orice studiu, la orice nivel, dacă la sfîrşitul cursului elevul se prezintă la examinare. Am făcut cunoştinţă cu Kim, unul dintre elevii care au urmat acest program. El are examen superior la limba engleză, germană şi franceză, examen calificativ în croitorie şi de jongler. A urmat cursuri complementare – a avut această posibilitate –, astfel a obţinut bacalaureatul, iar acum, la 22 de ani a înfiinţat propria lui şcoală specializată mai ales pentru tinerii care au probleme cu drogurile şi alcoolul. Le acordă acestora sprijin material şi moral pentru a începe o nouă viaţă. Astfel există o clasă a „pescăritului". Tinerii se angajează pe nave şi părăsesc oraşul pentru 3-6 luni. Între timp, studiază limba daneză şi matematica, materii obligatorii.

Un program special inclus în învăţămînt mai recent este educarea refugiaţilor. Grupaţi în clase separate după limba maternă, au la dispoziţie 3 ani să-şi însuşească limba daneză, zilnic avînd 6-7 ore de studiu. Elevii primesc o subvenţie de 300 DKK pe zi. Pentru zilele în care absentează, această sumă trebuie plătită înapoi statului.

Învăţămîntul superior cuprinde un ciclu scurt de 1-3 ani, unul mediu de 3-4 ani, sau unul lung de 5-6 ani. Educarea adulţilor are o tradiţie îndelungată în Danemarca şi este finanţată de asemenea de stat. Obiectivul este de a recalifica adulţii a căror specialitate s-a învechit sau de a oferi o şansă celor care ar urma cursuri de cunoştinţe generale.

Un principiu important pe care danezii îl rostesc zi de zi: *învaţă pe tot parcursul vieţii!* În condiţiile descrise mai sus nici nu pare a fi prea greu...

„Így tanulok nyelveket"

1944. március 19-én Hitler hadseregének katonái megszállták Budapestet. A „nem kívánatos elemeket" órák alatt kiűzték otthonaikból. Kétéves kisfiammal a karomon én is ott álltam az utcán, és vártam a segítséget. Ami jól meg lehetett szervezve, mert másnap már egy soproni kis penzióban köthettem ki. Életünk meg volt mentve, de a helyzet nem engedte meg, hogy idegenekkel szóba álljunk. Mint annyi más esetben, most is a könyvek mentettek meg. Az üzletek könyvanyagát hamar kimerítettem; a közkönytárakban akadtak ugyan német, angol és francia könyvek, de az előbbi nyelven nem akartam, az utóbbiakon nem mertem olvasni. Szerencsém volt: egy helyen számomra ismeretlen nyelven írt könyvre bukkantam. Soha nem fogom elfelejteni: Mihail Sebastian „De 2000 de ani" című regénye volt. Haladék nélkül hozzáfogtam az olvasásához. Ma is ezt a módszert használom egy-egy új nyelv megismeréséhez: irodalmi szövegekből kihámozni a szókincset és a nyelvtani szabályokat. Nem én találtam ki ezt az elvet. Langenscheidt már régen megállapította: „Man lernt Grammatik aus der Sprache, nicht Sprache aus der Gramatik".

A románban ez nem volt egyszerű feladat. A később kezembe került szótár például már az első igekategóriában 43 igeragozási séma kerül felsorolásra. Nem is szólva a konjugációs rendszer egyik csoportjához tartozó kivételekről.

Tudom, hogy a szabályok tudatosítása nem mindig kötelező azok számára, akik az idegen nyelvet érteni vagy használni akarják. A TV és rádió más érzékszerveken keresztül ontja az ismereteket. De a nyelvtudást éppen az ismeretek összekapcsolása biztosítja. Erre utal az „intelligencia" /inter ligere/ szó is. Különös fontosságot kölcsönöz e tény éppen a román nyelv tanulásában, annyi meghonosodott szó harmonikus kombinálódásában. Egyetlen bekezdésben találkoztam a minap az orosz eredetű „vinovat", a német „Blockhaus", a francia „portefeliu", az angol „pulover", az olasz „viaduct" a magyar „viteaz" formáival.

A román nyelv elemzése: világot nyitó foglalkozás. Gyakorlóinak irigykedve kíván sok sikert

Lomb Kató.

Az 1998-99-es kisebbségi önkormányzati választások egyes tapasztalatairól

Boka Tibor

Előzmények, tények

A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvényben definiált nemzetiségek, az első, 1994-től 1998-ig tartó ciklusban megtapasztalhatták, hogy érdekeik érvényesítését, valamint szakmai munkájuk megvalósítását leginkább az önkormányzati rendszerben képzelhetik el. A politika ugyanis kinyilvánította, hogy ebben a rendszerben kíván fellépni a kisebbségeket érintő kérdésekben.

A korábbi években felépített, egyre jobban a szakmai problémákra koncentráló civil szervezetek, elvesztették eddigi súlyukat, háttérbe szorultak, finanszírozásuk pedig semmilyen komoly szakmai munkát nem engedett meg és nem enged meg ma sem.

Az 1994-98-as első ciklusban tehát a hazai románság tagjainak is alkalmuk volt megtapasztalni: csakis kisebbségi önkormányzatként tudják megvalósítani az adott településen vállalt kötelezettségeiket. Ebben az időszakban 12 helyi román kisebbségi önkormányzat kereste helyét a paragrafusokon át, a helyi adminisztrációban. A románság 1995-ben megalakította országos önkormányzatát is, amely ugyan kirekesztett egy markáns értelmiségi csoportot, de legitimitását senki sem vitathatta.

A hazai románság talán egyik legjelentősebb értelmiségi központjában Budapesten, 1994-ben nem kezdeményeztek román kisebbségi önkormányzati választásokat, hiszen akkor úgy gondolták: szakmai céljaikat, kulturális programjaikat egyesületként is megvalósíthatják. Reményeik csak részben igazolódtak. Felismerték azt, amire korábban utaltam: önkormányzatként kell megszerveződniük, hiszen céljaik csak ebben a formában kapnak igazi legitimitást, támogatást.

Ennek megfelelően, 1998-ban A Budapesti Románok Kulturális Társasága, a főváros egyetlen ismert román kulturális tevékenységet kifejtő szervezete 4 budapesti kerületben kezdeményezett román kisebbségi önkormányzati választásokat. Tették ezt annak reményében, hogy 3 kerületben történő sikeres választás esetén fővárosi szinten is önkormányzatot alakíthatnak. Ez talán a hazai románság egyik újabb szakmai műhelye lehetett volna. Nem az lett, hiszen az események másként alakultak.

Bénítóan hatott a magyarországi román közvéleményre: 15 budapesti kerületben kezdeményeztek román kisebbségi önkormányzati választásokat. 1998 augusztust írtunk ekkor. Problémáinkat elhanyagolva, feladatainkat félbehagyva nyomozásba kezdtünk. Ez kötötte le minden energiánkat. Aztán eljutottunk egy Magyar-Román Demokratikus Szövetség nevű szervezethez, amely a jelenség hátterében állt. Az október 18-i választásokat megelőző napokban megismerhettük a románként induló jelöltek nevét is. Ezeket korábban soha nem hallottuk, hiszen addig egyetlen fővárosi román rendezvényen, vagy más programokon sem vettek részt. A helyi és kisebbségi választásokat követően azonban a következő helyzet alakult ki:

Román kisebbségi önkormányzatok száma: 33, Budapesten 15 (ebből 11 nem román); Borsod-Abaúj-Zemplén megye 1 (Kazincbarcika, amely nem tartozik a románok által lakott települések közé); Békés megye 8; Csongrád megye 2; Hajdú-Bihar megye 7.

Összesen 167 fő jutott mandátumhoz. Ennek 40%-a, mintegy 60 személy, nem tartozik a magyarországi román kisebbséghez. Ekkor már számolni lehetett azzal, hogy nem alakulhat meg az országos önkormányzat sem. A fővárosban románként megválasztott képviselők 90 %-a nem vallja magát románnak, nem beszéli a román nyelvet és gyakorlatilag nem rendelkezik a legalapvetőbb ismeretekkel sem a hazai románság kultúrájáról, hagyományairól. Nincs tapasztalatuk a közösségen belül zajló különböző jelenségekről, folyamatokról.

Mi lehet e jelenség mögött?

Rögtön szeretném hozzátenni, hogy a jelenség nem új, hiszen az elmúlt ciklusban is találkoztunk vele. Itt más kisebbségek példáit sorolhatnám fel. 1994-98 között azonban ezekből mégsem lett ügy.

Miért vállalkoznak ilyen sokan – gyakran olyanok is akik nem az adott kisebbséghez tartoznak – a kisebbségi jogok képviseletére?

Az erre a kérdésre adott választ több részre bontanám, hiszen véleményem szerint törvényi pontatlanságok, a törvényi szabályozás hiánya, valamint a mindenkori kormányzat kisebbségpolitikai gyakorlata okozta az alapvető félreértéseket, zavarokat.

I.

Kezdjük egy gyakorlati szemponttal, az anyagi megfontolásokkal. Míg egy vidéki kisebbségi önkormányzat működési nehézségekkel küzd, addig a fővárosban más a helyzet. Egy megalakult fővárosi kisebbségi önkormányzat automatikusan hozzájut 10 millió forintos összeghez, valamint egy ehhez kapcsolt legalább 100 m^2-es ingatlanhoz. Ez az ami jár. Ezen felül egy ilyen testületnek számos lehetősége van pályázati támogatások elnyerésére. Talán nem véletlen tehát, hogy az álromános elsősorban Budapesten bukkantak fel. A finanszírozás természetesen közpénzekből történik. Ezzel szemben a Magyarországi Románok Kutatóintézete az előbb említett összeg töredékéhez jut hozzá, annak ellenére, hogy ez utóbbi szervezet komoly szakmai munkát végez. A Magyarországi Román Ortodox Püspökség 20 parókiában több ezer hívő vallási életét koordinálja. A magyar állam 1999-ben 9,6 millió forintot juttatott ennek a hazai románság jövőjét alapvetően meghatározó egyházi szervezetnek. Annyit, amennyit a fővárosi nem románok kaptak volna a magyarországi románság érdekeinek képviseletéért. Racionális-e vajon az adófizetők pénzének ilyen elvek alapján történő szétosztása?

II.

Ami a törvényi pontatlanságokat illeti, talán első helyen kell megemlítenünk, hogy nincs megoldva a kisebbségi közösséghez való tartozás meghatározásának gyakorlati érvényesítése. A kisebbségek jogairól szóló 1993-as törvény szerint „kisebbség minden olyan a Magyar Köztársaság területén legalább egy évszázada honos népcsoport, amely az állam lakossága körében **számszerű kisebbségben** van, tagjai **magyar állampolgárok**, és a lakosság többi részétől saját **nyelve és kultúrája, hagyományai** különbözteti meg és olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyságot, mely mindezek megőrzésére, **történelmileg kialakult** közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul".

A gyakorlatban viszont bárki indulhat kisebbségi jelöltként, aki 5 támogató nyilatkozatot felmutat. „Ki számít románnak"? – kérdezi a Magyar-Román Demokratikus Szövetség elnöke. A törvény egyértelműen fogalmaz, de a valóság számára más. Más szóval a törvény a jelöltek becsületére bízza jelölésük tisztaságát, valamint azt, hogy valóban kötődik az adott kisebbséghez, és ezáltal eleget tesz a törvény szellemének.

Ennek alkotmányos alappillére az ugyancsak törvényben garantált szabad identitásválasztás. A szándék valóban nemes, de talán el kellene gondolkodnunk azon, hogy az identitás szabad megválasztása nem okoz-e zavarokat a gyakorlatban. Elfogadható-e az, hogy valaki 1994-től 1998-ig nem román kisebbségi önkormányzat elnöke volt, majd egy sajátos átalakulás folytán 1998-ban már román identitása kerekedik felül és románként jelölteti magát. De létezik más formája is az identitás szabad, vagy tetszőleges megválasztásának. Egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyei településen, Csobádon az egyik jelölt a települési önkormányzati választásokon románként, a kisebbségi választásokon pedig cigányként jelöltette magát. Hangsúlyozom: ugyanazon személy, ugyanazon település két testületébe, két hazai kisebbség „színeiben" indult. Az ilyen kissé komolytalan helyzetek elkerülése érdekében hasznos lenne az identitás szabad megválasztása helyett, az identitás szabad kinyilvánításának, deklarálásának jogáról beszélni. A kettő között jelentős különbség van. Míg az előbbivel tetszésünk, vagy pillanatnyi érdekünk szerint szabadon játszadozhatunk, addig az utóbbi egy folyamatot feltételez. Az identitás kialakulása számos kulturális és szociális hatás eredménye. A család, a hagyományok, a nyelv és más tudatformáló tényezők együttesen alakítják ki az egyén identitását, amelyet vagy vállal, vagy nem. Az így megszerzett identitás szabad vállalása vagy szabad deklarálása az igazi érték, és ha jól érzem, a törvény egy így kialakult kisebbségi kulturális identitást védelmez.

III.

A másik pontatlanság a választók körének meghatározásánál mutatkozik meg. Egy-egy kisebbség jelöltjeire megszorítás nélkül bárki szavazhat. Igen ám, de a sajátos problémákkal küzdő kisebbségeknek nem mindegy, hogy kit, milyen értékrendek alapján választanak meg. A szakmailag jól képzett, a közösség problémái iránt érdeklődést mutató pedagógust, jelenleg legyőzheti bárki, akivel például szimpatizál a helyi, az adott kisebbséghez nem tartozó pártszervezet. Jogilag ez talán rendben van, de erkölcsileg, a kisebbség jövőjét illetően igencsak aggályos. A konkrét feladatokra vállalkozó ember csupán futhat a kisebbségi önkormányzatiság által biztosított feltételek után. Nincs más választása. Ha nem próbál alkalmazkodni a rendszerhez, minden gondolata, kezdeményezése halálra van ítélve.

IV.

Rosszak a tapasztalatok a kisebbségi önkormányzati képviselő, valamint a kisebbségi önkormányzati testület feladatainak megértésével is. A célokat, tennivalókat rendszerint rosszul értelmezik a jelöltek, ugyanúgy ahogyan a célcsoportot is. Érdemes emlékeztetni: a törvény magyar állampolgárokat említ, a feladatok között pedig nyelv- és kultúraápolással, valamint hagyományőrzéssel kapcsolatos teendőkkel találkozunk. De milyen célok teljesítésére jutnak majd állami támogatáshoz azok, akik más szempontok miatt lettek román kisebbségi képviselők? Idézet következik a Magyar Televízió Román Szerkesztőségének egyik múlt év novemberi adásából, amely nagyon szemléletesen mutatja a törvény félreértelmezését. A beszélgetőtárs egy Újpesten románként megválasztott képviselő.

„– Rengeteg problémája van a román kisebbségnek.
– *Egyet-kettőt hallhatnánk? – kérdezi a riporter.*
– Például a letelepedéssel kapcsolatban, az állampolgárságot, amikor megkapják...
– *Szerintem az őshonos román kisebbségnek nem kell letelepednie.*
– Romániából rengetegen, több százan vándorolnak át Magyarországra, és le akarnak telepedni. És ha ők ezt akarják, akkor mi azért vagyunk, román kisebbségi önkormányzat, legyen kihez forduljanak. Mi segítséget szeretnénk nyújtani mindenképpen, és a magyar-román jószomszédi kapcsolatokat is ápolni szeretnénk, és pont ez a fő célja a Magyar-román Demokratikus Szövetségnek, hogy az életkörülményeiket, a vegyes házasságban élők életkörülményeinek mindenképpen a javítását szolgáljuk.
– *Egy dolgot nem értek. A magyarországi román közösség tudomásom szerint az 1700-as évek óta ezen a területen él, ahol jelenleg is. Miért lenne gond a letelepedésükkel?*
– Én rengeteg embert ismerek, akiknek időben... borzasztó, szóval, nyolc éve itt vannak, kilenc éve-tíz éve... és nagyon-nagyon huzamosan...
– *Ők nem magyar állampolgárok, akik letelepednek itt.*
– Hát, én most mindenkitől nem tudom kikérni a véleményét, hogy ő milyen, meg hogy, meg merre."

V.

Nincs számonkérés. A helyi önkormányzatok, vagy más erre képes szervek nem, vagy csak nagyon ritkán vizsgálják meg, hogy a kisebbségi önkormányzat milyen tartalmi munkát végez és az megfelele a törvény szellemének, a testület pedig eleget tesz-e a törvény által meghatározott feladatoknak? Hiszen tudjuk vannak egészen durva példái a kisebbségi törvény rendelkezéseinek megsértésére. Egészen furcsa esetek is előfordultak.Az egyik hazai kisebbség egyik önkormányzata abban merítette ki éves kötelezettségét, hogy annak tagsága egy teljes hónapot töltött az egyébként igen kellemes éghajlatú anyaországban. Erre lenne szüksége a magyarországi kisebbségeknek? Vagy lehet, hogy ez már maga a kulturális autonómia, a teljes értékű szakmai önrendelkezés? De lehet, hogy a kontrol szerepét maguknak a választóknak kellene betölteniük. Csakhogy a választók nem azonosak magukkal a kisebbségiekkel.

VI.

Miért vállalkozik bárki kisebbségi önkormányzati képviselőnek?

Mert nem kell értenie semmihez. Jelenleg a magyarországi kisebbségi érdekvédelmet szolgáló, a mindenkori kormányzat partnereiként viselkedő intézmények tagjaival szemben, a legitimitásra kerül a hangsúly, nem pedig a szakértelemre. A Budapesten és Kazincbarcikán román mandátumot szerzett képviselőket senki nem kérdezte meg: mit szeretne megvalósítani, nem kellet számot adni szakmai hitvallásáról, hiányzott az a fórum amely ezt megtette volna. Tökéletesen elegendőnek bizonyult az a semmitmondó demagógia, miszerint a román kisebbség érdekeinek képviseletére vállalkoznak. Dehát a kisebbségi önkormányzatok jogosítványai között sem szerepel egyértelműen valamilyen konkrét szakmai tartalom. Ráadásul egyáltalán nem jellemző az, hogy az önkormányzatok próbálnak értelmet szerezni annak a szónak: érdek. Melyek a valódi tartalmi érdekeink? Nincsenek leosztott szakmai kompetenciák, amelyeket csak megfelelő szakmai felkészültséggel rendelkező szakember végezhet. Papp Zoltán és még vagy több tucat társa a hazai románság képviseletére vállalkoztak. Ehhez értenek. De vajon értenének-e a magyarországi románság nyelvmegőrzési stratégiájának kidolgozásához, a hagyományőrzés műhelymunkájának megteremtéséhez, vagy a kisebbségi oktatás tartalmára vonatkozó javaslatterv kivitelezéséhez. Gyanítom, hogy ilyen konkrétan megfogalmazott és követelményként támasztott tevékenység megvalósítására, eszébe sem jutott volna jelöltetnie magát. Egy jó román mondás szerint „Békák vannak, csak tó legyen hozzá". Márpedig a tó adott, s ez válogatás nélkül minden békát befogad és nem is kell úszni tudnia, hiszen szép lassan elevickél a többiek mellett. Számtalanszor felmerül bennem a kérdés: vajon a magyar állam valóban így akarja életben tartani kisebbségeit?

A jelenség azonban felfedezhető egy-egy kisebbség tradicionális közösségein belül, legalábbis a hazai románságon belül is. Sorra hullanak ki olyan értékes emberek, akik szakértői, vagy legalább értői egy-egy szakterületnek. Nem választják meg őket, mert a választások végén nem az értékrendek kerekednek felül, hanem az amit úgy hívnak: legitimitás. „Rám, 250-en szavaztak a faluban" – halljuk gyakran és ez olyan mintha értene is valamihez, szemben a helyi értelmiségivel, aki ugyancsak indult a választásokon és ért is például a hagyományőrzéshez, viszont őt nem választották meg, hiszen a helyi pártfrakció sem támogatta.

De talán nem véletlen hogy ez így van.

VII.

Véleményem szerint a hazai kisebbségek közélete, az állami szervekhez fűződő viszonya a politizálás, esetenként a formális politizálás felé tolódott el. Mind a helyi kisebbségi önkormányzat, mind pedig az országos önkormányzat, politikai intézményként szerepel a köztudatban. Azok vezetői helyi- illetve országos hatáskörrel bíró politikusok. Talán nem járok messze az igazságtól, amikor azt feltételezem, hogy Magyarország a szomszédos országokban élő magyarsággal történő politizálási gyakorlatát alkalmazza, az országhatáron belül élő kisebbségekkel történő érintkezésben is. Közhelynek tűnik, de igaz. A két csoport megítélése, problémáik minősége között óriási különbség van.

Ha felsoroljuk a magyarországi románság legégetőbb problémáit, azonnal megállapíthatjuk, hogy azok nem politikai, hanem szakmai természetűek. Az oktatás színvonalának javítása, a nyelvvesztés megállítása, a hagyományok átörökítése, a román kultúra értékeinek megismertetése és népszerűsítése nehezen oldható meg diplomáciai eszközökkel. Ezen problémák többségét a kisebbségi közösség keretein belül kell rendezni. Mi magunk vagyunk erre hivatottak, a témák szakértői. Nem szeretnék elzárkózni a hivatalos állami szervekkel történő kapcsolattartástól. Nem erről van szó. Csupán arról, hogy fokozottabban adjunk értelmet annak a szónak: kulturális autonómia. Egyeztetéseink, tárgyalásaink pedig rendelkezzenek konkrét szakmai tartalommal, kiszámítható utóélettel, következménnyel.

Így válhatnak valóra a miniszterelnök Úr kijelentései, amelyeket a Magyarországi Románok Országos Önkormányzata megalakításának sikertelensége után tett: „Valahogy ki kell venni azok kezéből az önkormányzatot, akinek a kezében van és oda kell tenni azokéba, ahova tartozik".

Összegzés

Fontosnak tartom kijelenteni, hogy a fenti megállapítások nem a magyarországi román közösség egyeztetett álláspontját képezik, azok saját nézeteimet tükrözik.

1994-től Magyarországon egy olyan gyakorlat alakult ki, amely a konkrét szakmai műhelymunkát háttérbe szorítva a kisebbségek politikai tevékenységére helyezi a hangsúlyt. A nemzetiségi szervezetek eltérő, sőt méltánytalan finanszírozásában ez tökéletesen bizonyítást nyerhet. Esetenként a formális politikai képviseletet többre értékeli a kisebbségi gondokat orvosolni igyekvő szakértelemnél.

Véleményem szerint ez a fő oka annak, hogy a kisebbségek olyan, egyébként nem az adott közösséghez tartozó emberekkel kénytelenek „megküzdeni", akiknek semmilyen keresnivalójuk nem lenne az adott közösség életében. Rosszul értelmezhető az egyén szabad identitásválasztásának lehetősége, hiszen a kulturális identitás joga nem választható, hanem szabadon deklarálható. Nem tisztázottak tehát a kisebbségi csoporthoz való tartozás gyakorlati érvényesítésének módszerei és zavar tapasztalható a kisebbségi önkormányzatok feladatainak megállapításánál is.

E tapasztalatokból okulva megkezdődött a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény módosításának előkészítése. Őszintén bízom abban, hogy ezek a módosítások lehetőséget nyújtanak majd a kisebbségeknek valós szakmai tevékenységük elősegítéséhez is.

Az előadás a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségi tanácskozásán 1999 áprilisában hangzott el.

A kisebbségek társadalmi súlyáról

Rátkai Árpád

Megtisztelő számomra, hogy a *Convieţuirea* 1998. évi 1. számában megjelent *Szeged változó etnikai arculata* című cikkemet átvette a *Barátság* című folyóirat. Ebben egy hozzászóló, *Tóth István* vitatja azt, hogy a kisebbségek disszimilálódásának kezdetén lennénk, hiszen például a szlovákok a török óta jelen vannak, hiányolja a valóságos történeti háttér bemutatását, és kifogásolja azt, hogy többet foglalkoztam a cigányok, arabok, szerbek és románok bemutatásával, mint a görögök, szlovákok és németek esetében. Állásfoglalását nyilvánvalóan meghatározta az a körülmény, hogy ő a helyi szlovák kisebbségi önkormányzat elnöke. Mivel azonban történészként szólt hozzá, és éppen a történetiséggel kapcsolatos állításai nem helytállóak, indokoltnak tűnik még nyomatékosabban rámutatni arra, hogy évszázadokon át erőteljes asszimiláció folyt, s csak újabban, századunk utolsó harmadában mutatkoznak disszimilációs folyamatok.

Az etnikai homogenizálás évszázadai

Századunk utolsó harmadát megelőzően Szeged, - akárcsak az egész Dél-Alföld - története a betelepült nem magyar népesség asszimilációjának története. Sok nép jelen volt itt évszázadokkal ezelőtt, csakhogy az ő utódaik most magyarok. „Török, tatár, tót, román kavarog e szívben, mely e múltnak már adósa szelíd jövővel – mai magyarok!" (József Attila, 1936). Erről szólnak az elmúlt századok történeti kutatásainak eredményei is. Nyoma sincs itt semmiféle disszimilációnak Tóth István sem hivatkozik tényekre, sem újabb kutatási eredményekre. Így azután vita helyett csupán arra szeretnénk rámutatni, hogy ez az asszimilációs folyamat amellett, hogy végbement, nem is volt olyan szép és olyan „önkéntes", mint amennyire sokan képzelik.

„A jövevények a magyar géniusztól áthatottan a nyelv és szokások sajátságait, az életmódot, a szellemet, a gondolkozást, az érzést és az erkölcsöket mindenben átörökölték, a nélkül, hogy az idegenből bármit is megtartottak vagy az őslakosságba átplántálhattak volna." – vélekedett nem kis túlzással Reizner János, a város nagy történetírója 1895-ben. Hiszen a „magyar géniusz" aligha lett volna elég az elmagyarosításhoz. Az állam egész intézményrendszere egyre erőteljesebben, mind gyakrabban még a törvényeket is figyelmen kívül hagyva szolgálta a magyarosítást. Még Reizner is kénytelen volt elismerni, hogy végül is nem a „géniusz", hanem „a kormányzat nemzeties szelleme és az egyház nemzeties ténykedése által" lett a szegedi nép „szívben és érzelemben, valamint nyelvre nézve is teljesen magyar."[48]

A szegedi nép azonban e jeles szerzők állításai ellenére a 19. század végén még mindig nem volt „teljesen magyar". Így azután a 20. században így vagy úgy, de Szegedet is érintette a szerb optánsok kitelepítése; a két világháború közötti, minden kisebbséget érintő, erőteljes névmagyarosítási kampány; a holocaust; a németek kitelepítése; a szlovák-magyar lakosságcsere; majd az ötvenes években a megmaradt szerbekkel szemben mindennaposakká váló diszkriminációk. A nemzetiségi oktatás maradványainak csaknem teljes felszámolása 1960-ban pedig csak azért nem érintette Szegedet, mert itt erre már közel 200 évvel korábban sor került. Ilyen közegbe, ilyen „etnikai sivatagba" költöztették 1954-ben Budapestről a főiskola román és szlovák tanszékeit. Az etnikai homogenizálás évszázadai után Szeged nem magyar népessége jelentéktelen számú volt és ez sem szerveződött közösségekbe. Kisebbségi egyesületek, szervezetek, intézmények – a szerb ortodox egyházközség kivételével – nem voltak.

A migrációban gyökerező kisebbségek

A nem magyar népesség számának és arányának növekedése csak a hatvanas évektől tapasztalható. Ez azonban elsősorban betelepülés, bevándorlás eredménye és sokkal kevésbé a természetes

szaporodásé. Előfordulnak ugyan nem asszimilálódott, régi cigány, szerb és német családok, de a cigány, szerb és német népesség nagy többsége is csak a 20. században, s ezen belül is zömmel csak az utóbbi 30-40 évben betelepültekből, illetve ezek leszármazottaiból áll. Szó sincs tehát arról, hogy a jelenlegi nem magyar népesség a 18. századi nem magyar népesség leszármazottja lenne.

A kontinuitás hiánya miatt természetesen arról sincs szó, hogy ez az új populáció a 18. századi helyi kisebbségek sajátosságait, hagyományait örökölte volna. Etnokulturális-nyelvi sajátosságaik is azokról a forrásterületekről származnak, ahonnan ők érkeztek. A betelepülés óta megjelent a második, sőt a harmadik generáció is, csakhogy a betelepülések nem értek véget, nem zárultak le. Így a kisebbségekhez tartozók körében csak lassan kerülnek többségbe a szegedi születésűek.

Pontos adataink csak a kisebbségi képviselőkről vannak. Tudjuk persze azt, hogy a kisebbségi önkormányzatok személyi összetétele nem azonos a kisebbség összetételével, de alapvetően nem is tér el attól. Jellemző, hogy az 1994-95-ben és 1998-ban megválasztott kisebbségi önkormányzati képviselők között egyaránt kisebbségben voltak a szegedi születésűek. 1998-ban a kilenc kisebbségi önkormányzat 45 képviselőjének kétharmada sem itt született. A görögök, lengyelek, örmények, románok és ukránok között pedig külföldi születésűek is vannak.

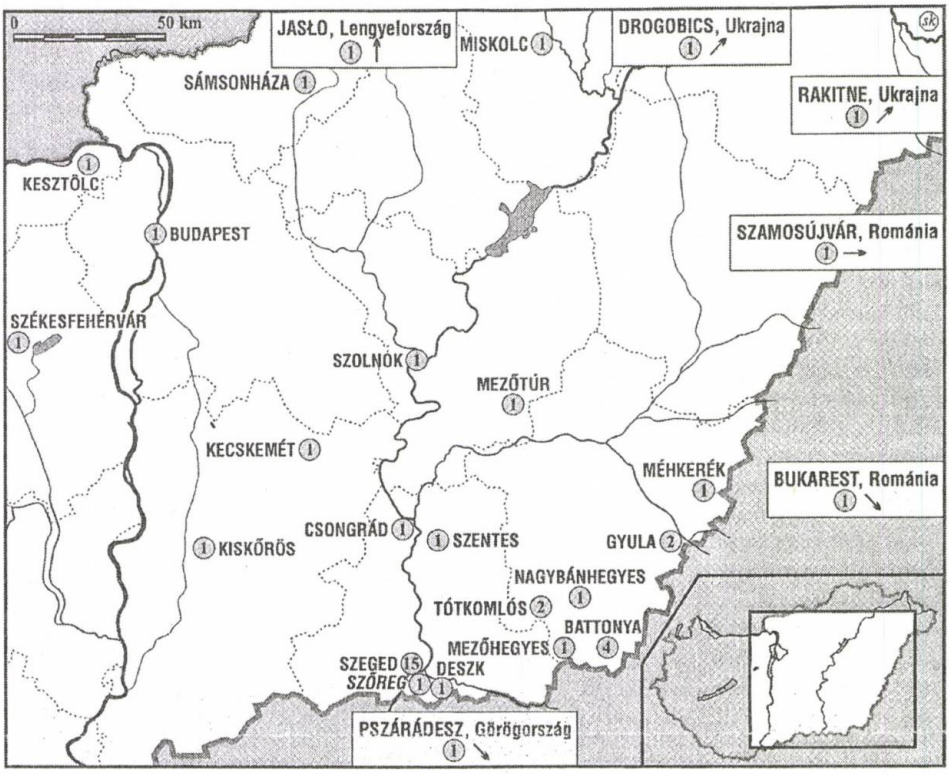

A szegedi kisebbségi önkormányzati képviselők születési helye

Egyetlen olyan kisebbségi önkormányzat sincs, amely kizárólag szegedi születésűekből állna, s ilyenek többségben is csak háromban vannak, ezek a cigány, a lengyel és a német, ötben pedig kisebbséget alkotnak. Van olyan kisebbségi önkormányzat is, amelybe sem 1995-ben, sem 1998-ban nem került be egyetlen szegedi születésű képviselő sem. Ez éppen a szlovák, amelynek képviselői Békés, Csongrád, Heves, Komárom-Esztergom és Nógrád megyei születésűek.

Mindez persze nem szégyellni való dolog, amelyet nem létező helyi történetükkel kellene takargatni, nem előny és nem hátrány, csupán következménye és kifejeződése annak, hogy olyan új, helyi etnikai közösségeket képviselnek, amelyeknek gyökerei nem helyben, hanem a migrációban keresendők.

Az etnikai disszimiláció évtizedei

Ha lenne is több évszázados szegedi története a most itt élő kisebbségeknek, akkor sem lenne célszerű ezt feltétlenül, mindenáron, minden alkalommal bemutatni. Új korban élünk. A kisebbségi jogok *nem* ilyen vagy olyan történelmi *múltjuk, hanem a létük miatt* illetik meg a kisebbségeket. Tehát egész egyszerűen azért, mert vannak. Őseik érdemeit és bűneit nem örökölték.

A kisebbségek története azonban nem értékelődött le azért, mert a történelmi múlt már nem jogforrás. Éppen ellenkezőleg. Most nyílt igazán lehetőség történetük *érdek nélküli,* szépítgetés nélküli bemutatására. Szegeden a középkor óta éltek különféle kisebbségek, amelyek zömmel beolvadtak a magyarságba. Történetük feltárása és bemutatása nagyon hasznos, sőt hiánypótló lehet, feltéve ha nem mossuk össze Szeged jelenlegi, tehát új, és új típusú etnikai közösségeinek történetével.

Az azonos etnikum önmagában nem jelent kontinuitást. Például a 17. századi szegedi szandzsák török lakosainak bizonyára több közük volt a szegedi magyarsághoz, mint a jelenleg Szegeden élő törökök családokhoz. Történetük két külön történet. A 18. században Szegeden élt szlovákok utódai a város jelenlegi magyar népesség részét képezik, s nem belőlük áll a jelenlegi, új szlovák közösség. Persze, kitartó kutatással lehetséges, hogy sikerül felkutatni közös ősöket, ahogyan esetleg egy kortárs szegedi török családnak, az utóbbi századokban itt élt török cukrászoknak és egy hajdani szegedi szandzsákbégnek is lehetnek közös ősei. Ha valaki történetesen majd felkutat egy ilyen szálat, akkor az még mindig csak családtörténeti kuriózum lesz, de nem a hajdani és jelenlegi helyi etnikai közösségek kontinuitásának bizonyítéka.

Ha dokumentálnánk is valamiféle genetikai szálakat, amelyek összekötik a századokkal korábbi és az új etnikai közösségeket, és ez egy-egy személy vagy család számára nagyon érdekes és fontos lenne, ez semmit sem számítana az etnikai disszimiláció tényeit illetően. A hatvanas évek óta gyorsuló ütemben gyarapodó kisebbségi népességen belül az etnikai önszerveződés jelei csak a hetvenes évektől kezdve tapasztalhatóak. Századunk utolsó negyedében létrejött egyesületeik igyekeznek fenntartani, biztosítani e közösségek etnokulturális-nyelvi sajátosságait. E folyamat eredményeként ma 13 kisebbségi egyesület működik a városban: arab, cigány, görög, lengyel, német, orosz, örmény, román spanyol, szerb, szlovák, ukrán és vietnami.

Az etnikai disszimiláció tehát minden kétséget kizáróan csak **századunk utolsó harmadának új jelensége**. Ezt pedig nem nevezhetjük másként, mint kezdetnek. Legfeljebb úgy pontosíthatunk, hogy azért még az asszimilációs folyamatok sem tűntek el teljesen. Valószínű azonban az, hogy már a disszimilációs folyamatok az erősebbek, következésképpen ezek az új etnikai közösségek - vagy legalább is többségük - tartósan megmarad, sőt tovább erősödik.

Az anyanyelv

A szegedi kisebbségi szervezetek tevékenységét számos írásban bemutattam már - többek között rendezvényeik száma szerint és egyesületeik taglétszáma szerint is. Taglétszám vonatkozásában például a szlovák egyesület a legjobbak között van. Az „arányos bemutatás" és a „társadalmi súly" azonban egészen más kérdés. És más kérdés egy-egy írás is. Szó sincs arról, hogy mindig valamiféle séma szerint „arányosan", jól „súlyozva" kellene bemutatni a kisebbségeket. Ez mindig a konkrét témától függ. Egy – valamilyen szempontból – „aránytalan" cikk is lehet jó, mert esetleg több más szempontból éppen „arányos". Arról pedig végképp nincs szó, hogy amiről több sor jelenik meg, az fontosabb. Mégis, ha már felmerült ez a kérdés, vizsgáljuk meg egy kicsit az „arányosságot" és a „társadalmi súlyt" egy újabb oldalról is.

A szegedi kisebbségek két kategóriába tartoznak: 1. cigány, 2. nem magyar és nem cigány etnikumok.

Minden kétséget kizáróan a cigány népesség helyzete sokkal nagyobb és bonyolultabb társadalmi probléma, mint az összes többi etnikumé együttvéve. Ez akkor is így lenne, ha viszonylag kevesen lennének. Valójában azonban valószínűleg többen vannak, mint a második kategóriába tartozók összesen. Talán nem is az a baj, hogy túl sokat, hanem inkább túl keveset foglalkoztam a velük kapcsolatos, igazán súlyos problémákkal.

Comenius óta pedagógiai követelmény, hogy minden gyermeket anyanyelvén kell nevelni, oktatni, ameddig csak lehet. Az UNESCO ezt vernakuláris elvként fogalmazta meg. Gyakorlati megvalósítása politikai és egyéb akadályok miatt meglehetősen lassan történik. Szegeden legkevésbé a cigányok élhetnek ezzel a joggal. Itt az elmúlt tanévben a pedagógusok becslése szerint 841 cigány gyermek tanult, s közülük 216 volt cigány anyanyelvű. Az utóbbiak között a legnagyobb arányú a sikertelen tanulás, osztályismétlés. Az iskolából kikerülve csak a szakképzetlen munkanélküliek számát gyarapítják, s társadalmi beilleszkedésük esélye továbbra is a nullához közeli. Ha valaminek van társadalmi súlya, akkor ennek mindenképpen.

A gyermekeknél maradva nézzük meg a második kategóriába tartozó népességet is abból a szempontból, hogy hogyan érvényesül a vernakuláris elv. Az anyanyelvre vonatkozó adatok soha nem lehetnek egészen pontosak, arra azonban jók, hogy legalább nagyságrendekkel ne tévedjünk. A szegedi oktatási intézményekben a többi nem magyar anyanyelvű gyermek száma a következő: 107 szerb, 45 román, 39 arab, 21 német, 20 orosz, 17 horvát (bunyevác), 12 lengyel, 8-8 angol és ukrán, 6 vietnami, 5 spanyol, 4-4 grúz és kínai, 3-3 francia, mongol és török, 2-2 bolgár, ivrit (újhéber), örmény, szlovák és üzbég, 1-1 cseh, finn, görög, japán, lao és lett.

Nem látom be azt, hogy hibát követtem volna el, amikor nem a fenti lista végén álló, hanem inkább a cigány, a szerb, a román és az arab etnikum problémáira irányítottam az olvasók figyelmét. Hozzátéve azt, hogy persze a fenti lista sem azonos a „társadalmi súllyal", ugyanakkor nem is állhat nagyon távol tőle. Hiszen az etnokulturális sajátosságok között megkülönböztetett helye, szerepe van az anyanyelvnek.

Ezek a gyermekek különböző korúak és különböző iskolákba járnak, anyanyelvű oktatásuk tehát egyelőre nem oldható meg. Eleget lehet és kell is tenni azonban annak a minimális követelménynek, hogy *minden egyes gyermek anyanyelvén legalább írni-olvasni tanuljon meg.* Egyelőre több-kevesebb sikerrel törekszenek is erre egy-egy iskolában a szerbek és az arabok, egy-egy óvodában a szerbek és a németek, és kis létszámú, hétvégi, ú.n. „kiegészítő" iskolai csoportokban pedig a görögök, a lengyelek, az oroszok, az ukránok és a vietnamiak. Mindegyik csoporthoz csatlakoztak magyar anyanyelvűek is, ami persze nem baj, sőt, talán még cél is lehetne. Ez is hozzátartozik a társadalmi súlyhoz.

Súlyától függetlenül virágozzék minden virág!

Elismerve a nyelvtudás fontosságát és az anyanyelv kardinális szerepét, nem tekinthetjük súlytalannak azokat a kisebbségeket sem, amelyek már túl vannak a nyelvvesztésen, de származástudatuk és kulturális hagyományaik alapján közösséget alkotnak. Így például igen értékesnek, fontosnak tartom az egyre aktívabb szegedi örmény közösség tevékenységét, kulturális programjait, törekvéseit is, noha a 30-40 fős egyesületben senki nem beszél örményül, s magyarnak, magyarörménynek vallják magukat.

Talán a jászok esete sem lesz mindig megkerülhető. Körükben évszázadokkal ezelőtt végbement a nyelvvesztés folyamata, ahogyan az örmények esetében is. Ők is magyaroknak tartják magukat, de a jász hagyományok tovább élnek, ugyanúgy mint az örményeknél. Ők is egyesületbe tömörülnek, az örményekhez hasonlóan. A jászok ugyanúgy tartják a kapcsolatot Oszétiával, ahogyan az örmények Örményországgal. Hogy mégsem tartják őket etnikai kisebbségnek, annak csak egy oka van: ők maguk (már/még) nem tartják magukat annak. Ha azonban a jász egyesület más álláspontra helyezkedik, akkor ezt is tudomásul kell vennünk.

Talán így még érthetőbb az anyanyelv megkülönböztetett szerepe. Lényeges társadalmi különbség van a nyelvvesztett és az anyanyelvét megőrző kisebbségek között. Hagyományápoló tevékenység ugyanis mindegyik kisebbség körében folyik, anyanyelvi nevelés azonban nem. Pedig ennek nagyobb a társadalmi súlya, hiszen a nyelvtudás az egyénnek és a társadalomnak egyaránt érdeke és értéke.

Nagy különbségek vannak a kisebbségek között az anyanyelvet beszélők és a magukat a kisebbséghez tartozónak vallók, de a nyelvet már nem beszélők arányát illetően is. Ha tehát a társadalmi súlyt keressük, akkor mindenképpen valahogyan az eredmény oldaláról kell megközelíteni ezt a kérdést is. Az *anyanyelv átörökítésének eredményei* pedig az anyanyelvet beszélő gyermekek.

A kisebbségi szervezeteknek tehát legfontosabb feladatai közé tartozik a szülők meggyőzése ***a családban történő anyanyelvhasználat*** előnyeiről, továbbá ***anyanyelvi gyermekközösségek*** szervezése. Hosszabb távon ez és csak ez biztosítja annak az etnikumnak az igazi társadalmi súlyát. Ez a tevékenység nem pótolható, nem helyettesíthető semmi mással, így azzal sem, hogy nagy terjedelemben írunk róluk.

Mindezek ellenére a „súlyozás" mellett talán mégis azt kellene jobban hangsúlyoznunk, hogy *minden kisebbségi kultúra egyformán értékes,* minden etnikai közösségi tevékenység üdvözlendő, mindegyik egy-egy oázis a magyar kulturális egyneműségben. Hogy nem egyforma nagyok és nem ugyanolyan minőségűek, az csak egyedivé és még értékesebbé teszi őket.

IRODALOM

A szerző tanulmányai a szegedi etnikai közösségekről

A határmentiség hatása Szeged etnikai arculatára. = Pál Ágnes, Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): *Határon innen – határon túl. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia.* Szeged: JATE Gazdasági Földrajzi Tanszék, JGYTF Földrajzi Tanszék, 1996. 167-180

A kisebbségi aktivitás új központja: Szeged. = *Regio.* 1997. 1. sz. 82-103

A szegedi etnikai közösségek. = *Eurotrio.* 1997-08-19. Mutatványszám. 28-36

Szeged cigánysága és a Szegedi Cigányprogram. = *Regio.* 1997. 3-4.sz. 81-109

Szeged változó etnikai arculata. = *Convieţuirea. Együttélés.* (Szeged) Anul 1.nr.4. 1997. - Anul 2. nr.1.1998. 33-46 = *Barátság.* 5:4. 1997. szeptember 13. 2203-2207 (rövidítve)

A szegedi vietnami közösség. = *Szeged.* 1999. január. 16-19.

A migráció nyomán létrejött etnikai közösségek Szegeden. = *A migráció és mobilitás.* 2. A KSH Népességtudományi Kutató Intézet Konferenciája. 1997. nov. 10-11. Budapest: KSH, 1999. 199-207

Etnikai közösségek nyelvi diszkriminációja. = *A nyelv mint szellemi és gazdasági tőke. VII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia. Szombathely, 1998. április 16-18.* Szerk. Blaskó Mária, Kohn János. Szombathely: Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete, 1999. 267-272

Nem magyar gyermekek Szeged oktatási rendszerében. = *Magyar Pedagógia.* 1999. 1. sz. 23-37

Arhimandritul Antonie-Alexandru Ruja

Pr. Alexandru Martin

În anul acesta s-au împlinit o sută de ani de la naşterea celui ce a fost călugărul Antonie. Îi plăcea mult să spună că el este călugăr, deşi n-a stat mult prin mănăstiri. A fost un om al faptelor, un om care ştia să lucreze cu oamenii, aşa că autorităţile bisericeşti au ştiut să-i fructifice acest talent.

S-a născut la 23 mai 1898 în Micherechiu din Ungaria, fiind al şaselea copil şi ultimul al soţilor Florian şi Eva Ruja. Cei doi părinţi născuţi ortodocşi se cunună în biserica din sat în anul 1877. Primii cinci copii au primit la aceeaşi biserică taina Sfântului Botez, dar la data naşterii lui Alexandru, familia, după cum reiese din actele vremii, trecuse la cultul baptist.

Din spusele părintelui am reţinut motivul acestei treceri: familia fiind numeroasă, averea trebuia sporită, momeala fiind câteva holde de pământ.

Aşa că Alexandru va fi crescut şi educat în spiritul acestei credinţe. Şcoala primară o face în sat, iar la vârsta de 18 ani ia parte la primul război mondial, cutreierând Europa şi ajungând prizonier în Franţa.

După întoarcerea din lagăr, în anul 1920, se căsătoreşte. Din anul 1924 va fi un membru activ al cultului baptist din satul natal.

Între anii 1926-1930 este elev al seminarului baptist din Budapesta. Absolvind studiile este numit „lelkipásztor" (predicator) pentru localitatea Kétegyháza, jud. Békés.

Era o fire căutătoare de adevăr, mai ales în ce priveşte credinţa, mereu punea întrebări incomode, punându-şi de multe ori profesorii de la seminar în încurcătură pentru că nu-i puteau răspunde.

Fiind un bun român, după dictatul de la Viena, intra în conflict cu autorităţile horthyste, pentru că trimitea scrisori de încurajare, îmbărbătare şi compasiune românilor din teritoriul cedat. Una din aceste scrisori se găsea la arhimandritul Navcratie-Nicolae Ghindea din parohia Cuceu, jud. Sălaj.

Urmărit de autorităţile ungare pentru a fi arestat, fuge în România, trecând graniţa ilegal, stabilindu-se în oraşul Arad.

Aici practică mai multe slujbe: mecanic comerciant, funcţionar, dar activa şi în cultul său. Obţine cetăţenia română apoi îşi cheamă soţia să-l urmeze, aceasta refuză şi – neavând copii – divorţează.

Fiind un om inteligent, cunoscând mai multe limbi, ajunge să-şi dea seama că credinţa în care a crescut nu-i aduce mulţumire şi răspunsul căutărilor sale. În această stare de căutare, de nelinişte sufletească, ia o hotărâre radicală a vieţii sale. După 17 ani de zile în care a fost predicator baptist, se călugăreşte, trecând la credinţa strămoşilor săi.

În acest sens găseşte ajutor şi sprijin la episcopul Aradului, dr. Andrei Magieru, care îl sprijină în bunele sale gânduri.

Aşa îl vom găsi de acum pe Alexandru Ruja, devenit prin călugărie şi hirotonie, ierodiaconul Antonie, secretar contabil al mănăstirii Hodoş Bodrog. Dintr-un act din anul 1948 reiese că era administrator al bunurilor de la aceeaşi mănăstire.

Era timpul marilor frământări şi sociale şi bisericeşti, aşa că episcopul Andrei Magieru începe a-l folosi în slujba bisericii. Este trimis într-o misiune în Maramureş, unde îşi face pe deplin datoria, iar la data de 1 iunie 1948, episcopul îi mulţumeşte printr-o adresă: „cu satisfacţie pentru rezultatele lăudabile obţinute în parohiile Goju şi Principele Mihai."

Dornic să ajungă în istorica Moldovă a lui Ştefan cel Mare, pe minunatele plaiuri mioritice, se transferă la Arhiepiscopia Sucevei.

La 1 decembrie 1948 era slujitor la mănăstirea Sf. Gheorghe din Suceava. În anul 1949 îşi termină studiile de teologie şi îşi ia licenţa la Institutul Teologic din Cluj, având ca subiect al lucrării: „Jertfa în lumina învăţăturii creştine".

La 24 august 1949 este hirotonit preot şi numit misionar al Arhiepiscopiei Sucevei şi Maramureşului de către mitropolitul Sebastian Rusan.

De la această dată îl vom întâlni colindând toate parohiile contaminate de sectari, peste tot unde

era nevoie de zelul său pus în slujba adevărului şi al Bisericii strămoşeşti. Din revista *Cuvîntul Adevărului* putem afla că era şi eclesiarh al catedralei din Suceava.

În anul 1952 era stareţ la Putna, iar în anul 1954 episcopul Teofil al RomanuIui îl caracteriza ca „misionar încercat". În anul 1955, acelaşi episcop îl evidenţiază pentru activitatea exemplară în parohiile: Albele, Ipoteşti Petricica, Prejoala, Veleşti, Talpa şi altele. Cercetând jurnalul său de activitate rezultă că a activat în peste o sută de parohii, având consemnată starea fiecăreia, situaţia religioasă şi starea socială, plus activitatea sectară în acea perioadă.

Prin felul său simplu, smerit, iubitor, reuşea să câştige inimile şi sufletele oamenilor. Redăm un fragment dintr-o scrisoare de mulţumire a credincioşilor din Parohia Poiana, satul Albele, în numele cărora semnează Grigorie Alecu, pentru tot ce a realizat cât a stat la ei:

„Noi, locuitorii satului Albele, prin această scrisoare ţinem să vă aducem cele mai frumoase şi călduroase mulţumiri pentru sfaturile şi cuvintele pe care dumneavoastră ni le-aţi spus cât aţi stat la noi. Nu vom uita sfaturile şi învăţăturile până la adânci bătrâneţe. Am regretat mult când ne-aţi spus că faceţi ultima liturghie şi catehizare în satul nostru. Inimile noastre s-au întristat profund când au auzit aceste cuvinte de despărţire, căci cât aţi stat la noi în sat, aţi fost ca o lumină ce străluceşte în întuneric. Blagoslovită să vă fie gura dumneavoastră până în ultima clipă a vieţii, că multă lumină şi bune sfaturi aţi lăsat în satul nostru... Ne-aţi înarmat cu puterea sfintei cruci, ca să nu ne clatine orice adiere de vânt."

Înspre bătrâneţe a fost numit paroh în localitatea Coşnea, Episcopia Romanului.

Istovit de muncă, cu gândul datoriei împlinite, cu tâmplele ninse de ani, în anul 1976 se pensionează, stabilindu-se aproape de plaiurile natale, în oraşul Salonta. Este rechemat din nou ca misionar la Roman, apoi revine la Salonta.

Preotul Ioan Pascu din Suceava îi scrie în noiembrie 1976: *„şi eu regret mult că cei de aici de la Roman au îngăduit să pleci, îţi simţim lipsa, pentru că mai puteai să duci o lucrare duhovnicească, pe care alţii nu o pot înlocui. Te am în suflet şi te păstrez ca pe un frate sincer şi ca pe un păstor încercat şi însufleţit pentru Hristos şi Biserica sa."*

În oraşul Salonta a mai fost de un real folos bisericii, prin slujbele sale dar mai ales prin frumoasele şi documentatele predici rostite cu convingere de pe amvon, dându-mi foarte bine seama ce a însemnat părintele Ruja ca misionar. Pentru munca depusă pe tărâm duhovnicesc şi administrativ, pentru viaţa sa plină de iubire, entuziasm şi de curaj, toate acoperite de smerenie, a fost ridicat în ierarhia bisericească în rangul de arhimandrit. Drept mărturie a activităţii sale stau cele cinci biserici ridicate sau restaurate sub îndrumarea sa şi cele peste o sută de parohii în care a fost ca un apostol, ducând vestea cea adevărată a lui Hristos.

Vasta sa cultură teologică a rânduit-o temeinic de-a lungul anilor dovedind practic apărarea dreptei credinţe. Îi plăcea să afirme de multe ori: *„Ortodoxia este veche şi te duce la izvoare, unde poţi găsi adevărul".*

Prin viaţa lui modestă pusă în slujba bisericii, a făcut să-şi atragă simpatia multor ierarhi: Episcopul dr. Andrei Magieru, Mitropolitul Sebastian Rusan, Arhiepiscopul Teofil al Clujului (fost Episcop la Roman), EpiscopuI Emilian al Alba Iuliei şi alţii.

Împovărat de anii bătrâneţelor mai avea o dorinţă, ca înainte de moarte să-şi viziteze satul natal pentru a săvârşi Sf. Liturghie în satul său. Îi era greu să urce şi să coboare din tren, eu m-am angajat să-l ajut. Am fixat o zi, el şi-a anunţat neamurile că o să le facă o vizită, dar când l-am căutat, în ziua numită să mergem, renunţase (...). Aşa că a rămas cu acest dor neîmplinit.

Sănătos şi lucid până în ultima clipă, la vârsta patriarhală de aproape 88 de ani, Dumnezeu l-a chemat pentru a se odihni şi a-şi primi cununa pentru tot ce a făcut în slujba Bisericii şi a neamului românesc.

Tuturor celor ce le-a vestit cuvântul lui Dumnezeu le spunea: *„am venit la voi pentru că îmi iubesc poporul şi biserica strămoşească, am venit să vă chem la iubire şi unire, după porunca Mântuitorului. Numai uniţi în iubire vom merge spre progresul spiritual şi material".*

Slujba de înmormântare a avut loc în biserica „Pogorârea Sfântului Duh" din Salonta, luni 14

aprilie 1986. slujind un sobor de preoţi în frunte cu protopopul Oradiei, Aurel Puşcaş, de faţă fiind numeroşi credincioşi din Salonta şi Micherechiu.

Pe crucea ce-i străjuieşte mormântul din cimitirul oraşului Salonta stă scris: *„Cât am trăit eu m-am rugat pentru voi, acum rugaţi-vă voi pentru mine."*

Dumnezeu să-l aşeze în cetatea dreptilor!

O nouă parohie ortodoxă pentru românii din Ungaria

Anamaria Brad

Localitatea Leucuşhaz (*Lökösháza)* este situată în sud-estul Ungariei, la graniţa cu România. Sătuleţul cu 2300 de suflete a căpătat autonomie după cel de-al doilea război mondial, în anul 1948, pînă la această dată a aparţinut administrativ şi teritorial localităţii învecinate, Aletea. Românii din Leucuşhaz, deşi puţini la număr, au încercat totuşi să se menţină ca etnie, un rol în această privinţă îndeplinindu-l între anii 1969-1972 parohia ortodoxă care a funcţionat aici. La şcoala generală şi azi se predă limba română. În anii '80 îmi amintesc şi eu bine că am participat la concursuri şcolare „Ai carte, ai parte", sau la întreceri de citire frumoasă şi corectă românească „Dimitrie Cantemir" ca şi la „Cupa Coşbuc". În ultimul deceniu, aproape a încetat activitatea românilor din această localitate. Parcă am şi uitat de ei... Anul trecut, la alegerile autoguvernamentale şi această comunitate românească şi-a înfiinţat autoguvernarea de minoritate română. Cu acest pas, „noua - veche" comunitate românească din Leucuşhaz se pare că a înviat. În primăvară a găzduit din nou manifestarea şcolară sportivă „Cupa Coşbuc", ba şi mai mult, împreună cu Episcopia Ortodoxă Română din Ungaria şi-a propus să reintroducă oficierea Sfintelor Liturghii Ortodoxe Române în această comună, unde de aproape 30 de ani nu se mai ţin slujbe ortodoxe. Primii paşi s-au făcut, iar rezultatul îmbucurător a fost prezenţa considerabilă a celor din Leucuşhaz cînd PS Sofronie, Episcopul BOR din Ungaria, pentru prima oară a vizitat această comunitate. Cu acordul românilor din Leucuşhaz, în ziua de 7 septembrie 1999 s-a reînfiinţat comunitatea ortodoxă română din Leucuşhaz. Despre întregul proces de formare a noii parohii l-am rugat pe PS Sofronie să ne prezinte cîteva date:

– *Primii paşi s-au făcut la Adunarea Eparhială, organul de conducere al Episcopiei noastre şi anume la ultima noatră adunare, la sfîrşit de semestru. Printre cele discutate a fost şi problema înfiinţării de noi parohii. Şi, iată, mă bucur că am ajuns în această zi, să putem să ne întîlnim cu credicioşii din Leucuşhaz. De fapt, noi atunci cînd am luat această hotărîre cu adunarea eparhială, împreună cu preoţii, cu delegaţii credincioşilor am făcut şi trei comisii care, desigur, au fost însărcinate cu înfiinţarea celor trei parohii noi. E vorba de încă o parohie la Budapesta, o parohie nouă la Debreţin şi una la Leucuşhaz. Din fericire, aici la Leucuşhaz este prima noastră izbîndă - ca să spun aşa. O realizare pe măsura posibilităţilor noastre. Primul pas acesta a fost- hotărîrea adunării eparhiale. Al doilea pas l-a făcut părintele consilier economic Aurel Becan care a fost preşedintele comitetului de înfiinţare a parohiei din Leucuşhaz; nu a stat pe gînduri, ci a venit, a luat legătura cu autoguvernarea de minoritate românească locală din Leucuşhaz, cu domnul Gheorghe Santău, preşedintele autoguvernării. Apoi a discutat cu credincioşii, a fost acasă la ei, le-a solicitat părerea, şi nu trebuie să minimalizez nici un pic rolul domnului preşedinte care şi el s-a dus pe la toţi românii din Leucuşhaz şi a sondat părerile localnicilor pentru a vedea dacă sunt doritori să se înfiinţeze parohia. Datorită muncii neobosite a acestor persoane am putut ajunge astăzi, în ajunul sărbătorii Naşterii Maicii Domnului, să reînfiinţăm parohia aici, la Leucuşhaz. Trebuie să mai amintesc un lucru fără de care n-ar fi fost cu putinţă pasul al treilea, şi anume părintele consilier economic a luat legătura cu domnul episcop romano-catolic din Seghedin, Gyulai Endre care este şi conducătorul bisericesc al catolicilor din Leucuşhaz; aceştia din urmă au aici şi o capelă, în care în anii '70 s-au ţinut slujbe ortodoxe, o dată pe lună. Desigur, părintele*

Becan a tratat şi cu părintele romano-catolic, apoi cu acordul acestuia şi la rugămințile mele a scris o scrisoare domnului episcop Gyulai Endre care a pus la dispoziție această capelă pentru a oficia o sfîntă liturghie lunar, exact aşa cum e şi în cazul comunității din Seghedin, pentru care slujbele se țin în biserica ortodoxă sîrbă. De-acum încolo putem o dată pe lună să săvîrşim Sfînta Liturghie aici, în capela romano-catolică, după toate rînduielile noastre ortodoxe.

– PS voastră cînd aţi luat cuvîntul, aţi subliniat cît de importantă este liturghia în sine, cu cuvintele „chiar dacă nu e atît de importantă limba în care se slujeşte, ci e important că se face liturghie", subliniind mai ales scopul slujbei...

– Da, are un scop extraordinar, adică ieşit din comun, şi-anume, să-l sfințească pe om, să-l unească cu Dumnezeu, cu Cerul, pentru că la Sfînta Liturghie peste darurile noastre de pîine şi vin, prin rugăciunile tuturor, ale sfinților, ale preotului, ale credincioşilor, se coboară Duhul Sfînt, le preface în trupul şi sîngele Domnului, cu care apoi preotul şi credincioşii se cuminecă şi îşi sfințesc viața. Iată pentru ce e un lucru cu totul ieşit din comun Sfînta Liturghie. Întorcîndu-ne la limbă, într-adevăr liturghia este esențială, dar pentru noi contează şi limba de oficiere, iar limba liturgică va fi cea română, limbă care din păcate nu este foarte bine stăpînită în comunitate, dar nu va fi o problemă. Eu sper, cel puțin, să nu fie o problemă. Dar spuneam că e mai puțin importantă limba pentru că gîndul meu este de a-i ajuta pe credincioşi să depăşească aceste bariere mentale care ar apărea privitor la neînțelegerea liturghiei, nu dorim să vină la o liturghie pe care nu o înțeleg. Din această cauză am insistat pentru importanța Sfintei Liturghii, dîndu-le de înțeles cît de indispensabilă este ea, lăsînd oarecum limba pe planul al doilea, tocmai în dorința de a-i aduce la biserică în număr cît mai mare.

La această întîlnire, Prea Sfinția Sa a prezentat şi planurile de viitor, punînd un mare accent la editarea unei cărţi de rugăciuni bilingve româno-maghiare, pentru ca toţi credincioşii care nu cunosc bine limba maternă să poată urmări liturghia. Dar s-a discutat despre Hramul Bisericii, despre lucruri administrative: înfiinţarea organelor parohiale din Adunarea Parohială, alegîndu-se consiliul şi comitetul.

Prima slujbă ortodoxă română, la Leucuşhaz a avut loc în duminica din 26 septembrie, dimineaţa la ora 9.00 şi credincioşii au participat în număr mare.

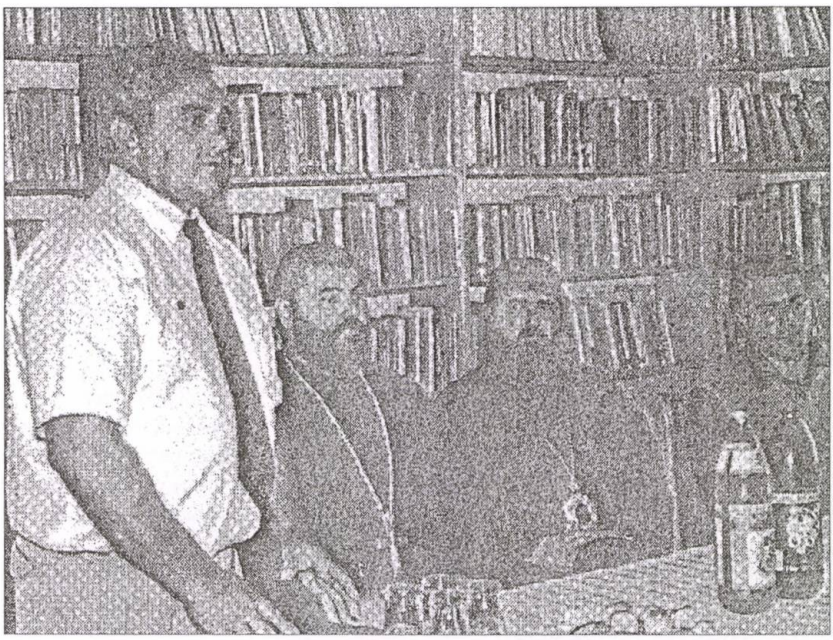

Vizita episcopului Sofronie cu prilejul reintroducerii liturghiilor ortodoxe române

România şi românii din Ungaria

– Interviu cu Viorel Badea, secretar de stat al Guvernului României –

Eva Iova

În cadrul Programului de guvernare pe 1998 din România se prevede, printre altele, acordarea unei atenţii speciale păstrării, afirmării şi dezvoltării identităţii etnice, lingvistice şi culturale a românilor din afara graniţelor. În ultimul timp se vorbeşte tot mai mult despre faptul că România trebuie să restabilească punţile de legătură şi încrederea fiilor săi de peste mări şi ţări. *„Patria care-şi uită fiii, nu-şi merită eternitatea!"*, spunea un înţelept grec din antichitate. România trebuie să-i ajute pe românii de pretutindeni să-şi păstreze limba şi tradiţiile, respectînd totodată legile ţărilor în care-şi duc viaţa.

Cercetările din ultima vreme arată că, în afara actualelor hotare ale României, în întreaga lume trăiesc peste 12 milioane de români, adică mai mult decît echivalentul a jumătate din populaţia ţării! În memoriul intitulat *„Întru apărarea românilor de pretutindeni"*, Departamentului pentru Relaţiile cu Românii de peste Hotare (DRRH) doreşte să stabilească (restabilească) legăturile dintre comunităţile româneşti şi Statul Român, precum şi să faciliteze dialogul direct între aceste colectivităţi. DRRH împarte românii de pretutindeni în trei mari categorii: 1. Românii care n-au încăput între frontierele ţării; 2. Exilul românesc; 3. Diaspora românească.

Despre românii din Ungaria se poate discuta în prima categorie. Românii care n-au încăput între frontierele ţării înconjoară, efectiv, România. *„Aceşti Români nu au părăsit România, ci Statul Român nu i-a mai cuprins. Ei merită, deci, din partea Statului care administrează naţiunea lor o atenţie deosebită, cel puţin egală cu cea pe care Statul Român o acordă cetăţenilor români."* – se menţionează în memoriul amintit al DRRH.

Conducătorul Departamentului pentru Relaţiile cu Românii de peste Hotare este secretarul de stat, **Viorel Badea**, un tînăr filolog, specializat în limba şi cultura italiană, fost preşedinte al Ligii Studenţilor din Universitatea Bucureşti, bun cunoscător al realităţilor din Republica Moldova şi ale românilor din Ucraina.

În interviul acordat revistei CONVIEŢUIREA – EGYÜTTÉLÉS, domnul Viorel Badea (în imagine) prezintă Departamentul pe care îl conduce şi programul acestuia.

– Departamentul pentru Relaţiile cu Românii de peste Hotare este o structură recent creată. Această instituţie există în actuala formă de la sfîrşitul anului trecut, din decembrie 1998. Activitatea sa se bazează pe o serie de programe, care au ca finalitate pe de o parte protejarea unor minorităţi româneşti, acolo unde nu li se asigură drepturile, iar pe de altă parte atragerea interesului comunităţilor româneşti din occident atît către România, cît şi către locurile unde trăiesc români în ţările din jurul României. Prin protejarea minorităţilor înţelegem în primul rînd prezervarea spiritualităţii şi a identităţii româneşti.

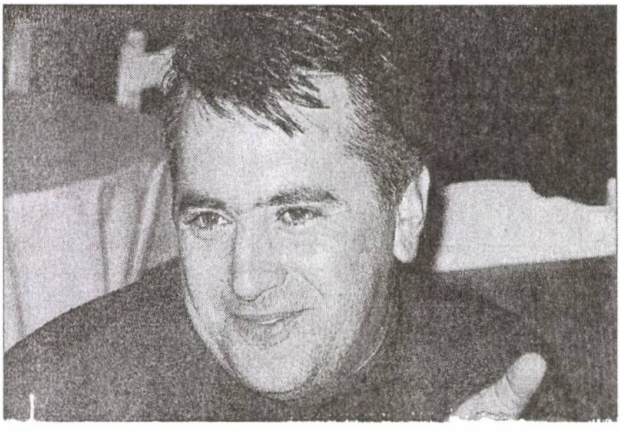

– *În România, anul viitor vor fi alegeri. Atunci cînd vrem să vorbim despre viitorul acestui Departament guvernamental,*

neapărat trebuie să ținem în evidență și rezultatul următoarelor alegeri. Ce va fi din 2000 cu acest Departament? Va fi susținut și în continuare de Guvernul României?

– Din fericire, toate autoritățile statului susțin fără nici un fel de rezervă acest departament. Mai mult chiar, în curînd, DRRH își va mări schema și evident, își va mări și direcțiile de acțiune. Este vorba efectiv de o lărgire a atribuțiilor sale, în paralel cu concentrarea tuturor eforturilor de la toate nivelele, pentru punerea acestui departament într-o poziție absolut firească, și anume, aceea de minister. Este posibil ca în cel mai scurt timp să asistăm la o întărire a locului pe care acest departament îl joacă în actuala politică națională a României. De asemenea, nu mai este un secret pentru nimeni că actuala putere din România consideră că sprijinirea comunităților românești de pretutindeni constituie o prioritate pentru politica românească.

– Acum, cînd discutăm despre Departamentul condus de dvs., se pare că e aproape de rezolvare problema românilor din Ungaria, cu care aceștia se confruntă de mai mult de o jumătate de an, de cînd nu s-a înființat Autoguvernarea pe Țară a Românilor din Ungaria. Din luna februarie, atît Guvernul României, cît și DRRH a acordat o atenție deosebită acestei probleme. La 18 septembrie, în sfîrșit, s-a înființat reprezentanța românească, însă mulți români din Ungaria doresc să se continue modificarea Legii pentru Minorități, să nu se mai repete cazuri cînd ne-români se înscrin la alegeri ca români. Guvernul României și DRRH cum poate acționa pentru acest scop?

– Noi vom continua contactele noastre cu autoritățile maghiare, pentru găsirea unor soluții în abrogarea acelor articole, care determină generarea unor confuzii în ceea ce privește reprezentarea autoguvernării românești în Ungaria. Așa cum s-a discutat și la ședința Comisiei Mixte Interguvernamentală Româno-Maghiară, care a avut loc în iulie, la București, autoritățile maghiare sînt dispuse să facă aceste modificări, care vor să vină, în exclusivitate, în interesul comunității românești din această țară. Evident, încă o dată s-a văzut că Guvernul României este din ce în ce mai interesat în sprijinirea acestei comunități. Însuși primul ministru, Radu Vasile, a avut o discuție cu omologul său maghiar, Orbán Viktor în ceea ce privește rezolvarea acestor probleme cu care se confruntă comunitatea noastră de acolo. Departamentul nostru își va înteți activitatea sa în ceea ce privește sprijinirea comunității românești din Ungaria, mai mult chiar, mă voi implica personal în sprijinirea românilor de acolo. În aceeași măsură, cum am menționat și la lucrările Comisiei Mixte Interguvernamentale am fi foarte interesați ca pe lîngă Autoguvernarea Românească pe Țară să fie considerată partener de discuție și Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria. Ca o condiție sine qua non a păstrării identității românilor din Ungaria este, din punctul de vedere al autorităților române, sprijinirea Bisericii Ortodoxe Române și evident a Prea Sfinției Sale, episcopul Sofronie. Pentru noi această condiție este absolut obligatorie, pentru că așa cum știm, nici o comunitate nu se poate dezvolta în afara bisericii. Pentru păstrarea spiritualității românești din Ungaria, Guvernul României consideră ca absolut necesară încurajarea publicațiilor românești, care reflectă viața și aspirațiile românilor din această țară.

– Să revenim la lucrările Comisiei Mixte Interguvernamentale. Ședința din iulie, care a avut loc la București, s-a încheiat cu o cerință a părții române. S-a cerut ca peste trei luni din nou să se întrunească comisia și să se discute despre proiectele înaintate la ultima întîlnire. Ne apropiem de sfîrșitul acestei perioade de trei luni. Cînd vor continua lucrările comune?

– Este foarte posibil ca în timp de o lună, o lună și jumătate să se întrunească din nou Comisia Mixtă Româno-Maghiară. Au mai rămas multe probleme de discutat, iar propunerea unei noi întîlniri, care a venit din partea română, a fost lansată tocmai pentru a propune soluții pentru rezolvarea acestor probleme care au rămas în discuție. Este foarte important să se înțeleagă faptul că această comunitate românească din Ungaria, deși nu reprezintă numeric o comunitate importantă, din punct de vedere spiritual este absolut fundamentală pentru noi.

– Neapărat trebuie să amintim că în ultimul timp s-a intensificat atenția Guvernului României și a DRRH față de românii din Ungaria. Sîntem recunoscători Departamentului dvs. pentru sprijinul acordat la două biserici ortodoxe române, care în urma unor subvenții considerabile vor putea fi renovate. Ce fel de sprijin poate să mai acorde în viitor acest Departament și care sînt acele programe la care ne-ați sugera să înaintăm proiecte, cereri?

– Departamentul nostru evident sprijină refacerea unor lăcaşe de cult ortodox. Acest lucru va continua şi în viitor. Este foarte important pentru noi ca această refacere spirituală a comunităţii româneşti de acolo să se producă în primul rînd prin biserică. Pentru viitor, Guvernul României va sprijini logistic asociaţiile care prezintă interesele comunităţii româneşti din Ungaria. Printr-o serie de programe, cum ar fi „Şcoala românească", „Limba română" sau „Biblioteca românească" noi vom ajuta acest proces de culturalizare a comunităţii româneşti. Mă refer la o refacere a acestui pod cultural între această comunitate şi România. Va fi foarte important să iniţiem împreună proiecte axate punctual pe refacerea învăţămîntului în limba română, acolo unde este cazul. Am înţeles că există o serie de şcoli unde ar trebui să se predea limba română pentru toate disciplinele, lucru care în acest moment nu se întîmplă. Va trebui să trezim din nou interesul copiilor în a studia limba română. Cînd mă refer la trezirea acestui interes mă gîndesc atît la copiii din grădiniţă, cît şi la tinerii din învăţămîntul superior. DRRH va depune toate eforturile pentru a reuşi să faciliteze studierea limbii române şi a culturii, istoriei românilor în România. Deci, o serie de copii de liceu sau de facultate să vină şi să studieze la Bucureşti sau la Cluj.

– Dvs. şi personal aţi vizitat nu o singură dată comunitatea românească din Ungaria. Ştiţi că trăim într-o situaţie destul de specială. Nu putem fi comparaţi cu alte comunităţi româneşti din afara României. S-a mai întîmplat însă ca unii membri ai acestui Departament să vină în Ungaria cu o imagine preconceputâ şi greşită despre noi, făcînd mai multe daune relaţiilor noastre. V-aţi mai gîndit la faptul că angajaţii, colaboratorii Departamentului care se ocupă de ex. cu românii din Ungaria să fie specializaţi în munca lor? Nu ar fi asta o cerinţă minimă, mai ales atunci cînd ne gîndim că nu peste mult veţi primi rangul de Minister?

– Evident că în momentul în care schema noastră o să se lărgească vor apărea oameni specializaţi pentru fiecare direcţie de acţiune. Actualmente ne confruntăm cu unele mici nepotriviri, tocmai pentru faptul că sîntem un Departament tînăr şi absolut nou în politica României. Aceste neînţelegeri vor dispărea, după părerea mea, în foarte scurt timp, mai ales datorită faptului că noi vom încerca să implicăm în această activitate oameni tineri, deci oameni a căror vîrstă maximum să nu depăşească 30-32 de ani, şi care, datorită mentalităţii pe care o au, vor putea să imprime Departamentului nostru un tip de acţiune destul de agresiv. Nu este vorba despre o agresivitate violentă, ci o agresivitate de idei, o agresivitate diplomatică europeană, şi în acelaşi timp ei vor prezenta o responsabilitate absolut obligatorie pentru activităţile pe care le fac.

– Discuţia noastră s-a realizat la Bucureşti, după încheierea celui de-al VIII-lea seminar "Limba română – mijloc de comunicare şi informare radiofonică", organizat de Societatea Română de Radio şi Guvernul României. La lucrările acestui seminar aţi luat parte şi dvs. Ce părere aveţi despre faptul că seminarul care întruneşte jurnalişti români de la 24 de posturi radiofonice din lume, şi-a propus pentru prima dată să treacă frontierele ţării, organizînd o vizită de documentare în Republica Moldova?

– Poate fi considerat un eveniment extrem de important, dar în acelaşi timp, acestea sînt fapte absolut fireşti. Faptul că trecem Prutul şi mergem la fraţii noştri din Basarabia este un fapt absolut firesc, faptul că există această comuniune de idei între românii de pretutindeni este un fapt absolut firesc. Tot ceea ce este nefiresc este această perioadă de tăcere, perioadă care nouă nu ne-a permis să scoatem adevărul la suprafaţă. Afirm de cîte ori va fi posibil că, în ciuda tuturor barierelor care li s-au pus de-a lungul vremii în faţa manifestării identităţii lor, românii niciodată nu se uitau unii pe ceilalţi. În strădania de reluare a eforturilor statului român pentru reafirmarea identităţii româneşti de pretutindeni foarte importantă este sinceritatea, credinţa noastră şi legătura de sînge, care ne unesc pe toţii. Eu sper că acest seminar pe care noi l-am susţinut atît financiar, cît şi moral să continue şi să constituie un nou motiv de înnodare a intereselor comunităţilor româneşti de pretutindeni.

Noi şi Ei.
Identităţi şi relaţii interetnice.
Un proiect prioritar de cercetare

Dr. Sandra Larionescu

Proiectul „Noi şi Ei". Paradigme ale raporturilor interumane în comunităţile rurale contemporane a început în anul 1993 sub patronajul Ministerului Culturii din România în cooperare cu ministerele de resort din ţările vecine: Ungaria, Republica Moldova, Bulgaria.

Obiectul cercetării a fost relevarea identităţii de grup în cadrul societăţii rurale în teritoriile cu populaţie mixtă din interiorul şi exteriorul graniţelor româneşti. Grila de probleme a fost concepută de colectivul format din prof.dr. docent Mihai Pop, conf. Univ. N. Constantinescu, dr. Sanda Larionescu şi dr. Irina Nicolau.

Identitatea de grup a fost urmărită pe criterii de vârstă, sex, apartenenţă socială, locală, profesională, confesională, etnică, familială. Relaţiile au fost urmărite în interiorul grupului; între purtătorii aceleiaşi identităţi şi între grupuri cu identitate diferită, în dinamica lor, la nivelul vieţii cotidiene şi în cadrul relaţiilor ceremoniale. Studiul a relevat atât simetrii, cât şi fenomene de mare diversitate.

În prima etapă a cercetării din Basarabia, de exemplu, au fost studiate comunităţi româneşti trăind pe un fundal slavizat. În satele cu populaţie mixtă din România urmează să fie studiat, în Bucovina, fenomenul analog al vieţuirii unor populaţii ucrainene într-un spaţiu cu dominanţă românească.

S-a încercat o abordare aproape exhaustivă a temei raporturilor interumane în comunităţile rurale contemporane. Iată care a fost problematica urmărită.

Reînfiinţarea Direcţiei Patrimoniului şi repunerea pe baze noi a Direcţiei Muzeelor şi Colecţiilor, la scurt timp după decembrie 1989, au creat premisele pentru instituirea unui nou sistem de articulare a activităţilor specifice instituţiilor deţinătoare de bunuri patrimoniale, în speţă a muzeelor. Din această perspectivă, una dintre principalele probleme intrate imediat în atenţie a fost aceea a elaborării şi punerii în practică a unui program coerent şi sistematic de cercetare în domeniul etnologiei. Pentru aceasta s-a făcut o evaluare a stadiului cercetării la acea dată, respectiv până în decembrie 1989, în funcţie de care au fost stabilite noi repere şi obiective, atât pentru a acoperi zonele tematice insuficient sau deloc abordate, cât şi pentru a reintegra cercetarea etnografică românească, aşa cum era şi firesc, în contextul mai larg al cercetărilor europene de profil. Aceasta a fost calea pe care s-a ajuns la includerea în cadrul noului program de cercetare etnologică a proiectului cu tema „Noi şi Ei. Identităţi şi relaţii interetnice". Ceea ce aduce nou acest proiect este cercetarea sistematică a comunităţilor rurale româneşti ce conviețuiesc cu alte etnii atât în cadrul arealului ţării, cât şi în afara graniţelor ei. Desigur că unele aspecte ale acestei probleme au fost investigate şi în trecut, dar nu într-o manieră sistematică, întrucât preocupările legate de cercetarea colectivităţilor româneşti ce vieţuiesc dincolo de frontierele ţării au fost sporadice, chiar de neregăsit în literatura de specialitate din ultimele cinci decenii; nu pentru că nu a existat interes din partea cercetătorului, ci pentru că nu i s-a permis să-şi clădească astfel de proiecte. Faptul că s-a scris foarte puţin despre fondul tradiţional de valori al culturii românilor din afara graniţelor ţării este o mare pierdere pentru cercetarea etnologică românească. Astfel, multe aspecte ce puteau fi surprinse cu şaizeci, cincizeci şi chiar patruzeci de ani în urmă se regăsesc cu greu astăzi, chiar la nivelul memoriei generaţiilor mai vârstnice. Tradiţiile româneşti din zonele exterioare frontierelor ţării au fost mai puternic supuse schimbărilor datorită impactului cu formele culturii dominante – cea a etniilor majoritare. Departe de a minimaliza contribuţia unor lucrări mai vechi, în special a celor apărute în perioada interbelică, precum „Note de folclor de la românii din Valea Mlavei (Serbia)", a lui E. Petrovici sau „Cercetări folclorice în Ugocea Românească", a lui V. Scurtu, care completează informaţiile despre românii din afara graniţelor ţării din însemnările de călătorie ale lui T. Burada: „O călătorie la românii din Silezia", „O călătorie la vlahii din Craina, Croaţia

şi Dalmaţia", „O călătorie în satele româneşti din Istria", observaţiile noastre sunt menite a atrage atenţia asupra necesităţii urgentării cercetărilor în spaţiile în care încă mai există enclave de viaţă şi cultură românească.

Cercetarea iniţiată şi finanţată de Direcţia Muzeelor din Ministerul Culturii, ce a demarat parţial, aşa cum vom arăta mai departe, în vara anului 1991, şi-a propus să cuprindă, prin eşantioane reprezentative, grupurile compacte de români din Moldova de dincolo de Prut, din Ucraina, Ungaria, Bulgaria, Serbia, precum şi pe aromânii din Thessalia şi Epir (Grecia), din Skopje (Macedonia), din Rodope (Bulgaria), din Albania, ca şi enclavele de meglenoromâni şi istroromâni din fosta Iugoslavie. Acestora li se adaugă, aşa cum am menţionat mai înainte, şi comunităţile româneşti din ţară, din zonele în care acestea convieţuiesc cu etnii de aceeaşi naţionalitate cu cea a populaţiei din teritoriile în care românii sunt minoritari. Deci, se au în vedere două categorii de subiecţi: românii cu statut de majoritari, adică cei din ţară, şi românii cu statut de minoritari, ce se află în afara graniţelor ţării. Ţinând seama de trăsăturile comune ce leagă cele două categorii de subiecţi: apartenenţa etnică şi coabitarea cu o altă etnie, ca şi de particularităţile ce le diferenţiază: statutul de majoritar, pentru cei din ţară, şi de minoritar, pentru cei din exterior, cercetarea şi-a propus să releve din perspectivă comparată două importante aspecte ce acoperă însă un vast şi complex câmp de probleme. Pe de o parte, se cere a se decela şi explicita dinamica procesului de păstrare a semnelor identităţii etnice, relevante la nivelul structurii limbii, al obiceiurilor, al tradiţiilor de familie, al confesiunii etc. şi/sau al factorilor care au generat fenomenul alterităţii, al destrămării conştiinţei, sentimentului şi structurii identitare, ca urmare a adoptării parţiale sau totale de către grupul „Noi", ce-i reprezintă pe români, sau de către o parte a acestui grup, a unor noi semne identitare, acelea ale grupului „Ei", adică ale comunităţii alături de care convieţuiesc românii. Pe de altă parte, se impun a fi cercetate, în strânsă legătură cu aspectele evocate mai înainte, şi căile concrete de articulare a relaţiilor interetnice dintre populaţia românească şi cea cu care ea convieţuieşte: relaţii de vecinătate, de prietenie, profesionale, de rudenie în cazul căsătoriilor mixte etc.

Pentru realizarea proiectului nostru s-a pus problema creării unei reţele corespunzătoare de cercetare, din care să facă parte specialişti din muzeele etnografice şi din instituţiile de profil din România şi etnologi din ţările în care ne-am propus să desfăşurăm anchete de teren, care, la rândul lor, să investigheze comunităţile rurale ce aparţin etniei lor şi care convieţuiesc cu populaţia românească în calitate de majoritari sau minoritari. Dintre cei cărora ne-am adresat pentru a-i cuprinde în această reţea au răspuns şi sunt în prezent parteneri în cercetarea noastră grupul de cercetători aparţinând Şcolii de la Szolnok (Ungaria) şi echipa de etnologi de la Institutul de Folclor şi de la Muzeul Etnografic din Republica Moldova. Totodată, pe parcursul acestui an urmează să contactăm şi alţi parteneri, pentru a putea lărgi sfera cercetării noastre, prin cuprinderea altor spaţii de convieţuire etnică. În ceea ce priveşte cercetarea româno-maghiară aceasta este pe cale de finalizare, în sensul că anchetele de teren au fost încheiate şi în prezent se lucrează la redactarea unui volum ce va apărea, sperăm noi, la începutul anului viitor în două variante: una românească şi alta maghiară. Din motive mai mult sau mai puţin obiective, cercetarea cu partenerii din Moldova se află pentru moment în impas. Sperăm însă să putem relua contactele cu colegii de dincolo de Prut, pentru a continua şi încheia proiectul propus.

În cele ce urmează mă voi referi la rezultatele anchetelor de teren desfăşurate în zonele de convieţuire a populaţiei româneşti cu etnia maghiară din România şi Ungaria şi la ceea ce ele ne-au relevat din punctul de vedere al obiectivelor propuse.

Pentru a face decelabile cadrele şi componentele celor două structuri identitare: a comunităţilor româneşti şi a celor maghiare, a fost ales un eşantion de sate, din România şi Ungaria, reprezentative din punctul de vedere al compoziţiei etnice: jumătate româneşti şi jumătate maghiare. În plus, cele două judeţe cărora le aparţin satele cercetate: Bihor pentru aşezările româneşti şi Hajdú-Bihar, pentru cele maghiare, se învecinează şi au aceleaşi caracteristici zonale. Deci, cele două comunităţi româneşti aparţin nu numai aceleiaşi zone de identitate etnică, ci şi aceleiaşi zone de identitate locală sau regională: aceea a Bihorului.0 dovadă în acest sens o constituie particularităţile lingvistice, adică folosirea graiului

bihorean, stilul arhitectonic al locuinţelor vechi, costumul tradiţional şi, în special, limbajul obiceiurilor. Pe de altă parte, situaţia diferită a celor două comunităţi, cea din România, ca reprezentantă a populaţiei majoritare, şi cea din Ungaria, ca exponentă a populaţiei minoritare, a generat diferenţe la nivelul structurii lor identitare. Şi aceasta datorită unui sistem diferit şi diferenţiat de relaţii cu grupul „Ei", al celorlalţi, al maghiarilor. În timp ce comunităţile din satele din Bihorul românesc au un grad de sociabilitate deschisă spre interiorul grupului şi limitată sau în anumite circumstanţe, chiar închisă spre exterior, adică în raporturile sale cu grupul „Ei" (dovada în acest sens constituind-o numărul redus al căsătoriilor mixte), cele din Hajdú-Bihar tind din ce în ce mai mult să se deschidă spre exterior, să-şi construiască o nouă identitate. Aceasta explică de ce, în primul caz, structura identitară s-a conservat foarte bine la toate nivelele: grupuri de vârstă, sex, familie, confesiune, ocupaţii tradiţionale etc. Deci, se poate vorbi de o unitate identitară la nivelul întregii colectivităţi a satelor din Bihor, relevantă atât prin uzanţele cotidiene cât şi prin cele ceremonializate. Desigur că există şi excepţii. De obicei, ele se datorează căsătoriilor mixte. Am întâlnit cazuri – bineînţeles destul de rare – când anumite persoane, în special femei, care au încheiat căsătorii mixte, şi-au pierdut parţial sau aproape complet sentimentul apartenenţei la grupul românilor.

Faptul că sentimentul identităţii, al apartenenţei la grupul „Noi" este foarte puternic la comunităţile româneşti din Bihor nu-i împiedică însă pe membrii acestora să întreţină relaţii bune cu grupul celorlalţi, al maghiarilor. Şi aceste relaţii se articulează atât în plan cotidian, prin diferite forme de întrajutorare, clăci şi întovărăşiri la diferite munci, cât şi în plan ceremonial, prin participarea la sărbătorile şi ritualurile performate de celălalt grup. Astfel, maghiarii iau parte la ceremonialul recoltării grâului, practicat de români, iar românii, la rândul lor, participă la ritualurile maghiare ale săptămânii pâinii şi vinului nou. Totodată, la nivelul producţiei identitare a grupului „Noi" se întâlnesc şi unele semne ce se constituie ca dovezi ale procesului de coabitare şi aculturaţie: împrumuturi care provin de la grupul „Ei", al maghiarilor. Dar acestea nu modifică structura identitară, întrucât ele nu se substituie fondului propriu de tradiţii, ci sunt asimilate în cadrul sistemului, juxtapunându-se elementelor existente. Astfel, în structura ceremoniilor practicate de Paşti a pătruns obiceiul maghiar al aspersiunii cu apă sau cu parfum a fetelor nemăritate, performat de feciori şi având un sens promiţător, de urare de sănătate, dar şi pentru a spori şansele căsătoriei. La rândul său, şi grupul „Ei", al maghiarilor, a adoptat semne – împrumuturi de la comunităţile româneşti.

În timp ce, aşa cum am amintit mai sus, grupul „Noi" din Bihor şi-a păstrat puritatea etnică la toate nivelele şi pe toate planurile, celălalt grup de origine românească, din zona Hajdú-Bihar (Ungaria), tinde din ce în ce mai mult să-şi piardă sentimentul apartenenţei etnice. Această situaţie se prefigurează la o analiză atentă a structurii identitare a acestui grup. Se constată că sentimentul apartenenţei la grupul „Noi", al românilor, este fragmentat la diferite nivele. Astfel, la nivelul grupului bătrânilor, acest sentiment al apartenenţei la etnia românească este încă foarte puternic şi el se manifestă atât în planul vieţii cotidiene, cât şi în cel al tradiţiilor. Bătrânii folosesc în mod curent limba maternă, respectiv graiul bihorean, frecventează biserica ortodoxă şi practică aceleaşi obiceiuri ca şi comunităţile româneşti din Bihor. La nivelul lor întâlnim foarte puţine căsătorii mixte. Dar, pe măsură ce se coboară pe scara generaţiilor, afirmarea şi, în special, manifestarea identităţii româneşti apar ca hipopregnante. Astfel, deşi la generaţia de vârstă medie conştiinţa apartenenţei la grupul „Noi", al românilor, mai funcţionează încă, fiecare dintre membrii acestei categorii afirmând despre sine că este român, comportamentul şi modul de a acţiona infirmă această aserţiune. Ei şi-au pierdut uzanţa de a folosi limba maternă în familie, fie din cauza unei căsătorii mixte, fie a constrângerilor la care au fost supuşi în timpul regimului comunist. Există, de asemenea, indivizi ce se consideră români, dar care nu folosesc şi nu înţeleg limba română. 0 informatoare ne-a relatat că a pierdut uzanţa de a vorbi românește în familie pentru că soţul şi copiii, deşi români, nu cunosc limba. Faptul că soţul ei nu poate să se exprime în limba română este cu atât mai ciudat dacă luăm în consideraţie profesia şi cadrul în care el şi-o exercită: aceea de clopotar la biserica ortodoxă. Dar, din acest punct de vedere, nici Biserica Ortodoxă nu a susţinut sau încurajat sentimentul afirmării identităţii româneşti, serviciul religios îndeplinindu-se, în mod curent, până la venirea cu doi ani în urmă a unui preot din România, în limba

maghiară şi foarte rar în limba română. Totuşi, în spaţiul ecleziastic al Bisericii Ortodoxe s-a păstrat, datorită fidelităţii bătrânilor faţă de tradiţiile ce constituie vii mărturii ale originii lor, o serie de obiceiuri precum ritualul binecuvântării recoltelor la Rusalii sau cel al sfinţirii clopotelor pentru a le conferi puterea de a îndepărta furtunile, grindina sau trăsnetele. De altfel, toate celelalte tradiţii - semne ale identităţii româneşti - sunt practicate astăzi numai de generaţia vârstnică. În ceea ce priveşte generaţia tinerilor, se constată o alterare aproape totală a sentimentului apartenenţei la grupul românilor (la etnia română). Tinerii proveniţi din căsătorii mixte, dar chiar şi din părinţi români sau căsătoriţi, la rândul lor, cu persoane de etnie maghiară, nu se exprimă decât rar în limba română. Cei mai mulţi dintre ei au deja conştiinţa că aparţin celuilalt grup, al maghiarilor, pentru că se simt integraţi in sistemul acestuia. Nu numai căsătoriile mixte au generat o asemenea situaţie, ci şi lipsa unui învăţământ sistematic în limba maternă, a interesului părinţilor de a-şi creşte copiii în spiritul păstrării limbii şi tradiţiilor româneşti, precum şi relaţiile de serviciu şi mijloacele de comunicare.

Se poate conchide că, în ceea ce priveşte comunitatea românească din Bihor, nu există nici un pericol care să ducă la pierderea sentimentului apartenenţei etnice. În schimb, acest pericol este iminent pentru comunităţile din Hajdú-Bihar. Într-un viitor nu prea îndepărtat, prin dispariţia ultimilor apărători ai identităţii româneşti, bătrânii, grupul „Noi" se va autodizolva în marea masă a grupului celorlalţi, din motivele mai sus menţionate. Deci, se poate pune întrebarea: Care este viitorul comunităţilor româneşti din zona Hajdú-Bihar? Credem că această problemă nu poate fi rezolvată decât acţionând din interior, prin decizii, gesturi şi acte destinate a contracara procesul alterităţii, al pierderii semnelor identităţii etnice a grupului românesc. De altfel, notabilităţile satelor cercetate sunt receptive în a găsi soluţii care să ducă la renaşterea identităţii româneşti, la o reconstrucţie viabilă a ei.

*(**A apărut în revista** Datini, 1999, nr. 1 (30), editată de Centrul Naţional al Creaţiei populare şi Fundaţia culturală ETHNOS, Bucureşti, pp. 47-50))*

Pe urmele lui Bălcescu la Seghedin

Constantin Mălinaş

Am plecat împreună cu prof. univ. dr. Viorel Faur, în dimineaţa ploioasă a zilei de 14 iulie, invitaţi fiind de prof.univ.dr.Gheorghe Petruşan, şeful catedrei de limba şi literatura română de la Şcoala Superioară „Juhász Gyula", ca să luăm parte la dezvelirea plăcii şi la simpozionul de la Seghedin, privind împlinirea a 150 de ani de la întâlnirea în acest oraş şi discuţiile moderatoare dintre Nicolae Bălcescu şi Kossuth Lajos, întâmplate la 14 iulie 1849.

După ce depăşim foarte repede graniţa de la Salonta-Micherechi, trecem de Gyula şi Békéscsaba, ajungând în zona de sud a Ungariei, unde avem parte de două reprize bune de ploaie extrem de violentă, trecem Tisa pe soare şi intrăm în Seghedin la circa patru ore după plecarea din Oradea. Mai întâi, facem vizita cuvenită la Consulatul României, unde suntem bine primiţi de către Domnul Consul general Andrei Oancea, care se bucură de oricâte ori vede şi primeşte români cu veşti de acasă.

Împreună ne ducem în Piaţa Clauzei (Klauzál Tér), unde este plasată noua placă memorială, pe zidul casei în care s-au întâlnit cei doi lideri, producând un document salutar, dar tardiv, care aici e perceput mai puternic decât a fost în realitate, ca o lentilă de lumină într-o Europă atunci foarte conservatoare. Iar pentru comunitatea românească din Seghedin e receptat acum şi îmbrăţişat ca un legământ de înţelegere, de comunicare, la care îşi ataşează tradiţiile şi calea de identitate, de convieţuire cu comunitatea maghiară majoritară, cu cea sârbească şi cu cea germană.

E un moment înălţător, aici, într-o piaţă foarte frumoasă, cu arhitectură de început de secol, unde ne adunăm ca la două sute de participanţi, între care se disting personalităţi ale românilor din Ungaria, alături de invitaţii sosiţi de la Arad şi Oradea. Placa este înaltă şi amplă, din marmură brumărie, aşezată la înălţimea privirii pe casa în care acum se află filiala unei bănci. Deasupra, la balcon, flutură la acest prilej steagurile României şi Ungariei.

Deschiderea se face prin Domnul profesor dr. Gh. Petruşan, care cheamă în ungureşte publicul şi vorbitorii să onoreze momentul: dă cuvântul Doamnei Dr. Ványai Éva, viceprimar al Seghedinului, care rosteşte un scurt cuvânt de salut în limba maghiară. Nu se traduce. Domnia-sa evocă prietenia maghiaro-română; integrarea europeană şi mai ales euroregiunea alungită Dunăre-Tisa-Mureş. Urmează salutul Domnului Consul general Andrei Oancea, rostit cald, în limba maghiară, la cererea unor parteneri locali. Apoi, profesorul Gh. Petruşan face expunerea mai temeinică a datelor istorice, care au motivat întâlnirea prezentă, deoarece nici ungurul fără român, nici românul fără ungur nu pot umbla. Socoteşte acţiunea maghiară conservatoare de la 1848/49 ca fiind răspunzătoare de drama faptiunii liberale şi de drama lui Avram Iancu, a lui N. Bălcescu, a românilor şi a tuturor înfrânţilor acelei vremi, de speranţă, inclusiv a naţiunii maghiare. Deoarece nu se traduce, nădăjduiesc că am înţeles bine cuvântul domnului profesor. Episcopul român ortodox de la Gyula, Preasfinţitul Dr. Sofronie Drincec, împreună că Părintele Aurel Becan, preotul român din Seghedin, şi cu Părintele Nicolae încep slujba de sfinţire a plăcii, în concelebrare cu Ex. Sa Gyulai Endre, Episcopul romano-catolic de Seghedin. Amândoi episcopii rostesc vorbiri scurte, dar cu miez, îndrumând cele două neamuri şi ţări către datoria de a trăi împreună şi în datoria păcii, în limba păcii, pe seama viitorului. Interesant că nici unul nu face referire, sau temei pentru aceasta, din cazul aniversat. După sfinţire, placa îşi etalează cu strălucire prezenţa sa insolită, între alte două plăci anterioare, mai mici, plasate pe aceeaşi clădire. Textul ei este bilingv, în incizie aurită, mai întâi în ungureşte, apoi în româneşte, astfel: „În această casă, la 14 iulie 1849, KOSSUTH LAJOS şi NICOLAE BĂLCESCU au semnat proiectul de pacificare româno-ungară. Cu ocazia aniversării a 150 de ani, din partea Primăriei Seghedin".

La îndemnul gazdelor, după primirea şi aplaudarea finală a plăcii, ne deplasăm încet către sala mare a Primăriei, unde se va ţine Simpozionul şi apoi recepţia.

Pe balconul de deasupra intrării principale flutură patru steaguri, al oraşului, al României, al Ungariei şi al Europei. De la celelalte geamuri şi balcoane ale vechii clădiri, datând din 1883, se

apleacă spre noi cascade de flori, precum este obiceiul la nemți și la elvețieni. Urcăm scara mare și intrăm în frumoasa sală a consilierilor, ornamentată într-un baroc foarte târziu și foarte încărcat, prevăzută cu șase tablouri de personalități istorice în mărime naturală, dintre care recunosc pe Kossuth și Deák Ferenc. Ambientare de aulă, pe masă trei fanioane ne așteaptă, între care al României.

După o deschidere scurtă, rostită ungurește de profesorul Petruşan, și din nou salutul din sală al Doamnei viceprimar, dr. Ványai Éva, urmează la cuvânt Dr. Hermann Róbert, șef de departament la Institutul național de istorie militară al Ungariei, care face un expozeu lung, referitor la traseul evenimentelor de la 1848/49 și mai puțin se referă punctual la cazul în speță, al întâlnirii aniversate. Între timp, cine dorește, poate primi căști, cu traducerea simultană în limba română. Cum mie nu îmi mai ajung, mă străduiesc să înțeleg direct cronologia prezentată și îmi dau seama că Dr. Hermann Róbert face mai mult traseul militar, decât cel politic, al revoluției. Și mă surprind două afirmații. Mai întâi că trimiterea generalului Bem cu trupe în Transilvania, împotriva românilor lui Avram Iancu, a fost o greșeală. Dar, vine îndată precizarea: o greșeală militară, nu una politică. Deoarece în acel moment revoluția maghiară avea deja deschise două fronturi de operațiuni militare și nu mai trebuia deschis cel de-al treilea. Apoi mă surprinde să aud mereu spunându-se despre revoluția maghiară și despre răscoala românilor, că ungurii au fost revoluționari, iar românii au fost numai răsculați și rebeli. Prin aceasta se produce, de fapt, recunoașterea programului de la 15 martie și nerecunoașterea programului în 21 de puncte de la 15 mai, adoptat de marea adunare de la Blaj a românilor, precum și nerecunoașterea lui Avram Iancu în calitate de exponent al românilor, tratarea lui ca rebel. Acesta nu este un punct de vedere nou, dimpotrivă, este punctul de vedere al vechii istoriografii maghiare oficiale din anii totalitarismului, care, iată că este menținut. Este un punct de vedere neîntemeiat și chiar arogant, care elimină dialogul, mai mult, nu corespunde tocmai cu această aniversare în care este memorată acțiunea lui N. Bălcescu de moderare, chiar dacă tardivă, între două părți egale, complementare, la un fenomen unic: revoluția. În subsidiar, desigur că Dr. Hermann Róbert se baza pe opțiunea din 29 mai 1848 a Dietei maghiare de la Cluj, care a votat unirea Transilvaniei cu Ungaria, dar fără a lua în seamă că românii nu au fost acolo chemați și nici reprezentați, că niciodată nu au acceptat acea decizie, împotriva căreia au protestat cu energie. Cred că a venit vremea ca în tratarea evenimentelor să apară puncte de vedere mai elastice, care să nu producă discriminări și care să recunoască dreptul legitim al fiecărui neam din fostul imperiu habsburgic de a fi încercat să-și construiască un viitor propriu, în concertul european al acelei revoluții pornite la 12 ianuarie 1848, de la Palermo cu concepte și aspirații liberale. De aceea a apărut ca fiind excesivă insistența oratorului pe ideea de amnistie, deoarece românii și Avram Iancu erau egali în revoluție cu ungurii și cu Kossuth Lajos și nu aveau de ce să ceară amnistie de la nimeni, în afară de bunul Dumnezeu.

Trebuie să spun că asemenea prejudecăți istoriografice sunt prezente și în cea mai recentă lucrare maghiară, la același subiect, „1848-1849 A szabadságharc és forradalom története" (= Istoria luptei de eliberare și a revoluției de la 1848-1849), apărută la Budapesta, Editura Videopont, 1996 (carte masivă de 464 p. cu ilustrații), al cărei redactor coordonator este tocmai Domnul Hermann Róbert, avându-l între autori și pe Domnul Dr. Zakar Péter, care va urma la cuvânt. Mărturisesc că dacă știam la ce suntem chemați, nu mergeam, deoarece o astfel de vorbire a fost în afara spiritului conciliator și european al acestei rememorări.

A urmat la cuvânt Prof.Dr. Viorel Faur, care a vorbit în românește, fiind tradus pentru sală de către Domnul Eugen Glück, de la Arad. Istoricul orădean a accentuat mai multe idei, care se doreau un răspuns politicos, dar clar, la mărginirea operată de Dr. Hermann Róbert și chiar la lipsa lui de ecou față de momentul aniversat. Mai întâi despre spiritul european deschis al revoluțiilor egale, care asigura ca fiecare în localismul ei să fie oglinda prin program propriu a mișcării generale. Apoi, despre legitimitatea programului în 21 de puncte, adoptat la Blaj de adunarea din 15 mai 1848, prin care românii aveau de acum însemnul revoluției, la egalitate cu toate celelalte. A mai vorbit despre programul cu caracter social și național al românilor din Transilvania, respectiv despre programul de eliberare confesională a românilor din Ungaria, această diferență de program fiind de multă vreme cunoscută și înțeleasă, deoarece pentru românii din Ungaria biserica a fost și a rămas, încă, instituția

de cea mai definită identitate. Respectiv, s-a văzut până azi că acolo unde au pierdut limba română în biserică, s-au pierdut şi pe ei ca români. Prin urmare, biserica a fost şi a rămas ţinta, pentru amândouă părţile.

A urmat la cuvânt Conf. dr. Alexandru Roz, de la Arad, care a dat un rezumat al lucrării în limba maghiară, apoi Dr. Eugen Glück, care a completat subiectul referitor la rolul Aradului în evenimentele de la 1848/49.

În încheiere, Dr. Zakar Péter, conferenţiar la Şcoala superioară „Juhász Gyula" din Seghedin, a vorbit despre plutirea în evenimente a Episcopului greco-catolic de la Oradea, Vasile Erdelyi, care s-a găsit adesea strâmtorat de unguri şi austrieci în revoluţie, iar după aceea nu mult i-a lipsit ca să plătească cu viaţa compromisurile sale.

Au încheiat simpozionul Dr. Gh. Petruşan apoi subsemnatul şi un orator polonez, care s-a rezumat la un salut colegial. Profesorul Gh. Petruşan a evocat volumul mare de informaţii, aduse în discuţii, apoi a subliniat iarăşi cele două programe ale românilor în revoluţiei, naţional - de la Blaj şi confesional, de la Budapesta-Timişoara, Chişinău Criş. Şi parcă subiectul propriu-zis al întâlnirii noastre fusese uitat. Cel mai puţin, sau aproape deloc, s-a vorbit despre întâlnirea Bălcescu-Kossuth, din 14 iulie 1849, de la locul unde ne aflam şi pentru care ne adunaserăm acolo.

Cum mi s-a dat cuvântul în încheiere, am dorit să revin la aceasta şi am făcut-o cu ajutorul medalisticii, prezentând trei medalii produse în România la aniversarea a 150 de ani de la revoluţia din 1848. Prima, cu efigia lui Avram Iancu, alta cu efigia lui Nicolae Bălcescu. Şi a treia prezentând în comun portretele lui Avram Iancu şi Kossuth Lajos, având între ei portretul de mediator al lui Nicolae Bălcescu. Produsă de secţia din Arad a Societăţii Numismatice Române, împreună cu Monetăria Naţională din Bucureşti, medalia avea pe revers citatul din Cicero: „Cedant arma togae", care răspundea cel mai bine la spiritul european, care, ca intenţie cel puţin, ne-a reunit la Seghedin în această zi. De aceea, am înmânat-o public Domnului profesor dr. Gheorghe Petruşan, care a dorit să facă un lucru bun, de moderator, precum făcuse Bălcescu odinioară. Însumând tot ce a fost, atunci şi acum, se poate trage o linie de învăţătură. Şi anume că românii şi ungurii, dacă vor să păşească împreună, atunci să ia aminte la pilda întâlnirii din 14 iulie 1849 de la Seghedin, care a fost de bună intenţie, dar a venit prea târziu. Adică pe viitor să cunoască drumul de a acţiona împreună şi la timp, cu tot ce înseamnă acesta în arta concesiilor reciproce, pentru concilierea istorică ce ne aşteaptă în viitor, cum foarte bine spunea Avram Iancu în scrisoarea sa din 15 iunie 1849, trimisă către locotenent-colonelul maghiar I. Simonffy, aflat la Vaşcău, precum şi acesta îi scrisese mai înainte, din proprie iniţiativă, astfel. „Cine seamănă împărechere, ură şi produce vărsare de sânge între aceste naţiuni surori este trădător al propriei naţiuni". Revenind cu asemenea temeiuri din istoria comună în prezentul comun, încheiem aceste rânduri cu otpustul Preasfinţului Episcop Sofronie al românilor din Ungaria, rostit astfel: „Cu noi este Dumnezeu... înţelegeţi neamuri şi vă plecaţi... Dumnezeu să binecuvânteze comunităţile noastre... Doamne, ajută şi sprijină comunităţile noastre cu harul tău, spre ştiinţe şi meserii. Şi fă, Doamne, ca această placă să ne fie ca o pavăză tare, împotriva vrăjmaşilor văzuţi şi nevăzuţi". După care a stropit-o cu apă sfinţită din busuioc, spre semnarea şi întărirea cu pecetea nevăzută a credinţei. Lângă care şi noi semnăm, ca unii ce au fost alături şi acolo în acelaşi gând, căutând pe un perete de lumină umbra unui ilustru fugar romantic de numai 150 de ani, care va peregrina mai departe, la Paris şi Palermo, iar de acolo în conştiinţa de date şi memorie a omenirii.

(**A apărut în:** *Crişana Plus, Oradea, nr. 29, 25 iulie 1999, p. 6;* **reluat în:** *Cetatea Culturală, Cluj, nr. 7, iulie 1999, p.14)*

O creaţie poetică populară din zona Giulei

Eugen Glück

În cursul cercetărilor efectuate pentru valorificarea creaţiei folclorice a românilor din Ungaria, Elena Munteanu Csobai, şefa secţiei pentru minorităţi naţionale din direcţia muzeelor judeţului Bichiş, a reuşit să identifice o carte manuscris, provenită de la Teodor Voniga (1882-1953), cuprinzând texte din vremea serviciului lui militar, din perioada primului război mondial.

Manuscrisul cuprinde 106 texte dintre care 31 proză şi 75 cu text rimat. Din punctul de vedere al conţinutului materialul, cuprinde texte liturgice, cântări bisericeşti şi rugăciuni (63), poezii şi obiceiuri populare (3), autobiografie (1), dicţionar (1), cântece şi poezii patriotice (4) şi urări (3).

Din primul grup reţinem în special colinzile ce ne duc în mediul românesc din Giula. Tot de un specific local se leagă textul **„Visul Fecioarei Maria"**, căruia i se anexează şi un indicator. Din acesta din urmă aflăm că cine poartă această creaţie cu sine şi cine o citeşte cel puţin odată pe zi este ferit de toate pericolele. Rugăciunea a fost transmisă din strămoşi.

Giulanul Teodor Voniga a fost încorporat în regimentul 101 cezaro-crăiesc din Bichişciaba, supus în principal comandei germane. De aceea a întocmit un dicţionar în care a inclus 163 expresii germane, alăturând corespondentul românesc. Grupajul cântecelor populare subliniază identitatea naţională a autorului manuscrisului. Între acestea s-au inclus trei strofe din **„Hora Unirii"** de Vasile Alecsandri, aducând textului unele modificări. Între cele trei urări figurează una dedicată anului nou 1916.

Reţine atenţia în special poezia autobiografică a lui Teodor Voniga, în care acesta expune cursul vieţii lui începând cu mobilizarea în timpul postului Crăciunului (1914). Poezia se încheie la 10 noiembrie 1915, în spitalul militar din Brevnov, de lângă Praga unde zăcea bolnav de „trahumă". Autorul, în redactarea lucrării a plecat de la formele tradiţionale ale poeziei populare însumând numeroase versuri, fie preluate din originale, fie redate cu anumită variaţie proprie.

Întreaga autobiografie este pătrunsă de senzaţia neputinţei în care a ajuns în vâltoarea războiului, în care el, om bolnav, a fost doar un neînsemnat pion, la discreţia mai marilor zilei.

Autobiografia lui Teodor Voniga este o formă modernă a creaţiei populare.

Paţanua mea din 1915 în timpu războiului european ca catană
(Fragment)

Frunză verde earbă creaţă!
În anul 1914 patru sprezece!
Frunză verde lemn uscat,
Pe mine cătană mau luvat,
Frunză verde alunului.
În postul crăciunului,
Frunză verde de stejar,
Vine în 15, mărtişor,
Frunză verde lemn uscat,
Vine poruncă dela împărat,
Inima mi sau săcat,
Cînd am văzut plogat,
Se ne gătim de plecat,
În cinsprezece martie,
Cătană la infanterie,
Toţi cari am fost asentaţi,
Cînd plogaţu lam ceiit,

Inima misa încremenit,
frunză verde lemn uscat,
Înainte de ceam plecat,
Senătate mam luat,
De la tată dela mama,
Dela fraţi dela surori,
Dela vecini iubitori,
Frunză verde mătrăgună,
Toţi plâng şi suspină,
Dela buna mea soţie,
Dela prunci draji mei,
Acum mă duc de cătană!
Te serut iubită mamă,
Ea plinjea şi suspinea,
Şi din ochi lăcrăma,
Drag iubitul meu soţi,
Cînd îi ajunge se mă, toţi

Eu răman sângură,
Lăcrămând din inimă,
Şi cei doi copilaşi suspină
Eu merg pe cale străină
La gară am pornit.
Cu pretini mam întâlnit
Când în gară am intrat,
Fonoku, ţignal a dat,
Se stăm gata de plecat,
Soţie miuam sărutat,
şi ia tot au lăcrămat,
Inima mie meau secat,
Apoi am fost gata de plecat;
În vagone neam suit,
Trenul îndată a pornit
Şi în ciaba am sosit,
Noi cu toţi neam scoborât;
Frunză verde foe lată,
Neam dus cu toţi în casarmă,
Frunză verde rozmarin,
Dar ce se vez acum,
Un ţugsfiler cam bătrân,
Strigă pe noi ca pe câni
Frunză verde fir de plută
La bărăci ca se ne ducă,
Frunză verde cu trei flori
Ne ea la mână un feldveber,
Frunză verde fir de spini
Apoi vine un domn bătrân
Şi eu nul cunoşteam,
Ziceam că e căpitan.
Frunză verde floricică
În 4 părţi neau împărţit.
Şi îndată ne grăia
Voi cu toţi se ascultaţi,
De ai voşti comandanţi,
Cât mai iute se învăţaţ,
La luptă ca se plecaţ...

*(**A apărut în** Poesis - Revistă de poezie, nr. (115-116) 7-8, anul X, iulie-august, Satu Mare, 1999)*

Apostol Stan - *Iuliu Maniu. Naţionalism şi democraţie. Biografia unui mare român*

(Bucureşti, Ed. Saeculum, 1997)

Lipcsey Ildikó

A neves román történész a bukaresti *Iorga Intézet* munkatársa, Apostol Stan, a 19. század agrárhelyzetének, az 1848-as forradalom és a román államiság első évtizedeinek (1859-1877) sokoldalú megközelítésben bemutató szakértője nemcsak egyszerűen egy újabb monográfiával gazdagította a Maniu szakirodalmat, hanem Románia 20. századi történelmének tablójába helyezve, a történelem alakulását befolyásoló nagyformátumú politikust, akit ellenfelei is kénytelenek voltak tisztelni, emberközelben mutatja be. A szerző nagy bátorsággal nyúl kényes kérdésekhez is. Többek között, hogy Maniu feltett szándéka volt a nyugati /erdélyi, partiumi, bánáti/ románságot a keleti (regáti) románsággal összebékíteni, egységes, közép-európai modellt követő nemzetet faragni; az európai intézményrendszert meghonosítani; közéletet demokratizálni – más szóval Romániát modernizálni.

Iuliu Maniu 1873. január 8-án született Szilágysomlyón román nemesi családból. Rokon a Bărnuţiu, Coriolan, Raţiu családokkal, életútja is hozzájuk hasonlóan indult. A zilahi református kollégium után Kolozsváron, Pesten és Bécsben folytatta jogi tanulmányait, 1898-ban Balázsfalván a görög katolikus püspökség ügyvédje lett. Korán vezető szerephez jutott a Román Nemzeti Pártban. 1905. Január 10-én Szebenben a politikai aktivitás mellett voksolt. 1906-tól a Román Nemzeti Párt parlamenti képviselője Budapesten. Aurel C. Popovici hatására az erdélyi románság – Erdély – jövőjét egy föderatív államformában, Nagy-Ausztriában képzeli el. Erre I. Károly román királyt és a regáti politikai pártokat is megnyerni látszott, hogy ti. „csak egy erős Habsburg-Monarchia biztosítja a román nemzet létét", egy föderációban még Románia jelentétét is elképzelhetőnek tartotta, de Brătianunak küldött emlékiratában elégedetlenségét fejezte ki mert a román kormány nem gyakorol nyomást Budapestre a magyarországi román nemzet emancipációja érdekében. Maniu részt vett azokon a tárgyalásokon 1910-1914. között, amelyeken a magyar kormány, egyfelől (Tisza István) a Román Nemzeti Párt, másfelől, amelynek célja megtalálni a modus vivendit. Ezeken Maniut nem elégítette ki a magyar fél tárgyalási alapja. Kimondott célja ugyanis: a román Erdély kialakítása, román hivatalos nyelvvel és közigazgatással. 1914. július 28 után „radikális fordulat következett Maniu és az erdélyi románság életében" – írja Stan. Gyakorlatilag az első világháború kitörését követően közvetlenül német és orosz részről versengés indult meg Románia „kegyeiért": a háborúba való belépése érdekében mindkét oldalról Erdélyt és Bukovina románok lakta részét ajánlották cserébe. Német részről közvetlen tárgyalások kezdődtek az erdélyi románokkal. Tárgyalási alap: Erdélynek a politikai közigazgatási autonómia megadása, olyan státusz, amellyel Horvátország és Szlovénia bírt, arányos részvétel a magyar parlamentben, román kormánybiztos és egy tárcanélküli miniszter kinevezése. Erdélyben egy törvényhozói jogkörrel felruházott képviselőház felállítása. Apostol Stan kitűnően érzékelteti: eljött Maniu ideje, aki valóságos hadügyminiszter szerepét töltötte be 1918 nyarától. A Gyulafehérvári Határozatoknak is, melynek Maniu volt az egyik megalkotója. Érdemes felidézni a (III/1) pontját: „Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindegyik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához, saját kebelekből választott egyének által. A törvényhozó testületekbe és az ország kormányzásban való résztvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot."

Maniu volt a Consiliul Dirigent, a Kormányzó Tanács elnöke, amely átmeneti kormány szerepét töltötte be Erdélyben. Vaida és Maniu azon az álláspontón volt, hogy az új alkotmány megszületése után is (1923) megmaradjon a Kormányzó Tanács. Apostol Stan monográfiájának és Maniu koncepciójának – egyik vezérvonala (ennek kimondása, bár csak a történelemről készített látlelet, csak a

történelmi tapasztalat folyománya, mindenképpen bátorságra vall), hogy 1. mind a társadalom mentalitása, mind a regáti központosított politikai gyakorlat eltért és idegen volt az új részektől; 2. a demokrácia hiánya letagadhatatlan; 3. agrárreformra, 4. új választói törvényre volt szükség a régi óromániai cenzusossal szemben; 5. nem utolsóként kisebbségi jogi kódexre. Az erdélyiek, a Román Nemzeti Párt, Maniu az új állam legstabilabb ellenzéki ereje lett. 1922-26 a Nemzeti Parasztpárt megalakulásának ideje volt; Maniu részéről szövetségesek keresése, ennek legesélyesebbje a Parasztpárt volt. Maniu kormányra kerülésével – kimondatlanul is ezt sugallja a szerző – Romániának a történelem új alternatívát kínált. Maniu Kormányprogramja (sok aktualitást tartalmaz, nem egy pont megtalálható a párt mai romániai utódszervezete, a keresztény Demokrata Nemzeti Parasztpárt programjában: független és decentralizált autonóm közigazgatást, a fegyveres testületek és az igazságszolgáltatás depolitizálását, a nemzet erkölcsi és kulturális felemelkedését, a termelési kedv bátorítását, a lej stabilizálását, a pénzügyi és hitelélet megteremtését, a közköltségek kontrollját, a kisipar serkentését, a regionalizmus feleleventését, a cenzura és ostromállapot megszüntetését, a miniszteri tárcák csökkentését, a rendőrség reformját tartalmazta. A mezőgazdaság – lévén az ország agrárállam! – mindenképp prioritást élvezett a nemzetgazdaságban. Olyan agrárreformot ígért, amely a 25 hektáros tulajdonviszonyokat szilárdítja meg. Szembeszállt a liberálisok „mindenáron iparosítani"! koncepciójával, tervezte az exportadó megszüntetését, a vámtarifák felülvizsgálását, a mezőgazdasági gépek bevezetését (például traktorgyár egész Romániában nem létezett). A Szövetkezeti törvény előtt a holland és a dán példa állt.

Maniu külpolitikai koncepciója: a Szovjetunió semlegesítése, gazdasági kapcsolatok kiszélesítése Magyarországgal, illetve – és ez jól illeszkedett a, 30-as évek biztonsági tervezeteihez – Magyarország, Csehszlovákia, Ausztria, Lengyelország, Románia (és a Balkán) gazdasági föderációja, vagy legalább: a dunai térség gazdasági föderációja. Apostol Stan, nem tér ki Maniu kisebbségi politikájára, de más forrásokból tudható, hogy először kapták meg elmaradt nyugdíjukat a magyar alkalmazottak, a községi választásokon számarányuknak megfelelő képviselethez jutottak, leszállították a kiemelt és sokszoros adók egy részét. Maniu – több ízben utal rá Stan – méltányolta a kisebbségek teljesítményeit, évezredes hagyományait kulturális, gazdasági műveltségét. Maniu nagyszabású programja az ország adott körülményeit (a felhalmozott csődtömeg) és a liberálisok ellenállása és a gazdasági válság miatt kudarcra ítéltetett. Ehhez járult az ellentétek kiéleződése a párton belül, vitája Vaida-Voevoddal, annak elmozdulása a szélsőjobboldal felé, nem utolsó sorban a leplezetlen ellentét és ellenszenv II. Károly király és Maniu között. Maniu mindenféle együttműködést – egyáltalán a király visszatérését – ahhoz kötötte, ha a király alkotmányos módon uralkodik (az egyszemélyi diktatúrára való nyilvánvaló törekvést a király nem is leplezte), rendezi családi életét, és eltávolítja az országból Elena Lupescu asszonyt. Maniu a demokratikus jogok mellőzésében a nemzet jövőjét látta veszélyeztetni, erre pedig több irányból történt kísérlet. Maniu szerint a Nemzeti Parasztpárt hivatott megakadályozni mind a fasizmus, mind a kommunizmus térhódítását; a totális rendszerek kialakulását. Ahogy Maniu megfogalmazta: „a párt hivatott mindenféle extremitizmust semlegesíteni". A „Parasztállam" – koncepciót a marxista/kommunista történetírásban főleg negatív magyarázó szövegek kíséretében ismerhettük meg. Apostol Stan a román gondolkodásban határozott nyomot hagyó elmélet különböző képviselőivel ismertet meg. Mihalache véleménye; a demokrácia a politikai vezetés bármely megjelenési formája fölött áll, a helyi regionális autonómiát kell kövesse Románia és az amerikai svájci és az osztrák példára figyelve: a szélsőséges nacionalista dogmákból a kereszténységet állította szembe, mert így közeledhet Európához. Mihalache továbbá osztotta Gh. Zane véleményét, mely szerint a parasztállam nemcsak új államforma, de a kapitalizmus és a szocializmus között foglal helyet. C.Rădulescu-Motru ezzel kapcsolatban így fogalmazott: a parasztállam nem valamiféle proletárforradalmat valló ideológia szüleménye. Jól illeszkedik a polgársághoz, ez is, az is az egyéni tulajdon alapjain áll, a polgárság tulajdonát képezik bankok, ipari, kereskedelmi vállalatok, a parasztság kezén van a föld. (A kérdés felvetése számos értelmiségit foglalkoztatott a 30-as évek derekán: Mihai Ralea, D. Botez, Gr. Cazacliu, P. Pandea, Nestor Bandea kapcsolódott bele a vitába.)

A nemzeti parasztpártiak természetesen helyre szerették volna állítani az ipar és a mezőgazdaság

közötti előbbi javára méltánytalanul elmozdult egyensúlyt. Mihalache és Serdici egyaránt élősködőnek találta az ipart, illetve ahogy utóbbi megállapította: a falu és a város ellentéte a város, a polgárság kizsákmányolása révén igencsak megnövekedett. Maniu két lépésére mindezidáig nem kaptunk meggyőző magyarázatot. Maniu szerint az 1937. novemberi választások előtt, és csak a választások idejére szóló mengnemtámadási paktum kötését a NPP Codreanu-féle Vasgárda nevű szélső jobboldali párttal Gheorghe Brătianu liberális pártja, a Zsidópárt, az SzDP és Argetoianu között azzal indokolta, hogy maga köré akarta gyűjteni azokat a politikai irányzatokat, amelyek utját akarták állni II. Károly király alkotmányt felrúgó személyi diktatúrájának (Maniu nyíltan elutasította a szélsőséges vasgárdista mozgalmat). A másik egy meg nem tett gesztus volt, amikor jóllehet természetesen nem ő volt aki a nevét viselő gárdistákat szélsőséges magyarellenes cselekedetekre, gyilkosságokra buzdította volna (a rendfenntartást szolgálták volna eredetileg), viszont ezidáig nem találtunk semmiféle utalást arra (ez nem azt jelenti, hogy ne létezne erre utaló levél, dokumentum, elhangzott kijelentés), hogy elitélte volna a Maniu-gárdistákat ezért. A gárdisták tevékenységéről, mint a szovjet katonai közigazgatás bevezetésének kiváltó okáról még mindig hallgat a román történetírás. A szakirodalom, a publicisztika, emigrációban és otthon még mindig nem néz szembe a ténnyel: a gárdisták 1944. őszén, terrorhadjáratot viseltek Erdély egyes vidékein a védtelen civil magyar lakosság ellen. Az indokok és a felmentésük között olyasmi szerepel: a székelyek fegyvereket rejtegettek, partizánokat bújtattak, hátba akarták támadni a román és a szovjet hadsereget, stb.stb. Maniu előtt még két nagy történelmi feladat teljesítése állt: 1941. februárjától ő irányította azokat a román diplomatákat, politikusokat, akik a semleges országokban tárgyalásokat folytattak Romániának a háborúból való kiugrásáról (Maniu is becsapva érezte magát, mert elmaradt a „balkáni partraszállás"). Ő maga személyesen azért folytatott tárgyalásokat Anglia és az Amerikai Egyesült Államok képviselőivel, hogy Romániát megszállt országként kezeljék az eljövendő béketárgyalásokon. Maniunak ezt a tevékenységét az elmúlt rendszer történetírása is kénytelen volt elismerni – hiszen a kiugrás előkészítését nem lehetett volna megírni, hogy benne Maniu érdemeit ne méltatták volna – ezért ennek eseményei eléggé ismertek. 1945-47. közötti erőfeszítéseiről, a demokrácia, a többpártrendszer a folytonosság megőrzésére ellenkező előjellel természetesen, amely során Maniu mint a hazai reakció vezéralakja lett bemutatva, szintén több forrásból gazdagíthatta ismereteinket.

Méltósággal viselt, súlyos börtönéveiről – egy hónappal élte túl 80. születésnapját – egykori rabtársak emlékeiben találkozhatunk. A téma tabu volt, mint ahogy személyének, a történelmi pártok érdemeinek felemlítése is. Mint ahogy Apostol Stan írja rendkívül gazdag forrásanyagot feldolgozó tudományos művében, amely mérföldkő gazdag pályáján: személye szimbólum volt a hatalom szemében, a nemzeti ellenállás szimbóluma.

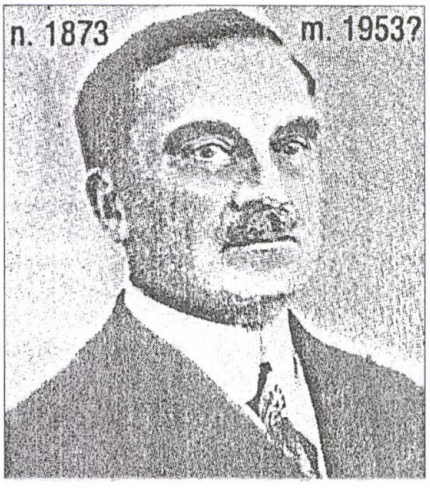

Iuliu Maniu

Pledoarie pentru conviețuirea prin cultură

Vasile Voia

În recenta sa carte, ***Apropieri literare şi culturale româno-maghiare*** (Editura Dacia,1998), cunoscutul istoric literar clujean **Mircea Popa** adună un număr de 17 studii şi eseuri pe care le consacră în exclusivitate cercetării relațiilor cultural – literare binare româno-maghiare, cu conştiința fermă că în felul acesta contribuie *„la o mai bună cunoaştere a unor momente de apropiere din destinul nostru comun"*. Motivația opțiunii pentru o direcție de cercetare distinctă, pe cât de importantă pe atât de utilă, ține, în cele din urmă, de semnificația culturală complexă şi specială pe care o reprezintă, în ansamblul culturii române, arealul transilvănean. Interferențele româno-maghiare nu pot fi nici eludate şi nici neglijate, pentru că, precum se explică autorul în prefață, *„ele fac parte din chiar substanța vie şi palpabilă a trecutului şi prezentului unui popor hărăzit de soartă să-şi ducă existența în această parte de lume"*. Realitățile istorice concrete, faptice, obiective, istoria reală, trăită, cu toate avatarurile şi tragismele ei, nu pot fi ignorate, nici diminuate şi nici exacerbate, pentru că sunt cele care explică „rosturile" unei lumi, „întâlnirile" şi „apropierile" întru spirit, din care au rezultat consecințe fecunde.

Îmbinare fericită a principiilor istoriei literare cu metodologia şi principiile literaturii comparate, studiile lui Mircea Popa, elaborate pe parcursul mai multor ani, abordează *„fenomenul viu al similitudinilor, influențelor, interferențelor, zona contactelor spirituale multiple (presă, teatru, traduceri, studii istorice, cercetări lingvistice, impulsuri şi provocări reciproce), fenomen ce se cere cercetat, detaliat, explicitat, proiectat pe ecranul epocii sau, dimpotrivă, dezghiocat, extrapolat, scos din raza de acțiune a conjuncturilor de tot felul"*. În acest sfârşit de mileniu, idealul istoricului literar, dublat de un veritabil comparatist, devine, în bună tradiție cărturărească ardeleană, cercetarea „oglindă a adevărului" reconstituire a amplitudinii unei epoci cu momentele ei de flux şi de reflux, cu seismele, convergențele şi divergențele ei. Dincolo de toate deosebirile şi contradicțiile, acest ideal îşi asumă din nou un principiu comparatist: a da „un sens exact apropierilor esențiale" (s.M.P). Acesta ar fi un prim nivel, pledoaria în subtext pentru un gen de conciliere (de nivel mediu) şi de conviețuire care presupune renunțarea, în fine, la nesfârşitele idiosincrazii şi la perpetuarea „complexului vinovăției" istorice, simțite ca neproductive. La 1922 Blaga îşi afirma convingerea că *„Pe nici o altă cale nu se pot face apropierile între popoare aşa de uşor ca pe calea culturală"*. Cultura devine, în concepția lui Mircea Popa, componenta fundamentală în aprecierea raporturilor româno-maghiare din perspectiva înțelegerii obiective şi lucide a devenirii istorice. Prin noua sa carte (a câta oare ?) profesorul şi cercetătorul M. Popa conferă sens şi valoare dezideratului formulat de Adrian Marino în *Cuvântul înainte* la cartea lui Köllő Károly, *Confluențe literare. Studii de literatură comparată româno-maghiară* (1993), acela al scrierii unei *istorii* a *„realităților culturale şi literare româno-maghiare"*, scriere lucidă fără patimi şi prejudecăți, în măsură să îndepărteze *„multe neînțelegeri, confuzii, controverse"*. Vechimea apreciabilă a acestor relații se sustrage, în cele din urmă, perimetrului limitat național şi se constituie ca aspect important al istoriei culturale din această zonă a Europei. Devenite astăzi mai mult decât oricând domeniu al literaturii comparate, aceste relații binare se cristalizează ca studii din perspectivă multinațională şi multilinguală, la nivelul adesea al unei intertextualități frapante şi multă vreme neglijate.

Aşa încât studiile şi eseurile lui Mircea Popa tind să se constituie într-o microistorie remarcabilă, atât de binevenită, poate astăzi mai mult decât oricând, a ansamblului relațiilor cultural-literare româno-maghiare. Pentru această microistorie pledează spectrul larg de preocupări al autorului care, în spațiile cărții, evoluează suveran, pe parcursul câtorva veacuri de cultură, simțindu-se la fel de confortabil în secolele XVIII şi XIX ca şi în secolul XX *(„vecinătatea îndelungată cu poporul maghiar, conviețuirea pe acelaşi teritoriu a unor popoare de naționalitate diferită, frecventarea aceloraşi şcoli şi dezvoltarea socioculturală într-o ambianță comună au favorizat un schimb reciproc de valori şi de idei, care se desfăşoară pe intervalul de câteva secole")*.

Ascendența şi amploarea acestor relații, începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea iluminist, îndeosebi epoca lui Iosif al II-lea au permis stabilirea de relații durabile ale principalilor reprezentanți ai Şcolii Ardelene

cu oameni de cultură maghiari. Ion Barac, foarte receptiv la fenomenul literar maghiar, traducea tot ceea ce îi făcea plăcere, atent nu numai la direcţia clasicistă ci şi, extrem de important, la curentul preromantic de tipul sentimentalismului unui Csokonai. Noua generaţie de scriitori români din epoca gazetăriei lui Bariţ, afirmă autorul, *„stă în strânsă legătură cu renaşterea literară maghiară, reprezentată de Kazinczy, Kisfaludy, Széchenyi, Wesselényi, Vörösmarty"*, autori citiţi şi studiaţi, iar *„La rândul ei presa maghiară inserează în coloanele ei tot mai multe ştiri şi informaţii despre români"*. Fără îndoială, romantismul maghiar a avut în Transilvania o influenţă pozitivă în formarea şi consolidarea romantismului românesc. Militantismul cultural şi politic al lui Bariţ în epocă parvine din înţelegerea profundă a realităţilor culturale şi politice transilvănene, activitatea sa, în ansamblu, având valoare exponenţială şi paradigmatică pentru conlucrarea plurală româno-maghiară.

Autorul rezervă spaţii ample traducerilor din scriitori maghiari în română şi invers. Traducerile *(„frumoasele infidele")* luminează poate cel mai bine relaţiile istorice dintre cele două literaturi. În sensul acesta se detaşează figura memorabilă a lui Octavian Goga, paradigmaticul poet al apropierilor de opera unor Madách sau Ady. Nou este în cartea lui Mircea Popa ecoul tălmăcirii *Tragediei omului* în rândurile scriitorilor şi criticilor maghiari din perioada interbelică, precum interesantă este şi constatarea că versiunea lui Goga constituie *„cea mai bună transpunere a ei într-o limbă străină"*. La fel de atent şi exact este urmărită receptarea lui Petőfi în România, cu sublinierea importanţei traducerilor din el realizate de Şt.O. Iosif, de Goga (ultimul a şi fost influenţat de poetul ungur), de Axente Banciu ale cărui numeroase traduceri inedite din Petőfi, Mircea Popa le-a descoperit la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" din Cluj-Napoca. În felul acesta domnia sa completează în mod fundamental bibliografia tălmăcirilor româneşti din poetul revoluţiei maghiare de la 1848. Cele 55 de inedite, încă nepublicate, datorate lui Banciu, constituie, laolaltă cu alte 55 cunoscute, *„cea mai de amploare culegere de tălmăciri din poeziile lui Petőfi în limba română"*.

Coincidenţele şi similitudinile între cele două literaturi, paralelismele şi influenţele se explică prin existenţa în cursul dezvoltării a unor condiţii socio-istorice asemănătoare, prin receptarea adesea a aceloraşi influenţe externe. Autorul exemplifică prin construirea unor paralele revelatoare care definesc profilul unui comparatist atent şi sensibil la înţelesurile şi nuanţele textului, la împrejurările istorice: Eminescu-Madách-Petőfi, Goga - Ady, la care se adaugă două nume de marcă în istoria literaturii, coexistând într-un admirabil paralelism tematic, tipologic şi stilistic: Mihail Sadoveanu şi Móricz Zsigmond. În epica lor, cei doi scriitori *„configurează: un cadru, o lume, o perspectivă de civilizaţie"*, în romane *„pline de mişcare, de culoare, de o nesfârşită dorinţă de participare la tainele şi minunile firii"*. Frapantă devine îndeosebi analogia prozei lui Móricz, *Barbarii* cu *Baltagul* lui Sadoveanu, *„opere izbitor de asemănătoare în profunzimea lor filosofică şi conflictuală."* La fel de interesantă şi fertilă în sugestii apare ideea apartenenţei celor doi scriitori la o lume şi la un spaţiu central-european. Comentariul comparatist se unifică în aceste excelente pagini cu documentaţia exactă şi severă e istoricului literar informat şi de fiecare dată inedit. La toate se adaugă bucuria descoperirii acestui inedit documentar şi informativ în presa epocii. Cred că până la studiile lui Mircea Popa s-a ştiut prea puţin despre existenţa unor ample relaţii literar-culturale româno-maghiare în perioada interbelică, despre schimburile de idei şi valori, despre opinia progresistă a ungurului Oszkár Jászi în problema naţionalităţilor, împotriva şovinismului şi maghiarizării forţate sau despre militantismul lui Keresztúry Sándor care semna în perioada interbelică, în presa românească, cu numele de Alexandru Olteanu, şi acesta un important *„exponent al apropierii româno-maghiare"*, cu cuvintele autorului.

Dat fiind caracterul lor biunivoc, raporturile cultural-literare româno-maghiare pe care le investighează Mircea Popa presupun sondarea adesea a destinelor literaturii române în spaţiul de cultură maghiar. (Coşbuc în ungureşte, excelenta paralelă, amintită mai sus ş.a.). Sejurul rodnic al autorului în Ungaria şi cercetările întreprinse la *Biblioteca Széchenyi* din Budapesta au contribuit hotărâtor la studierea aprofundată a acestor raporturi.

Sunt motive care pledează pentru transpunerea în maghiară a acestei cărţi de excepţie, cea mai solidă şi importantă lucrare din ultima vreme, şi nu numai, consacrată diversităţii impresionante a „apropierilor literare şi culturale româno-maghiare".

Între cronică şi roman...

Pe adresa Catedrei de română din Seghedin, a sosit cu ceva timp în urmă un volum elegant, în limba franceză, însoţit de un scurt mesaj al autorului: **Neagu M. Djuvara.** Este vorba despre lucrarea ***Le pays roumain entre Orient et Occident.*** *Les Principautés danubiennes au début du XIXe siécle,* apărută în 1989, în Franţa, cu concursul *Fundaţiei culturale române* din Madrid. Voluminoasa carte (400 de pagini) este indispensabilă pentru cultura acelor persoane de origine română care vor să-şi cunoască exact originea etnico-istorică. Varianta în limba română, ***Între Orient şi Occident.*** *Ţările române la începutul epocii moderne (1800-1848),* a apărut la editura *Humanitas,* Bucureşti, 1995, în traducerea Mariei Carpov, şi s-a bucurat de cîteva recenzii competente, ca cea a Ioanei Pîrvulescu, în revista *România literară.*

Istoricul Neagu Djuvara s-a născut la Bucureşti în 1916. A urmat la Universitatea din Paris studii de istorie, drept, economie, filologie şi filozofie. În 1940 e mobilizat în armata română, iar cu un an mai tîrziu participă la campania din Basarabia. Între 1944-1947 este secretar de Legaţie la Stocholm. În 1947 începe exilul lui Neagu Djuvara, un „exil democratic", cum îl numea Dinu Zamfirescu. Din 1948 ocupă diferite posturi în sînul emigraţiei româneşti. Din străinătate, încearcă să menţină trează conştiinţa românilor, astfel, animează un post de radio împreună cu alţi exilaţi din est: polonezi, maghiari, croaţi, cehi. Pînă în 1961 a fost Secretat General al Institutului Universitar Român *Carol I* din Paris. Între 1961-1984 ocupă postul de consilier tehnic în Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Niger, apoi devine secretar general al *Casei Româneşti* din Paris.

Obţine titlurile de *Doctor de Stat în Litere,* doctor în drept şi licenţiat al *Institutului Naţional Francez de Limbi şi Civilizaţii Orientale.* Între alte lucrări, a publicat în 1975 *Civilisations et lois historiques. Essai d'étude comparée des civilisations,* premiată de Academia Franceză.

În 1996, la *Tîrgul de carte Gaudeamus* e lansată cartea apărută sub coordonarea lui Neagu Djuvara, *Aromânii. Istorie. Destin.*

Volumul *Le pays roumain entre Orient et Occident* este o carte de istorie a românilor scrisă pentru occidentali, şi poate fi citită ca un roman dens, monumental, în care personajul central este colectiv: societatea românească în urmă cu 200 de ani. Introducerea în atmosfera feudalismului românesc tîrziu începe chiar cu ilustraţia copertei, din care ne priveşte cu patriarhală linişte un înalt demnitar al Valahiei de la 1840, marele vornic Grigore Emanuel Grădişteanu. El poartă haine boiereşti fanariote după moda locală a timpului, şi ca decoraţii, ordinul rusesc *Sfîntul Vladimir* şi insigna de comandant a unui ordin otoman.

Imensa documentare istorică e prelucrată cu tehnici literare manipulate cu abilitate de autor. Pe lîngă date politice şi istorice bogat ilustrate cu citate dintr-o vastă bibliografie, cititorul are ocazia să călătorească într-un timp şi într-un spaţiu în care se găsesc răspunsuri la întrebările pe care astăzi mulţi şi le pun: cum s-a format naţiunea română, ce justifică mentalitatea românească, din ce derivă valorile româneşti, care este locul românilor în Balcani şi în Europa. Această excursie în trecut ne poartă în luxoase palate boiereşti din Bucureşti şi Iaşi, pe străzile celor două capitale, între prăvălii şi hoteluri, urmărind burghezia abia în devenire. Autorul încearcă să surprindă conflictul între generaţii şi reflectarea lui în istorie, de exemplu în cadrul transformării Bucureştiului din „mic Constantinopol" în „mic Paris". În cele nouă capitole ale cărţii aflăm multe date etnografice despre ţăranii români, despre credinţele şi superstiţiile acestora, în raportul lor cu religia oficială. Sînt descrise ceremonii rituale ca nunta tradiţională, portul popular, elemente de folclor literar. Un capitol este dedicat ţiganilor şi situaţiei acestora în perioada amintită. Istoricul menţionează date istorice şi evenimente importante din perspectivă modernă, cum ar fi abolirea pedepsei cu moartea în Ţările Române încă de la 1830, sau formarea unui nou con de lumină asupra rolului unora dintre domnitorii fanarioţi şi influenţa acestora asupra dezvoltării culturii româneşti.

Un punct de vedere interesant este şi cel pe care autorul îl are cu privire la revoluţia din 1848. Se poate afirma că aproape toţi cei care aveau să înfăptuiască revoluţia şi să pună temelia statului român,

au fost afiliaţi la masonerie: Ion Cîmpineanu, Heliade-Rădulescu, Ion Ghica, Alecsandri, Bălcescu.

De cîte ori se iveşte ocazia, Neagu Djuvara prezintă elemente specific româneşti, de la produse de artă culinară, creaţii poetice, articole de vestimentaţie sau fapte de limbă, etimologii populare cum ar fi explicarea cuvîntului la modă în vremurile trecute *farmazon* ca provenind din *francmason.* (În limba română are sensul de *vrăjitor, om şiret, viclean*).

Lucrarea nu doreşte să prezinte teorii, să formeze un anumit climat naţional, nu este purtătoare a acelor idei care intră ades în dezbaterile noastre, ale românilor din Ungaria şi pe care le considerăm mai mult dăunătoare decît favorabile întăririi conştiinţei de naţionalitate. Obiectivă, prezentînd informaţia originală, cartea pare un volum de note de călătorie într-un timp în care e obligatoriu să te refugiezi pentru a-ţi cunoaşte rădăcinile. Pentru străini, opera lui Neagu Djuvara poate oferi un deliciu intelectual şi cunoştinţe la nivel înalt. Pentru românii presăraţi prin hotarele lumii, dornici să-şi înţeleagă originile, ea capătă caracter obligatoriu. Calitatea de a fi puternic în această lume derivă din faptul de a şti cu claritate cine eşti, care îţi sînt rădăcinile; după cum spunea Abraham Lincoln *„Un bun american nu-şi uită niciodată originea etnică".*

M.B.

Revista scriitorilor de/în minoritate

Antropologul american Clifford Geertz scrie (referindu-se la rolul ştiinţific al etnografului) despre perceperea culturilor altor popoare, în felul următor: *„Perceperea culturii unui anumit popor înseamnă a accepta, a considera la justa sa valoare poporul respectiv, fără a-i desconsidera particularităţile specifice...Acest lucru indică faptul că pentru descrierea unui fenomen cultural berber, evreiesc sau francez trebuie să folosim acele construcţii pe care înseşi popoarele amintite le-ar folosi în analiza propriilor trăiri, acele noţiuni cu care ele se autodefinesc."* (din: Clifford Geertz, *Az értelmezés hatalma.* Századvég Kiadó, Budapest, 1994). A cunoaşte şi a folosi cu discernămînt noţiunile cu care se autodefinesc diferitele popoare sau – restrîngînd – grupuri etnice, e o dovadă de responsabilitate din partea celor care vor să se apropie de acestea, pentru a le cunoaşte şi a le aprecia valorile. De la o concluzie asemănătoare a pornit probabil şi ultimul număr al revistei *de literatură, artă şi habitat* ***Napút,*** apărut în luna aprilie a acestui an, cu concursul *direcţiei generale pentru minorităţi naţionale şi etnice* din *Ministerului Patrimoniului Cultural Naţional,* al *Fundaţiei Publice pentru Minorităţi Naţionale şi Etnice,* al *Primăriei oraşului Pécs,* al *Autoguvernării pe capitală a minorităţii poloneze* precum şi cu concursul *Autoguvernării poloneze din Budavári.* Purtînd subtitlul *Grupul celor paisprezece. Creatori de identitate minoritară,* revista are în sumar creaţii de diferite tipuri (poezie, proză, studii etnografice şi lingvistice, memorii, traduceri, mărturisiri precum şi creaţii din domeniile artelor vizuale) avînd în comun faptul că autorii sînt reprezentanţi ai celor 14 grupuri etnice care trăiesc în Ungaria. Publicaţia e în limba maghiară şi cuprinde – după cum cititorul e informat de redactorul şef, *Szondi György* – materiale prezentate cu ocazia celei de-a doua întîlniri a creatorilor de minoritate din Ungaria.

Minoritatea românilor din Ungaria e reprezentată de scrieri aparţinînd a două competente autoare: ***Maria Berényi,*** de data aceasta în calitate de poetă, şi lingvista ***Ana Borbély.*** Scrierea Mariei Berényi este o *ars poetica,* o mărturisire, o destăinuire purtînd titlul sugestiv *A megbénították helyett is (Şi în numele celor paralizaţi).* În loc de alte comentarii, traducem în limba română cîteva gînduri ale autoarei: *„În cercul minorităţilor naţionale din Ungaria, în spatele decorativului paravan al folclorului, numai cu greu şi pe neobservate a apucat să prindă contur activitatea literară şi ştiinţifică....Scriitorii de minoritate din ţară au fost nevoiţi să-şi întemeieze o literatură din nimic... O dilemă capitală o constituia faptul dacă limba de exprimare a scriitorului putea rămîne graiul matern – care, să recunoaştem, este totuşi*

un „cod limitat" – sau ei vor trebui să creeze în limba literară standard...." După ce încearcă să-şi răspundă la întrebările care nu se pot rezuma la condiţia scriitorului de minoritate ci sînt problemele întregii intelectualităţi a grupului, scriitoarea ne destăinuie cum, cînd, de ce face poezie, din ce se inspiră, pentru cine scrie. La această ultimă întrebare, răspunsul este în măsură să ne dezvăluie nu numai »scopul« poetei şi al creaţiei sale dar şi o frumoasă latură a omului Maria Berényi: *„...Şi pentru cine scriu? Pentru ai mei vreau să scriu. Dacă altundeva, în alte publicaţii decît cele ale românilor din Ungaria, în altă ţară, îmi apar versurile, faptul îmi mîngîie orgoliul, dar aşezîndu-mă la masa de scris, în primul rînd pe cititorul român din Ungaria mi-l închipui în faţa mea, pentru el scriu. Bilingvismul, identitatea dublă, pentru mine înseamnă o fereastră dublă deschisă spre lume, atît dinspre cultura română cît şi dinspre cultura maghiară..."*

Studiul Anei Borbély, *Nyelvet cserélők (Schimbă/to/ri de limbă)*, se bazează pe cercetări sociolingvistice efectuate în localitatea cu cea mai numeroasă populaţie românească din Ungaria, Chitighaz. Cercetătoarea îşi structurează demonstraţia pe trei probleme de bază: *Cine sînt românii din Ungaria?, Definiţia funcţională a bilingvismului* şi *Bilingvismul funcţional al românilor din Ungaria.* În debutul studiului, un tabel riguros informează cititorul despre grupurile care cunosc şi folosesc cu anumite scopuri limba română, analiza oprindu-se asupra băştinaşilor români care folosesc româna ca limbă maternă, fiind totodată bilingvi.

Modul de realizare a acestui bilingvism este urmărit în diversele situaţii de comunicare, conform metodelor moderne ale sociolingvisticii. Din concluziile cercetării se desprind afirmaţii deloc liniştitoare pentru situaţia limbii române în Ungaria: *„În comunitatea românilor din Ungaria, pe baza diviziunii funcţionale a celor două limbi se poate constata că aceasta se află în plin proces de schimbare a limbii. Acest lucru nu înseamnă altceva decît faptul că bilingvismul românilor din Ungaria este doar o perioadă de tranziţie între fenomenul monolingv român către fenomenul monolingv maghiar."*

Iată cum din aceste două scrieri se profilează cele două feţe actuale ale comunităţii româneşti din Ungaria: una întoarsă spre viitor, optimistă, crezînd în puterea scriitorului, a făuritorului de limbă de a se dărui alor săi, de a le fi folositor, de a sparge barierele şi de a triumfa şi cealaltă faţă, cea cotidiană, a crudei realităţi, în care situaţia limbii române e prezentată cu date clare deloc încurajatoare, care nici măcar nu par a fi remediabile.

De altfel, printre rîndurile tuturor articolelor publicate de creatorii cu identitate minoritară în numărul al treilea al revistei ***Napút,*** se citeşte o nostalgie fără iluzii şi un fel de disperare, cea a căilor fără întoarcere, după cum spun şi versurile lui *Diramerján Artin* (pagina 57): *A történelmet számonkérni?/ Az nem lehet. (Să tragi la răspundere istoria?/ Cu neputinţă.)*

M.B.

CALEA, ADEVĂRUL ŞI VIAŢA

Meditaţii biblice de **dr. Ştefan Cioca**

Anamaria Brad

Dr. Ştefan Cioca

De-alungul vieţii, oamenii încearcă diferite căi pentru a cunoaşte adevărul care poate să dea un sens, un scop vieţii pământeşti. Aceste adevăruri pot fi găsite în păstrarea obiceiurilor şi a datinilor, în acţiuni caritative, în goana după bani, în unele pasiuni şi în respectarea anumitor legi şi tradiţii legate de o credinţă. Pe care cale o alegem? Decizia este în mîna noastră...

Acelora, care simt o mare sete după Dumnezeu, după cunoaşterea Sfintei Scripturi şi după lucrurile sfinte în general, le recomandăm cartea „CALEA, ADEVĂRUL ŞI VIAŢA" care conţine 76 de meditaţii biblice ale lui dr. Ştefan Cioca. O carte, care pe lîngă faptul că ne ajută să înţelegem Biblia, oferă credincioşilor posibilitatea de a urca scara perfecţiunii zi de zi prin Isus Cristos. Îndrumătorul biblic, apărut la timpul potrivit, pentru că în zilele noastre întîlnim nenumărate învăţături false, care deviază de la adevărul biblic, are menirea de a convinge pe oricine despre dragostea şi bunătatea lui Dumnezeu, care vrea mîntuirea fiecărui individ. În aceste meditaţii găsim îndemnuri pentru a primi acest har măreţ pe care Domnul ni-l oferă. După ce primim o imagine despre *CUVÎNTUL VIEŢII*, răsună în repetate rînduri chemareaDomnului la mîntuire atît prin exemplele din istoria poporului Israel, cît şi prin pildele Noului Testament. În următoarea treaptă găsim sfaturi privitoare la viaţa creştină: încrederea neclintită în Dumnezeu, înnoirea spirituală, unitatea credinţei, mărturisirea credinţei. Unele articole servesc spre zidirea sufletească şi sfinţirea creştinului. Aceste îndemnuri, dacă le primeşte cititorul, pot trezi în el un devotament nou în servirea lui Dumnezeu. Iar cei osteniţi şi împovăraţi vor găsi mîngîiere şi îmbărbătare sufletească. Autorul ne aminteşte şi de sărbători, zile însemnate, zile de bucurii şi astfel au primit loc în carte meditaţii legate de serbările creştine, cum sînt Paştile, Crăciunul, Rusaliile, Ziua de Mulţumire, Ziua mamei. Aceste meditaţii ajută cititorului să descopere **Sfînta Scriptură** şi să mărturisească că ea nu este un mister îndepărtat, ci poate fi înţeleasă de orice om.

După cum reiese şi din precuvîntarea pastorului Traian Grec din România, acestă carte nu este urmarea unei şcoli teologice, ci este o revelaţie, o cunoştinţă primită de la Dumnezeu prin studierea Evangheliei. Autorul a avut năzuinţa să publice îndemnul său sufletesc în întregime, pe care l-a mărturisit zeci de ani şi în biserică, mai ales în bisericile noastre româneşti. Citind aceste studii biblice, se poate simţi acea împuternicire, destoinicie cu care a fost înzestrat presbiterul Bisericii Baptiste din Chitighaz şi care a dus la elaborarea acestei cărţi, destoinicie despre care vorbeşte şi Ap. Pavel spunînd că „destoinicia noastră vine de la Dumnezeu, care ne-a şi făcut în stare să fim slujitori ai unui legămînt nou."

Acest volum cu meditaţii biblice este o comoară unică pentru unitatea creştinilor baptişti români de pe meleagurile noastre, deoarece ei numai cu greu mai pot fi adunaţi la un loc, iar legăturile frăţeşti de credinţă sau de neam, trebuie să mărturisim, oricît ne doare, nu mai sînt atît de puternice ca pe vremuri. Publicaţia, scrisă într-un limbaj simplu, pe înţelesul tuturor, ajungînd la cît mai mulţi români din Ungaria, e de sperat că va crea o legătură spirituală între comunităţile noastre creştine baptiste.

Ştiri din viaţa comunităţii româneşti din Seghedin

Pentru comunitatea românească din Seghedin evenimentul principal al anului 1999 a fost împlinirea a 150 ani de la semnarea *Proiectului de împăcuire, la 14 iulie 1849, de Kossuth Lajos şi Nicolae Bălcescu, care a constituit întîa tentativă de împăcuire a popoarelor român şi maghiar. Cu acest prilej a fost aşezată -la 14 iulie a.c.- o tablă comemorativă în Piaţa Klauzal din Sgehedin. Festivitatea a fost urmată de un simpozion ştiinţific.*

***

Festivitatea în cîteva imagini

La dezvelirea şi sfinţirea plăcii

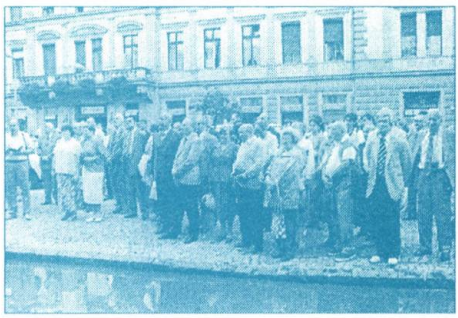

Participanţii la festivitate

La simpozion

Constantin Mălinaş prezintă medaliile N. Bălcescu, A. Iancu, Kossuth Lajos

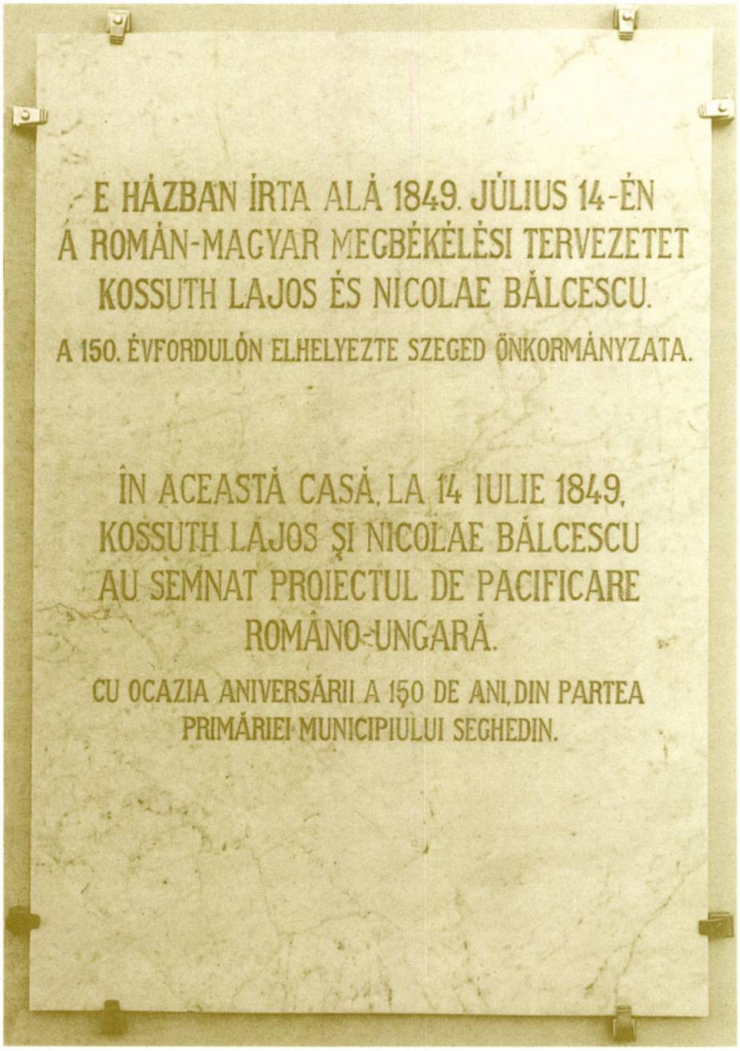
E HÁZBAN ÍRTA ALÁ 1849. JÚLIUS 14-ÉN
A ROMÁN-MAGYAR MEGBÉKÉLÉSI TERVEZETET
KOSSUTH LAJOS ÉS NICOLAE BĂLCESCU.
A 150. ÉVFORDULÓN ELHELYEZTE SZEGED ÖNKORMÁNYZATA.
ÎN ACEASTĂ CASĂ, LA 14 IULIE 1849,
KOSSUTH LAJOS ŞI NICOLAE BĂLCESCU
AU SEMNAT PROIECTUL DE PACIFICARE
ROMÂNO-UNGARĂ.
CU OCAZIA ANIVERSĂRII A 150 DE ANI, DIN PARTEA
PRIMĂRIEI MUNICIPIULUI SEGHEDIN.